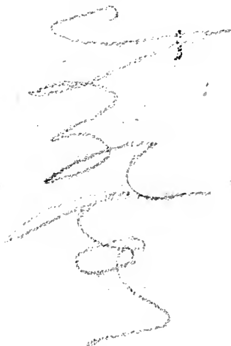

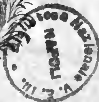

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM ROMANARUM

TOMUS SECUNDUS.

VENETIIS, MDCCXXXIX.

APUD FRANCISCUM PITTERI.

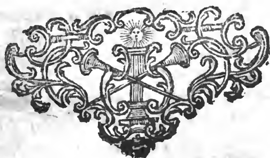
Superiorum Permissu, ac Privilegio.

Lectori.

Xhibet Tomus hic bellum Punicum secundum, praepositis, ut Historiarum series constaret, argumentis librorum Decadis secundae, quae amissa est. Caeterum haec Decas, Beroaldo teste, quanto bella, quae continet, caeteris bellis majora fuerunt, tanto reliquas antecellit. Laudatur a Cicerone Crassus Orator, quem, cum in causis agendis consensu omnium cunctos semper exsuperaverit, in extrema actione a semetipso superatum esse testatur. Praxiteles inter statuarios celebratur a Plinio, perinde ac marmoris gloria superarit etiam semet. Hoc & de Livio dicere possumus, qui cum in caeteris Decadibus caeteros antecelluerit, in hac semetipsum vicit; ut non immerito eodem ille in scribendo ardore usus videatur, quo Romani, Poenique inter se pugnarunt, eodem-

que ingenii fulmine ſtylum exercuiſſe, quo uterque populus arma tractavit: adeo nimirum hic concitatum, ereɛtum, ſublimem, totumque bellicis rebus accommodatum reperies.

EPI-

EPITOME
AB XI. AD XX.
LIBRUM HISTORIARUM
Ab Urbe Condita
T. LIVII PATAVINI:

Quas, ut amissæ Historiæ argumentum extaret, hoc in loco placuit interponere.

EPITOME LIBRI XI.

UM Fabius Gurges consul male adversum Samnites pugnasset, & Senatus de removendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum movit, quod iturum se filio legatum pollicitus est: idque præstitit: atque ejus consiliis, & opera filius consul adjutus, cæsis Samnitibus triumphavit. C. Pontium, Imperatorem Samnitium, ductum in triumpho securi percussit. Cum civitas pestilentia laboraret, missis legatis, ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco sedes Æsculapio consecrata est. L. Postumius consularis, quoniam, cum exercitui præesset, ope-

opera militum in agro suo usus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renovatum est. Curius Dentatus consul, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellaverant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumviri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum: censa sunt civium capita CCLXXXIII. millia. Plebs propter æs alienum, post graves & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum: unde a Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Vulsinienses gestas continet: item adversus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII.

CUm legati Romanorum a Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Cum a Tarentinis classis Romana direpta esset, Duumviro, qui præerat classi, occiso, legati ad eos a senatu, ut de iis injuriis quærerentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Adversus eos, & Lucanos, & Bruttios, & Etruscos aliquot præliis a compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Jubellio missa esset, occisis Rheginis, Rhegium occupavit.

LIBRI XIII.

Valeris Lævinus consul parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem invenit, populabundusque ad urbem Romam processit. C. Fabritius missus ad eum a senatu, ut de redimendis captivis ageret, frustra, ut patriam desereret, a rege tentatus est. captivi sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus a Pyrrho ad senatum missus petiit, ut, componendæ pacis causa, rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui, propter invaletudinem oculorum, jamdiu consiliis publicis se abstinuerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt civium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum adversus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renovatum est. Cum C. Fabritio consuli is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios, & Samnites prospere gestas continet.

LIBRI XIV.

Pyrrhus in Siciliam trajecit. Cum inter alia prodigia fulmine dejectum esset in Capitolio Jovis signum, caput ejus per aruspices inventum est. Curius Dentatus, cum delectum ha-

beret, ejus, qui citatus non responderat, bona primus vendidit. Iterum Pyrrhum ex Sicilia in Italiam reversum vicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod X. argenti pondo facti haberet. Lustro a censoribus condito, censa sunt capita civium CCLXXXI. millia, CCXXIV. Cum Ptolemao Ægypti rege societas juncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viva defossa est. Coloniæ deductæ sunt, Posidonia, & Cossa. Carthaginiensium classis auxilio Tarentinis venit: quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Bruttios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIBRI XV.

Victis Tarentinis pax, & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupaverat, obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad Senatum missos quidam juvenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data. colonia deductæ, Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio. Tunc primum pop. Rom. argento uti cœpit. Umbri & Sallentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est, ut essent octo.

LIBRI XVI.

Origo Carthaginiensium, & primordia urbis eorum referuntur: contra quos, & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret, dissuadentesque contentio fuisset, transgressis tum primum

mare

mare equitibus Romanis, adversus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum a censoribus conditum. censa sunt civium capita CCXCII. millia, CCXXIV. D. Junius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris primus edidit. Colonia Æsernia deducta est. Res præterea contra Pœnos, & Vulsinios prospere gestas continet.

LIBRI XVII.

CN. Cornelius consul a classe Punica circumventus, & per fraudem veluti in colloquium evocatus, captus est. C. Duilius consul adversus classem Pœnorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus quoque honos habitus est, ut revertenti a cœna, tibicine canente, funale præferretur. L. Cornelius consul in Sardinia contra Sardos & Corsos & Annonem Pœnorum ducem feliciter pugnavit. Attilius Calatinus consul, cum in locum iniquum a Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, M. Calpurnii tribuni militum virtute & opera evasit: qui cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se convertit. Annibal dux Pœnorum, victa classe, cui præfuerat, a militibus suis in crucem sublatus est. Atilius Regulus consul, victis navali prælio Pœnis, in Africam trajecit.

LIBRI XVIII.

ATilius Regulus consul in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot præliis bene adversus Carthaginienses pugnasset, successorque a senatu prospere bellum gerenti non mitteretur, id ipsum per literas ad senatum missas conquestus est: in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus ejus a mercenariis desertus esset. Quærente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, accersito a Carthaginiensibus Xantippo Lacedæmoniorum duce, victus in prælio & captus est. Res deinde a ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformavere naufragia classium. Ti. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est. P. Sempronius Sophus, M. Valerius Maximus censores cum senatum legerent, XIII. senatu moverunt. lustrum condiderunt: quo censa sunt civium capita CCXCVII. millia, DCCXCVII. Regulus missus a Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, &, si eam non posset impetrare, de captivis commutandis ageret, & jurejurando astrictus rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset; utrunque negandi auctor senatui fuit: & cum, fide custodita, reversus esset, supplicio a Carthaginiensibus de eo sumpto periit.

LIBRI XIX.

CÆcilius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum egit triumphum, XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher con-

consul, qui contra auspicia profectus jussit immergi pullos, qui cibari nolebant, infeliciter adversus Carthaginienses classe pugnavit: & revocatus a senatu, jussusque dictatorem dicere, Claudium Glaviam dixit, sortis ultimæ hominem; qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captivorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt Fregellæ, in agro Sallentino Brundusium. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita CCLI. millia, CCXXII. Claudia soror P. Claudii, qui, contemptis auspiciis, male pugnaverat, revertens a ludis, cum turba premeretur, dixit: Utinam frater meus viveret, iterumque classem duceret. ob eam causam multa ei dicta est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus, pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem & Flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in urbe tenuit, nec passus est a sacris recedere. Rebus adversus Pœnos a pluribus ducibus prospere gestis, summam victoriæ C. Lutatius consul, victa ad Ægates insulam classe Pœnorum, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus, pontifex maximus, ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adjectæ sunt, Velina, & Quirina. Falisci cum rebellassent, sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIBRI XX.

Spoletum colonia deducta est. Adversus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi cum rebellassent, subacti sunt. Tuccia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyriis propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Praetorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam irruperant, caesi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum Latinique nominis ad trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres, aliquot praeliis fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Virdumaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrii cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum a censoribus conditum est, quo censa sunt civium capita CCLXX. millia CCXIII. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuisent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flaminiam munivit; & circum Flaminium extruxit. Coloniae deductae sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

TITI

T. LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM
Ab Urbe Condita
DECADIS TERTIÆ
LIBER PRIMUS.
CAPUT I.

Belli hujus, quod Carthaginienſes cum Romanis ſecundum geſſerunt, magnitudo ex utriuſque pop. tum viribus, tum opibus innuitur. Cauſa Punici motus eſt dolor ablata cum maris imperio Sicilia, atque Sardinia: cujus ultionem cum ad patris aras juraſſet Annibal, ſtatim ac ſuffectus in Aſdrubalis locum, ſub quo militiæ rudimenta poſuerat, Dux declaratus eſt, ad Saguntinos ſocios pop. Rom. contra fœdus oppugnandos pergit.

N parte operis mei licet mihi a præfari, quod in principio ſummæ totius profeſſi plerique ſunt rerum ſcriptores, bellum maxime memorabile omnium, quæ unquam geſta ſint, me ſcripturum, quod Annibale duce Carthaginienſes cum populo Romano geſſere. nam neque validiores opibus ullæ inter ſe civitates, genteſque contulerunt arma: neque

his

his ipsis tantum unquam virium, aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsque Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui vicere. odiis etiam prope majoribus certarunt, quam viribus; Romanis indignantibus, quod victoribus victi ultro inferrent arma; Pœnis, quod superbe, avareque crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme novem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, cum, perfecto Africo bello, exercitum eo trajecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris jurejurando adactum, se, cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia, Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri rerum desperatione concessam; & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam
2 superimposito, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos, ita deinde novem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, ut appareret omnibus, majus eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum; &, si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem, & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis, uti ferunt, primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem animi profecto ascitus; & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites ple-

bem-

bemque plus quam modicæ erant, haud sane voluntate principum, imperio potitus. is plura consilio, quam vi, gerens, auspiciis regulorum magis; conciliandisque per amicitiam principum novis gentibus, quam bello aut armis, rem Carthaginiensem auxit. cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam, ob iram interfecti ab eo domini, obtruncavit. comprehensusque a circumstantibus haud alio, quam, si evasisset, vultu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut, superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in solicitandis gentibus, imperioque jungendis suo fuerat, fœdus renovaverat populus Romanus; ut finis utriusque imperii esset amnis Iberus, Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas servaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogativam militarem, qua extemplo juvenis Annibal in prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, favor etiam plebis sequeretur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaque res in Senatu etiam fuerat; Barchinis nitentibus, ut assuesceret militiæ Annibal, utque in paternas succederet opes. Anno alterius factionis princeps, *Et æquum postulare videtur*, inquit, *Asdrubal; & ego tamen non censeo, quod petit, tribuendum*. Cum, admiratione tam ancipitis sententiæ, in se omnes convertisset; *Florem ætatis*, inquit, *Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, justo jure eum a filio repeti censet. nos tamen minime decet juventutem nostram pro militari rudimento assuefa-*

facere libidini imperatorum. An hoc timemus,
ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica,
& regni paterni speciem videat? & cujus regis
genero hereditarii sint relicti exercitus nostri,
ejus filio parum mature serviamus? Ego, istum
juvenem domi tenendum, sub legibus, sub ma-
gistratibus docendum vivere æquo jure cum cæte-
ris, censeo, ne quandoque parvus hic ignis in-
4 *cendium ingens exsuscitet.* Pauci, ac ferme
optimus quisque, Annoni assentiebantur:
sed, ut plerunque fit, major pars meliorem
vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo
statim adventu omnem exercitum in se con-
vertit. Amilcarem vincentem redditum si-
bi, veteres milites credere, eundem vigo-
rem in vultu, vimque in oculis, habitum
oris, lineamentaque intueri. deinde brevi
effecit, ut pater in se minimum momentum
ad favorem conciliandum esset. Nunquam
ingenium idem ad res diversissimas, paren-
dum atque imperandum, habilius fuit. ita-
que haud facile discerneres, utrum impe-
ratori, an exercitui carior esset: neque
Asdrubal alium quenquam præficere malle,
ubi quid fortiter ac strenue agendum esset:
neque milites alio duce plus confidere, aut
audere. plurimum audaciæ ad pericula ca-
pessenda, plurimum consilii inter ipsa peri-
cula erat. nullo labore aut corpus fatigari,
aut animus vinci poterat. caloris, ac frigo-
ris patientia par: cibi, potionisque deside-
rio naturali, non voluptate modus finitus.
vigiliarum somnique nec die, nec nocte di-
scriminata tempora. id quod gerendis rebus
superesset, quieti datum. ea neque molli
strato, neque silentio accersita. multi sæpe
militari sagulo opertum, humi jacentem
inter custodias, stationesque militum con-

spe-

ſpexerunt. veſtitus nihil inter æquales ex-
cellens: arma, atque equi conſpiciebantur.
equitum, peditumque idem longe primus
erat. princeps prælium inibat, ultimus con-
fecto prælio excedebat. Has tantas viri vir-
tutes ingentia vitia æquabant: inhumana cru-
delitas, perfidia plus, quam Punica, nihil
veri, nihil ſancti, nullus deum metus, nul-
lum jusjurandum, nulla religio. Cum hac
indole virtutum, atque vitiorum triennio ſub
Aſdrubale imperatore meruit, nulla re,
quæ agenda audendaque magno futuro duci
eſſet, prætermiſſa. Cæterum ex quo die dux 5
eſt declaratus, velut Italia ei provincia de-
creta, bellumque Romanum mandatum eſ-
ſet, nihil prolatandum ratus, ne ſe quoque,
ut patrem Amilcarem, deinde Aſdrubalem,
cunctantem caſus aliquis opprimeret; Sa-
guntinis inferre bellum ſtatuit. quibus op-
pugnandis quia haud dubie Romana arma
movebantur, in Olcadum fines prius (ultra
Iberum ea gens in parte magis, quam in di-
tione Carthaginienſium erat) induxit exerci-
tum, ut non petiſſe Saguntinos, ſed rerum
ſerie finitimis domitis gentibus, jungendiſ-
que, tractus ad id bellum videri poſſet. Al-
thejam, urbem opulentam, caput gentis
ejus, expugnat, diripitque. quo metu per-
culſæ minores civitates, ſtipendio impoſito
imperium accepere. victor exercitus, opu-
lentuſque præda Carthaginem Novam in hi-
berna eſt deductus. Ibi large partiendo præ-
dam, ſtipendia præterita cum fide exolven-
do, cunctis civium, ſociorumque animis in
ſe firmatis, vere primo in Vaccæos promo-
tum bellum. Helmandica, & Arbocala Vac-
cæorum urbes vi captæ. Arbacala & virtu-
te, & multitudine oppidanorum diu defenſa.

Ab Helmandica profugi, exulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, cum se junxissent, concitant Carpetanos: adortique Annibalem regressum ex Vaccæis, haud procul Tago flumine agmen grave præda turbavere. Annibal prælio abstinuit; castrisque super ripam positis, cum prima quies, silentiumque ab hostibus fuit, amnem vado trajecit: valloque ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, invadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, ut, cum ingressos aquam viderent, adorirentur peditum agmen. in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum, cum appendicibus Olcadum, Vaccæorumque, centum millia fuere, invicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem, id morari victoriam rati, quod interesset amnis, clamore sublato, passim sine ullius imperio, qua cuique proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immissa: medioque alveo haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac vix vado fidens, vel ab inermi equite equo temere acto perverti posset, eques corpore armisque liber, equo vel per medios gurgites stabili, cominus eminusque rem gereret. Pars magna flumine absumpta. quidam verticoso amni delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremis, quibus regressus in suam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione cum in unum colligerentur, priusquam tanto ex pavore reciperent animos, Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisque agris, intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit.

CA-

CAPUT II.

Saguntini proximum jam bellum cernentes auxilium ab Romanis per legatos petunt: dum Roma consulitur, Saguntum ab Annibale acriter oppugnatur: acrius a Saguntinis oppugnatio sustinetur.

ET jam omnia trans Iberum, præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. Cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum 6
jam belli causa certamina cum finitimis serebantur, maxime Turdetanis, quibus cum adesset idem, qui litis erat sator, nec certamen juris, sed vim quæri appareret, legati a Saguntinis Romam missi, auxilium ad bellum jam haud dubie imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus: qui cum legatis in senatum introductis de repub. retulissent, placuissetque mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciendas, quibus si videretur digna causa, & Annibali denuntiarent, ut ab Saguntinis, sociis populi Romani, abstineret, & Carthaginem in Africam trajicerent, ac sociorum populi Rom. querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad Senatum. Alii provincias consulibus Hispaniam, atque Africam decernentes, terra marique rem gerendam censebant. Alii totum in Hispaniam Annibalemque intendebant bellum. erant, qui non temere movendam rem tantam, expectandosque ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit: legatique

U.C. 532.

que eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Bæbius Tamphilus Saguntum ad Annibalem, atque inde Carthaginem, si non absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam
7 fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant, consultantque, jam Saguntum summa vi oppugnabatur. Civitas ea longe opulentissima ultra Iberum fuit, sita passus mille ferme a mari, oriundi a Zacyntho insula dicuntur: mistique etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis: cæterum in tantas brevi creverant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem usque ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, pervastatis passim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremque, quam cætera circa, vallem vergens: adversus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoveri posset. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis vineis fuit: ita haudquaquam prospere, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, ut in suspecto loco, supra cæteræ modum altitudinis munitus erat: & juventus delecta, ubi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi majore obsistebat. ac primo missilibus summovere hostem; nec quicquam satis tutum munientibus pati. deinde jam non pro mœnibus modo, atque turri tela micare, sed ad erumpendum etiam in stationes operaque hostium animus erat: quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant, quam Pœni. Ut vero Annibal ipse, dum murum incautius subit, adversum femur tragula graviter ictus

ce-

cecidit; tanta circa fuga, atque trepidatio fuit, ut non multum abesset, quin opera ac vineæ desererentur. Obsidio deinde per pau- 8
cos dies magis, quam oppugnatio, fuit, dum vulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. Itaque acrius deintegro obortum est bellum; pluribusque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ cœptæ agi, admoverique aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim & quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda, atque obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebant. jam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoque multæ partes erant. una continentibus ruinis nudaverat urbem. tres deinceps turres, quantumque inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumque oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua, velut si pariter utrosque murus texisset, ita utrinque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus urbium, per occasionem partis alterius, conseri solent: sed justæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri, tectaque urbis modico distantia intervallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse jam se urbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente, ne relicto a se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius, & confertim magis utrinque pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaque vano intercidente telo.

lo. Falarica erat Saguntinis, missile telum, hastili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratum, stuppa circumligabant, linebantque pice; ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset. sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pavorem faciebat; quod cum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes
9 ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, crevissent animi; Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset; clamorem repente oppidani tollunt, hostemque in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantemque exturbant: postremo fusum, fugatumque in castra redigunt.

CAPUT III.

Missi ab Roma Legati ad Annibalem, neque ab eo recepti, Carthaginem proficiscuntur: cum in pœnam rupti fœderis Annibalem deposcerent, Anno causam eorum suscipit: tergiversante senatu, nihil legatione proficitur.

INterim, ab Roma legatos venisse, nuntiatum est, quibus obviam ad mare missi ab Annibale, qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot tam efferatarum gentium arma, nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes audire. Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros. Literas igitur, nuntiosque ad principes factionis Barchinæ præmittit,

ut

ut præpararent suorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaque præterquam quod admissi, auditi-
que non sunt, ea quoque vana atque irrita 10
legatio fuit. Anno unus, adverso senatu, causam fœderis rupti, magno silentio, propter auctoritatem suam, cum assensu audientium egit. *Per deos fœderum arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent, non manes, non stirpem ejus conquiescere viri: nec unquam, donec sanguinis nominisque Barchini quisquam supersit, quietura Romana fœdera. Juvenem flagrantem cupidine regni, viamque unam ad id cernentem, si ex bellis bella serendo, succinctus armis legionibusque vivat, velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circumsident exercitus, unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumsidebunt Romanæ legiones, ducibus iisdem diis, per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Utrum hostem, an vos, an fortunam utriusque populi ignoratis? Legatos ab sociis, & pro sociis venientes bonus imperator vester in castra non admisit, jus gentium sustulit. hi tamen, unde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: auctorem culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo, cum cœperint, vereor, ne perseverantius sæviant. Ægates insulam, Erycemque ante oculos proponite, quæ terra marique per quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar, Mars alter, ut isti volunt. sed tunc Tarento & Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto non*

abſtinemus. vicerunt ergo dii, hominesque: & id, de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupiſſet, eventus belli, velut æquus judex, unde jus ſtabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas, turresque admovet: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falſus utinam vates ſim) noſtris capitibus incident: ſuſceptumque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. ſcio meam levem eſſe in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias. ſed & Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum, quod, ſi ille viveret, bellum jam cum Romanis haberemus: & hunc juvenem, tanquam furiam, facemque hujus
*a'. *belli, odi, ac deteſtor; nec dedendum ſolum*
id. ** ad piaculum rupti fœderis, ſed, nemo depoſcat, devehendum in ultimas maris terrarumque oras, ablegandumque eo, unde nec ad nos nomen famàque ejus accedere, nec ſolicitare quietæ civitatis ſtatum poſſit. Ego autem ita cenſeo legatos extemplo Romam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuncient, ut exercitum ab Sagunto abducat: ipſumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno:*
Cum Anno peroraſſet, nemini omnium
11 certare oratione cum eo neceſſe fuit. adeo prope omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiuſque locutum arguebant Annonem, quam Flaccum Valerium, legatum Romanum. Reſponſum inde legatis Romanis eſt: *bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale, eſſe: populum Romanum injuſte facere, ſi Saguntinos vetuſtiſſimæ Carthaginienſium ſocietati præponat.*

CA-

CAPUT IV.

Saguntini tum atroci, tum longa obsidione fessi, cum tristes conditiones pacis afferrentur, primores, igne in foro accenso, sese cum omni auro, atque argento in illum conjiciunt: impetu deinde facto per muri ruinam, Annibal urbem capit: sine discrimine facta cæde, ingenti præda potitur.

DUm Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal, quia fessum militem præliis, operibusque habebat, paucorum iis dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum, aliorumque operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. ut vero pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeo accensi omnes sunt, ut, si extemplo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini, ut a præliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die unquam cessaverant ab opere, ut novum murum ab ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quam ante, adorta est: nec, qua primum, aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota, catapultis, balistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme

Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. itaque ante quam cæderetur, ruebat: perque patentia ruinis, agmina armatorum in urbem vadebant. locum quoque editum capiunt; collatiſque eo catapultis, baliſtiſque, ut caſtellum in ipſa urbe, velut arcem imminentem, haberent, muro circumdant. & Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Utrinqne ſumma vi & muniunt, & pugnant. ſed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciunt. ſimul creſcit inopia omnium longa obſidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, unica ſpes, circa omnia hoſtium eſſent. pauliſper tamen affectos animos recreavit repentina profectio Annibalis in Oretanos, Carpetanoſque. qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus, metum defectionis cum præbuiſſent, oppreſſi celeritate
12 Annibalis, omiſerunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem prefecerat Annibal, ita impigre rem agente; ut, ducem abeſſe, nec cives, nec hoſtes ſentirent. Is & prælia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri diſcuſſit: ſtrataque omnia recentibus ruinis advenienti Annibali oſtendit. itaque ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum utrinque cæde initum, & pars arcis capta eſt. Tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinum. & Alorcum Hiſpanum. Alco, inſciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum
ad

ad Annibalem noctu tranſiſſet, poſtquam nihil lacrymæ movebant, conditioneſque triſtes, ut ab irato victore, ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit, moriturum affirmans, qui ſub conditionibus his de pace ageret. Poſtulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoque omni auro atque argento, egreſſi urbe cum ſingulis veſtimentis, ibi habitarent, ubi Pœnus juſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus, vinci animos, ubi alia vincantur, affirmans, ſe pacis ejus interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum, publice Saguntinis amicus, atque hoſpes. Tradito palam telo cuſtodibus hoſtium, tranſgreſſus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipſe ita jubebat) eſt deductus. Quo cum extemplo concurſus omnis generis hominum eſſet factus, ſummota cætera multitudine, ſenatus Alorco datus eſt. Cujus talis oratio fuit. *Si civis veſter Alco, ſi-* 13
cuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retuliſſet, ſupervacaneum hoc mihi fuiſſet iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos veniſſem. cum vero ille aut veſtra, aut ſua culpa manſerit apud hoſtem; ſi metum ſimulavit, ſua; veſtra, ſi periculum eſt apud vos vera referentibus: ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalutis, & pacis vobis conditiones, pro vetuſto hoſpitio, quod mihi vobiſcum eſt, ad vos veni. Veſtra autem cauſa me, nec ullius alterius, loqui, qua loquor apud vos, vel ea fides ſit, quod neque dum veſtris viribus reſtitiſtis, neque dum auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis umquam apud vos mentionem feci, poſtquam nec ab Romanis

vobis ulla spes est, nec vestra jam aut arma vos, aut mœnia satis defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam, quam æquam. cujus ita aliqua spes est, si eam quemadmodum, ut victor, fert Annibal, sic vos, ut victi, audiatis: si non id, quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint, sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Urbem vobis, quam ex magna jam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo novum oppidum ædificetis: aurum, argentumque omne, publicum privatumque, ad se jubet deferri: conjugum, vestraque corpora, ac liberorum vestrorum servat inviolata, si inermes cum binis vestimentis velitis a Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc, quanquam sint gravia, atque acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei a vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra conjuges, ac liberos belli jure sinatis. Ad
14 hæc audienda cum circumfusa paulatim multitudine, permistum senatui esset populi concilium, repente primores, secessione facta, priusquam responsum daretur, argentum, aurumque omne ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes, eodem plerique semetipsos præcipitaverunt. Cum ex eo pavor, ac trepidatio totam urbem pervasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. turris diu quassata prociderat: perque ruinam ejus cohors Pœnorum impetu facto cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodiisque solitis hostium esse

urbem, non cunctandum in tali occasione
ratus Annibal, totis viribus aggressus urbem,
momento cepit: signo dato, ut omnes
puberes interficerentur. quod imperium
crudele, cæterum prope necessarium cognitum
in ipso eventu est. cui enim parci potuit
ex iis, qui aut inclusi cum conjugibus ac liberis,
domos super seipsos concremaverunt;
aut armati nullum ante finem pugnæ, quam
morientes, fecerunt? Captum oppidum est. 15
cum ingenti præda, quanquam pleraque ab
dominis de industria corrupta erant, & in
cædibus vix ullum discrimen ætatis ira fecerat,
& captivi militum præda fuerant:
tamen ex pretio rerum venditarum aliquantum
pecuniæ redactum esse constat, & multam
pretiosam supellectilem, vestemque
missam Carthaginem. Octavo mense, quam
cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam
scripsere: inde Carthaginem Novam in
hiberna Annibalem concessisse: quinto deinde
mense quam a Carthagine profectus sit,
in Italiam pervenisse. Quæ si ita sunt, fieri
non potuit, ut P. Cornelius, & T. Sempronius
consules fuerint. ad quos & in principio
oppugnationis legati Saguntini missi sint: &
qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad
Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad
Trebiam pugnaverint. aut omnia breviora
aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni,
quo P. Cornelius, & T. Sempronius consules
fuerunt, non cœptum oppugnari est,
sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam
in annum Cn. Servilii, & C. Flaminii
non potest: quia Flaminius Arimini consulatum
iniit, creatus ab T. Sempronio consule:
qui post pugnam ad Trebiam, ad
creandos consules Romam cum venisset,

comitiis perfectis ad exercitum in hiberna rediit.

CAPUT V.

Nuntiato Romam Sagunti excidio, multiplex perturbatio Urbem occupat: tanquam ad imminens jam bellum terrestres maritimaque copia comparantur: missis ad Carthaginienses legatis, cum publico consilio expugnatum Saguntum responsum esset, dux legationis Fabius, facto sinu ex toga, bellum, an pacem malint percunctatur: succlamantibus, daret utrum vellet, bellum, effuso sinu, denuntiat.

16 Sub idem fere tempus & legati, qui redierant a Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nuntiatum est: tantusque simul mœror patres, misericordiaque sociorum peremptorum indigne, & pudor non lati auxilii, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cepit, velut si jam ad portas hostis esset: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis, quam consultarent. Nam neque hostem acriorem bellicosioremque secum congressum, nec rem Romanam tam desidem unquam fuisse, atque imbellem. Sardos, Corsosque, & Istros, atque Illyrios lacessisse magis, quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis, quam belligeratum. Pœnum, hostem veteranum, trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ urbis Iberum transire:

ire: trahere secum tot excitos Hispanorum
populos: conciturum avidas semper armorum
Gallicas gentes: cum orbe terrarum
bellum gerendum in Italia, ac pro mœni- 17
bus Romanis esse. Nominatæ jam antea consulibus
provinciæ erant. tum sortiri jussi.
Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum
Sicilia evenit. Sex in eum annum decretæ
legiones, & sociorum quantum ipsis videretur,
& classis, quanta parari posset. quatuor
& viginti peditum Romanorum millia
sunt scripta, mille, & octingenti equites:
sociorum XLIII peditum, & IIII equitum,
naves CCXX quinqueremes,
celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum,
vellent, juberent, populo Carthaginiensi
bellum indici: ejusque belli causa
supplicatio per urbem habita, atque adorati
dii, ut bene, ac feliciter eveniret, quod
bellum populus Romanus jussisset. Inter
consules ita copiæ divisæ. Sempronio datæ
legiones duæ: ea quaterna millia erant
peditum, & trecenti equites: sociorum
sexdecim millia peditum, equites mille
octingenti, naves longæ CLX. celoces
duodecim. Cum his terrestribus maritimisque
copiis T. Sempronius missus in Siciliam,
ita in Africam transgressurus, si ad
arcendum Italia Pœnum consul alter satis
esset. Cornelio minus copiarum datum;
quia L. Manlius prætor & ipse cum haud
invalido præsidio in Galliam mittebatur. navium
maxime Cornelio numerus diminutus.
LX. quinqueremes datæ; (neque enim mari
venturum, aut ea parte dimicaturum hostem
credebant) & duæ Romanæ legiones, cum
suo justo equitatu, & quatuordecim millibus
sociorum peditum, equitibus mille
 du-

ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios, DC. Romanos, Gallia provincia eodem anno versa in Punicum bellum
18 habuit. His ita comparatis, ut omnia justa ante bellum fierent, legatos majores natu, Q. Fabium, M. Livium, L. Æmilium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt ad percontandos Carthaginienses, publico ne consilio Annibal Saguntum oppugnasset: & si, id quod facturi videbantur, faterentur, ac defenderent publico consilio factum, ut indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquam Carthaginem venerunt, cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil ultra, quam unum, quod mandatum erat, percontatus esset: tum ex Carthaginiensibus unus * princeps: *Vana, Romani*, inquit, *& prior legatio fuit, cum Annibalem, tanquam suo consilio Saguntum oppugnantem, deposcebatis. Cæterum hæc legatio verbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc a nobis & confessio culpæ exprimitur, & ut a confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non, privato, publico ne consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed utrum jure, an injuria. nostra enim hæc quæstio, atque animadversio in civem nostrum est, nostro, an suo fecerit arbitrio. vobiscum una disceptatio est, licuerit ne per fœdus fieri. Itaque quoniam discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis vobiscum fœdus est a Lutatio consule ictum, in quo cavetur utrorumque sociis. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socii vestri) cautum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdru-*

* al. præceps.

drubale ictum est, Saguntini excipiuntur: adversus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod a vobis didici. vos enim quod C. Lutatius Consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patrum, nec populi jussu ictum erat, negastis vos eo teneri. itaque alius de integro fœdus publico consilio ictum est. Si vos non tenent vestra fœdera, nisi ex auctoritate aut jussu vestro icta: ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis insciis icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti, atque Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat. Tum Romanus, sinu ex toga facto, *hic*, inquit, *vobis bellum, & pacem portamus: utrum placet, sumite.* Sub hanc vocem haud minus ferociter, *daret utrum vellet*, succlamatum est. & cum is iterum sinu effuso bellum stare dixisset, accipere se omnes responderunt: &, quibus acciperent animis, iisdem se gesturos. Hæc directa percontatio, ac denuntiatio belli magis ex dignita- 19
te populi Romani visa est, quam de fœderum jure verbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nam si verborum disceptationis res esset, quod fœdus Asdrubalis cum Lutatii priore fœdere commutatum est, comparandum non erat: cum in Lutatii fœdere diserte additum esset, ita id ratum fore, si populus censuisset; in Asdrubalis fœdere nec exceptum tale quicquam fuerit, & tot annorum silentio ita vivo eo comprobatum sit fœdus, ut ne mortuo quidem auctore quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorunque exceptis. nam neque additum erat his, qui tunc essent: nec, ne qui post-

ea assumerentur. & cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi? tantum, ne Carthaginiensium socii aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur.

CAPUT VI.

Et in Hispania, & in Gallia nequicquam ab Romanis legatis auxilia conquiruntur.

Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniam, ut aut adirent civitates, ut in societatem pellicerent, aut averterent a Pœnis, trajecerunt. Ad Bargusios primum venerunt: a quibus benigne excepti, quia tædebat imperii Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem novæ fortunæ erexerunt. ad Volcianos inde est ventum: quorum celebre per Hispaniam responsum, cæteros populos a societate Romana avertit. ita enim maximus natu ex iis in concilio respondit: *Quæ verecundia est, vos, Romani, postulare, uti vestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ, cum qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius, quam Pœnus hostis perdidit, vos socii prodideritis? ibi quæratis socios, censeo, ubi Saguntina clades ignota est: Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruina erunt, ne quis fidei Romanæ, aut societati confidat.* inde extemplo abire finibus Volcianorum jussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere. itaque nequicquam peragrata Hispania, in Galliam transeunt.

In

In his nova, terribilisque species visa est, 20
quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum, verbis extollentes virtutem gloriamque populi Romani, ac magnitudinem imperii, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros, urbesque suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, ut vix a magistratibus, majoribusque natu juventus sedaretur. adeo stolida, impudensque postulatio visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id avertere in se, agrosque suos pro alienis populandos objicere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, *neque Romanorum in se meritum esse, neque Carthaginiensium injuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma. Contra ea, audire sese, gentis suæ homines agris, finibusque Italiæ pelli a populo Romano, stipendiumque pendere, & cætera indigna pati*. Eadem ferme in cæteris Galliæ conciliis dicta, auditaque: nec hospitale quicquam, pacatumve satis prius auditum, quam Massiliam venerunt. ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita: *praeoccupatos jam ab Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore, (adeo ferocia, atque indomita ingenia esse) ni subinde auro, cujus avidissima gens est, principum animi concilientur*. Ita peragratis Hispaniæ, & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo post, quam consules in provincias profecti erant. civitatem omnem in expectationem belli erectam invenerunt, satis constante fama, jam Iberum Pœnos transisse.

CAPUT VII.

Annibal, facta militibus suas domos visendi potestate, primo vere adesse jubet: ad dictum cum convenissent, maximo futuro bello necessaria præparat: firmata præsidiis Africa, relictoque in Hispania cum magnis copiis Asdrubale fratre, ad Iberum progreditur: ibi divino prodigio monitus, ut pergat, Iberum, inde etiam Pyrenæum, subactis omnibus circa populis, superat.

21 ANnibal, Sagunto capto, Carthaginem Novam in hiberna concesserat, ibique auditis, quæ Romæ, quæque Carthagine acta decretaque forent, seque non ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis, divenditisque reliquiis prædæ, nihil differendum ratus, Hispani generis milites convocat: *Credo ego vos*, inquit, *socii, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam vobis militiam, exercitusque dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam victoriæ bonis florebunt, si ex aliis gentibus prædam, & gloriam quæremus. itaque cum longinqua ab domo instet militia, incertumque sit, quando domos vestras, & quæ cuique ibi cara sint, visuri sitis: si quis vestrum suos invisere vult, commeatum do. primo vere, edico, adsitis, ut, diis bene juvantibus, bellum ingentis gloriæ, prædæque futurum incipiamus.* Omnibus fere visendi domos oblata ultro potestas grata erat, & jam desiderantibus suos, & longius in futurum providentibus desiderium. Per totum

tum

tum tempus hyemis quies inter labores aut jam exhaustos, aut mox exhauriendos, renovavit corpora animosque ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictum convenere. Annibal, cum recensuisset omnium auxilia gentium, Gades profectus Herculi vota exsolvit: novisque se obligat votis, si cætera prospere evenissent. Inde partiens curas simul inferendi, atque arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, nuda, apertaque Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maxime jaculatorum levium, armis petiit: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterque miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites ceteratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites missos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam jubet. simul conquisitoribus in civitates missis, quatuor millia conscripta delectæ juventutis, præsidium eosdem, & obsides duci Carthaginem jubet. neque Hispaniam negligendam ratus, atque ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad solicitandos principum animos, Asdrubali fratri, viro impigro, eam provinciam destinat: firmatque eum Africis maxime præsidiis, peditum Afrorum XI. millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ, Maurique acco- 22

læ Oceani ad millæ octingentos, & parva
Ilergetum manus, ex Hispania ducenti equi-
tes, &, ne quod terrestris deesset auxilii ge-
nus, elephanti XIV. classis præterea data ad
tuendam maritimam oram: quia qua parte
belli vicerant, ea tum quoque rem gesturos
Romanos, credi poterat: quinquaginta quin.
queremes, quadriremes duæ, triremes quin-
que: sed aptæ instructæque remigio triginta
& duę quinqueremes erant, & triremes quin.
que. Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna
exercitus redit: atque inde profectus præter
Etovissam urbem ad Iberum, maritimam-
que oram ducit. Ibi, fama est, in quiete vi-
sum ab eo juvenem divina specie, qui *se ab
Jove* diceret *ducem in Italiam Annibali mis-
sum: proinde sequeretur, neque usquam a se
deflecteret oculos*. pavidum primo, nusquam
cicumspicientem, aut respicientem, secu-
tum; deinde cura humani ingenii, cum quid-
nam id esset, quod respicere vetitus esset,
agitaret animo, temperare oculis nequivis-
se. tum vidisse post se serpentem mira magni-
tudine cum ingenti arborum ac virgultorum
strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli
nimbum. tum, quæ moles ea, quidve pro.
digii esset, quærentem, audisse, *vastitatem
Italiæ esse: pergeret porro ire, non ultra inqui-*
23 *reret, sineretque fata in occulto esse*. Hoc visu
lætus, tripartito Iberum copias trajecit, præ-
missis, qui Gallorum animos, qua traducen-
dus exercitus erat, donis conciliarent, Al-
piumque transitus specularentur. nonaginta
millia peditum, duodecim millia equitum
Iberum traduxit. Ilergetes inde, Bargusios-
que, & Ausetanos, & Aquitaniam, quæ
subjecta Pyrenæis montibus est, subegit:
oræque huic omni præfecit. Annonem, ut
fau-

fauces, quæ Hispanias Gallis jungunt, in potestate essent. Decem millia peditum Annoni ad præsidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenæum saltum traduci exercitus cœptus est, rumorque per barbaros manavit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter averterunt. constabat, non tam bello motos, quam longinquitate viæ, insuperabilique Alpium transitu. Annibal, quia revocare, aut vi retinere eos, anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipse gravari militia senserat, Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. Inde, ne mora, atque otium animos solicitarent, cum reliquis copiis Pyre- 24
næum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat.

CAPUT VIII.

Galliæ aliquot populi adventu Annibalis consternati arma capiunt: donis deinde deliniti, transitum illi per suos fines tutum permittunt.

GAlli, quanquam Italiæ bellum inferri audiebant, tamen quia vi subactos trans Pyrenæum Hispanos fama erat, præsidiaque valida imposita; metu servitutis ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi conveniunt. quod ubi Annibali nuntiatum est, moram magis, quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit, *colloqui semetipsum velle cum his: & vel illi propius Illiberim accederent, vel se Ruscinonem processurum, ut ex propinquo congres-*

gressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos venturum. hospitem enim se Galliæ, non hostem advenisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in Italiam venisset. Et per nuntios quidem hæc. Ut vero reguli Gallorum, castris ad Illiberim extemplo motis, haud gravate ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidum transmiserunt.

CAPUT IX.

Ad famam adventantis Annibalis, Boii Romanis infensi, ab illis deficiunt: Mutinam cum oppugnarent, missos ad conquerendum legatos violant: Manlium prætorem, his ferentem auxilium, cum multa cade adoriuntur. Romam perlato tumultu, mittitur cum novo exercitu C. Atilius prætor. Consul quoque P. Cor. Scipio occursurus Annibali, navibus ab Urbe profectus, Massiliam pervenit.

IN Italiam interim nihil ultra, quam
05 Iberum transisse Annibalem, a Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac si Alpes jam transisset, Boii solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob veteres in populum Romanum iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi Triumviri Romani, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus,

bus,

bus, Mutinam confugerint, C. Lutatius, C. Servilius, T. Annius. Lutatii nomen haud dubium est. pro C. Servilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alii P. Cornelium Asinam, & C. Papirium Masonem. Id quoque dubium est, legati ad Bojos ad expostulandum missi violati sint, an in Triumviros agrum metantes impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi; evocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra jus modo gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina, præsidiumque in periculo esset, L. Manlius prætor, ira accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Silvæ tunc circa viam erant, plerisque locis incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: &, quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis. ubi rursus silvæ intratæ, tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pavore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pavendi Romanis fuit, ut ex saltu invio, atque impedito evasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani, Tanetum vicum pro-

propinquum Pado contendere. ibi ſe munimento ad tempus, commeatibuſque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio adverſus creſcentem in dies multitudinem ho-
26 ſtium tutabantur. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perlatus, & Punicum inſuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Atilium prætorem cum una legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu novo a conſule conſcriptis, auxilium ferre Manlio jubent. qui ſine ullo certamine (abſceſſerant enim metu hoſtes) Tanetum pervenit. Et P. Cornelius, in locum ejus, quæ miſſa cum prætore fuerat, tranſcripta legione nova, profectus ab urbe ſexaginta longis navibus præter oram Etruriæ, Ligurumque, & inde Salyum, * mox pervenit Maſſiliam: & ad proximum oſtium Rhodani (pluribus enim diviſus amnis in mare decurrit) caſtra locat, vixdum ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenæos montes. quem ut de Rhodani quoque tranſitu agitare animadvertit, incertus, quonam ei loco occurreret, necdum ſatis refectis ab jactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, viſendoſque ex tuto hoſtes præmittit.

* al. montes.

CA-

CAPUT X.

Annibal ubi ad Rhodanum pervenit, transitum parat: cum resistentes ex adversa ripa Gallos per Annonem Bomilcaris filium, jussum quam occultissime cum parte copiarum fluvium superare, avertisset; exercitum traducit.

ANnibal, cæteris metu, aut pretio pacatis, jam in Volcarum pervenerat agrum, gentis validæ. colunt autem circa utranque ripam Rhodani: sed diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, ut flumen pro munimento haberent, omnibus ferme suis trans Rhodanum trajectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos, quorum sedes tenuerat, simul pellicit donis ad naves undique contrahendas, fabricandasque: simul & ipsi trajici exercitum, levarique quamprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta vis navium est, lintriumque temere ad vicinalem usum paratarum. novasque alias primum Galli inchoantes cavabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alveos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se, suaque transveherent. Jamque omnibus satis 27 comparatis ad trajiciendum, terrebant ex adverso hostes, omnem ripam * equis, virisque obtinentes: quos ut averteret, Annonem, Bomilcaris filium, vigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hispanis, adverso flumine ire iter unius diei jubet: & ubi pri-

* al. equites, virique.

primo poſſet, quam occultiſſime trajecto amni, circumducere agmen. ut, cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & XX. ferme ſupra parvæ inſulæ circumfuſum amnem, latiorem ubi dividebatur, eoque minus alto alveo tranſitum oſtendere. ibi raptim cæſa materia, rateſque fabricatæ, in quibus equi virique, & alia onera trajicerentur. Hiſpani ſine ulla mole, in utres veſtimentis conjectis, ipſi cetris ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatavere. Et alius exercitus ratibus junctis trajectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete unius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. Quod ubi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad trajiciendum. Jam paratas aptataſque habebat pedes lintres. eques fere propter equos nantes navium agmen ad excipiendum adverſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra trajicientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris a puppibus trahebantur, præter eos, quos inſtructos frenatoſque, ut extemplo egreſſo in ripam equiti uſui eſſent, impoſuerant in naves. Galli occurſant in ripam cum variis ululati-
28 bus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibranteſque dextris tela: quanquam & ex adverſo terrebat tanta vis navium cum ingenti ſono fluminis, & clamore vario nautarum, & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa trajicientes ſuos hortabantur. Jam ſatis paventes adverſo tumul-

tu, terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Annone captis. mox & ipse aderat, ancepsue terror circumstabat: & e navibus tanta vis armatorum in terram evadens, & a tergo improvisa premebat acies. Galli, postquam vim facere conati, ultro pellebantur, qua patere visum maxime iter, perrumpunt: trepidique in vicos passim suos diffugiunt. Annibal, cæteris copiis per otium trajectis, spernens jam Gallicos tumultus, castra locat. Elephantorum trajiciendorum varia consilia fuisse credo: certe varia memoria est actæ rei. quidam, congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferocissimum ex his irritatum a rectore suo, cum refugientem eum in aquam natantem sequeretur, traxisse gregem; ut quenque timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus trajectos. id, ut tutius consilium ante rem foret, ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, a terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ religatam, pontis in modum, humo injecta constraverunt, ut belluæ audacter velut per solum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad trajiciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis, quibus leviter annexa erat, vinculis, ab actuariis aliquot navibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis, alii deinde repetiti, ac trajecti sunt. nihil sane trepidabant,

do-

donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pavor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationis aliquantum edebant: donec quietem ipse timor circumspicientibus aquam fecisset. excidere etiam sævientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram evasere.

CAPUT XI.

Ala Numidarum, ad speculandum ab Annibale præmissa, cum Romanis equitibus, qui & ipsi exploratum venerant, congreditur: facta utrinque cæde, Romani victores abeunt. Incertus primum Annibal, an ibi cum Romano exercitu pugnam consereret, ubi pergere in Italiam statuit; milites, Alpium fama territos, castigat: inde per Allobrogum terras ad Druentiam ducit.

29 DUm elephanti trajiciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum, ubi, & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum, missi, ut ante dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius, quam pro numero pugnantium, editur. nam præter multa vulnera, cædes etiam prope par utrinque fuit: fugaque, & pavor Numidarum Romanis jam admodum fessis victoriam dedit, victores ad CLX, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, ut summæ re-

rerum prosperum eventum, ita haud sane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrumque ducem sui redierunt. Nec Scipioni stare sententia poterat, nisi ut ex consiliis, cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus consereret, averterat a præsenti certamine Bojorum legatorum, regulique Matali adventus, qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum oblitorata memoria superioris belli: sed magis iter immensum, Alpesque, rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere
ire, atque Italiam petere, ad vocata concio- 30
ne, varie militum versat animos, castigando, adhortandoque. *Mirari se, quinam pectora semper impavida repens terror invaserit. per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentesque, & terra ea, quas duo diversa maria amplectantur, Carthaginensium essent. indignatos deinde, quod quicumque Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postularet populus Romanus, Iberum trajecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquam multo majorem partem itineris emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum; Rhodanum, tantum amnem, tot millibus Galorum prohiben-*

bentibus, domita etiam ipsius fluminis vi, trajectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italiæ sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere, quid aliud Alpes esse credentes, quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis jugis: nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere, atque alere animantes, pervias paucis esse, exercitibus invias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos Alpes transgressos: ne majores quidem eorum indigenas, sed advenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis, ac conjugibus, migrantium modo, tuto transisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid invium, aut inexuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam, orbis terrarum caput, petentibus, quicquam adeo asperum atque arduum videri, quod inceptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet. proinde aut cederent animo, atque virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interjacentem Tiberi, ac mœnibus Romanis.

31 His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare jubet. Postero die profectus adversa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via esset, sed quantum a mari recessisset, minus obvium fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad Insulam pervenit. ibi Arar, Rhodanusque amnis diver-

versis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in unum. mediis campis Insulæ nomen inditum. accolunt prope Allobroges, gens jam inde nulla Gallica gente opibus, aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. major, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore a fratre, & cœtu juniorum, qui jure minus, vi plus poterat, pellebatur. Hujus seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem rejecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumque sententia futurum, imperium majori restituit. ob id meritum, commeatu, copiaque rerum omnium & vestimentis est adjutus, quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum jam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad lævam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud usquam impedita via, prius quam ad Druentiam flumen pervenit. Is & ipse Alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, non tamen navium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque iisdem alveis fluens, nova semper vada novosque gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoque incerta via est) ad hæc saxa glomerosa volvens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum, super cætera, trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur.

CAPUT XII.

P. Cornelius COS., misso in Hispaniam contra Asdrubalem Cn. Scipione fratre, redit ad mare, obviam iturus Annibali ab Alpibus descendenti.

32 P. Cornelius consul, triduo fere postquam Annibal ab ripa Rhodani movit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram facturus. cæterum ubi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ac naves rediit, tutius, faciliusque ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. Ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam provinciam sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum adversus Asdrubalem misit, non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosque novos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiam defensurus.

CAPUT XIII.

Laboriosus Annibalis per Alpes transitus.

Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum pervenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in majus vero fieri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo visa montium altitudo, nivesque cœlo prope immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora jumentaque torrida

fri-

frigore, homines intonsi, & inculsi, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu, quam dictu fœdiora, terrorem renovavere. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani. qui, si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemque dedissent. Annibal consistere signa jubet: Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum ea non esse, castra inter confragosa omnia, præruptaque, quam extentissima potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haud sane multum lingua moribusque abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus, interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenque dilabi tecta: luce prima subiit tumultos, ut ex aperto, atque interdiu viam per angustias facturus. die deinde, simulando aliud, quam quod parabatur, consumpto, cum eodem, quo constiterat, loco castra communisset: ubi primum digressos tumulis montanos, laxasque sensit custodias, pluribus ignibus, quam pro numero manentium in speciem factis, impedimentisque cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis, acerrimo quoque viro, raptim angustias evadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. Jam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conveniebant: 33
cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super capita imminentes, alios via transire hostes. utraque simul objecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit, deinde ut trepidationem in angustiis,

ſuoque ipſo tumultu Annibalis miſceri agmen videre, equis maxime conſternatis, quicquid adjeciſſent ipſi terroris, ſatis ad perniciem fore rati, perverſis rupibus juxta invia, ac devia aſſueti diſcurrunt. Tum vero ſimul ab hoſtibus, ſimul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur; pluſque inter ipſos, * ſibi cuique tendenti, ut periculo prius evaderet, quam cum hoſtibus certaminis erat. equi maxime infeſtum agmen faciebant. qui & clamoribus diſſonis, quos memora etiam repercuſſæque valles augebant, territi trepidabant: & icti forte, aut vulnerati adeo coſternati ſunt, ut ſtragem ingentem ſimul hominum, ac ſarcinarum omnis generis facerent, multoſque turba, cum præcipites diruptaque utrinque anguſtiæ eſſent, in immenſum altitudinis * dejecit: quidam & armati in ruinas maximas, modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quanquam fœda viſu erant, ſtetit parumper tamen Annibal, ac, ſuos continuit, ne tumultum, ac trepidationem augeret, deinde, poſtquam interrumpi agmen vidit, periculumque eſſe, ne exutum impedimentis exercitum nequiquam incolumen traduxiſſet, decurrit ex ſuperiore loco: & cum impetu ipſo fudiſſet hoſtem, ſuis tumultum auxit. ſed is tumultus momento temporis, poſtquam liberata itinera fuga montanorum erant, ſedatur: nec per otium modo, ſed prope ſilentio mox omnes traducti. caſtellum inde, quod caput ejus regionis erat, vicoſque circumjectos capit, & captivorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculſis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo
34 viæ confecit. Perventum inde ad frequentem

culto-

* al. quoque tendente.

* al. dejecit. quosdam armatos ruinæ maximæ.

cultoribus alium, ut inter montana, popu-
lum. ibi non bello aperto, sed suis artibus,
fraude, deinde insidiis est prope circumven-
tus. Magno natu principes castellorum orato-
res ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exem-
plo, doctos*, memorantes, *amicitiam malle, quam
vim experiri Pœnorum: itaque obedienter impera-
ta facturos: commeatum, itinerisque duces, &
ad fidem promissorum obsides acciperet*. Annibal
nec temere credendo, nec aspernando, ne
repudiati aperte hostes fierent, benigne cum
respondisset: obsidibus, quos dabant, acce-
ptis, & commeatu, quem in via ipsi de-
tulerant, usus: nequaquam, ut inter pa-
catos, incomposito agmine duces eorum se-
quitur. Primum agmen elephanti & equi-
tes erant: ipse post cum robore peditum
circumspectans solicitus omnia incedebat.
ubi in angustiorem viam ex parte altera
subjectam jugo insuper imminenti ventum
est, undique ex insidiis barbari a fronte,
& a tergo coorti, cominus eminusque pe-
tunt. saxa ingentia in agmen devolvunt.
maxima ab tergo vis hominum urgebat. in
eos versa peditum acies, haud dubium fe-
cit, quin, nisi firmata extrema agmina
fuissent, ingens in saltu accipienda clades
fuerit. Tunc quoque ad extremum pericu-
li, ac prope perniciem ventum est. nam,
dum cunctaretur Annibal dimittere in an-
gustias agmen, quia non, ut ipse equiti-
bus præsidio erat, ita peditibus quicquam
ab tergo auxilii relinquerat: occursantes per
obliqua montani, perrupto medio agmine,
viam insedere. noxque una Annibali sine
equitibus, ac impedimentis acta est. Poste-
ro die, jam segnius intercursantibus bar- 35
baris, junctæ copiæ, saltusque haud sine

clade, majore, tamen jumentorum, quam hominum pernicie, superatus. inde montani pauciores jam, & latrocinii magis, quam belli more concursabant, modo in primum, modo in novissimum agmen: ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi, morative aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas vias magna mora agebantur. ita tumultum ab hostibus, quacumque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat; agmen præbebant. Nono die in jugum Alpium perventum est, per invia pleraque, & terrores, quos aut ducentium fraus, aut, ubi fides iis non esset, temere initæ valles a conjectantibus iter faciebant. Biduum in jugis stativa habita: fessisque labore, ac pugnando quies data militibus: jumentaque aliquot, que prolapsa in rupibus erant; sequendo vestigia agminis, in castra pervenere. Fessis tædio tot malorum, nivis etiam casus, occidente jam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adjecit. Per omnia nive oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaque, & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, unde longe, ac late prospectus erat, consistere jussis militibus Italiam ostentat, subjectosque Alpinis montibus circumpadanos campos: *mœniaque eos tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam urbis Romæ: cætera plana, proclivia fore: uno, aut ad summum altero prælio arcem, & caput Italiæ in manu ac potestate habituros.* Procedere inde agmen cœpit: jam nihil ne hostibus quidem, præter parva furta per occasionem tentantibus, cæterum iter multo, quam in ascensu:

ſu fuerat, ut pleraque Alpium ab Italia ſicut breviora, ita arrectiora ſunt, difficilius fuit. omnis enim fermè via præceps, anguſta, lubrica erat, ut neque ſuſtinere ſe a lapſu poſſent, nec, ſi qui paulum titubaſſent, hærere afflicti veſtigio ſuo: aliique ſuper alios, & jumenta, & homines occiderent. Ventum deinde ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibuſque retinens virgulta, ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus jam ante præceps, recenti terræ lapſu impeditus, in miram admodum altitudinem abrutus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali, quæ res moraretur agmen, nuntiatur, rupem inviam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad locum viſendum: haud dubia res viſa, quin per invia circa, nec trita antea, quamvis longo ambitu, circumduceret agmen. Ea vero via inſuperabilis fuit; nam cum ſuper veterem nivem intactam nova modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præaltæ nivi facile pedes ingredientium inſiſtebant. ut vero tot hominum, jumentorumque inceſſu dilapſa eſt, per nudam infra glaciem, fluentemque tabem liqueſcentis nivis ingrediebantur. terra ibi luctatio erat, ut a lubrica glacie non recipiente veſtigium, & in prono citius pede ſe fallente: & ſeu manibus in aſſurgendo, ſeu genu ſe adjuviſſent, ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum corruiſſent, nec ſtirpes circa, radiceſve, ad quas pede, aut manu quiſquam eniti poſſet, erant: ita in levi tantum glacie, tabidaque nive volutabantur jumenta: necabantur interdum etiam, dum infimam ingredientia nivem, & prolapſa, jactandis 36.

gravius in continendo ungulis penitus perfringebant. ut pleraque, velut pedica capta, hærerent in durata & alte concreta glacie.

37 Tandem, nequicquam jumentis atque hominibus fatigatis, castra in jugo posita, ægerrime ad id ipsum loco purgato: tantum nivis fodiendum, atque egerendum fuit. inde ad rupem *minuendam, per quam via una esse poterat, milites ducti: cum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus dejectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt: eamque, cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis clivos, ut non jumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum. jumenta prope fame absumebantur. nuda enim fere cacumina sunt: & si quid, est pabuli, obruunt nives. inferiores valles apricos quosdam colles habent, rivosque prope silvas, etiam humano cultu digniora loca. ibi jumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est, etiam locis mollioribus, & accolarum ingeniis.

* al. muniendam

CAPUT XIV.

Quantis copiis, quaque Alpium parte in Italiam descenderit Annibal.

38 HOc maxime modo perventum est in Italiam, quinto mense a Carthagine nova ut quidam auctores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam

inter

inter auctores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt, qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentus, qui captum se ab Annibale scribit, maximus auctor, moveret me, nisi confunderet numerum, Gallis, Liguribusque additis. cum his scribit LXXX millia peditum, X equitum, adducta in Italiam: magis* affinxisse verisimile est, & ita quidam auctores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum transierit, XXXVI millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum jumentorum amisisse in Taurinis, quae Gallis proxima gens erat, in Italiam degresso. Id cum inter omnes constet, eo magis miror, ambigi, quanam Alpes transierit: & vulgo credere, Pennino, atque inde nomen & jugo Alpium inditum, transgressum. Caelius per Cremonis jugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Lebuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique cum quae ad Lennium ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem forte id movit) ab transitu Poenorum ullo Veragri, incolae jugi ejus, norunt nomen inditum: sed ab eo, quem summo sacratum vertice Penninum montani appellant.

* al. afflu- xisse

CAPUT XV.

Annibal, educto e stativis exercitu, in Taurinis urbem caput gentis expugnat; progressus, castra adversus P. Scipionem COS. locat.

39 PEropportune ad principia rerum Taurinis, proximæ genti, adversus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat. otium enim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuvie tabeque, squalida & prope efferata corpora varie movebant. Ea P. Cornelio consuli causa fuit, cum Pisas navibus venisset, exercitu a Manlio, Atilioque accepto tirone, & in novis ignominiis trepido, ad Padum festinandi, ut cum hoste nondum refecto manum consereret. sed cum Placentiam consul venit, jam ex stativis moverat Annibal: Taurinorumque unam urbem, caput gentis ejus, quia * volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat; junxissetque sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos, circumspectantes defectionis tempus, subito adventus consulis oppressisset. Et Annibal movit ex Taurinis, incertus quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Jam prope in conspectu erant exercitus, convenerantque duces, sicut uterque inter se nondum satis noti, ita jam imbutus uterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos, jam ante Sagunti excidium, celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipso, quod

* al. volentis.

quod adversus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum credebat. & auxerant inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obvius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci trajiciendarum Alpium, & effectu.

CAPUT XVI.

P. Scipionis Cos. ad milites Oratio.

OCcupavit tamen Scipio Padum trajicere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius, quam educeret in aciem, adhortandorum militum causa, talem orationem exorsus est: *Si eum exercitum, milites, educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, supersedissem loqui apud vos. quid enim adhortari referret aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie vicissent; aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nunc quia ille exercitus Hispaniæ provinciæ scriptus, ibi cum fratre C. Scipione meis auspiciis rem gerit, ubi eum gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, ut consulem ducem adversus Annibalem, ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli. Novo imperatori apud novos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli, neve hostem ignoretis: cum iis est vobis, milites, pugnandum, quos terra, marique priore bello vicistis: a quibus stipendium per XX. annos exegistis: a quibus capta belli præmia, Siciliam, ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis, illisque animus, qui victoribus, & victis esse solet,*

let. nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectavere, eos duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui plures pene perierint, quam supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt; sed vigentes animis corporibusque, quorum robora, ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies, imo umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, squalore enecti: contusi, ac debilitati inter saxa, rupesque: ad hac, perusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata, confractaque arma: claudi, ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium non hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quam ne, antequam vos cum hoste pugnaveritis, Alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum ruptore duce, ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere, ac profligare bellum: nos autem, qui secundum deos violati sumus, commissum, ac pro-
43 *fligatum conficere. Non vereor, ne quis me hoc, vestri adhortandi causa, magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit mihi in Hispaniam provinciam meam ire, quo jam profectus eram cum exercitu meo, ubi & fratrem consilii participem, ac periculi socium haberem, & Asdrubalem potius, quam Annibalem hostem, & minorem haud dubie mollem belli. tamen cum praterveherer navibus Galliæ oram, ad famam hujus hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum movi castra. equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manum fortuna data est, hostem fudi. peditum agmen, quod in mo-*

dum

dum fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, regressus ad naves, quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumque circuitu in radicibus Alpium obvius fui. Huic timendo hosti utrum cum declinarem certamen, improvisus videor incidisse, an occurrere in vestigiis ejus, lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri juvat, utrum alios certe repente Carthaginienses per viginti annos terra ediderit: an iidem sint, qui ad Ægates pugnavere insulam: & quos ab Eryce duo de vicenis denariis æstimatos emisistis: & utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ipse fert: an vectigalis, stipendiariusque, & servus populi Romani a patre relictus, quem nisi Saguntinum scelus agitaret, resipisceret profecto, si non patriam victam, domum certe, patremque, & fœdera Amilcaris scripta manu: qui, jussus a consule nostro, præsidium deduxit ab Eryce: qui graves impositas victis Carthaginiensibus leges fremens, mærensque accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaque vos ego, milites, non eo solum animo, quo adversus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam, atque ira, velut si servos videatis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos, ultimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam trajicere, atque intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tutela nostra deinde duximus, cum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis, furiosum juvenem sequentes,

op-

oppugnatum patriam nostram veniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur; sed pro Italia nobis est pugnandum: nec est alius ab tergo exercitus, qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari nova possint præsidia. Hic est obstandum, milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus. Unusquisque se non corpus suum solum, sed conjugem ac liberos parvos armis protegere putet; nec domesticas solum agitet curas, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumque Romanum: qualis nostra vis, virtusque fuerit, talem deinde fortunam illius urbis, ac Romani imperii fore. Hæc apud Romanos consul.

CAPUT XVII.

Et ipse Annibal admonitum prius exercitum de pugnandi necessitate per spectaculi cujusdam imaginem, oratione quoque deinde accendit.

42 ANnibal rebus prius, quam verbis adhortandos milites ratus, circumdato ad spectaculum exercitu, captivos montanos vinctos in medio constituit: armisque Gallicis ante eorum pedes projectis, interrogare interpretem jussit, ecquis, si vinculis levaretur, armaque, & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cùm ad unum omnes ferrum, pugnamque poscerent, & dejecta esset in id sors, se quisque eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Ut cujusque sors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudiis arma

arma raptim capiebat: ubi vero dimicarent,
is habitus animorum non inter ejuſdem mo-
do conditionis homines erat; ſed etiam inter
ſpectantes vulgo, ut non vincentium magis,
quam bene morientium fortuna laudaretur.
Dum ſic aliquot ſpectatis paribus affectos di- 43.
miſiſſet, concione inde advocata, ita apud
eos locutus fertur: *Si quem animum in aliena
ſortis exemplo paulo ante habuiſtis, eundem mox
in æſtimanda fortuna veſtra habueritis, vicimus,
milites. neque enim ſpectaculum modo illud, ſed
quædam veluti imago veſtræ conditionis erat. ac
neſcio, an majora vincula majoreſque neceſſita-
tes vobis, quam captivis veſtris, fortuna circum-
dederit. dextra lævaque duo maria claudunt,
nullam ne ad effugium quidem navem habenti-
bus; circa Padus amnis, major ac violentior
Rhodano: a tergo Alpes urgent, vix integris vo-
bis ac vigentibus tranſita. Hic vobis vincendum,
aut moriendum, milites, eſt; ubi primum hoſti
occurriſtis: & eadem fortuna, quæ neceſſitatem
pugnandi impoſuit, præmia vobis ea victoribus
proponit, quibus ampliora homines ne a diis qui-
dem immortalibus optare ſolent. Si Siciliam tan-
tum ac Sardiniam parentibus noſtris ereptas, no-
ſtra virtute recuperaturi eſſemus, ſatis tamen
ampla pretia eſſent. quicquid Romani tot trium-
phis partum congeſtumque poſſident; id omne no-
ſtrum cum ipſis dominis futurum eſt. in hanc tam
opimam mercedem; agite, cum diis bene juvan-
tibus arma capite. Satis adhuc in vaſtis Luſita-
niæ Celtiberiæque montibus pecora conſectando,
nullum emolumentum tot laborum periculorum-
que veſtrorum vidiſtis: tempus eſt jam opulenta
vos ac ditia ſtipendia facere, & magna operæ
pretia mereri, tantum itineris per tot montes,
fluminaque, & tot armatas gentes emenſos. Hic
vobis terminum laborum fortuna dedit: hic di-*

gnam

gnam mercedem emeritis stipendiis dabit. nec quam magni nominis bellum est, tam difficilem existimaveritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentem certamen edidit: & inclyti populi regesque perlevi momento victi sunt. Nam, dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi vobis comparandi sint? Ut viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisque ultimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc pervenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa æstate cæso, victo, circumsessoque a Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem. An me in prætorio patris, clarissimi imperatoris, prope natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ, Galliæque, victorem eundem non Alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo majus est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit consul. Non ego illud parvi æstimo, milites, quod nemo vestrum est, cujus non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cujus non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora: collaudastis me, milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quam imperator, procedam acie adversus ignotos inter se, ignorantesque.
44 *Quocunque circumtuli oculos, plena omnia video animorum, ac roboris, veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos, & infrenatos; vos socios fidelissimos fortissimosque, vos Carthaginienses tum ob patriam, tum ob iram justissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tanto audacius, fortiusque pugnaturi, quanto ma-*

jorr

jor spes majorque animus inferentis est vim, quam arcentis. Accendit praeterea animos & stimulat dolor, injuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnassetis. deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens, sua omnia, suique arbitrii facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere, aequum censet: circumscribit includitque nos terminis montium, fluminumque, quos ne excedamus; neque eos, quos statuit, terminos observat. Ne transieris Iberum: ne quid rei tibi sit cum Saguntinis: ad Iberum est Saguntum: nusquam te vestigio moveris. Parum est, quod veterrimas provincias nostras, Siciliam, ac Sardiniam, ademit, nisi adimat etiam Hispaniam: &, si inde cessero, in Africam transcendet. transcendet autem dico? duos Consules hujus anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil usquam nobis relictum est, nisi qnod armis vindicaverimus. illis timidis & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemve certa desperatione obrutis, aut vincere, aut, si fortuna dubitabit, in praelio potius, quam in fugam mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumque in animo est: iterum dicam, vicistis. nullum incitamentum ad vincendum homini a diis immortalibus acrius datum est.*

* al. momentum.

CA-

CAPUT XVIII.

Imminente certamine, suos Annibal spe præmiorum accendit: commisso ad Ticinum amnem equestri prælio, Romanos fundit: vulneratum P. Corn. Scipionem Cos. filius servat.

45 HIS adhortationibus cum utrinque ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Ticinum jungunt, tutandique pontis causa, castellum superimponunt. Pœnus, opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorum populi Romani agros mittit; Gallis parci quam maxime jubet, principumque animos solicitare ad defectionem. Ponte perfecto, traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinque millia passuum a vico tumulis consedit. Ibi Annibal castra habebat: revocatoque propere Maharbale, atque equitibus, cum instare certamen cerneret, nihil unquam satis dictum, præmonitumque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronuntiat, in quorum spem pugnarent: agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisque velit, immunem ipsi, qui accepisset, liberisque: qui pecuniam, quam agrum maluisset, ei se argento satisfacturum: qui sociorum Carthaginienses cives fieri vellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cujus suorum popularium immutatam secum fortunam esse vellent: servis quoque domi-

nos prosecutis libertatem promittit, binaque pro his mancipia dominis se redditurum. Eaque ut rata scirent fore, agnum læva manu, dextra silicem retinens, si falleret, Jovem, cæterosque precatus deos, ita se mactarent; quemadmodum ipse agnum mactasset; secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum vero omnes, velut diis auctoribus in spem suam quisque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati; prælium uno animo & una voce poscunt.
Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intraverat castra, laniatisque obviis, ipse intactus evaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu, jaculatoribusque expeditis profectus ad castra hostium, exque propinquo copias, quantæ & cujus generis essent, speculandas, obvius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. Neutri alteros primo cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumque oriens pulvis, signum propinquantium hostium fuit. constitit utrinque agmen, & prælio sese expediebant. Scipio jaculatores, & Gallos equites in fronte locat; Romanos, sociorumque quod roboris fuit, in subsidiis. Annibal frænatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, jaculatores fugere inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, 46

aut

aut desilientibus, ubi suos premi circumventos vidissent, jam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumvecti, paululum ab tergo se ostendere. Is pavor perculit Romanos: auxitque pavorem consulis vulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filii propulsatum. Hic erat juvenis, penes quem perfecti hujusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale, & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa jaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ invaserunt. Alius confertus equitatus consulem in medium acceptum, non armis modo, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neque effuse cedendo, reduxit. Servati consulis decus Cœlius ad servum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradidere auctores, servum fama obtinuit.

CAPUT XIX.

Cedentes ad Padum Romanos insequutus Annibal, rescisso ab illis ponte, cogitur subsistere: paulo post, trajecto exercitu, haud procul Placentia, quo hostis pervenerat, castra locat: transfugientes ab Rom. Gallos auxiliares benigne accipit: inde cum ad Trebiam uterque exercitus consedisset; Annibal Clastidio cum magna frumenti copia potitur.

47 HOC primum cum Annibale prælium fuit, quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse, & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum Alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque

què proxima nocte juſſis militibus vaſa ſilen-
tio colligere, caſtra ab Ticino mota, feſtina-
tumque ad Padum eſt, ut ratibus, quibus
junxerat flumen, nondum reſolutis, ſine tu-
multu atque inſectatione hoſtis, copias tra-
jiceret. Prius Placentiam pervenere, quam
ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos: ta-
men aliquot moratorum in citeriore ripa ſe-
gniter ratem ſolventes cepit: tranſire non
potuit pontem, quod extrema reſoluta erant,
tota rate in ſecundam aquam labente. Cœlius
auctor eſt, Magonem cum equitatu, & Hiſ-
panis peditibus flumen extemplo tranſnataſ-
ſe: ipſum Annibalem per ſuperiora Padi va-
da exercitum traduxiſſe, elephantis in ordi-
nem ad ſuſtinendum impetum fluminis oppo-
ſitis. Ea periti amnis ejus vix fecerint. nam
neque equites armis equiſque ſalvis tantam
vim fluminis ſuperaſſe, veriſimile eſt, ut jam
Hiſpanos omnes inflati tranſvexerint utres:
& multorum dierum circuitu Padi vada pe-
tenda fuerant, qua exercitus gravis impedi-
mentis traduci poſſet. Potiores apud me au-
ctores ſunt, qui biduo vix locum rate jungen-
do flumini inventum tradunt, ea cum Mago-
ne equites Hiſpanorum expeditos præmiſſos.
Dum Annibal, citra flumen legationibus
Gallorum audiendis moratus, trajicit gra-
vius peditum agmen: interim Mago, equi-
teſque ab tranſitu fluminis diei unius itinere
Placentiam ad hoſtes contendunt. Anni-
bal paucis poſt diebus ſex millia a Placen-
tia caſtra communivit, & poſtero die in
conſpectu hoſtium acie directa, poteſtatem
pugnæ fecit. Inſequenti nocte cædes in 48
caſtris Romanis, tumultu tamen, quam
re major, ab auxiliaribus Gallis facta eſt.
Ad duo millia peditum, & ducenti equi-
tes,

tes, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, spe ingentium donorum accensos, in civitates quenque suas, ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque eo scelere, velut injecta rabie, ad arma ituros: quamquam gravis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluvium, in loca altiora, collesque impeditiores equiti, castra movet. Minus, quam ad Ticinum, fefellit: missisque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utique novissimum agmen, ni aviditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ divertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno moræ pretio tempus terunt, emissus hostis de de manibus est. & cum jam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt citra flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via * jactantis ultra patiens, & collegam (jam enim revocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus stativis est visus, delectum communivit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem, nusquam præparatis commeatibus, major in dies excipiebat, ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. Ibi cum vim pararent, spes facta proditionis: nec sane magno pretio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto

* al. jacta-ti.

fecto præsidii corrupto, traditur Annibali Clastidium: id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captivos ex tradito præsidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sævitum est.

CAPUT XX.

Ante adventum Scipionis Cos. in Siciliam, Æmilius prætor, datis navibus ab Hierone rege Syracusanorum, cum classe Carthaginiensium, Lilybæum festinante, prospere congreditur: superveniens Sempronius Cos. fusis, & captis hostium navibus, & ipse rem feliciter gerit.

CUM ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque 49
Italiæ imminentes, & a Sempronio consule, & ante adventum ejus terra marique res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ a Carthaginiensibus missæ, novem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum avertit æstus. Ad eas conspectas a Messana duodecim naves ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum forte Messanæ erat consulem Romanum opperiens, nullo repugnante, captas naves Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captivis, præter viginti naves, cujus ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse credere, eadem tempestate, qua ipsi disjecti forent, eam quoque classem ad Ægates insulam dejectam. Hæc sicut audita erant Messanę, rex Æmilio prętori, cujus

Sicilia erat Provincia,perſcribit: monetque, Lilybæum firmo teneret præſidio. Extemplo & circa prętorem ad civitates miſſi legati,tribunique, qui ſuos ad curam cuſtodiæ intenderent. ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli:edicto propoſito,ut ſocii navales decem dierum cocta cibaria ad naves deferrent: ubi ſignum datum eſſet, ne quis moram conſcendendi faceret: perque omnem oram qui erant,ex ſpeculis conſpicerent adventantem hoſtium claſſem. Simul itaque,quanquam de induſtria morati curſum navium erant Carthaginienſes, ut ante lucem accederent Lilybæum: præſenſum tamen eſt, quia & luna pernox erat, & ſublatis armamentis veniebant. extemplo datum e ſpeculis ſignum, & in oppido ad arma conclamatum eſt, & in naves conſcenſum. pars militum in muris portarumque ſtationibus, pars in navibus erant. Et Carthaginienſes, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, uſque ad lucem portu ſe abſtinuerunt: demendis, armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam claſſe abſumpto. Ubi illuxit, recepere claſſem in altum, ut ſpatium pugnæ eſſet,exitumque liberum e portu naves hoſtium haberent. Nec Romani detrectavere pugnam, & memoria circa ea ipſa loca geſtarum rerum freti, & militum multitudine, ac virtute.

50 Ubi in altum evecti ſunt, Romanus conſerere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. contra eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, naviumque, quam virorum, aut armorum malle certamen facere. nam ut ſociis navalibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & ſic ubi conſerta manus eſſet, haudquaquā par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animadver-

ſum

ſum eſt, & Romanis multitudo ſua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naves Punicæ circumventæ, cæteræ fugam ceperunt. Mille & DCC. fuere in navibus capti milites, nautæque, in iis tres nobiles Carthaginienſium. claſſis Romana incolumis, una tantum perforata navi, ſed ea quoque ipſa reduce, in portum rediit. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis, qui Meſſanæ erant, T. Sempronius conſul Meſſanam venit. Ei fretum intranti rex Hiero claſſem ornatam obviam duxit. tranſgreſſuſque ex regia in prætoriam navem, gratulatus ſoſpitem cum exercitu & navibus adveniſſe, precatuſque proſperum ac felicem in Siciliam tranſitum, ſtatum deinde inſulæ, & Carthaginienſium conata expoſuit: pollicituſque eſt, quo animo priore bello populum Romanum juvenis adjuviſſet, eo ſenem adjuturum: frumenta veſtimentaque ſe legionibus conſulis ſociiſque navalibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæo maritimiſque civitatibus eſſe, & quibuſdam volentibus novas res fore. Ob hoc conſuli nihil cunctandum viſum, quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaque claſſis, una profecti. navigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſaſque & captas hoſtium naves accepere. A Lilybæo conſul, Hierone cum 51
claſſe regia dimiſſo, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipſe in inſulam Melitam, quæ a Carthaginienſibus tenebatur, trajecit. advenienti Amilcar, Giſgonis filius, præfectus præſidii, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque cum inſula traditur. inde poſt paucos dies reditum Lilybæum: captivique & a conſule & a prætore, præter inſignes nobilitate viros, ſub

corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, trajecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inventus. jam forte transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, urbem etiam terrebant.

CAPUT XXI.

Sempronius cos. jussus ex Sicilia ad collegam proficisci, per superum mare Ariminum, inde ad Trebiam pervenit: petentibus auxilium Gallis contra prædatores, ab Annibale missos, cessante propter vulnus collega, ipse cum parte copiarum fert opem: aggressus hostes, prospere pugnat: dissentiente deinde nequicquam collega, prælium parat.

REpetenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nuntiatur: literæque a senatu de transitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extemplo in naves impositum, Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis navibus Vibonensem agrum, maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmilio prætori quinquaginta navium classem explevit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem navibus oram Italiæ legens Ariminum pervenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam
52 flumen, collegæ conjungitur. Jam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis de-

defendi poſſe Romanum imperium, aut ſpem nullam aliam eſſe, ſatis declarabat. Tamen conſul alter equeſtri prælio uno, & vulnere ſuo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam, Padumque agri eſt, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine, per ambiguum favorem, haud dubie gratiam victoris ſpectantes. Id Romani, ne quid modo moverent, æquo ſatis, Pœnus periniquo animo ferebat, a Gallis accitum ſe veniſſe ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram, ſimul ut præda militem aleret, duo millia peditum, & mille equites, Numidas pleroſque, miſtos quoſdam & Gallos populari omnem deinceps agrum uſque ad Padi ripas juſſit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios ſervaſſent animos, coacti ab auctoribus injuriæ ad vindices futuros declinant: legatiſque ad conſulem miſſis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti orant. Cornelio nec cauſa, nec tempus agendæ rei placebat; ſuſpectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora, tum, ut alia vetuſtate obſolevillent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide ſociis maximum vinculum eſſe, primos, qui coiſſent, ope defenſos, cenſebat. Tum collega cunctante, equitatum ſuum, mille peditum jaculatoribus ferme admiſtis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi ſparſos & incompoſitos, oneratoſque præda pleroſque cum inopinantes invaſiſſent, ingentem terrorem, cædemque ac fugam uſque ad caſtra, ſtationeſque hoſtium fecere: unde mul-

titudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. Varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, major tamen hostium Romanis
53 fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium major, justiorque, quam ipsi consuli, videri. gaudio efferri, *qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militum animos, nec quenquam esse, præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis, quam corpore ægrum, memoria vulneris, aciem, ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu urbis esse. non Siciliam, ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio, terraque, in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant*, inquit, *patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules, consularesque exercitus in media Italia paventes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes, Apenninumque agri sit, suæ ditionis fecisse?* Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in novos consules bellum differretur; & occasio in se unum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites jubet.

CAPUT XXII.

Annibal, instante cum Romanis certamine, collocat in insidiis Magonem fratrem: per Numidarum equitatum pertractus citra Trebiam, frigore, & fame fessos totis viribus invadit: mox exorto Magone ex insidiis, late cadit, & fugat: ex ea clade magnus in Urbe terror.

ANnibal, cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix ullam spem habebat, temere atque improvide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse, ferociusque factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat. cujus ne quod prætermitteret tempus, solicitus, intentusque erat, dum tiro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo traheretur. Cum ob hæc, taliaque speraret propinquum certamen, & facere, si cessaretur, cuperet: speculatoresque Galli ad ea exploranda, quæ vellet, tutiores, quia in utrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidiis circumspectare Pœnus cœpit. Erat in 54
medio rivus prææltis utrinque clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, &, quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis, vepribusque. quem ubi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locum circumvectus ipse oculis perlustravit: *hic erit locus*, Magoni fratri ait, *quem teneas, delige centenos viros ex omni*

pedite, atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita prætorium missum. mox cum delectis Mago aderat. *Robora virorum cerno*, inquit Annibal: *sed ut & numero etiam, non animis modo valeatis, singulis vobis novenos ex turmis, manipulisque vestri similes eligite. Mago locum monstrabit, quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis.* Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites, transgressos Trebiam flumen, obequitare jubet hostium portis, jaculandoque in stationes elicere ad pugnam hostem: injecto deinde certamine, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumque præceptum, ut prandere omnes juberent: armatos deinde, instratisque equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum jam ante consilio, avidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & nivalis dies in locis Alpibus Apenninoque interjectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. ut vero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utique egressis rigere omnibus corpora, ut vix armorum tenendorum potentia esset: & simul procedente jam die, fame etiam deficere.
55 Annibalis interim miles, ignibus

ante

ante tentoria factis, oleoque per manipulos, ut mollirent artus, misso, & cibo per otium capto, ubi transgressos flumen nuntiatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, levemque armaturam, octo ferme millia hominum: deinde graviorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circumfundit decem millia equitum, & ab cornibus in utranque partem divisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato, revocatos circumdedit peditibus. Duodeviginti millia Romanorum erant, sociûm nominisque latini XX. auxilia praeterea Caenomanorum. ea sola in fide manserat Gallica gens. his copiis concursum est. Praelium a Balearibus ortum est; quibus cum majore robore legiones obsisterent, deductae propere in cornua leves armaturae sunt. quae res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam cum vix jam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & plerique fessi, integris Poenis, obruti sunt insuper velut nube jaculorum a Balearibus conjecta: ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis, quam viribus erat, quas recentes Poenus paulo ante curatis corporibus in praelium attulerat: contra, jejuna fessaque corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum: sed & Baleares pulso equite jaculabantur in la-

latera, & elephanti jam in mediam peditum
aciem ſeſe tulerant: & Mago Numidæque,
ſimul latebras eorum improvida præterlata
acies eſt, exorti a tergo ingentem tumultum
ac terrorem fecere. Tamen in tot circum-
ſtantibus malis manſit aliquandiu immota
acies, maxime præter ſpem omnium adver-
ſus elephantos. eos pedites ad id ipſum loca-
ti verutis conjectis & avertere, & inſecuti
averſos ſub caudis, qua maxime molli cute
56 vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes,
propeque jam in ſuos conſternatos media acie
in extremam, ad ſiniſtrum cornu, adverſus
Gallos auxiliares agi juſſit Annibal. extem-
plo haud dubiam fecere fugam. additus quo-
que novus terror Romanis, ut fuſa auxilia
ſua viderunt. itaque cum jam in orbem utrin-
que pugnarent, decem millia ferme homi-
num, cum alia evadere nequiviſſent, media
Afrorum acie, quæ Gallicis auxiliis firmata
erat, cum ingenti cæde hoſtium perrupere.
Et cum neque in caſtra reditus eſſet, flumine
interclusis, neque præ imbri ſatis decernere
poſſent, qua ſuis opem ferrent, Placentiam
recto itinere perrexere. Plures deinde in
omnes partes eruptiones factæ, & qui flu-
men petiere, aut gurgitibus abſumpti ſunt,
aut inter cunctationem ingrediendi ab hoſti-
bus oppreſſi. qui paſſim per agros fuga ſparſi
erant, veſtigia ſequentes cedentis agminis,
Placentiam contendere. aliis timor hoſtium
audaciam ingrediendi flumen fecit, tranſ-
greſſique in caſtra pervenere. Imber nive mi-
ſtus, & intoleranda vis frigoris & homines
multos, & jumenta, & elephantos prope
omnes abſumpſit. Finis inſequendi hoſtis
Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes
gelu in caſtra rediere, ut vix lætitiam victo-
riæ

riæ ſentirent. Itaque nocte inſequenti cum præſidium Romanorum caſtrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam trajicerent: aut nihil ſenſere Pœni, obſtrepente pluvia; aut, quia jam moveri præ laſſitudine nequibant, ac vulneribus, ſentire ſeſe diſſimulaverunt: quietiſque Pœnis, tacito agmine ab Scipione conſule exercitus Placentiam eſt perductus: inde Pado trajectus Cremonam, ne duorum exercituum hibernis una colonia premeretur. Ro- 57
mam tantus terror ex hac clade perlatus eſt, ut jam ad urbem Romam crederent infeſtis ſignis hoſtem venturum: nec quicquam ſpei aut auxilii eſſe, quo portis mœnibuſque vim arcerent. *Uno conſule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia revocato, duobus conſulibus, duobus conſularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones eſſe, quæ accerſerentur?* Ita territis Sempronius conſul advenit; ingenti periculo per effuſos paſſim ad prædandum hoſtium equites, audacia magis, quam conſilio aut ſpe fallendi reſiſtendive, ſi non falleret, tranſgreſſus. Id quod unum maxime in præſentia deſiderabatur, comitiis conſularibus habitis, in hiberna rediit. Creati conſules Cn. Servilius, & C. Flaminius.

CAPUT XXIII.

Ab Emporii oppugnatione repulſus Annibal, ad Victumvias oppugnandas ſe convertit: quamvis deditas, crudeliter diripit.

CÆterum ne hiberna quidem Romanis U.C.
quieta erant, vagantibus paſſim Numidis equitibus, &, quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Luſitaniſque. Omnes 533

igitur clausi undique commeatus erant, nisi quos Pado naves subveherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere magno munitum, & valido firmatum præsidio. Ejus castelli oppugnandi spe cum equitibus, ac levi armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incœpto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est sublatus, ut Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu consul aderat, jussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pavore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & vixdum satis percurato vulnere, ad Vicumvias ire pergit oppugnandas. Id emporium a Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentaverant accolæ misti undique ex finitimis populis; & tum terror populationum eo plerosque ex agris compulerat. Hujus generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidii accensa, armis arreptis, obviam Annibali procedit. Magis agmine, quam acie, in via concurrerunt. & cum ex altera parte nihil præter inconditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles, ad triginta quinque millia hominum a paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium intra mœnia accepere: jussique arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente victoribus datur, ut, tanquam vi captam, urbem diriperent. neque ulla, quæ in tali re memorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeo omnis libidinis, crudelitatisque, & inhumanæ superbiæ editum in miseros exemplum.

CA-

CAPUT XXIV.

Tendentem per Apenninum in Etruriam Annibalem atrox tempeſtas cum maxima vexatione adoritur; retro degreſsus cum Sempronio Coſ. dubia pugna congreditur: poſt eam in Liguriam pergit.

HÆ fuere hibernæ expeditiones Anniba- 58
lis. Haud longis inde temporibus, dum
intolerabilia frigora erant, quies militi data
eſt: & ad prima ac dubia ſigna veris profectus
ex hibernis, in Etruriam ducit, eam quoque
gentem, ſicut Gallos, Ligureſque, aut vi,
aut voluntate adjuncturus. Tranſeuntem autem Apenninum adeo atrox tempeſtas adorta
eſt, ut Alpium feritatem prope ſuperaverit.
Vento miſtus imber cum ferretur in ipſa ora:
primum, quia aut arma omittenda erant,
aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, conſtitere. deinde cum jam ſpiritum
intercluderet, nec reciprocare animam ſineret, averſi a vento parumper conſedere.
Tum vero ingenti ſono cœlum ſtrepere, &
inter horrendos fragores micare ignes. capti
auribus & oculis, metu omnes torpere.
Tandem effuſo imbre, cum eo magis accenſa vis venti eſſet, ipſo illo, quo deprehenſi
erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum
eſt. Id vero laboris velut deintegro initium
fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſtatuere poterant: nec quod ſtatutum eſſet,
manebat, omnia perſcindente vento, & rapiente. & mox aqua levata vento, cum ſuper gelida montium cacumina concreta eſſet, tantum nivoſæ grandinis dejecit, ut
omnibus omiſſis procumberent homines,

tegminibus suis magis obruti, quam tecti. tantaque vis frigoris insecuta est, ut ex illa miserabili hominum jumentorumque strage cum se quisque attollere, ac levare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore nervis, vix flectere artus poterant: deinde ut tandem agitando sese movere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus, ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere. multi homines, multa jumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superfuerant,
59 septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra movit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII. millia peditum, quinque equitum adversus hostem ducit. Nec Sempronius consul (jam enim redierat ab Roma) detrectavit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario eventu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, ut non acie vincerent solum, sed pulsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisque positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare jubet. Jam nona ferme diei hora erat, cum Romanus, nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. quod ubi Annibal accepit, laxatamque pugnam, & recessum a castris vidit, extemplo equitibus dextra lævaque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro ulla magis sæva: & cum utriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi

di ea dies in longum spatium quivisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concursus fuit, quam cædes. & sicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab utraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium ejus equitum cecidit. sed major Romanis, quam pro numero, jactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali; per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fulvius, & L. Lucretius, cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur.

CAPUT XXV.

Cn. Cornelius Scipio in Hispania prospere pugnat, & cum Pœnis, capto Annone duce, & cum Pœnorum sociis populis, cæsis Lacetanis.

DUm hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosque montes circumvectus, Emporiis appulisset classem; exposito ibi exercitu, orsus a Lacetanis, omnem oram usque ad Iberum flumen, partim renovandis societatibus, partim novis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores jam gentes valuit; nec 60

pax

pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex his conscriptæ sunt. Anno non inscius in Iberi provincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis ejus præsidium. Itaque prius, quam alienarentur omnia, obviam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen visum; quippe qui sciret cum Annone, & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletque adversus singulos separatim, quam adversus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atque ipse dux militum cum aliquot præsidiis capitur: & Stissum, propinquum castris oppidum, expugnatur. cæterum præda oppidi parvi pretii rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditavere, non ejus modo exercitus, qui victus erat, sed & ejus, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus, ne gravia impedimenta ferentibus essent, citra Pyrenæum relictis.

61 Prius quam certa hujus cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum adventum Romanorum occursurus, postquam perditas res, amissaque castra accepit, iter ad mare convertit. Haud procul Tarracone classicos milites, navalesque socios, vagos palantesque per agros (quod ferme fit, ut secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, majore fuga ad naves compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne a Scipione opprimeretur, trans Iberum sese re-

recepit. Et Scipio raptim ad famam novorum hostium agmine accito, cum in paucos præfectos paululum animadvertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe rediit. Vixdum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum juventute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hibernis, toto cis Iberum rursus cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectionis Ilergetum gentem cum infesto exercitu invasisset, compulsis omnibus, Athanagiam urbem, quæ caput ejus populi erat, circumsedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam multatos in jus ditionemque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atque urbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul jam urbe, cum intrare vellent, excepit insidiis. Cæsa ad XII. millia; exuti pene omnes armis, domos, passim palantes per agros, diffugere. nec obsessos alia ulla res, quam iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. XXX. dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta jacuit: adeoque pluteos ac vineas Romanorum operuerat, ut ea sola, ignibus aliquoties conjectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. Postremo cum Amusitus, princeps eorum, ad Asdrubalem profugisset, XX. argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hiberna reditum est. 62.

CAPUT XXVI.

Prodigia, & eorum in urbe procuratio.

ROmæ autem, & circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod evenire solet motis semel in religionem animis) multa nuntiata, & temere credita sunt. in queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bovem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atque inde tumultu habitatorum territum sese dejecisse: & navium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuvii hastam se commovisse; & corvum in ædem Junonis devolasse, atque in ipso pulvinario consedisse: & in agro Amiternino multis locis hominum species procul candida veste visas, nec tamen cum ullo congressos: & in Piceno lapidibus pluisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium e vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire Decemviri jussi. quod autem lapidibus pluisset in Piceno, novendiale sacrum edictum, & subinde aliis procurandis prope tota civitas operata fuit. Jam primum omnium urbs lustrata est: hostiæque majores, quibus edictum est, diis cæsæ: & donum ex auri pondo XL. Lanuvium Junoni portatum est: & signum æneum matronæ Junoni in Aventino ædificaverunt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant, imperatum; & supplicatio Fortunæ in Algido: Romę quoque & lectisternium Juventæ, & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde universo populo circa omnia pulvinaria indicta: &

Ge-

Genio majores hostiæ cæsæ quinque: & C. Atilius Serranus prætor vota suscipere jussus, si in X. annos Resp. eodem stetisset statu. Hæc procurata votaque ex libris sibyllinis magna ex parte levaverant animum religione.

CAPUT XXVII.

C. Flaminius cos. designatus, cum timeret, ne a senatu, quem jam sibi fecerat infestum, in Urbe retineretur, neglectis Romæ auspiciis, privatus clam abit in provinciam: ab iratis Patribus revocatus, minime paret: inito Arimini magistratu, immolanti triste omen objicitur.

Consulum designatorum alter Flami- 63
nius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hibernabant, sorte evenerant, edictum & literas ad consulem misit, ut is exercitus idibus Martiis Arimini adesset in castris. Huic in provincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: invisus etiam senatui ob novam legem, quam inique Q. Claudius tribunus pl. adversus senatum, uno patrum adjuvante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam navem, quæ plusquam trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, invidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, favorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit.

perit. Ob hoc ratus auspiciis ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere, privatus clam in provinciam abiit. Ea res ubi palam facta est, novam insuper iram infestis jam ante patribus movit. *Non cum senatu modo, sed cum diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. Consulem ante inauspicato factum, revocantibus ex ipsa acie diis, atque hominibus non paruisse: & nunc, conscientia* * *præteritorum, & Capitolium, & solemnem votorum nuncupationem fugisse: ne diei initi magistratus Jovis Opt. Max. templum adiret: ne senatum invisus ipse, & sibi uni invisum videret, consuleretque, ne Latinas indiceret: Jovique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad provinciam iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter, quam si exilii causa solum vertisset: magis pro majestate videlicet imperii Arimini, quam Romæ magistratum initurum: & in diversorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum.* Revocandum universi, retrahendumque censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesque fungi officiis, quam ad exercitum, & in provinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius, & M. Antistius profecti nihilo magis eum movere, quam priori consulatu literæ moverant a senatu missæ. Paucos post dies magistratum iniit: immolantique ei vitulus jam ictus e manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circumstantes cruore respersit. Fuga procul etiam major apud

* al. spretorũ.

igna-

ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id a plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus a Sempronio, prioris anni consule, duabus a C. Atilio prætore acceptis, in Etruriam jam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIÆ

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Annibal a Gallis, quorum terras diu morando premebat, insidiis petitur: iis evitatis, maturius ex hibernis proficiscitur.

Am ver appetebat, cum Annibal ex hibernis movit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli, quos prædæ populationumque conciverat spes, postquam pro eo ut ipsi ex alieno agro raperent, agerentque, suas terras sedem belli esse, premique utriusque partis exercituum hibernis viderunt, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusque sæpe principum insidiis, ipsorumque inter se fraude, eadem levitate, qua consenserant, consensu indicantium servatus

erat: & mutando nunc veſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe ab inſidiis munierat. cæterum hic quoque ei timor cauſa fuit maturius movendi ex hibernis.

CAPUT II.

Cn. Servilius Coſ. magiſtratum init: alterius Coſ. Flaminii inauſpicata profectione ſolicitam Urbem terrent inſuper nuntiata prodigia: inter alia placamina fit lectiſternium, atque Saturnalia celebrantur.

PEr idem tempus Cn. Servilius Romæ idibus Martiis magiſtratum iniit. Ibi cum de Rep. retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium invidia eſt. duos ſe conſules creaſſe, unum habere. quod enim illi juſtum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus, id a domo, publicis privatiſque penatibus, Latinis feriis actis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre: nec privatum auſpicia ſequi: nec ſine auſpiciis profectum in externo ea ſolo nova, atque integra concipere poſſe. Augebant metum prodigia ex pluribus ſimul locis nuntiata: in Sicilia militibus aliquot ſpicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti ſcipionem, quem manu tenuerat, arſiſſe: & litora crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: & milites quoſdam ictos fulminibus: & ſolis orbem minui viſum: & Præneſte ardentes lapides cœlo cecidiſſe, & Arpis parmas in cœlo viſas, pugnantemque cum luna ſolem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete ſanguine miſtas fluxiſſe, fontemque ipſum Herculis cruentis manaſſe ſparſum maculis:

& in

& in Antii agro metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Faleriis cœlum findi visum velut magno hiatu, quaque patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam: *Mavors telum suum concutit*. Et per idem tempus Romæ signum Martis Appia via ad simulacra luporum sudasse: & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæque inter imbrem candentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam sese vertisse. His, sicut erant nuntiata, expositis, auctoribusque in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, ut ea prodigia partim majoribus hostiis, partim lactentibus procurarentur: & uti supplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cætera, cum Decemviri libros inspexissent, ut ita fierent, quemadmodum cordi esse Divi carminibus præfarentur. id Decemvirorum monitu decretum est, Jovi primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Junoni, Minervæque ex argento daretur: & Junoni reginæ in Aventino, Junonique Sospitæ Lanuvii majoribus hostiis sacrificaretur: matronæque, pecunia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum Junoni reginæ in Aventinum ferrent, lectisterniumque fieret: quin & libertinæ ut ipsæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta, Decemviri Ardeæ in foro majoribus hostis sacrificarunt. postremo ex libris Decembri jam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum: (& eum lectum senatores straverunt) & convi-

vium publicum, ac per urbem Saturnalia die ac nocte clamatum, populusque eum diem festum habere, ac servare in perpetuum jussus.

CAPUT III.

Annibal per paludes quatriduo & tribus noctibus iter faciens, amisso propter continuas vigilias, & cœli intemperiem oculo, venit in Etruriam.

2 Dum consul placandis Romæ diis, habendoque delectu dat operam, Annibal profectus ex hibernis, quia jam Flaminium consulem Arretium pervenisse fama erat; cum aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, quam fluvius Arnus per eos dies solito magis inundaverat. Hispanos, & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimentis, necubi consistere coactis necessaria ad usus deessent, primos ire jussit, sequi Gallos, ut id agminis medium esset, novissimos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen, maxime Gallos, si tædio laboris, longæque viæ (ut est mollis ad talia gens) dilaberentur, aut subsisterent, cohibentem. Primi, qua modo præirent duces, per præaltas fluvii ac profundas voragines hausti pene limo, immergentesque se, tamen signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alii fessa ægre trahentes membra: alii, ubi semel victis tædio animis procubuissent, inter jumenta & ipsa jacen-

cen-

tentia passim morientes. maximeque omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum jam, & tres noctes toleratæ. Cum, omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inveniri posset, cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. jumentorum itinere toto prostratorum passim acervi tantum, quod extaret aqua, quærentibus ad quietem, parvi temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ab aqua extaret, vectus; vigiliis tamen, & nocturno humore, palustrique cœlo gravante caput, & quia medendi nec locus, nec tempus erat, altero oculo
capitur. Multis hominibus jumentisque fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumque per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mœnia esse. consulis deinde consilia atque animum, & situm regionum, itineraque, & copias, atque commeatus expediendos, & cætera, quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etrusci campi, qui Fæsulas inter Arretiumque jacent, frumenti, ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti.

CA-

CAPUT IV.

Flaminius, temere indicta cum Annibale pugna, quamvis multis fœdis ominibus retraheretur, nihilominus pergens, insidiis circumventus ad Trasymenum lacum cum exercitu caditur: sex millia, qua eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis vinciuntur.

Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum, aut patrum majestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio ejus temeritatem fortuna prospero civilibus, bellicisque rebus successu aluerat. itaque satis apparebat, nec deos, nec homines consulentem ferociter omnia, ac præpropere acturum: quoque pronior esset in vitia sua, agitare eum, atque irritare Pœnus parat: & læva relicto hoste, Fæsulas petens, Etruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendiisque consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat, tum vero, posteaquam res sociorum ante oculos prope suos ferri, agique vidit, suum id dedecus ratus, per mediam jam Italiam vagari Pœnum, atque obsidente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda; cæteris omnibus in concilio salutaria magis, quam speciosa suadentibus, collegam expectandum, ut conjunctis exercitibus communi animo, consilioque rem gererent, interim equitatu, auxiliisque levium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus, se ex concilio proripuit, signumque simul itineris, pugnæque proposuit.

ruit, *Quinimo Arretii ante mœnia sedeamus*,
inquit: *hic enim patria, & penates sunt: Annibal emissus e manibus perpopuletur Italiam, vastandoque, & urendo omnia, ad Romana mœnia perveniat: nec ante nos hinc moverimus, quam, sicut olim, Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Arretio patres acciverint*. Hæc simul increpans, cum ocyus signa convelli juberet, & ipse in equum insiluisset, equus repente corruit, consulemque lapsum super caput effudit. Territis omnibus, qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatur, signum omni vi moliente signifero convelli nequire. Conversus ad nuntium, *num literas quoque*, inquit, *a senatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nuntia, signum effodiant, si ad convellendum manus præ metu obtorpuerint*. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, super quam quod dissesserant a concilio, territis etiam duplici prodigio, milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam,
quam causam spei, intueretur. Annibal, 4
quod agri est inter Cortonam urbem Trasymenumque lacum, omni clade belli pervastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum injurias acuat. Et jam pervenerant ad loca insidiis nata, ubi maxime montes Cortonenses Trasymenus subit. Via tantum interest perangusta, velut ad idipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, ubi ipse cum Afris modo, Hispanisque consideret. Baleares, cæteramque levem armaturam post montes circumducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus, locat: ut ubi intrassent Romani, objecto equitatu,

clausa omnia lacu ac montibus essent; Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum pervenisset, inexplorato, postero die, vix dum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit, id tantum hostium, quod ex adverso erat, aspexit: a tergo, ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circumfusum suis copiis habuit hostem, signum omnibus dat invadendi. Qui ubi qua cuique proximum fuit, decurrere: eo magis Romanis subita, atque improvisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo, quam montibus, densior sederat: agminaque hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoque magis pariter decurrerunt. Romanus, clamore prius undique orto, quam satis cerneret, se circumventum esse sensit: & ante in frontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis instrueretur acies, aut expediri arma, stringi-
5 que gladii possent. Consul, perculsis omnibus, ipse satis, ut in trepida re, impavidus, turbatos ordines, vertentesque se quoque ad dissonos clamores, instruit, ut tempus locusque patitur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare, & pugnare jubet. *Nec enim inde votis, aut imploratione deum, sed vi ac virtute evadendum esse. per medias acies ferro viam fieri, & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse.* Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium, nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, ut sua signa, atque ordinem, & locum nosceret miles, ut vix ad arma capienda, aptandaque pugnæ competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his, quam tecti. & erat in tanta caligine major usus aurium, quam

quam oculorum. ad gemitus vulnerum, ictusque corporum aut armorum, & * mistos strepentium paventiumque clamores, circumferebant ora, oculosque. Alii fugientes pugnantium globo illati hærebant: alios redeuntes in pugnam avertebat fugientium agmen. Deinde ubi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes, ac lacus, a fronte & a tergo hostium acies claudebat, apparuitque nullam, nisi in dextra ferroque, salutis spem esse: tum sibi unusquisque dux, adhortatorque factus ad rem gerendam, & nova deintegro pugna exorta est, non illa ordinata per principes, hastatosque, ac triarios; nec ut pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec ut in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset. sors conglobabat, & animus suus cuique ante, aut post pugnandi ordinem dabat, tantusque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus, ut eum terræ motum, qui multarum urbium Italiæ magnas partes prostravit, avertitque cursu rapido amnes, mare fluminibus invexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit. Tres 6
ferme horas pugnatum est, & ubique atrociter. circa consulem tamen acrior, infestiorque pugna erat. eum & robora virorum sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem: insignisque armis & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos cives: donec Insuper eques (Ducario nomen erat) faciem noscitans, *Consul*, inquit, *hic est*, popularibus suis, *qui legiones nostras cecidit, agrosque & urbem est depopulatus. jam ego hanc victimam Manibus peremptorum fœde civium dabo*. subditisque calcaribus equo, per confertissimam

* al. missos.

hostium turbam impetum facit: obtruncatoque prius armigero, qui se infesto venienti obviam objecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarii objectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & jam nec lacus, nec montes obstabant pavori. per omnia arcta præruptaque, velut cæci, evadunt: armaque, & viri super alium alii præcipitantur. pars magna, ubi locus fugæ deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus, humerisque extare possunt, sese immergunt. fuere, quos inconsultus pavor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ ubi immensa, ac sine spe erat, aut, deficientibus animis, hauriebantur gurgitibus, aut, ubi nequicquam festinaverant, retro ægerrime terram repetebant, atque ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis, per adversos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium, quæ post se agerentur, ex saltu evasere. & cum in tumulo quodam constitissent, clamorem modo, ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neque scire, nec prospicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole dispulsa nebula aperuisset diem: tum liquida jam luce montes campique perditas res, stratamque ostendere fœde Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur eques, sublatis raptim signis, quam citatissimo poterant agmine, sese abripuerunt. postero die, cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copiis nocte consecutus erat, si arma tradidissent, abire cum singulis vesti-

men-

mentis passurum, sese dediderunt. quæ Pu-
nica religione servata fides ab Annibale est,
atque in vincula omnes conjecti. Hæc est no-
bilis ad Trasymenum pugna, atque inter pau- 7
cas memorata populi Romani clades. Quin-
decim millia Romanorum in acie cæsa sunt:
decem millia sparsa fuga per omnem Etru-
riam diversis itineribus Romam petiere.
Mille & quingenti hostium in acie, multi
postea utrinque ex vulneribus periere. Mul-
tiplex cædes utrinque facta traditur ab aliis.
Ego, præterquam quod nihil haustum ex va-
no velim, quo nimis inclinant ferme scriben-
tium animi: Fabium æqualem temporibus
hujusce belli potissimum auctorem habui.
Annibal, captivorum, qui Latini nominis
essent, sine pretio dimissis, Romanis in vin-
cula datis, segregata ex hostium coacervato-
rum cumulis corpora suorum cum sepeliri
jussisset, Flaminii quoque corpus funeris cau-
sa magna cum cura inquisitum non invenit.

CAPUT V.

Cum allato nuntio cladis ad Trasymenum accepta ingens luctus esset in Urbe, duæ matres, insperato receptis filiis, gaudio exanimantur.

Romæ ad primum nuntium cladis ejus, cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæve fortuna exercitus esset, obvios percontantur. & cum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versa, magistratus vocaret; tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius prætor,

Pugna, inquit, *magna victi sumus*. & quanquam nihil certius ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt, *consulem cum magna parte copiarum casum: superesse paucos, aut fuga passim per Etruriam sparsos, aut captos ab hoste*. Quot casus exercitus victi fuerant, tot in curas disparti eorum animi erant, quorum propinqui sub C. Flaminio consule meruerant, ignorantium, quæ cujusque suorum fortuna esset, nec quisquam satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas major prope mulierum, quam virorum, multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuntios de his opperiens: circumfundebanturque obviis sciscitantes: neque avelli utique a notis, prius quam ordine omnia inquisissent, poterant. inde varios vultus digredientium ab nuntiis cerneres, ut cuique aut læta, aut tristia nuntiabantur, gratulatensque, aut consolantes redeuntibus domos circumfusos. Fœminarum præcipue & gaudia insignia erant, & luctus. Unam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu ejus expirasse ferunt. Alteram, cui mors filii falso nuntiata erat, mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab ortu usque ad occidentem solem in curia retinent, consultantes, quonam duce, aut quibus copiis resisti victoribus Pœnis posset.

CAPUT VI.

Romam nunciata alia clade in Umbria accepta, Q. Fabius Maximus, quoniam, absente Cos. Dictator dici non posset, Prodictator a populo creatur, dato ei magistro equitum M. Minutio. Annibal in Apuliam, omnia vastando, pervenit.

PRius quam satis certa consilia essent, repensalia nuntiatur clades, quatuor millia equitum cum C. Centenio pro prætore missa ad collegam a Servilio consule in Umbria; quo post pugnam ad Trasymenum auditam averterant iter, ab Annibale circumventa. Ejus rei fama varie homines affecit. pars, occupatis majore ægritudine animis, levem ex comparatione priorum ducere recentem equitum jacturam. pars non id, quod acciderat, per se æstimare; sed ut in affecto corpore quamvis levis causa, magis quam valido gravior sentiretur; ita tum agræ & affectæ civitati quodcunque adversi incide rit, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil, quod aggravaret, pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium jamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, civitas confugit: & quia & consul aberat, a quo uno dici posse videbatur, nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat, aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisque negotium ab senatu datum, ut muros turres-

que urbis firmarent, & præſidia diſponerent, quibus locis videretur, ponteſque reſcinderent fluminum: cum Pœnis pro urbe dimicandum eſſe, quando Italiam tueri nequiviſ-
9. ſent. Annibal interim recto itinere per Umbriam uſque ad Spoletum venit. inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus eſſet, cum magna cæde ſuorum repulſus, conjectans ex unius coloniæ haud nimis proſpere tentatæ viribus, quanta moles Romanæ urbis eſſet, in agrum Picenum avertit iter, non copia ſolum omnis generis frugum abundantem, ſed refertum præda, quam effuſe avidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot ſtativa habita: refectuſque miles hibernis itineribus, ac paluſtri die, prelioque magis ad eventum ſecundo, quam levi aut facili, affectus. Ubi ſatis quieti datum, præda ac populationibus magis, quam otio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumque agrum, Marſos inde, Marucinoſque, & Pelignos devaſtat, circaque Arpos, & Luceriam proximam Apuliæ regionem.

CAPUT VII.

Rebus jam ad extremum diſcrimen adductis, inſpectis ex ſententia Q. Fabii Maximi Dictatoris libris Sybillinis, inter alia, ver ſacrum vovetur: indictis ſupplicationibus, fit lectiſternium.

CN. Servilius conſul levibus præliis cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, poſtquam de collegæ, exercituſque cæde audivit, jam mœnibus patriæ metuens, ne abeſſet in diſcrimine extremo,

tremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus, dictator iterum, quo die magistratum iniit, vocato senatu, ab diis orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia cæremoniarum, auspiciorumque, quam temeritate, atque inscitia, peccatum a C. Flaminio consule esse: quæque piacula iræ deum essent, ipsos deos consulendos esse: pervicit, ut, quod non ferme decernitur, nisi cum tetra prodigia nuntiata sunt, decemviri libros sybillinos adire juberentur: qui, inspectis fatalibus libris, retulerunt patribus, *quod ejus belli causa votum Marti foret, id non rite factum, deintegro atque amplius faciendum esse: & Jovi ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ, ac Menti vovendas esse, & supplicationem, lectisterniumque habendum, & Ver sacrum vovendum, si bellatum prospere esset, resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permansisset.* Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmilium prætorem, ex collegii pontificum sententia, omnia ea ut mature fiant, curare jubet. His senatus consultis perfectis, L. 10
Cornelius Lentulus pontifex maximus, consulente * collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de Vere sacro censet: injussu populi voveri non posse. Rogatus in hæc verba populus: *Velitis, jubeatis nec hoc sic fieri? si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salva servata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginiensi est, quæque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt, quod Ver attulerit ex suillo, ovillo, caprino grege, quæque profana erunt, Jovi fieri,*

* al. collegium Prætore.

ri, ex qua die senatus, populusque jusserit. qui faciet, quando volet, quaque lege volet, facito: quo modo faxit, probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, prophanum esto, neque scelus esto. si quis rumpet, occidetve insciens, ne fraus esto. si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factum esto. si nocte, sive luce, sive servus, sive liber faxit, prope factum esto. si ante id ea senatus, populusque jusserit fieri, ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Et ejusdem rei causa ludi magni voti, æris CCCXXXIII. millibus triente: præterea bubus Jovi CCC. multis aliis divis bubus albis, atque cæteris hostiis. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumque iit cum conjugibus, ac liberis non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemviris sacrorum curantibus, & pulvinaria in conspectu fuere: Jovi, & Junoni unum: alterum Neptuno, & Minervæ: tertium Marti, ac Veneri: quartum Apollini, ac Dianæ: quintum Vulcano, ac Vestæ: sextum Mercurio, & Cereri. Tum ædes votæ, Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator vovit: quia ita ex fatalibus libris edictum erat, ut is voveret, cujus maximum imperium in civitate esset. Menti ædem Otacilius prætor vovit.

CA.

CAPUT VIII.

Q. Fabius Maximus dictator, accepturus a Servilio Cos. exercitum, ab Urbe proficiscitur: cum interim naves onerariæ, quæ in Hispaniam commeatum portabant, a Carthaginiensium classe captæ essent, ad eam persequendam mittitur Servilius Cos.

ITa rebus divinis peractis, tum de bello, 11
deq; rep. dictator retulit; quibus, quotve legionibus victori hosti obviam eundum esse patres censerent. Decretum, ut ab Cn. Servilio consule exercitum acciperet: sciberet præterea ex civibus, sociisque quantum equitum, ac peditum videretur. cætera omnia ageret, faceretque, ut e republica duceret. Fabius duas legiones se adjecturum ad Servilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tibur diem ad conveniendum edixit. editoque proposito, ut quibus oppida, castellaque immunita essent, in loca tuta commigrarent; ex agrisquoque uti demigrarent omnes regionis ejus, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugibus corruptis, ne cujus rei copia esset: ipse via Flaminia profectus obviam consuli exercituique, cum ad Tiberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nuntiaret, ut sine lictoribus ad dictatorem veniret: qui cum dicto paruisset, congressusque eorum ingentem speciem dictaturæ apud cives, sociosque vetustate jam prope oblitos ejus imperii fecisset, literæ ab urbe allatæ sunt, naves onerarias commeatum ab

Ostia in Hispaniam ad exercitum portantes a classe Punica circa portum Cosanum captas esse. Itaque extemplo consul Ostiam proficisci jussus, navibus, quæ ad urbem Romanam, aut Ostiæ essent, completis milite ac navalibus sociis, persequi hostium classem, ac litora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba juraverant. ex hoc urbano exercitu qui minores quinque & triginta annis erant, in naves impositi: alii, ut urbi præsiderent, relicti.

CAPUT IX.

Dictator Fabius, ducto contra Annibalem exercitu, quamvis facta ab illo pugnandi potestate, prælium detrectat, ac tergiversando feroces hostis conatus eludit: hinc tanquam segnis & timidus a Minutio magistro equitum, homine temerario, compellatur.

DIctator exercitu consulis accepto a Fulvio
12 Flacco legato, per agrum Sabinum Tibur, quo diem ad conveniendum edixerat novis militibus, venit: inde Præneste transversis tramitibus in viam Latinam est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis, ad hostem ducit: nullo loco, nisi, quantum necessitas cogeret, fortunæ se commissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamque pugnandi faceret. sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota videt, increpans quidem victos tandem Martios, ani-

animos Romanorum, debellatumque, & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse in castra rediit. Cæterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio; Sempronioque simili, futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamque ejus haud dum expertus, agitare ac tentare animum movendo crebro castra, populandoque in oculis ejus agros sociorum, cœpit: & modo citato agmine e conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste intervallo, ut neque omitteret eum, neque congrederetur. castris, nisi quantum usus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum, & ligna nec pauci petebant, nec passim, equitum, levisque armaturæ statio composita, instructaque in subitos tumultus, & suo milititutа omnia, & infesta effusis hostium populatorrbus præbebat. neque universo periculo summa rerum committebatur: & parva momenta levium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus jam tandem aut virtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consiliis habebat, quam magistrum equitum, qui, nihil aliud quam quod non imperabat, moræ ad rem publicam præcipitandam habebat. ferox, rapidusque in consiliis, ac lingua immodicus, primo inter paucos, deinde propalam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia,

tia, compellabat: premendorumque superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus crevit; sese extollebat.

CAPUT X.

Annibal populando terras sociorum pop. Rom. Q. Fabium Dictatorem de industria irritat: admoto in Campaniam exercitu, cum amenissimum Italiæ agrum ureret, & nihilominus quiesceret Fabius, ferociter ejus cunctationem criminatur Minutius magister equitum.

13 ANnibal ex Arpinis in Samnium transit, Beneventanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de industria ducem, si forte accensum tot indignitatibus cladibusque sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis; qui ad Trasymenum capti ab Annibale, dimissique fuerant, tres Campani equites erant: multis jam tum illecti donis, promissisque Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admovisset, Capuæ potiendæ copiam fore; cùm res major, quam auctores, esset, dubium Annibalem, alternisque fidentem ac diffidentem; tamen ut Campanos ex Samnio peteret, moverunt. Monitos, ut etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, jussosque cum popularibus, & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casinatem ducat, edoctus a peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam sociis interclusurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casili-

filiium pro Casino ducem accipere fecit: aversusque ab itinere, per Alifanum Calatinumque, & Calenum agrum, in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus, fluminibusque clausam regionem circumspexisset, vocatum ducem percontatur, ubi terrarum esset: cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset; tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse. virgisque cæso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. usque ad aquas Sinuessanas populatio ea pervenit. Ingentem cladem, fugam terroremque latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimovit, videlicet quia justo, & moderato regebantur imperio, nec abnuebant, quod unum vinculum fidei est, melioribus parere. Ut vero ad Vulturnum flumen castra sunt posita, exurebaturque amœnissimus Italiæ ager, villæque passim incendiis fumabant, 14
per juga Massici montis Fabio ducente, prope deintegro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidam. Fuerat enim silentium per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset; festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut vero in extrema juga Massici montis ventum est, hostesque sub oculis erant, Falerni agri, colonorumque Sinuessæ tecta urentes; nec ulla erat mentio pugnæ: *spectatum ne huc*, inquit Minutius, *ad rem fruendam oculis, sociorum cædes, & incendia venimus? nec si nullius alterius nos, ne civium quidem horum pudet, quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt, ut ab*

ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quam nunc non vicinus Samnis urit, sed Pœnus advena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & socordia jam huc progressus? Tantum (proh dolor!) degeneramus a parentibus nostris, ut præter quam oram illi Punicas vagari classes, dedecus esse imperii sui duxerint, eam nos nunc plenam Numidarum hostium, ac Maurorum jam factam videamus? Qui modo Saguntum oppugnari, indignando, non homines tantum, sed fœdera, & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romana coloniæ Annibalem lenti spectamus? Fumus ex incendiis villarum, agrorumque in oculos atque ora venit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quam deorum invocantium opem. Nos hic pecorum more per æstivos saltus, deviosque calles exercitum ducimus, conditi nubibus, silvisque? Si hoc modo peragrando cacumina saltusque Furius recipere a Gallis urbem voluisset, quo hic novus Camillus nobis dictator unicus in rebus affectis quæsitus, Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam vereor, ne sic cunctantibus nobis, Annibali, ac Pœnis toties servaverint majores nostri. Sed vir, ac vere Romanus, quo die dictatorem eum ex auctoritate patrum jussuque populi dictum, Vejos allatus est nuntius, cum esset satis altum Janiculum, ubi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atque illo ipso die media in urbe, qua nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios, cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub jugum missi sumus? utrum tandem L. Papirius Cursor juga Samnii perlu-

lustrando, an Luceriam premendo, obsidendoque, & lacessendo victorem hostem, depulsum ab Romanis cervicibus jugum superbo Samniti imposuit? Modo consuli Lutatio qua alia res, quam celeritas, victoriam dedit? quod postero die, quam hostem vidit, classem gravem commeatibus, impeditam suomet ipsam instrumento atque apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo, aut votis debellari credere posse: armari copias oportet, deducendas in aquum, ut vir cum viro congrediaris, audendo agendoque res Romana crevit, non his sensibus, consiliisve, qua timidi cauta vocant.* Hæc velut concionanti Minutio circumfundebatur tribunorum equitumque Romanorum multitudo, & ad aures quoque militum dicta ferocia volvebantur: ac si militaris suffragii res esset, haud dubie ferebant, Minutium Fabio duci prælaturos.

* al. segnibus consiliis.

CAPUT XI.

L. Hostilius Mancinus jussus a Fabio exploratoris modo speculari hostem, cum certamen tentasset, a Numidis circumventus, cum delectis equitibus occiditur.

FAbius pariter in suos, haud minus quam 15
in hostes, intentus, prius ab illis invictum animum præstans, quanquam probe scit, non in castris modo suis, sed jam etiam Romæ suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore æstatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, jam hibernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ, arbusta vineæque, & consita

ſita omnia magis amœnis quam neceſſariis fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cum ſatis ſciret per eaſdem anguſtias, quibus intraverat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem, & Caſilinum occupat modicis præſidiis: quæ urbs Vulturno flumine drempta, Falernum a Campano agro dividit: ipſe jugis iiſdem exercitum reducit, miſſo exploratum cum CCCC equitibus ſociorum L. Hoſtilio Mancino: qui ex turba juvenum audientium ſæpe ferociter concionantem magiſtrum equitum, progreſſus primo exploratoris modo, ut ex tuto ſpecularetur hoſtem, ubi vagos paſſim per vicos Numidas vidit, per occaſionem etiam paucos occidit: extemplo occupatus certamine eſt animus, exciderunt que præcepta dictatoris: qui, quam tuto poſſet, progreſſum, prius recipere ſeſe juſſerat, quam in conſpectum hoſtium veniret. Numidæ alii atque alii occurſantes, refugienteſque, ad caſtra prope ipſum cum fatigatione equorum, atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma equeſtris imperii erat, concitatis equis invectus, cum prius quam ad conjectum teli veniret, avertiſſet hoſtem; quinque millia ferme continenti curſu ſecutus eſt fugientes. Mancinus, poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem vidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos, in prælium rediit, omni parte virium impar. itaque ipſe, & delecti equitum circumventi occiduntur. cæteri effuſo rurſus curſu Cales primum, inde prope inviis callibus ad dictatorem perfugerunt.

CA-

CAPUT XII.

Annibal inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem a Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum ligatis, & incensis, præsidium Romanum, quod Calliculam insidebat, fugat: saltum transgressus, factis populationibus, tandem Apuliam repetit. Fabius sacrorum causa Romam vocatus, magistrum equitum Minutium, ne quid temere agat, monet.

EO forte die Minutius se conjunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus pervenire in agrum Romanum posset. Conjunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine 16
complevere. Cum Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad lacessendum hostem carptim & procursando, recipiendoque sese, pugnavere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quam Annibalis, fuit voluntate. CC. ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus. cum Capua, & Samnium, & tantum a tergo divitum sociorum Romanis commeatus subveheret: Pœnus contra intra Formiana Saxa, ac Literni arenas, stagnaque perhorrida situ hibernaturus esset. Nec Annibalem fefellit, suis se artibus peti.

ti. itaque cum per Casilinum evadere non posset, petendique montes, & jugum Calliculæ superandum esset, necubi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis consilii talis apparatus fuit. Faces undique ex agris collectæ, fascesque virgarum, atque arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosque multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Asdrubalique negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret,
17 maxime, si posset, saltu ab hoste infesso. Primis tenebris silentio mota castra. boves aliquanto ante signa acti, ubi ad radices montium, viasque angustas ventum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in adversos concitentur montes. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorque jam ad vivum, ad imaque cornuum adveniens, velut stimulatos furore agebat boves. quo repente discursu, haud secus quam silvis, montibusque accensis, omnia circum virgulta ardere: capitumque * inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerunt, circumventos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium juga. tum in quosdam boves palantes a suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde

* al. irritata quassatio.

inde ut humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoque strepitu concitant se in fugam, levique armaturæ hostium incurrere. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & 18
insidias esse ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub jugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis levem armaturam facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad id ipsum remissa ab Annibale, pervenisset. Ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesque aptior ac levior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem gravem armis, statariumque, pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani fere omnes incolumes, Romani, aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoque movit castra: transgressusque saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam petere simulans Annibal, usque in Pelignos populabundus rediit. Fabius mediis inter hostium agmen, urbemque Romam jugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroque Apuliam repetens: Geronium pervenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam revocatus, non imperio modo, sed consilio etiam, ac pro-

pe precibus agens cum magistro equitum, *ne*
plus consilio, quam fortunae confidat: & se potius
ducem, quam Sempronium Flaminiumque imite-
* al. extracta. *tur. ne nihil actum censeret, * exacta prope aestate*
per ludificationem hostis. medicos quoque plus in-
terdum quiete, quam movendo atque agendo,
proficere. haud parvam rem esse, ab toties victore
hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus respi-
19 *rasse*. Haec nequicquam praemonito magistro
equitum, Romam est profectus.

CAPUT XIII.

C. Scipionis in Hispania terra, marique res pulcherrimae.

PRincipio aestatis, qua haec gerebantur, in Hispania quoque terra marique pugnari coeptum est. Asdrubal ad eum navium numerum, quem a fratre instructum, paratumque acceperat, decem adjecit, quadraginta navium classem Himilconi tradidit; atque ita Carthagine profectus, navibus prope terram exercitum in littore ducebat, paratus confligere, quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam movisse ex hibernis hostem audivit, primo idem consilii fuit. deinde minus terra, propter ingentem famam novorum auxiliorum, occurrere ausus, delecto milite in naves imposito, quinque & triginta navium classe ire obviam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem XX millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis pervenit. inde duae Massiliensium speculatoriae praemissae retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita.

Ita-

Itaque ut improvidos incautosque universos simul effuso terrore opprimeret, sublatis anchoris, ad hostem vadit. Multas & locis altis positas turres Hispania habet: quibus & speculis, & propugnaculis adversus latrones utuntur. Inde primo conspectis hostium navibus, datum signum Asdrubali est: tumultusque prius in terra & castris, quam ad mare & ad naves est ortus, nondum aut pulsu remorum, strepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus classem promontoriis: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in littore, quietosque in tentoriis suis, nihil minus, quam hostem aut prælium eo die expectantes conscendere naves propere, atque arma capere jubet: classem Romanam jam haud procul a portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant: mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu strepunt, ruentibus in naves simul remigibus militibusque, fugientium magis e terra, quam in pugnam euntium, modo. Vixdum omnes conscenderant. cum alii resolutis loris anchoram vellunt: alii, ne quid teneat, anchoraria incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica ministeria impediuntur; trepidatione nautarum capere, & aptare arma miles prohibetur. Et jam Romanus non propinquabat modo, sed direxerat etiam in pugnam naves. itaque non ab hoste & prælio magis Pœni, quam suometipsi tumultu, turbantur: & tentata verius pugna, quam inita, in fugam averterunt classem. & cum aversi, ac diverso late agmine a tam multis simul venientibus haud sane impenetrabiles essent, in litus passim naves egerunt: atque alii vadis, alii sicco

li.

litore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per litus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo occursu captæ
20 erant Punicæ naves, quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostium erat, armatamque aciem toto prætentam in litore cernebant, haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem, naves omnes, quæ non aut perfregerant proras litore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere. ad V. & XX. naves ex XXX. cepere. Neque id pulcherrimum ejus victoriæ fuit, sed quod una levi pugna toto ejus oræ mari potiti erant. Itaque ad Honoscam classe provecti, exscensu e navibus in terram facto, cum urbem vi cepissent, captamque diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoque juncta muro, portisque incenderunt. Inde jam præda gravis ad Longunticam pervenit classis: ubi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in usum fuit, sublato, ceterum omne incensum est. Nec continentis modo projectas oras prætervecta, sed in Ebusum insulam transmissum: ubi urbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus animadversum est: ad populationem agri versi, direptis aliquot incensisque vicis, majore quam ex continenti præda parta, cum in naves sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumque in citeriora provinciæ: quo omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui vere

di.

ditionis imperiique Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igitur terrestribus quoque copiis satis fidens Romanus, usque ad saltum Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur re- 21
liquum æstatis tempus, fuissetque prope per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta, avidaque in novas res sunt ingenia, Mandonius, *vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit. Adversus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis a Scipione missis, levi certamine ut tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad novam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesque dederant Romanis, nuntio misso a Scipione exciti arma capiunt, provinciamque Carthaginiensium valido exercitu invadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus præliis egregie pugnantes, XV. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt.

* al. Indibilis, que.

CAPUT XIV.

P. Scipio in Hispaniam cum classe profectus fratri Cn. Scipioni conjungitur: Saguntum cum accessissent, obsides totius Hispaniæ, qui ibi asservabantur, per Aceducis transfugæ proditionem recipiunt: quibus redditis, Hispaniæ principes sibi conciliant.

22 HOc statu rerum in Hispania, P. Scipio in provinciam venit, prorogato post consulatum imperio, ab senatu missus cum XXX. longis navibus, & octo millibus militum, magnoque commeatu advecto. Ea classis ingens agmine onerariarum procul visa cum magna lætitia civium, sociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri conjungitur: ac deinde communi animo, consilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur; nec ullo viso hoste, Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id unum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir unus solerti magis, quam fideli consilio exolvit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutaverat fidem. ceterum transfugam sine magnę rei proditione venientem ad hostes, nihil aliud, quam unum vile

at-

atque infame corpus esse ratus, id agebat, ut quam maximum emolumentum novis sociis esset. circumspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis ejus poterat facere; obsidibus potissimum tradendis animum adjecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum injussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum aggreditur. Castra extra urbem in ipso litore habebat Bostar, ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum, veluti ignorantem, monet, in quo statu sit res. *Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos, quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumque novas volentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia devinciendos esse.* Miranti Bostari, percontantique, quodnam id subitum tantæ rei donum posset esse, *obsides*, inquit, *in civitates remitte: id privatim parentibus, quorum maximum nomen in civitatibus est suis & publice populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunque obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidum mihimet deposco ipse, ut opera quoque impensa consilium adjuvem meum, & rei suapte natura gratæ, quantam insuper gratiam possim, adjiciam.* Homini non ad cætera Punica ingenia callido ut persuasit, nocte clam progressus ad hostium stationes, conventis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret, expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit, diem insequentem absum-

psit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus, cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum iis horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus, in præparatas sua fraude insidias ducit. in castra Romana perducti, cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem, quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Major aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginiensium fuerat. Illos enim graves, superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo adventu, incognitus ante, ab re clementi, liberalique initium fecerat: & Acedux, vir prudens, haud frustra videbatur socios mutasse. Itaque ingenti consensu ad defectionem omnes spectare: armaque extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque, & Carthaginienses concedere in tecta coegit, intervenisset.

CAPUT XV.

Annibal Fabii Dictatoris, cum omnia circa ureret, agro parcit, ut eum tanquam proditorem suspectum reddat: facta deinde de permutandis captivis pactione, cum, quod ea de re non esset consultus senatus, argentum tardius mitteretur, Fabius, eo divendito agro, fidem hosti datam exsolvit.

23 HÆc in Hispania quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum intervalli cladibus Romanis solers

cum

cunctatio Fabii fecisset: quæ ut Annibalem non mediocri solicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret; ita contempta erat inter cives armatos pariter togatosque, utique postquam absente eo, temeritate magistri equitum, læto, ut verius dixerim, quàm prospero eventu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam invidiam dictatoris. una, fraude, ac dolo Annibalis: quod cum a perfugis ei monstratus ager dictatoris una, omnibus circa solo æquatis, ab uno eo ferrum, ignemque, & vim omnem hostium abstineri jussit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri posset. altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus auctoritas est, ad extremum haud ambigue in maximam laudem verso, in permutandis captivis: quod, sicut primo Punico bello factum erat, convenerat inter duces Romanos, Pœnumque, ut quæ pars plus reciperet, quam daret, argenti pondo bina, & selibras in militem præstaret. CCXLVII. cum plures Romanus, quam Pœnus recepisset, argentumque pro eis debitum, sæpe jactata in senatu re, quoniam non consuluisset patres, tardius rogaretur: inviolatum ab hoste agrum, misso Romam filio, vendidit, fidemque publicam impendio privato exolvit.

CAPUT XVI.

Minutius magister equitum, absente Fabio Dictatore, rem cum Annibale gerit: aucta Romæ vanis literis victoria, promulgata a Metilio tribuno pleb. rogatio de æquando magistri equitum, & dictatoris imperio, suadente C. Terentio Varrone, qui ex eo populi auram quæreret, a populo accipitur.

ANnibal pro Gerionis mœnibus, cujus
urbis captæ atque incensæ ab se in u-
sum horreorum pauca reliquerat tecta, sta-
tiva habebat, inde frumentatum duas exer-
citus partes mittebat: cum tertia ipse expe-
dita in statione erat, simul castris præsidio,
& circumspectans necunde impetus in fru-
mentatores fieret. Romanus tunc exercitus
24 in agro Larinati erat, præerat Minutius ma-
gister equitum, profecto (sicut ante dictum
est) ad urbem dictatore. Cæterum castra,
quæ in monte alto, ac tuto loco posita
fuerant, jam in planum deferuntur: agita-
banturq; pro ingenio ducis consilia callidiora,
ut impetus aut in frumentatores palantes, aut
in castra relicta, cum levi manu præsidio-
que fieret. Nec Annibalem fefellit, cum
duce mutatam esse belli rationem, & fero-
cius, quam consultius rem hostes gestu-
ros. Ipse autem (quod minime quis crede-
ret) cum hostis propius esset, tertiam par-
tem militum frumentatum, duabus in ca-
stris retentis, dimisit: deinde castra ipsa
propius hostem movit, duo ferme a Gerio-
ne millia, in tumulum hosti conspectum:
ut intentum sciret esse ad frumentatores, si
qua vis fieret, tutandos. Propior inde ei,
at-

atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostibus breviore via præventus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero die cum ejecissent, ipsi eo transferunt castra. Tum itaque ut exiguum spatii vallum a vallo aberat, & idipsum totum prope compleverat Romana acies, simul & per aversa castra a castris Annibalis equitatus cum levi armatura emissus in frumentatores late cædem fugamque hostium palatorum fecit. nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. Jamque artibus Fabii pars exercitus aberat, jam ferme sedendo, & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Justa quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam auctores sunt. Primo concursu Pœnum usque ad castra fusum, inde eruptione facta, repente versum terrorem in Romanos: Numerii Decimii Samnitis deinde interventu prælium restitutum. Hunc principem genere ac divitiis non Boviani modo, unde erat, sed toto Samnio, jussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti utrique præbuisse novi subsidii: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adjuvante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum: tamen in tam pari prope clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Ro-

25 mam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu, & in concione actum est. Cum læta civitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, &, ut vera omnia essent, secunda se magis, quam adversa timere diceret: tum M. Metilius tribunus plebis *id enimvero ferendum esse* negat, *non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, solusque & Romæ, & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum, specie classis Punicæ persequendæ, procul ab Italia ablegatum. duos prætores Siciliæ, atque Sardiniæ occupatos, quorum neutra hoc tempore provincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in custodia habitum. Itaque hercule non Samnium modo, quo jam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit, & Campanum, Calenumque, & Falernum agrum pervastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante; verum etiam exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra vallum retentos, tanquam hostibus captivis arma adempta. tandem ut abscesserit inde dictator, ut obsidione liberatos, extra vallum egressos, fudisse, ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabii imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris jure: nec tamen, ne ita quidem, prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quam consulem in locum C.*

Fla-

Flaminii suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minime popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bienniique clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: *magistroque equitum, quod contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperii, consiliique sit, propediem effecturum, ut sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem rationemque dominari. se sævo tempore, & sine ignominia servasse exercitum, quam multa millia hostium occidisse, ducere majorem gloriam esse*. Hujus generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Atilio Regulo, ne præsens de jure imperii dimicaret, pridie, quam rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita invidia dictatoris, favorque magistri equitum animos versabat, quam satis audebant homines ad suadendum quod vulgo placebat, prodire: & favore superante, auctoritas tamen rogationi deerat. Unus inventus est suasor legis, C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus · patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioque hoc ipso in servili ejus artis ministerio usum. Is juvenis ubi ex eo genere 26
quæstus pecunia a patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adjecit, togaque, & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque adversus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem pervenit: quæstura quoque, & duabus ædilitatibus

plebeja, & curuli, postremo & prætura perfunctus, jam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram favorabilis populi ex dictatoria invidia petiit: sicque plebis unus gratiam tulit.

CAPUT XVII.

Fabius nequaquam iniquo animo ferens sibi Minutium æquatum jure, exercitum, ut suis uterque consiliis rem gerat, cum illo dividit.

OMnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui, atque iniqui, preter ipsum dictatorem, in contumeliam ejus latam acceperunt. ipse, qua gravitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sevientis injuriam tulit: acceptisque in ipso itinere literis senatus consulti de equato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperii jure artem imperandi equatam, cumque invicto a civibus, hostibúsque animo ad exercitum rediit.
27 Minutius vero, cum jam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac favore vulgi, tum utique immodice, immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. *illum in rebus asperis unicum ac parem ducem quæsitum Annibali, majorem minori, dictatorem magistro equitum (quod nulla memoria habeat annalium) jussu populi æquatum in eadem civitate, in qua magistri equitum virgas, ac secures dictatoris tremere, atque horrere soliti sint. in tantum suam felicitatem, virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque judicio damnata perstaret.*

rit. Itaque quo die primum congreſſus eſt cum Fabio, *ſtatuendum omnium primum* ait *eſſe, quemadmodum imperio adæquato utantur. ſe optimum ducere, aut diebus alternis, aut, ſi majora intervalla placerent, partitis temporibus, alternis ſummum jus imperiumque eſſe, ut par hoſti non ſolum conſilio, ſed viribus etiam eſſet, ſi quam occaſionem rei gerendæ habuiſſet*. Q. Fabio haudquaquam id placere: *omnia enim fortunam habituram, quæcumque temeritas collegæ habuiſſet. ſibi communicatum cum illo, non ademptum imperium eſſe. Itaque ſe nunquam volentem parte, qua poſſet, rerum conſilio gerendarum, ceſſurum: nec ſe tempora, aut dies imperii cum eo, ſed exercitus diviſurum: ſuiſque conſiliis, quoniam omnia non liceret, quæ poſſet, ſervaturum*. Ita obtinuit, ut legiones, ſicut conſulibus mos eſſet, inter ſe dividerent. Prima & quarta Minutio, ſecunda & tertia Fabio evenerunt. Item equites pari numero, ſociumque, & Latini nominis auxilia diviſerunt. caſtris ſe quoque ſeparari magiſter equitum voluit.

CAPUT XVIII.

Minutius, magiſter equitum, cum, in iniquo loco congreſſus, legiones in maximum diſcrimen adduxiſſet, ſuperveniente Fabio Maximo, periculo liberatur: eo beneficio victus, caſtra cum illo conjungit, & patrem ſalutat; idemque facere milites jubet.

DUplex inde Annibali gaudium fuit: 28
neque enim quicquam eorum, quæ apud hoſtes agerentur, eum fallebat, & per-

perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutii temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabii dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutii, & Pœnorum, quem qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæ pretium erat, quam causam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modo silvestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidiis, eo magis, quod in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cavæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenque locum apte insidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque. necubi tamen aut motus alicujus temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, avertit oculos hostium. Primum statim conspectu contempta paucitas; ac sibi quisque deposcere pellendos inde hostes. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio levem armaturam demittit, deinde conferto agmine mittit equites; postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti videret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitum-

que,

que, jam justam expleverat aciem, ac totis utrinque viribus certabatur. Prima levis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaq; terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impavida sola erat, videbaturque, si justa aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, eum tumultum terroremque in latera utrinque, ab tergoque incursantes fecerunt, ut neque animus ad pugnam, neque ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore paventium audito, dein conspecta procul turbata acie: *Ita est*, inquit, *non celerius, quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute, & fortuna superiorem videt. sed aliud jurgandi succensendique tempus erit: nunc signa extra vallum proferte: victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris civibus.* Jam magna ex parte cæsis aliis, aliis circumspectantibus fugam, Fabiana se acies repente, velut cœlo demissa, ad auxilium ostendit. Itaque prius quam ad conjectum teli veniret, aut manum consereret, & suos a fuga effusa, & a feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vage dissipati erant, undique confugerunt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conversi in hostem, volventesque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac jam prope una acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantque signa in hostem, cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab se Minutium, se

29

a Fa-

a Fabio victum. Ita per variam fortunam diei majore parte exacta, cum in castra reditum esset, Minucius convocatis militibus: *Sæpe ego, inquit, audivi, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat, quid in rem sit: secundum, eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse. Nobis quoniam prima animi ingeniique negata sors est, secundam ac mediam teneamus: & cum imperare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio jungamus. ad prætorium ejus signa cum tulerimus; ubi ego eum parentem appellavero, quod beneficio ejus erga nos, ac majestate ejus dignum est; vos milites eos, quorum vos modo arma dexteræque texerunt, Patronos salutabitis: &, si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit.*

30 Signo dato, conclamatur inde, ut colligantur vasa. profecti & agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes, qui circa erant, converterunt. Ut constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfusosque militum ejus totum agmen patronos consalutasset: *Parentibus*, inquit, *meis dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquavi, vitam tantum debeo; tibi cum meam salutem, tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi, mihique, quod meo exercitui tuoque conservato, ac conservatori sit felix, sub imperium, auspiciumque tuum redeo, & signa hæc, legionesque restituo. tu quæso placatus me magistrum equitum, hos ordinibus suis quemque teneri jubeas.* Tum dextra inter-

interjunctae: militesque concione dimissa a notis, ignotisque benigne atque hospitaliter invitati: lætusque dies ex admodum tristi paulo ante, ac prope execrabili factus. Romæ, ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam vulgi militum ex utroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hostesque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites spreverant, ut vix cum eadem gente bellum esse crederent, cujus terribilem eam famam a patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt, *tandem eam nubem, quæ sederet in jugis montium, sollicitatam procella imbrem dedisse*.

CAPUT XIX.

Cn. Servilius Cos. expositas in Africa litoribus copias cum ad prædandum temere duxisset, compulsus ad naves, cum cæde trajicit in Siciliam: literis deinde accitus cum M. Atilio collega ad accipiendum a Fabio Dictatore exercitum venit: ambo Fabianis artibus bellum gerentes, Annibalem ad summam inopiam adigunt.

DUM hæc geruntur in Italia, Cn. Servilius Geminus consul cum classe CXX. navium circumvectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus utrinque acceptis, in Africam transmisit: & prius, quam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne 31

&

& ipsorum ureretur diripereturque ager, X talentis argenti acceptis, ad litora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, navalesque socii juxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temere illati, cum a sequentibus palantes, & locorum ignari circumvenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naves compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blæso quæstore * amisso, classis a litoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi T. Otacilio prætori, ut a legato ejus P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam trajecit: literisque Q. Fabii accitus & ipse, & collega ejus M. Atilius, ut exercitum ab se exacto jam prope semestri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem adversus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum a populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cælium, & cæteros fugit, uni consuli Cn. Servilio, qui tunc procul in Gallia provincia aberat, jus fuisse dicendi dictatoris; quam moram quia expectare territa jam clade civitas non poterat, eo decursum esse, ut a populo crearetur, qui pro dictatore esset; res inde gestas, gloriamque insignem ducis; & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro prodictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules. M. Atilius

32 Regulus, Cn. Servilius Geminus, exercitu accepto, hibernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabii artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diversis locis opportune aderant, carpentes agmen,

* al. amissum.

agmen, palantesque excipientes. in casum universæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. Adeoque inopia est coactus Annibal, ut nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent.

CAPUT XX.

Neapolitanorum in rebus dubiis erga populum Romanum munificentia.

CUm ad Gerionem, jam hyeme impendente, constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, ut dicerent, *scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum justa pro urbibus agrisque sociorum, ac pro capite, atque arce Italiæ, urbe Romana, atque imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ a majoribus relictum foret, eo juvare populum Romanum. si quam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos, populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosque judicaverint, a quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re, majus ampliusque acciperent.* Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaque, patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta.

CAPUT XXI.

Romæ supplicium sumitur de Carthaginiensium speculatore, & de servis, qui in campo Martio conjuraverant: res aliæ quædam externæ per legatos curantur; cum causa comitiorum dictus esset Dictator, quia vitio creatus esset, res redit ad interregnum: in eo habitis comitiis, Consul creatur favore plebis, dissentientibus Patribus, C. Terentius Varro: huic L. Aemelius Paulus collega datur: auctis exercitibus, prodigia procurantur.

33 PEr eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisque manibus dimissus: & servi quinque & viginti in crucem acti, quod in campo Martio conjurassent. indici data libertas, & æris gravis XX. millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi, ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: & alii in Ligures, ad expostulandum, quod Pœnum opibus auxiliisque suis juvissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boiis, atque Insubribus gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyrios legati missi ad stipendium, cujus dies exierat, poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeo, etsi bellum ingens in cervicibus erat, nullius usquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vovisset, locatam ad id tempus non esse. Itaque Duumviri ad eam

eam rem creati ab Æmilio prætore urbano, Cn. Pupius, & K. Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locaverunt. Ab eodem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ, ut si iis videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret: se in eam diem, * qua jussissent, comitia edicturum. Ad hæc a consulibus rescriptum, *al. qua. *sine detrimento reip. abscedi non posse ab hoste, itaque per interregem comitia habenda esse potius, quam consulum alter a bello avocaretur*, Patribus rectius visum est, dictatorem a consule dici comitiorum habendorum causa. Dictus L. Veturius, Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, jussisque die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res rediit. Consulibus prorogatum in annum imperium: intereges proditi a patribus C. Claudius Appii Filius Centho, inde P. Cornelius Asina. in ejus interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi, insectatione principum, popularibusque artibus conciliatum, a Q. Fabii opibus e dictatorio imperio concussis, aliena invidia splendentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur: patres summa ope obstabant, ne se insectando sibi æquari assuescerent homines. Bæbius Herennius, tribunus plebis, cognatus C. Terentii, criminando non senatum modo, sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent comitia perficere, per invidiam eorum, favorem candidato suo conciliabat. *Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab iisdem, cum debellari possit, fraude id bellum tra-*

34

trahi. cum quatuor militum legionibus universis pugnari posse apparuisset, eo quod M. Minutius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem objectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, ut pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos, quam vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam consulem vere plebejum, id est hominem novum fecissent. nam plebejos nobiles jam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint a patribus, capisse. Cui non id apparere? id actum, & quæsitum esse, ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. Id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia invitis iis dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum esse, ut vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vin-
35 *cere, quam diu imperare malit.* Cum his ora-
U.C. tionibus accensa plebs esset, tribus patriciis
534 petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Vulsone, M. Æmilio Lepido, duobus nobilibus jam familiaribus. plebi, C. Atilio Serano, & Q. Ælio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul unus creatur, ut in manu ejus essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse virium in competitoribus ejus, L. Æmilium Paulum, qui cum M. Livio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua prope ambustus evaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem

ad

ad petitionem compellit. Ita is proximo comitiali die, concedentibus omnibus, qui cum Varrone certaverant, par magis in adversando, quam collega, datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ juris dicundi urbana sors Pomponio, inter cives Romanos, & inter peregrinos P. Furio Philo evenit. Additi duo prętores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Postumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum, præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem jam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus novis magistratus videbatut mandandus. Exercitus 36
quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum, equitumque additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum variant auctores, ut vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia novorum militum alii scripta in supplementum, alii novas quatuor legiones quinque legionibus additas, ut novem legionibus rem gererent. numero quoque peditum, equitumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adjectis: ut quina millia peditum, treceni equites essent: socii duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & CC. in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam auctores sunt. Illud haudquaquam discrepat, majore conatu atque impetu rem actam, quam prioribus annis, quia spem, posse vinci hostem, dictator præbuerat. Cæterum prius, quam signa ab urbe novæ legiones moverent, decemviri libros adire, atque inspicere jussi, propter terri-

tos

tos vulgo homines novis prodigiis. nam & Romæ in Aventino, & Ariciæ nuntiatum erat, sub idem tempus lapidibus pluisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas e fonte calidas manasse. Id quidem, & quod sæpius acciderat, magis terrebat, & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti, exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati a Pæsto pateras aureas Romam attulerunt. iis, sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum.

CAPUT XXII.

Hieronis regis Syracusanorum in populum Rom. liberalitas, & fides.

37 PEr eosdem dies ab Hierone classis Ostiam cum magno apparatu accessit. legati Syracusani in senatum introducti nuntiarunt, *cadem C. Flaminii consulis, exercitusque allatam adeo affecisse regem Hieronem, ut nulla sua propria, regnique sui clade moveri magis potuerit. itaque, quanquam probe sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope adversis rebus, quam secundis esse, missa tamen a se omnia, quibus a bonis fidelibusque sociis bella juvari soleant; quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Jam omnium primum ominis causa victoriam auream pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam, & perpetuam. advexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, & quo jussissent, subvecturos. Milite, atque equite scire, nisi*

Ro-

Romano, Latinique nominis, non uti populum Romanum: levium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis, itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum aptam manum adversus Baleares, ac Mauros, pugnacesque alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, *ut prætor, cui provincia Sicilia evenisset, classem in Africam trajiceret: ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali summittenda.* Ab senatu ita responsum regi est, *Virum bonum, egregiumque socium Hieronem esse, atque uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore, ac loco munifice adjuvisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & a civitatibus quibusdam allatum, gratia rei acceptæ, non accepisse populum Romanum: victoriam, omenque accipere, sedemque ei se divæ dare, dicare Capitolium, templum Jovis Optimi Maximi, in ea arce urbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano.* Funditores, sagittariique, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad navium classem, quæ cum T. Otacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumque est, ut, si e rep. censeret esse, in Africam trajiceret.

C A-

CAPUT XXIII.

Milites, quod nunquam antea, jure jurando ab tribunis militum adiguntur: cum collega Terentii Varronis, se temere jactantis, ferociam improbare se ostendisset Paulus Æmilius, eum proficiscentem Q. Fabius Maximus, ut in ea mente perstet, ac nihil nisi consulte agat, hortatur.

38 DElectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socii ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, jurejurando a tribunis militum adacti, jussu consulum conventuros, neque injussu abituros. Nam ad eam diem nihil preter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum, aut centuriatum convenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, sese fugę atq; formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut civis servandi causa. Id ex voluntario inter ipsos fędere a tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem translatum. Conciones, prius quam ab urbe signa moverentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denuntiantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicę, si plures Fabios imperatores haberet: se quo die hostem vidisset, * profligaturum. Collegę ejus Pauli una, pridie quam ex urbe proficiscerentur, concio fuit, verior, quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo, *Mirari se quo modo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, na-*

* al. perfectum.

turam

turam regionis nosset, jam nunc locatus in urbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere posset, quâ cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut, quæ caute atque consulte gesta essent, satis prospere evenirent. temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum; &, quo id constantius perseveraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: *Si aut collegam (id quod mallem) tui similem, L. Æmili, haberes, aut tu collegæ tui similis esses, supervacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules, etiam me tacente, omnia e rep. fide vestra faceretis: & mali nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & civem fore, si altera parte claudicet respublica. malis consiliis idem ac bonis juris & potestatis erit. Erras enim, L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terrentio, quam cum Annibale, futurum censes. nescio an infestior hic adversarius, quam ille hostis maneat: & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es. & adversum Annibalem legionesque ejus tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturum. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminii memoria. tamen ille consul demum, & in provincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret consulatum: deinde* 39

in petendo consulatu; nunc quoque consul, prius quam castra videat, aut hostem, insanit. & qui tantas jam nunc procellas, prælia atque acies jactando inter togatos ciet, quid inter armatam juventutem censes facturum, & ubi extemplo verba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat, extemplo pugnaverit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus adversus unum est: & ego contemnendo potius, quam appetendo gloriam modum excesserim. sed ita res habet. una ratio belli gerendi adversus Annibalem est, qua ego gessi. nec eventus modo hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio, quæ fuit, futuraque, donec res eadem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro. omnia circa plena civium ac sociorum sunt, armis, viris, equis, commeatibus juvant, juvabuntque: id jam fidei documentum in adversis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos tempus diesque facit. Annibal contra in aliena, in hostili est terra, inter omnia inimica infestaque, procul a domo, procul a patria. neque illi terra, neque mari est pax: nulla eum urbes accipiunt, nulla mœnia: nihil usquam sui videt, in diem rapto vivit. partem vix tertiam exercitus ejus habet, quem Iberum amnem trajecit: plures fames quam ferrum absumpsit: nec his paucis jam victum suppeditat. Dubitas ergo, quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat in dies? non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat? Quandiu pro Gerionis, castelli Appuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus, pugnatum est? Sed ne adversus te quidem gloriabor. Cn. Servilius, atq; M.

Ati-

Atilius, proximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc una salutis est via, L. Paule, quam difficilem infestamque cives sibi magis, quam hostes facient. idem enim tui, quod hostium milites, volent: idem Varro, consul Romanus, quod Annibal, Pœnus imperator, cupiet duobus ducibus unus resistas oportet. resistes autem, adversus famam, rumoresque hominum si satis firmus steteris: si te neque collegæ vana gloria, neque tua falsa infamia moverit. A veritate laborare nimis jus sæpe ajunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreverit, veram habebit. Sine, timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent. malo, te sapiens hostis metuat, quam stulti cives laudent. omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. Nec ego, ut nihil agatur, moneo, sed ut agentem te ratio ducat, non fortuna. tuæ potestatis semper, tuaque omnia sint. armatus intentusque sis, neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des. omnia non properanti clara certaque erunt. festinatio improvida est, & cæca. Ad- 40
versus ea oratio consulis haud sane læta fuit, magis fatentis ea, quæ dicerent, vera, quam facilia factu esse. *Dictatori magistrum equitum intollerabilem fuisse: quid consuli adversus collegam seditiosum ac temerarium virium, atque auctoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semiustum effugisse. optare ut omnia prospere evenirent: at si quid adversi caderet, hostium se telis potius, quam suffragiis iratorum civium caput objecturum.*

CAPUT XXIV.

C. Terentius Varro, & L. Aemilius Paulus Conſules contra Annibalem ab Urbe profecti, in caſtra perveniunt; cum Varro proſpera contra prædatores uſus fortuna temere hoſtem inſequeretur, Paulus, objecto metu inſidiarum, ei obſiſtit: cum pergeret nihilominus, omine primum, deinde certo de inſidiis nuntio deterretur.

AB hoc ſermone profectum Paulum tradunt, proſequentibus primoribus patrum. Plebejum conſulem ſua plebs proſecuta, turba quam dignitate conſpectior. Ut in caſtra venerunt, permiſto novo exercitu ac vetere, caſtris bifariam factis, ut nova minora eſſent propius Annibali, in veteribus major pars, & omne robur virium eſſet: tum anni prioris conſulem M. Atilium ætatem excuſantem Romam miſerunt. Cn. Servilium in minoribus caſtris legioni Romanæ, & ſocium peditum equitumque duobus millibus præficiunt. Annibal, quanquam parte dimidia auctas hoſtium copias cernebat, tamen adventu conſulum mire gaudere. non ſolum enim nihil ex raptis in diem commeatibus ſuperabat, ſed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni undique frumento, poſteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas convecto: ut vix decem dierum, quod compertum poſtea eſt, frumentum ſupereſſet, Hiſpanorumque ob inopiam tranſitio parata fuerit, ſi maturitas temporis expe-
41 ctata foret. Cæterum temeritati conſulis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumul-

multuario prælio, ac procursu magis in litum, quam ex præparato, aut jussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad M & DCC. cæsi: non plu C. Romanorum, sociorumque occisis. Cæterum victoribus effuse sequentibus, metu insidiarum, obstitit Paulus consul, cujus eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat, Varrone indignante, ac vociferante, *emissum hostem e manibus*: *debellarique, ni cessatum foret, potuisse*. Annibal id damnum haud ægerrime pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac novorum maxime militum esse. & omnia ei hostium, haud secus quam sua, nota erant: dissimiles discordesque imperitare; duas prope partes tironum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidiis aptum se habere ratus, nocte proxima, nihil, præter arma ferentes secum milites, ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ privatæque relinquit: transque proximos montes læva pedites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit, ut diripiendis velut desertis fuga dominorum castris occupatum impeditumque hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes, ut fides fieret, dum ipse longius spatium fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus eset, tenere in locis consules voluisse. Ubi illuxit, subductæ primo sta- 42
tiones, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. Jam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria consulum, nuntiantium fugam hostium adeo trepidam, ut tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoque

fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut signa proferri juberent, ducerentque ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. & consul alter velut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, providendum præcavendumque esse. postremo cum aliter neque seditionem, neque ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui ubi adequitavit portis, subsistere extra munimenta cæteris jussis, ipse cum duobus equitibus vallum intravit, speculatusque omnia cum cura, renuntiat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per vias velut objectum ad prædam vidisse. Quæ ad deterrendos a cupiditate animos nuntiata erant, ea accenderunt: & clamore sublato a militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus. cum ei sua sponte cunctanti pulli quoque auspicio non addixissent, obnuntiari jam efferenti porta signa collegæ jussit. quod quanquam Varro ægre est passus, Flaminii tamen recens casus, Claudiique consulis primo Punico bello memorata navalis clades religionem animo incussit. Dii prope ipsi eo die magis distulere, quam prohibuere imminentem pestem Romanis, nam forte ita evenit, ut, cum referri signa in castra jubenti consuli milites non parerent, servi duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Servilio atque Atilio consulibus inter pabulatores excepti a Numidis fuerant, profu-

ge-

gerent eo die ad dominos. qui deducti ad consules denuntiant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidiis. Horum opportunus adventus consules imperii potentes fecit: cum ambitio alterius suam primum apud eos prava indulgentia majestatem solvisset.

CAPUT XXV.

Annibal, orto in ejus exercitu propter frumenti inopiam gravi tumultu, castris m tis procu ab Romanis, pergit ad Cannas: eo consules quoque persequuntur.

ANnibal, postquam motos magis incon- 43
sulte Romanos, quam ad ultimum temere evictos vidit: nequicquam detecta fraude in castra rediit. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: novaque consilia in dies non apud milites solum mistos ex colluvione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiumque annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium, fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita ut relicto peditatu omni cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia, atque hic habitus animorum esset in castris, movere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliæ loca, simul ut quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora levibus ingeniis essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisque pau-

cis in ſpeciem relictis, ut inſidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra caſtra, tranſque montes exploratis, cum relatum eſset, viſum procul hoſtium agmen: tum die ſequenti ejus inſequendi conſilia agitari cœpta. Cum utriuſque conſulis eadem eſset, quæ ſemper ante fuiſset, ſententia; cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo præter Servilium prioris anni conſulem, aſsentiretur: majoris partis ſententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti ſunt. Prope eum vicum Annibal caſtra poſuerat averſa a Vulturno vento, qui campis torridis ſiccitate nubes pulveris vehit. Id cum ipſis caſtris percommodum fuit, tum ſalutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipſi averſi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puvlere effuſo hoſtem pugnaturi.

CAPUT XXVI.

Nobilis Romana clade apud Cannas cum Annibale pugna: caduntur quadraginta quinque millia cum Paulo Coſ., & ſenatoribus octoginta, conſularibus, atque prætoriis, & ædilitiis triginta.

44 Conſules ſatis exploratis itineribus ſequentes Pœnum, ut ventum ad Cannas eſt, ubi in conſpectu Pœnum habebant, bina caſtra communiunt, eodem ferme intervallo, quo ad Gerionem, ſicut ante copiis diviſis. Aufidus amnis utriſque caſtris affluens, aditum aquatoribus ex ſua cujuſque opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen caſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberius aquabantur

tur Romani: quia ripa ulterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte virium invictus erat, facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, lacessitque Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra, cum Paulus Sempronii, & Flaminii temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabii objiceret: testareturque deos & homines: hic, nullam penes se culpam esse, quod Annibal jam velut suam cepisset Italiam, se constrictum a collega teneri, ferrum, atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille, si quid projectis ac proditis ad inconsultam atque improvidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen eventus participem fore diceret. videret, ut quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnam vigerent 45
manus. Dum altercationibus magis, quam consiliis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multam diem tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad invadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vixdum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent, in stationem quoque pro vallo locatam, atque ipsas prope portas evecti sunt. Id vero indignum visum, ab tumultuario auxilio jam etiam castra Romana terreri, ut ea modo una causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerentque aciem, tenuerit Romanos, quod summa imperii eo die penes Paulum fuerit. Itaque Varro postero die, cui sors ejus diei imperii erat, nihil con-

ſulto collega, ſignum pugnæ propoſuit inſtructiſq; copiis flumen tranſivit, ſequente Paulo: quia magis non probare, quam non adjuvare conſilium poterat. Tranſgreſſi flumen, eas quoque quas in caſtris minoribus habuerant copias, ſuis adjungunt: atque ita inſtructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. lævum cornu externi equites ſociorum, intra pedites, ad medium juncti legionibus Romanis tenuerunt jaculatores. ex cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta. conſules cornua tenent, Terentius lævum, Æmilius dextrum. Cn. Servilio media pugna tuenda
46 data. Annibal luce prima Balearibus, levique alia armatura præmiſſa, tranſgreſsus flumen, ut quoſq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos, Hiſpanoſque equites prope ripam lævo in cornu adverſus Romanum equitatum; dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acies peditibus firmata: ita, ut Afrorum utraque cornua eſsent, interponerentur his medii Galli, atque Hiſpani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Traſymenum captis. Gallis Hiſpaniſque ſcuta ejuſdem formæ fere erant: diſpares ac diſſimiles gladii: Gallis prælongi, ac ſine mucronibus: Hiſpano punctim magis, quam cæſim, aſsueto petere hoſtem, brevitate habiles, & cum mucronibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum ſpecie terribilis erat) Galli ſuper umbilicum erant nudi: Hiſpani linteis pretextis purpura tunicis candore miro fulgentibus conſtiterant. Numerus omnium, qui tum peditum, equitumque in acie ſtetere, L. millia fuerunt, videlicet

licet

licet quadraginta peditum millia, decem equi-
tum. Duces cornibus præerant: ſiniſtrum Aſ-
drubal, dextrum regebat Maharbal: mediam
aciem Annibal ipſe cum fratre Magone te-
nuit. ſol, ſeu de induſtria ita locatis, ſeu quod
forte ita ſtarent, peropportune utrique parti
obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœnis
in ſeptentrionem verſis. ventus, quem Vultur-
num incolæ regionis vocant, adverſus * Ro- * al.
manos coortus, multo pulvere in ipſa ora Ro-
volvendo proſpectum ademit. Clamore ſubla- ma-
to procurſum ab auxiliis, & pugna levibus nis.
primum armis commiſsa: deinde equitum 47
Gallorum, Hiſpanorumque lævum cornu
cum dextro Romano concurrit, minime eque-
ſtris more pugnæ. frontibus enim adverſis
concurrendum erat: quia nullo circa adeva-
gandum relicto ſpatio, hinc amnis, hinc pe-
ditum acies claudebant. In directum utrin-
que nitentes, ſtantibus ac confertis, poſtremo
turbatis equis vir virum amplexus detrahebat
equo. pedeſtre magna jam ex parte certa-
men factum erat. acrius tamen, quam diu-
tius pugnatum eſt: pulſique Romani equites
terga vertunt. Sub equeſtris finem certami-
nis coorta eſt peditum pugna. Primo & vi-
ribus & animis pares conſtabant ordines Gal-
lis, Hiſpaniſque. tandem Romani diu ac
ſæpe conſilio agitabant, qua fronte, acieque
denſa impellerent hoſtium cuneum nimis te-
nuem, eoque parum validum, a cætera pro-
minentem acie. impulſis deinde, ac trepi-
de referentibus pedem inſiſtere, ac tenore
uno per præceps pavore fugentium agmen
in mediam primum aciem illati, poſtremo;
nullo reſiſtente, ad ſubſidia Afrorum per- * al.
venerunt, qui utrinque reductis alis conſti- me-
terant * mediique Galli, Hiſpanique ſtete- dia,

runt aliquantum prominente acie. qui cuneus ut pulsus æquavit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa jam cornua vim fecerant, irruentibusque incaute in medium Romanis circumdedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio uno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga ciderant, etiam adversus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quod inclusi adversus circumfusos, sed etiam quod fessi cum recen-
48 tibus ac vegetis pugnabant. Jam & in sinistro cornu Romano, ubi sociorum equites adversus Numidas steterant, consertum prælium erat, segne primo, & a Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaque, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parma post terga habentes adequitassent, repente ex equis desiliunt, parmisque & jaculis ante pedes hostium projectis, in mediam aciem accepti, ductique ad ultimos, considere ab tergo jubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculosque occupaverat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acervos cæsorum corporum strata erant, aversam adoriuntur Romanam aciem, tergaque ferientes, ac poplites cædentes, stragem ingentem dederunt: ac majorem aliquanto pavorem, ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala jam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum adversis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos, & Gal-

los

los pedites Afris jam prope feſſis cæde magis, quam pugna adjungit. Parte altera pugnæ 49
Paulus, quanquam primo ſtatim prælio funda graviter ictus fuerat, tamen & occurrit ſæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium reſtituit, protegentibus eum equitibus Romanis. omiſſis poſtremo equis, quia conſulem ad regendum equum vires deficiebant, tum denuntianti cuidam, juſſiſſe conſulem ad pedes deſcendere equites, dixiſſe Annibalem ferunt, *quam mallem, vinctos mihi traderet*. Equitum pedeſtre prælium, quale jam haud dubia hoſtium victoria, fuit, cum victi mori in veſtigio mallent, quam fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent, quos pellere non poterant: pepulerunt tamen jam paucos ſuperatos, & labore ac vulneribus feſſos. inde diſſipati omnes ſunt, equoſque ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus tribunus militum cum prætervehens equo, ſedentem in ſaxo, cruore oppletum conſulem vidiſſet: *L. Æmili*, inquit, *quem unum inſontem culpæ cladis hodiernæ dii reſpicere debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid ſupereſt: comes ego te tollere poſſum, ac protegere, ne funeſtam hanc pugnam morte conſulis feceris: etiam ſine hoc lacrymarum ſatis, luctuſque eſt*. Ad ea conſul: *Tu quidem*, Cn. *Corneli, macte virtute eſto: ſed cave, fruſtra miſerando exiguum tempus e manibus hoſtium evadendi abſumas. Abi, nuntia publice patribus, urbem Romam muniant, ac prius quam hoſtis victor adveniat, præſidiis firment: privatimque Q. Fabio, L. Æmilium præceptorum ejus memorem extitiſſe, & vixiſſe, & adhuc mori. & tu me in hac ſtrage militum meorum patere expirare, ne ut reus interſ-*

eam: causaque consulatus accusator collega existam, & alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius turba fugientium civium, deinde hostes oppressere consulem, ignorantes quis esset, obrueruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in majora, duo ferme in vicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo a Carthalone, atque equitibus, nullo munimento tegente vicum, circumventi sunt. Consul alter, seu forte, seu consilio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, & tanta prope civium sociorumque pars cæsi dicuntur. in his alter consulum, quæstores L. Atilius, & L. Furius Bibaculus: XXI. tri. mil. consulares quidam, prætoriique, & ædilitii: inter eos Cn. Servilius, M. Matho, qui magister equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX præterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent, unde in senatum legi deberent, cum sua voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti
50 dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata, par Aliensi. Cæterum ut hæc illa iis, quæ post pugnam accidere, levior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus gravior, fædiorque fuit fuga: namq; ad Aliam fuga sicut urbem prodidit, ita exercitum servavit; ad Cannas fugientem consulem vix quinquaginta secuti sunt, alterius morientis prope totus exercitus fugit.

CAPUT XXVII.

Aliquot Romanorum militum, qui ex Cannensi prælio in minora castra fugerunt, ut se cum illis conjungant, qui in majora se receperant, per medios hostes perrumpunt: inde, facto agmine, Canusium perveniunt.

BInis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nuntium, qui majoribus præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret, ut ad se transirent. uno agmine inde Canusium abituros esse. Eam sententiam alii totam aspernari. *cur enim illos qui se accersant, ipsos non venire, cum æque conjungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio essent; & aliorum, quam sua corpora tanto periculo mallent objicere.* Aliis non tam sententia displicere, quam animus deesse. P. Sempronius Tuditanus, tribunus militum: *Capi ergo mavultis*, inquit, *ab avarissimo & crudelissimo hoste? æstimarique capita vestra pretio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus civis sis, an Latinus socius? ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi? non vos quidem L. Æmilii, qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit, & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati jacent, similes estis: Sed antequam opprimat lux, majoraque hostium agmina obsepiant iter, per hos, qui inordinati, atque incompositi obstrepunt portis, erumpamus. Ferro, atque audacia iter fit per quamvis confertos hostes. cuneo quidem hoc laxum atque solu-*

tum

tum agmen, ac ſi nihil obſtet, tranſibimus. Itaque ite mecum, qui & voſmetipſos, & rempublicam ſalvam vultis. Hæc ubi dicta dedit, ſtringit gladium, cuneoque facto per medios vadit hoſtes, & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ jacularentur, translatis in dexteram partem ſcutis, in majora caſtra ad ſexcentos evaſerunt: atque inde protinus alio magno agmine adjuncto Canuſium incolumes perveniunt. Hæc apud victos magis impetu animorum, quem ingenium ſuum cuique, aut fors dabat, quam ex conſilio ipſorum, aut imperio cujuſquam agebantur.

CAPUT XXVIII.

Annibal a Maharbale admonitus, poſſe ipſum intra quintum diem, ſi pergat, in Capitolio epulari, ejus conſilio propter quietis deſiderium non utitur: moratus in ſpoliis legendis, & fœda clade ſpectanda, ducit exercitum ad oppugnanda minora & majora Romanorum caſtra: utriſque, cum non eſſent qui defenderent, cum ingenti præda potitur. In eos, qui Canuſium abierant, Canuſina fœmina munificentia.

51 ANnibali victori cum cæteri circumfuſi gratularentur, ſuaderentque, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum eſſet, noctiſque inſequentis, quietem & ipſe ſibimet ſumeret, & feſſis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime ceſſandum ratus: *Imo ut quid hac pugna ſit actum, ſcias, die quinta*, inquit, *victor in Capitolio epulaberis. ſequere cum equite, ut prius te veniſſe, quam venturum ſciant,*

Præ-

Præcedant, Annibal inquit, *nuntii: læta res est: sed via major, quam ut eam statim capere animo possim*. itaque *voluntatem se laudare Maharbalis*, ait, *ad consilium prensandum tempus opus esse*. Tum Maharbal: *Non omnia nimirum eidem dii dedere. Vincere scis Annibal, victoria uti nescis*. Mora ejus diei satis creditur saluti fuisse urbi, atque imperio. Postero die ubi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamque etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Jacebant tot Romanorum millia, pedites passim, equitesque, ut quem cuique sors aut pugna junxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitaverant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & jacentes vivos succisis feminibus, poplitibusque invenerunt, nudantes cervicem jugulumque, & reliquum sanguinem invitantes haurire. Inventi sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foveas, obruentesque ora subjecta super humo injecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipue convertit omnes substratus Numida mortuo super incumbenti Romano vivus, naso auribusque laceratis: cum, manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem expirasset. Spoliis ad multum diei lectis, An- 52
nibal ad minora ducit castra oppugnanda: & omnium primum brachio flumini objecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigiliis, vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. pacti, ut arma atque equos traderent, in capita Romana tricenis nummis quadrigatis, in socios ducenis, in servos centenis, & ut eo pretio persoluto, cum singulis abirent vestimen-

mentis, in caſtra hoſtes receperunt: traditique in cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum cives, ſociique. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex majoribus caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & CC. equites, alii agmine, alii palantes paſſim per agros, quod haud minus tutum erat, Canuſium profugiſſent, caſtra ipſa ab ſauciis, timidiſque eadem conditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: & præter equos, viroſque, & ſi quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad veſcendum facto perexiguo utique militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſa conferri in unum corpora ſuorum juſſit. Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. Conſulem quoque Romanum conquiſitum, ſepultumque quidam auctores ſunt. Eos, qui Canuſium perfugerant, muliercula nomine Buſa, genere clara ac divitiis, mœnibus tantum tectiſque a Canuſinis receptos, frumento, veſte, viatico etiam juvit. pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab Senatu honores habiti ſunt.

CAPUT XXIX.

Propter deſperationem agitantibus conſilium nobilibus adoleſcentibus de relinquenda Italia, P. Cor. Scipio tribun. militum, qui poſtea Africanus fuit appellatus, ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, compellit jurare, ſe Italiam non deſerturos.

CÆterum cum ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de le-
53 gio-

gione prima, cujus pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, & ad Ap. Claudium summa imperii delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum, nuntiat P. Furius Philus consularis viri filius, *nequicquam eos consultare; perditam spem fovere: desperatam, comploratamque rem esse publicam. nobiles juvenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare, ac naves spectare, ut deserta Italia, ad regum aliquem transfugiant*. Quod malum, præterquam quod atrox, super tot clades, etiam novum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset; & qui aderant, consilium advocandum de eo censerent: negat consilii rem esse Scipio, juvenis fatalis dux hujusce belli: *audendum atque agendum, non consultandum*, ait, *in tanto malo esse. irent secum extemplo armati, qui rempublicam salvam vellent. nusquam verius, quam ubi ea cogitentur, hostium castra esse*. Pergit deinde ire, sequentibus paucis, in hospitium Metelli. & cum concilium ibi juvenum, de quibus allatum erat, invenisset: stricto super capita consultantium gladio. *Ex mei animi sententia*, inquit, *juro, ut ego Rempublicam non deseram, neque alium civem Romanum deserere patiar. si sciens fallo, tum me Jupiter Optime Maxime, domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili jures, expostulo, cæterique, qui adestis; qui non juraverit, in se hunc gladium strictum esse sciat*. Haud secus pavidi, quam si victorem Annibalem

cer-

cernerent, jurant omnes: cuſtodiendoſque ſemetipſos contra Annibalem Scipioni tradunt.

CAPUT XXX.

Milites, qui Venuſiam cum Terentio Conſule fugerant, a Venuſinis benigne excipiuntur: inde profecti, cum iis, qui Canuſi erant: ſe conjungunt. Roma interim cum eſſet ingens trepidatio, ageretur que de urbe cuſtodienda, allatis literis Terentii Conſulis, cognitaque cladis magnitudine, ingens luctus exoritur.

EO tempore, quo hæc Canuſii agebantur, Venuſiam ad Conſulem ad quatuor mil-
54 lia peditum equitumque, qui ſparſi fuga per agros fuerant, pervenere. Eos omnes Venuſini per familias benigne accipiendos, curandoſque cum diviſiſſent, in ſingulos equites togas, & tunicas, & quadrigatos nummos quinoſvicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerant, dederunt: cæteraque publice ac privatim hoſpitaliter facta: certatumque, ne a muliere Canuſina populus Venuſinus officii vinceretur. Sed Canuſii gravius onus Buſæ multitudo faciebat, & jam ad decem millia hominum erant. Appius, & Scipio, poſtquam incolumem eſſe alterum conſulem acceperunt, nuntium extemplo mittunt, quantæ ſecum peditum, equitumque copiæ eſſent: ſciſcitatumque ſimul, utrum Venuſiam adduci exercitum, an manere juberet Canuſii. Varro ipſe Canuſium copias traduxit. Et jam aliqua ſpecies conſularis exercitus erat, mœnibuſque ſe certe, ſi non armis, ab hoſte videbantur defenſuri. Ro-

mam,

mam, ne has quidem reliquias ſupereſse ci-
vium, ſociorumque, ſed occidione occiſum
cum duobus exercitibus conſulem, deletaſ-
que omnes copias, allatum fuerat. Nunquam
ſalva urbe tantum pavoris, tumultuſque in-
tra mœnia Romana fuit. itaque ſuccumbam
oneri, neque aggrediar narrare, quæ diſse-
rendo minora vero facio. Conſule, exerci-
tuque ad Traſymenum priore anno amiſso,
non vulnus ſuper vulnus, ſed multiplex cla-
des, cum duobus conſulibus conſulares exer-
citus amiſſi nuntiabantur: nec ulla jam caſtra
Romana, nec ducem, nec militem eſſe:
Annibalis Apuliam, Samnium, ac jam pro-
pe totam Italiam factam. Nulla profecto alia
gens tanta mole cladis non obruta eſſet. Com-
parem cladem ad Ægates inſulas Carthagi-
nienſium prælio navali acceptam, qua fra-
cti Sicilia ac Sardinia ceſſere: hinc vecti-
gales, ac ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt:
aut pugnam adverſam in Africa: cui poſt-
ea hic ipſe Annibal ſuccubuit: nulla ex
parte comparandæ ſunt: niſi quod minore
animo latæ ſunt: P. Furius Philus, & M. 55
Pomponius prætores ſenatum in curiam
Hoſtiliam vocaverunt, ut de urbis cuſto-
dia conſulerent. neque enim dubitabant,
deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnan-
dam Romam, quod unum opus belli reſta-
ret, venturum. Cum malis ſicut ingenti-
bus, ita ignotis ne conſilium quidem ſatis
expedirent, obſtreperetque clamor lamen-
tantium mulierum, & nondum palam facti
vivi, mortuique per omnes pene domos
promiſcue complorarentur: tum Fabius Ma-
ximus cenſuit, *equites expeditos, & Appia,
& Latina via mittendos, qui obviam euntes
percontarentur aliquos profectos ex fuga,*

paſ-

passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum, atque exercituum sit, & quid dii immortales miseriti imperii reliquum Romano nomini fecerint: ubi ea copiæ sint: quo se Annibal post prælium contulerit: quid paret, quid agat, acturusque sit. Hæc exploranda, noscendaque per impigros juvenes esse. Illud per patres ipsos agendum; quoniam magistratuum parum sit, ut tumultum, ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quamque limen cogant: comploratus familiarum coerceant: silentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium ad prætores deducendos curent: suæ quisque fortunæ domi auctorem expectent: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbe, cogantque homines nullam, nisi urbe ac mœnibus salvis, salutem sperare. ubi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres revocandos, consulendumque de urbis custodia*

* al. miserti

56 *esse*. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diversi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ a Terentio consule allatæ sunt, L. *Æmilium consulem, exercitumque cæsum, Canusiique se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X. millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumque. Sed* Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captivorum pretiis, prædaque alia, victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem*. Tum privatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt, adeoque totam urbem opplevit luctus, ut sacrum anniversarium Cereris intermissum sit; quia nec lugentibus id facere est fas, nec ulla in illa tempe-

* al Pœni

peſtate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra publica, aut privata desererentur, ſenatus conſulto diebus XXX. luctus eſt finitus.

CAPUT XXXI.

Ex Sicilia res parum proſpera nuntiantur: Opimia, & Floronia Veſtales virgines inceſti damnantur: id cum in prodigium eſſet acceptum, ſimul ut auxilium ab Diis in tantis calamitatibus expoſceretur, Delphicum oraculum conſulitur. interim ſacra extraordinaria Romæ fiunt.

CÆterum cum ſedato urbis tumultu, revocati in curiam patres eſſent, aliæ inſuper ex Sicilia literæ allatæ ſunt ab T. Otacilio proprætore, regnum Hieronis claſſe Punica vaſtari: cui cum opem imploranti ferre vellet, nuntiatum ſibi eſſe, aliam claſſem ad Ægates inſulam ſtare paratam, inſtructamque, ut, ubi ſe verſum ad tuendam Syracuſanam oram Pœni ſenſiſſent, Lilybæum extemplo, provinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque claſſe opus eſſe, ſi regem ſocium, Siciliamque tueri vellent. Li- 57
teris conſulis, proprætoriſque lectis, M. Claudium, qui claſſi ad Oſtiam ſtanti præeſſet, Canuſium ad exercitum mittendum, ſcribendumq; conſuli, ut, cum prætori exercitum tradidiſſet, primo quoque tempore, quantum per commodum reip. fieri poſſet, Romam veniret. Territi etiam ſuper tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Veſtales eo anno, Opimia, atque Floronia, ſtupri compertæ: & altera ſub terram, ut mos eſt, ad portam

tam Collinam necata fuerat: altera sibimetipsa mortem consciverat. L. Cantilius, scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis in comitio cæsus erat, ut inter verbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, ut fit, clades, in prodigium versum esset, Decemviri libros adire jussi sunt. & Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculnm missus est sciscitatum, quibus precibus supplices deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Grœca in foro Boario sub terra vivi demissi sunt. in locum saxo consectum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum.

CAPUT XXXII.

Accito Romam Varrone Cos., M. Claudius Marcellus Prator Canusium ad exercitum proficiscitur. Dictus dictator M. Junius, propter paucitatem militum, octo millia servorum armat: captivi Romani, facta ipsis ab Annibale se redimendi potestate, decem deligunt, qui ad senatum veniant.

PLacatis satis, ut rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille, & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, ut urbi præsidio essent, mittit: ipse, legione classis (ea tertia legio erat) cum tribunis mil. Theanum Sidicinum præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Canusium magnis itineribus contendit. Dictator ex auctori-

ta.

tate patrum dictus M. Junius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, juniores annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt, quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. Item ad socios, Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari jubent: & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam novi delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare, empta publice armaverunt. Hic miles magis placuit, cum pretio minore redimendi captivos copia fieret. Namque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, 58
victoris magis, quam bellum gerentis, intentus curis, cum captivis productis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Trebiam, Trasymenumque lacum, benigne allocutus, sine pretio dimisisset; Romanos quoque vocatos, quod nunquam alias antea, satis miti sermone alloquitur. *Non internecinum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate, atque imperio certare. & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, ut sua invicem simul felicitati, & virtuti cedatur. itaque redimendi se captivis copiam facere. pretium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecentos pediti, servo centenos.* Quanquam aliquantum adjiciebatur equitibus ad id pretium, quod pepigerant dedentes se: læti tamen quamcumque conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad Senatum irent: nec pignus aliud fidei, quam ut jurarent se redituros, acceptum. Missus cum his Car-

thalo nobilis Carthaginiensis: qui, si forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum egressi castris essent, unus ex iis minime Romani ingenii homo, velut aliquid oblitus, jurisjurandi solvendi causa cum in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Ubi eos Romam venire nuntiatum est, Carthaloni obviam lictor missus, qui dictatoris verbis nuntiaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis.

CAPUT XXXIII.

M. Junius, princeps legationis captivorum, de eorum redemptione in senatu agit.

59 Legatis captivorum senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Junius, P. C. inquit; *nemo vestrum ignorat, nulli unquam civitati viliores fuisse captivos, quam nostræ. cæterum, nisi nobis plus justo nostra placet causa, non alii unquam minus negligendi vobis, quam nos, in hostium potestatem venerunt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cum prope ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei reliquum, ac noctem insequentem fessi labore ac vulneribus vallum sumus tutati. postero die, cum circumsessi ab exercitu victore aqua arceremur, nec ulla alia jam per confertos hostes erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquem ex Cannensi pugna Romanum militem restare: tum demum pacti sumus pretium, quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil jam auxilii erat, hosti tradidimus. Majores nostros*

stros quoque acceperamus, se a Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captivorum redimendorum gratia Tarentum misisse. atqui in Italiarum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraque non tam clade infamis, quam pavore & fuga, pugna fuit. Cannenses campos acervi Romanorum corporum tegunt: nec superfumus pugnæ, nisi in quibus trucidandis & ferrum & vires hostem defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt; sed præsidio castris relicti, cum castra traderentur, in potestatem hostium venerunt. Haud equidem ullius civis, aut commilitonis fortunæ, aut conditioni invideo, nec premendo alium, me extulisse velim videri. ne illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est (qui plerique inermes ex acie fugientes, non prius, quam Venusiæ, aut Canusii constiterunt, se nobis merito prætulerint, gloriatique sint, in se plus, quam in nobis, præsidii reip. esse. Sed illis ut bonis ac fortibus viris militibus utemini, & nobis jam promptioribus pro patria, quod beneficio vestro redempti, atque in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia servorum audio armari. non minor numerus noster est, nec majori pretio redimi possumus, quam hi emuntur. nam si conferam nos cum illis, injuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animadvertendum vobis censeam, P. C. si duriores esse velitis, quod nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho videlicet? qui nos hospitum numero habuit captivos, an barbaro, ac Pœno? qui utrum

avarior, an crudelior sit, vix æstimari potest. Si videatis catenas, squalorem, deformitatemque civium vestrorum, non minus profecto vos ea species moveat, quam si ex altera parte cernatis stratas Cannensibus campis legiones vestras. Intueri potestis solicitudinem, & lacrymas in vestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumque responsum vestrum, cum ii pro nobis, proque iis, qui absunt, ita suspensi ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine vita, libertasque est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal contra naturam suam esse velit: nihil tamen nobis vita opus esse censeamus, cum indigni ut a vobis redimeremur, visi simus. Rediere Romam quondam remissi a Pyrrho sine pretio capti: sed rediere cum legatis, primoribus civitatis, ad redimendos sese missis. Redeam ego in patriam trecentis nummis non æstimatus civis? suum quisque habet animum, P.C. Scio in discrimine esse vitam, corpusque meum, magis me famæ periculum movet, ne a vobis damnati, ac repulsi habeamur. neque enim vos pretio pepercisse homines credent.

CAPUT XXXIV.

De redimendis captivis T. Manlius Torquatus in senatu dissuadet.

60 UBi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusque ad curiam tendebant, orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoque metus, ac necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat: Senatus, summotis arbitris, consuli

fusi cœptus. Ibi cum sententiis variaretur, & alii redimendos de publico, alii nullam publicam impensam faciendam, nec prohibendos ex privato redimi; si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusque ac prædiis cavendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus, priscæ ac nimis duræ, ut plerisque videbatur, severitatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur: *Si tantummodo postulassent legati pro iis, qui in hostium potestate sunt, ut redimerentur, sine ullius insectatione, eorum brevi sententiam peregissem. quid enim aliud, quam admonendi essetis, ut morem traditum a patribus, necessario ad rem militarem exemplo, servaretis? Nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hostibus dediderint, præferrique non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam iis, qui Venusiam, Canusiumque pervenerunt, atque ipsi C. Terentio consuli, æquum censuerint: nihil vos eorum, P. C., quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atque utinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Canusii apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignaviæ cujusque, & virtutis: aut unus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captivi in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent; neque per se ipsi id facere conati sunt, neque alium sequi voluerunt. Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere, adhortarique eos: dum paucitas ho-*

 stium

ſtium circa caſtra, dum quies ac ſilentium eſſet, dum nox inceptum tegeret, ſe ducem ſequerentur: ante lucem pervenire in tuta loca, in ſociorum urbes poſſe. Sicut avorum memoria P. Decius tri. mil. in Samnio: ſicut nobis adoleſcentibus priore Punico bello Calpurnius Flamma trecentis voluntariis, cum ad tumulum eos capiendum, ſitum inter medios hoſtes, duceret, dixit, Moriamur, milites, & morte noſtra eripiamus ex obſidione circumventas legiones: ſi hæc P. Sempronius diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, ſi nemo tantæ virtutis exiſteret comes. Viam non ad gloriam magis, quam ad ſalutem ferentem demonſtrat. ducem ſe in patriam, ad parentes, ad conjuges ac liberos facit: ut ſervemini, deeſt vobis animus: quid, ſi moriendum pro patria eſſet, faceretis? Quinquaginta millia civium, ſociorumque circa vos eo ipſo die cæſa jacent: ſi tot exempla virtutis non movent, nihil unquam movebit: ſi tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Et liberi, atque incolumes deſiderate patriam. imo deſiderate, dum patria eſt, dum cives ejus eſtis. ſero nunc deſideratis, diminuti capite, abalienati jure civium, ſervi Carthaginienſium facti. Pretio redituri eſtis eo, unde ignavia ac nequitia abiſtis? P. Sempronium civem veſtrum non audiſtis, arma capere, ac ſe jubentem ſequi: Annibalem paulo poſt audiſtis, caſtra prodi, & arma tradi jubentem. Quam ego ignaviam iſtorum accuſo, cum ſcelus poſſim accuſare? non enim modo ſequi recuſarunt bene monentem, ſed obſiſtere, ac retinere conati ſunt, ni ſtrictis gladiis viri fortiſſimi inertes ſummoviſſent: prius, inquam, P. Sempronio per civium agmen, quam per hoſtium fuit erumpendum. Hos cives patria deſi-

desideret, quorum si cateri similes fuissent, neminem hodie ex iis, qui ad Cannas pugnaverunt, civem haberet? Ex millibus septem armatorum sexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriam liberi, atque armati redirent: neque iis quadraginta millia hostium obstitere. quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Canusii, fortia, fidelia, P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fideles que (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) cives esse possunt? nisi quis credere potest fuisse, qui erumpentibus, quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non invidere eos cum incolumitati, tum gloria illorum per virtutem parta, cum sibi timorem, ignaviamque servitutis ignominiosa causam esse sciant. Maluerunt in tentoriis latentes simul lucem, atque hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At enim ad erumpendum e castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctesque aliquot obsessi armati se ipsi tutati vallo sunt: tandem ultima ausi, passique, cum omnia subsidia vita deessent, affectisque fame viribus, arma jam sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis, quam armis victi sunt. Orto sole hostis ad vallum accessit. ante secundam horam, nullam fortunam certaminis experti, tradiderunt arma, ac se ipsos. Hac vobis ipsorum per biduum militia fuit. cum in acie stare, ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie, neque in castris utiles. Vos redimam? Cum erumpere castris oportet, cun-

 cta-

flamini, ac manetis: cum manere, & cast
tutari armis necesse est, & castra, & arma
& vos ipsos traditis hosti. Ego non magis istos r
dimendos, P. C., censeo, quam illos dedend
Annibali, qui per medios hostes e castris eruperun
ac per summam virtutem se patriæ restituerunt

CAPUT XXXV.

Fit senatusconsultum de non redimendis captiv
de eorum legatis, qui Romam venerunt, qu
inter auctores discrepet, exponitur. Ad A
nibalem multi Italiæ populi deficiunt. Varr
ni Cos. Romam redeunti obviam itur, qu
de Rep. non desperasset.

61 POsteaquam Manlius dixit, quanquam p trum quoque plerosque captivi cogn tione attingebant, præter exemplum civit tis minime in captivos jam inde antiquit indulgentis, pecuniæ quoque summa h mines movit, quia nec ærarium exhaurir magna jam summa erogata in servos ad m litiam emendos, armandosque, nec Ann balem maxime hujusce rei, ut fama era egentem, locupletari volebant. Cum tris responsum, non redimi captivos, reddit esset, novusque super veterem luctus t jactura civium adjectus esset, cum magn fletibus, questibusque legatos ad porta prosecuti sunt. Unus ex iis domum abii quod fallaci reditu in castra, jurejurando exolvisset. quod ubi innotuit, relatumq ad senatum est, omnes censuerunt compr hendendum, & custodibus publice datis deducendum ad Annibalem esse. Est & al de captivis fama, X. primos venisse : eis cum dubitatum in senatu esset, admi

te-

tetentur in urbem, necne, ita admissos esse; ne tamen iis senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonii tribuno pl. de redimendis captivis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum, & novos legatos tres ad Annibalem revertisse, decem veteres remansisse, quod, per causam recognoscendi nomina captivorum, ad Annibalem ex itinere regressi, religione sese exolvissent. de iis dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosque paucis sententiis, qui dedendos censuerint. cæterum proximis censoribus adeo omnibus notis, ignominiisque affectos esse, ut quidam eorum mortem sibi ipsi extemplo consciverint, cæteri non foro solum omni deinde vita, sed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeo discrepare inter auctores, quam quid veri sit, discernere queas. Quanto autem major hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quam quod desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Atellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos, Brutii omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locrique, & Cisalpini omnes Galli. Nec tamen hæ clades, defectionesque sociorum moverunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret, neque ante consulis adventum Romam, nec postquam is rediit, renovavitque memo-

riam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo civitas fuit, ut consuli ex tanta clade, cujus ipse maxima causa fuisset, redeunti, & obviam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de repub. non desperasset, cui si Carthaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicii foret.

DECADIS TERTIÆ

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Annibal Cossa in Hirpinis potitus, pergit Neapolim: cæsis per insidias aliquot nobilibus, cæterum non tentata Urbis oppugnatione, flectit iter Capuam. ibi Pacullus Calavius, ut rem ad Pænos trahat, callida arte sibi Senatum obnoxium facit, & plebi conciliat.

1

Nnibal, post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium moverat, accitus in Hirpinos a Statio pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos. Sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque sermonibus adventum Annibalis, cum Cossani urbe excessissent, sine certamine tradita urbs Pœno, præsidiumque acceptum est. ibi præda omni atque impedimentis

tis relictis, exercitu partito, Magonem regionis ejus urbes aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem jubet: ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, ut urbem maritimam haberet. Ubi fines Neapolitanorum intravit, Numidas partim in insidiis (& pleræque cavæ sunt viæ, sinusque occulti) quacunque arte poterat, disposuit: alios, præ se actam prædam ex agris ostentantes, obequitare portis jussit. in quos, quia nec multi, & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, a cedentibus consulto tracta in insidias circumventa est. nec evasisset quisquam, ni mare propinquum, & haud procul litore naves piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles juvenes cæsi sunt: inter quos & Hegeas, præfectus equitum, intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate, atque indulgentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta omnia, licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi, & plebi obnoxium Pacullus Calavius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Trasymenum est, in summo magistratu esset: jam diu infestam senatui plebem, ratus per occasionem novandi res, magnum ausuram facinus, ut, si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu, traderet Capuam Pœnis: improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi, quam eversa

rep. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem iniit, qua & senatum servaret, & obnoxium sibi, ac plebi faceret. Vocato senatu, cum *sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset*, præfatus esset, *quippe qui liberos ex Appi Claudii filia haberet, filiamque Romæ nuptum Livio dedisset: caterum majorem multo rem, magisque timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex civitate senatum plebem spectare: sed per cædem senatus vacuam rempub. tradere Annibali, ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in rep. obliti credant*. Cum omnes victi metu permitterent: *Claudam in curia vos*, inquit, *& tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam adversarer, viam saluti vestræ inveniam. in hoc fidem, quam vultis ipsi, accipite*. Fide data egressus, claudi curiam jubet, præsi-
3 diumque in vestibulo reliquit; ne quis adire curiam injussu suo, neve inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo, *Quod sæpe*, inquit, *optastis, Campani, ut supplicii sumendi vobis ex improbo, ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidiis clientium servorumque tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis, ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite; solos, inermes: nec quicquam raptim, aut forte temere egeritis. de singulorum capite vobis jus sententiæ dicendæ faciam: ut, quas quisque emeritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, ut potiorem ira salutem atque utilitatem vestram habea-*

beatis. Et enim (ut opinor) odistis senatores, nam senatum omnino non vultis : aut, quod unum liberæ civitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duæ res simul agendæ sunt vobis, ut & veterem senatum tollatis, & novum cooptetis. Citari singulos senatores jubebo : de quorum capite vos consulam : quod de quoque censueritis, fiet. Sed prius in ejus locum virum fortem ac strenuum novum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde consedit, & nominibus in urnam conjectis, citari quod primum sorte nomen excidit, ipsumque e curia produci jussit. Ubi auditum est nomen, malum, & improbum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacullus : *video quæ sententia de hoc sit data : ejicitur pro malo atque improbo. bonum senatorem, & justum eligere.* Primo silentium erat, inopia potioris subjiciundi. deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo major extemplo clamor oriebatur ; cum alii negarent nosse, alii nunc probra, nunc humilitatem, sordidamque inopiam, & pudendæ artis, aut quæstus genus objicerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio citato senatore est factum, ut ipsius pœnitere homines appareret, quem autem in ejus substituerent locum, deesse. quia nec eosdem nominari attinebat, nihil aliud, quam ad audienda probra nominatos : & multo humiliores obscurioresque cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse ; jubentesque senatum ex custodia dimitti.

CA-

CAPUT II.

Campani cum ingenito vitio, tum præsenti rerum suarum fortuna superbi, rogati in tantis populi Romani calamitatibus auxilium, non solum misericordia sociorum nihil moventur, sed etiam ratiti opportunum defectionis tempus, cum Annibale fœdus faciunt.

HOC modo Pacullus cum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis, quam plebi fecisset, sine armis, jam omnibus concedentibus, dominabatur. Hinc senatores, omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem affari, salutare, benigne invitare, apparatis accipere epulis, ejus causas suscipere, ei semper parati adesse, secundum eum in lite judicem dare, qui magis popularis, aptiorque in vulgus favori conciliando esset. Jam vero nihil in senatu actum aliter, quam si plebis ibi adesset concilium. Prona semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ, terrestrisque; tum vero ita obsequio principum, & licentia plebis lascivire, ut nec libidini, nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum, senatusque, accessit tum post Cannensem cladem, ut, cujus aliqua erat verecundia, Romanum quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quod, cum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilis-

bilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum urbium delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes, cognatique ægre pervicerunt, ut legati ad consulem Romanum mitterentur. Ii nondum Canusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus consulem invenerunt, quam poterant maxime miserabilem bonis sociis, superbis, atque infidelibus, ut erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum, suique contemptum consul, nimis detegendo cladem, nudandoque. nam cum Legati ægre ferre senatum; populumque Campanum, adversi quicquam evenisse Romanis, nuntiassent; pollicerenturque omnia, quæ ad bellum opus essent: *Morem*, inquit, *magis loquendi cum sociis servastis, Campani, jubentes quæ opus essent ad bellum, imperare, quam convenienter ad præsentem fortunæ nostræ statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est, ut, quasi aliquid habeamus, id, quod deest, expleri ab sociis velimus? pedites vobis imperemus; tanquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum desit? nihil, nec quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, signa, equi, virique, pecunia, commeatus aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaque non juvetis nos in bello, oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentem, ut trepidos quondam majores vestros intra mœnia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed etiam Sidicinum paventes receptos in fidem apud Saticulam defenderimus, cœptumque propter vos cum Samnitibus bellum, per centum prope annos, variante fortuna eventum, tulerimus.*

Adji-

Adjicite ad hæc, quod fœdus æquum dedimus; quod leges nostras, quod ad extremum, id quod ante Cannensem certe cladem maximum fuit, civitatem nostram magnæ parti vestrum dedimus, communicavimusque vobiscum. Itaque communem vos hanc cladem, quæ accepta est, credere, Campani, oportet: communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite, aut Etrusco res est, ut quod a nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis ne Africæ quidem indigena, ab ultimis terrarum oris, freto Oceani, Herculisque columnis, expertem omnis juris, & conditionis, & linguæ prope humanæ militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque insuper dux ipse efferavit, pontibus, ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, (& quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atque habere dominos, & ex Africa, & a Carthagine jura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati provinciam esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit, Campani, prolapsum clade Romanum imperium vestra fide, vestris viribus retentum ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equitum arbitror ex Campania vos scripsisse: jam pecuniæ affatim est frumentique. qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec Annibal se vicisse sentiet, nec Romani se victos esse.
6 Hac oratione consulis dimissis redeuntibusque domum legatis, unus ex iis, Vibus Virius, *tempus venisset*, ait, *quo Campani non agrum solum ab Romanis quondam per injuriam ademptum recuperare, sed imperio etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos:* ne-

neque controversiam fore, quin ipse confecto bello Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumque deportet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes, ita renuntiant legationem, uti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen auctoritatibus seniorum per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, ut iidem legati, qui ad consulem Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, certumque defectionis consilium esset, Romam legatos missos a Campanis, in quibusdam annalibus invenio, postulantes, ut alter consul Campanus fieret, si rem Romanam adjuvari vellent: indignatione orta, summoveri a curia jussos esse: missumque lictorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos juberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulationi erat, Cœliusque, & alii id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo his conditionibus 7
fecerunt, *Ne quis imperator, magistratusve Pœnorum jus ullum in civem Campanum haberet, neve civis Campanus invitus militaret, munusve faceret. ut suæ leges, sui magistratus Campanis essent. ut trecentos ex Romanis captivos Pœnos daret Campanis, quos ipsi elegissent, cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret*.

CA-

CAPUT III.

Campanorum in cives Romanos crudelitas: indignitati resisteret, & contra pacem Pœnis factam palam vociferaretur Deciu gius, vocatus ab Annibale, ire recusat puam deinde venienti cum civitas omn curreret, ipse obviam non egreditur.

HÆC pacta. Alia insuper, quam pacta erant, facinora Campani e runt. nam præfectos socium, civesqu manos alios, partim aliquo militiæ r re occupatos, partim privatis negotii plicitos, plebs repente omnes compr sos, velut custodiæ causa, balneis in jussit: ubi fœtore, atque æstu anima clusa, fœdum in modum expirarent ne fierent, neu legatio mitteretur ad num, summa ope Decius Magius, vi ad summam auctoritatem nihil, præ nam civium mentem, defuit, resti ut vero præsidium mitti ab Annibale vit, Pyrrhi superbam dominationem, rabilemque Tarentinorum servitutem, pla referens, primo, ne reciperetur dium, palam vociferatus est: deinde ceptum aut ejiceretur; aut, si malu nus, quod a vetustissimis sociis con neisque defecissent, forti ac mem facinore purgare vellent, ut interfec nico præsidio restituerent se Romanis (neque enim occulte agebantur) cum ta Annibali essent, primo misit, qu rent Magium ad sese in castra. cum is ferociter negasset se iturum enim Annibali jus esse in civem C

num) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad se jussit: veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur, ipse, præmisso nuntio ad M. Blosium, prætorem Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur e castris cum modico præsidio. Marcus concione advocata edicit, ut frequentes cum conjugibus, ac liberis obviam irent Annibali. Ab universis id non obedienter modo, sed enixe, favore etiam vulgi, & studio visendi tot jam victoriis clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obviam egressus est: nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, privatim se tenuit. in foro cum filio clientibusque paucis otiose inambulavit, trepidante tota civitate ad excipiendum Pœnum, visendumque.

CAPUT IV.

Capuam ingressus Annibal hospitio excipitur a Pacullo Calavio: hujus filius, qui pro Romana societate cum Magio steterat, de Annibale inter epulas interficiendo consilium agitat: id cum patri sevocato aperuisset, illius precibus coactus ab incepto desistit.

ANnibal ingressus urbem, senatum extemplo postulat: precantibusque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die fere gereret, diemque ut ipse adventu suo festum lætus, ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen, ne quid in principio negaret, visendo urbem, magnam diei partem consumpsit,

8 psit. Diversatus est apud Minios Celeres, Stenium, Pacullumque, inclytos nobilitate ac divitiis. Eo Pacullus Calavius, de quo ante dictum est, princeps factionis ejus, quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit: abstractumque ab se a Decii ait latere, cum quo ferocissime pro Romana societate adversus Punicum fœdus steterat. nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententia depulerat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis, quam purgando placavit, victusque patris precibus lacrymisque, etiam ad cœnam eum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præterquam hospites, Jubelliumque Tauream, insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & convivium non ex more Punico, aut militari disciplina esse, sed ut in civitate, atque etiam domo diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla vinci potuit: ipsique valetudinem excusans patri, animi quoque ejus mirabilem interturbationem cum quæreret; ante solis ferme occasum, patrem Calavium ex convivio egressum secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) pervenerunt: *consilium*, inquit, *affero, pater, quo non veniam solum peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, sed in multo majore dignitate, & gratia simus Campani, quam unquam fuimus*. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilii, quæreret, toga rejecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. *Jam ego*, inquit, *sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus,*

te id prius scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ ubi vidit, audivitque senex, velut si jam agendis, quæ 9
audiebat, interesset, cum metu: *Per ego te,* inquit, *fili, quæcunque jura liberos jungunt parentibus, precor quæsoque, ne ante oculos patris facere, & pati omnia infanda velis. pauca hora sunt, intra quas, jurantes per quicquid deorum est, dextras dextra jungentes, fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis essemus. digressi a colloquio extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas, audiantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Unus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorum, servorumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextra? torpescentne? in amentia illa vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. valeant preces apud te mea, sicut pro te hodie valuerunt.* Lacrymantem inde juvenem cernens, medium complectitur: atque osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam pervicit, ut gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum tale. Tum juvenis: *Ego quidem,* inquit, *quam patria debeo pietatem, exolvam patri. tuam doleo vicem, cui ter prodita patria sustinendum est crimen: semel,*

cum defectionem inisti ab Romanis, iterum, cum pacis cum Annibale fuisti auctor: tertio hodie, cum restituenda Romanis Capua mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, accipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abjecit: &, quo minus res suspecta esset, seipse convivio reddidit.

CAPUT V.

Decius Magius, qui Punicæ amicitiæ obstinate adversabatur, a Capuanis, Annibali deditur: vi pertractus in ejus castra, & navi impositus, ut Carthaginem mitteretur, tempestate Cyrenas defertur: ad Ptolemæum Alexandriam deportatus, vinculis liberatur.

10 POstero die senatus frequens datus Annibali. ubi prima ejus oratio perblanda, ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, *brevi caput Italiæ omnis Capuam fore, juraque inde cum ceteris populum Romanum etiam petiturum, Unum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusque consultum fiat.* Omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud parvo initio minui videbatur jus libertatis. egressus curia, in templo magistratus consedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes statutum causam dicere

cere jussit. Qui cum, manente ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi posse: tum injectæ catenæ, ducique ante lictorem in castra jussus est. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circumfusam undique multitudinem vociferans: *Habetis eam libertatem, Campani, quam petistis, foro medio, luce clara, videntibus, vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior. quid violentius Capua capta fieret? ite obviam Annibali, exornate urbem, diemque adventus ejus consecrate, ut hunc triumphum de cive vestro spectetis.* Hæc eo vociferante cum moveri vulgus videretur, obvolutum caput est: ocyusque rapi extra portam jussus; ita in castra perducitur: extemploque impositus in navem, & Carthaginem missus: ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, senatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum, ne, aut negando rem, quam primum peterent, offendendi sibi novi socii: aut tribuendo, habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum auctor. Navem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus a custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset contra jus fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumque ut rediret, seu Romam, seu Capuam mallet. *Nec* Magius *Capuam sibi tutam* dicere: *& Romam eo tempore, quo inter Romanos, Campanosque bellum sit, transfuga magis, quam hospitis domicilium fore: nusquam malle, quam in regno ejus vivere, quem vindicem, atque auctorem habeat libertatis.*

CA-

CAPUT VI.

Delphici Oraculi reſponſum de propitiandis Diis in tam adverſa populi Rom. fortuna.

11 DUm hæc geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam rediit, reſponſumque ex ſcripto recitavit: (divi quoque in eo erant, quibus quoque modo ſupplicaretur.) *Tum, ſi ita faxitis, Romani, veſtræ res meliores, felicioreſque erunt: magis ex ſententia reſp. veſtra vobis procedet: victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, rep. veſtra bene geſta ſervataque, lucris meritis donum mittitote, deque præda, manubiis, ſpoliiſque honorem habetote.* Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitavit: tum dixit, *ſe oraculo egreſſum, extemplo his omnibus divis rem divinam thure, ac vino feciſſe: juſſumque ab antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & oraculum adiſſet, & rem divinam feciſſet, ita coronatum navim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet. ſe quæcumque imperata ſint, cum ſumma religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis depoſuiſſe.* Senatus decrevit, ut res divinæ, ſupplicationeſque primo quoque tempore cum cura fierent.

CA-

CAPUT VII.

Nuntius Cannensis victoria Mago Carthaginem missus, ad fidem latarum rerum faciendam annulos aureos, a digitis occisorum Romanorum detractos, in vestibulo curia effundit.

DUm hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuntius victoriæ ad Cannas, Carthaginem venerat, Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie a fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis civitatibus Bruttiorum, quæ deficiebant. Is, cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia a fratre exposuit. *Cum sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules, duo dictator ac magister equitum fuerint, cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse. occidisse supra ducenta millia hostium: supra L. millia cepisse. ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobus saucium alterum, alterum toto exercitu amisso vix cum L. hominibus effugisse. magistrum equitum, qui consularis potestatis sit, fusum, fugatumque, dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit, unicum haberi imperatorem. Bruttios, Apulosque partem Samnitium, ac Lucanorum, defecisse ad Pœnos. Capuam quod caput non Campania modo, sed post afflictam rem Romanam Cannensi pugna, Italia sit, Annibali se tradidisse. Pro his tot tantisque victoriis sacrum diis immortalibus agi haberique.* Ad fidem deinde 21
tam lætarum rerum, effundi in vestibulo curiæ jussit annulos aureos. qui tantus acervus fuit, ut metientibus, dimidium super tres modios explesse, sint quidam au-

ctores. Fama tenuit, quæ propior vero est, haud plus fuisse modio. Adjecit deinde verbis, quo majoris cladis indicium esset, neminem nisi equitum, atque eorum ipsorum primores, id gerere insigne. Summa fuit orationis, *quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope juvandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra, magnam vim frumenti pecuniaque absumi: & tot acies ut hostium exercitus delesse; ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam, frumentumque tam bene-meritis de nomine Punico militibus.*

CAPUT VIII.

Ad nuntium rerum prospere ab Annibale gestarum compellatus Anno, qui propter veteres simultates erat illi infestus, pacem nihilominus cum Romanis suadet; obstrepente factione Barchina, parum movet.

SEcundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco, vir factionis Barchinæ, locum Annonis increpandi esse ratus: *quid est Anno?* inquit, *etiam nunc te pœnitet belli suscepti adversus Romanos? jube dedi Annibalem; veta in tam prosperis rebus gratias diis immortalibus agi. audiamus Romanum senatorem in Carthaginiensium curia.* Tum Anno. *Tacuissem hodie, patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætum quod esset vobis, loquerer. nunc interrogante senatore, pœniteat ne me adhuc suscepti adversus Romanos belli, si reticeam, aut superbus, aut obnoxius videar: quorum alterum est hominis aliena libertatis obliti, alte-*

rum

rum suæ. Respondeam igitur Himilconi, non desisse pœnitere me belli, neque desiturum ante invictum nostrum imperatorem incusare, quam finium aliqua tolerabili conditione bellum videro; nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla alia res, quam pax nova finiet. Itaque ista, quæ modo Mago jactavit, Himilconi, caterisq; Annibalis satellitibus jam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res bello bene gesta, si volumus fortuna uti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus, quo magis dare, quam accipere possumus videri pacem: vereor, ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac vana evadat. quæ tamen nunc quoque qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi. quid aliud rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet plena, & commeatuum: frumentum, & pecuniam date. quid aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer? (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare jus fasque est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum ad internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas sit, constetque in defectione totam Italiam esse: primum ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & XXX. tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum utraque Mago negâsset: *hostium quidem ergo*, inquit *adhuc multum superest, sed multitudo ea quid animorum, quidve spei habeat, scire velim.* Cum id nescire se Mago diceret: *nihil facilius scitu est*: inquit, *Ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam denique mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est?* Cum 13
id quoque negasset: *bellum igitur*, inquit,

tam integrum habemus, quam habuimus, qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam varia victoria priore Punico bello fuerit, plerique, qui meminerimus, superſumus. nunquam terra marique magis prospera res nostra visa sunt, quam ante consules C. Lutatium, & A. Postumium fuerunt. Lutatio, & Postumio consulibus devicti ad Ægates insulam sumus. Quod si (id quod dii omen avertant) nunc quoque fortuna aliquid variaverit, tum pacem speratis, cum vincimur, quam nunc, cum vicimus, dat nemo. Ego, si quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda, habeo quid sententia dicam. Si de iis, qua Mago postulat, refertis, nec victoribus mitti attinere puto: & frustrantibus nos falsa atque inani victoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos movit Annonis oratio. nam & ſimultas cum familia Barchina, leviorem auctorem faciebat: & occupati animi præſenti lætitia, nihil, quo vanius fieret gaudium ſuum, auribus admittebant: debellatumque mox fore, ſi adniti paululum voluiſsent, rebantur. Itaque ingenti conſenſu fit ſenatus conſultum, ut Annibali XL. Numidarum millia in ſupplementum mitterentur, & XL elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorque cum Magone in Hiſpaniam præmiſsus eſt ad conducenda XX. millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus, qui in Italia, quique in Hiſpania erant, ſupplerentur.
14 Cæterum hæc, ut in ſecundis rebus, ſegniter otioſeque geſta ſunt.

CA-

CAPUT IX.

M. Junius Dictator præter servorum delectum, adscripta in militiam magna etiam damnatorum multitudine, ab Urbe cum exercitu proficiscitur. Annibal, frustra tentatis Neapolitanorum animis, Nolam pergit: cum eo advenisset Claudius Marcellus, admonitus per legatos a primoribus de defectione, quam plebs agitaret, inde Nuceriam petit: acceptam in deditionem diripit, atque incendit.

ROmanos, præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat: nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Junius rebus divinis perfectis, latoque, ut solet, ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni a consulibus conscriptæ fuerant, & servorum delectum, cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimum prope desperatæ reip. auxilium, cum honesta utilibus cedunt, descendit equo, dixitque: *qui capitalem fraudem ausi, quique pecunia judicati in vinculis essent: qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque se exolvi jussurum*. Ea sex millia hominum Gallicis spoliis, quæ triumpho C. Flaminii translata erant, armavit. ita cum XXV millibus armatorum ab urbe proficiscitur. Annibal, Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit. & ut non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionem, ita,

si morarentur spem, nihil eorum, quæ pati, aut timere possent, prætermissurus. Senatus, ac maxime primores ejus, in societate Romana cum fide perstare. plebs novarum, ut solet, rerum avida, atque Annibalis tota esse: metumque agrorum populationis, & patienda in obsidione multa gravia, indignaque proponere animo. neque auctores defectionis deerant. Itaque ubi senatum metus cepit, si palam contra tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulando dilationem mali inveniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem, simulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque novam transeant, parum constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum, Marcellum Claudium, qui Canusii cum exercitu erat, mittunt: docentque, quanto in discrimine sit Nolana res: agrum Annibalis esse, & Pœnorum urbem extemplo futuram, ni subveniatur. concedendo plebi senatum, ubi velint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus, collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum adventum jussit: interim celari quæ secum acta essent, spemque omnem auxilii Romani. Ipse a Canusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne trajecto, perque agrum
25 Saticulanum, Trebianumque super Suessulam per montes Nolam pervenit. Sub adventum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset. Cæterum postquam Neapolim a præfecto Romano teneri accepit:

(M.

(M. Julius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumſediſſe, ſæpe vi, ſæpe ſolicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, ut inermes cum ſingulis abirent veſtimentis: deinde, ut qui a principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, videri vellet, præmia atque honores iis, qui remanſiſſent, ac militare vellent ſecum, propoſuit. nec ea ſpes quenquam tenuit: dilapſi omnes, quocunque hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam, Neapolimque. Cum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque, Capuam petiſſent: excluſi inde, quod portas Annibali clauſiſsent, Cumas ſe contulerunt. Nuceriæ præda militi data eſt, urbs direpta, atque incenſa.

CAPUT X.

Claudius Marcellus nobilem juvenem Nolanum, qui patriam Annibali prodere nitebatur, comitate, & beneficio conciliat.

NOlam Marcellus non ſui magis fiducia præſidii, quam voluntate principum habebat. Plebs timebatur; & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus a prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, nunc ſi ea die fortuna defuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat juvenis acer, & ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. Seminecem eum ad Cannas in acervo cæ-

ſorum corporum inventum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiſerat. ob ejus gratiam meriti, rem Nolanam in jus, ditionemque dare voluerat Pęno: anxiumque eum, & ſolicitum cura novandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus eſset, aut beneficio conciliandus, ſibi aſsumpſiſſe, quam hoſti ademiſse fortem ac ſtrennuum maluit ſocium: accitumque ad ſe benigne appellat. *Multos eum invidos inter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo civis Nolanus ſibi indicaverit, quam multa ejus egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis militavit caſtris, non poſſe obſcuram ejus virtutem eſſe. multos ſibi, qui cum eo ſtipendia fecerint, referre, qui vir eſſet ille: quaque, & quoties pericula pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: utique Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quam prope exanguis ruina ſuperincidentium virorum, equorum, armorumque ſit oppreſſus. Itaque macte virtute eſto*, inquit: *apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati, atque emolumento eſſe*. Lætoque juveni promiſſis equum eximium dono dat, bigatoſque quingentos quæſtorem numerare jubet. lictoribus imperat, ut eum ſe adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli ferocis
16 juvenis animus adeo eſt mollitus, ut nemo inde ſociorum rem Romanam fortius, ac fidelius juverit.

CAPUT XI.

Spectante denuo ad defectionum Nolana plebe, Claudius Marcellus, antequam aliquis motus intus oriatur, eruptione ex urbe facta, prospere cum Annibale pugnat.

CUm Annibal ad portas esset: (Nolam enim rursus a Nuceria moverat castra) plebesque Nolana de integro ad defectionem spectaret: Marcellus sub adventum hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ urbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde utrinque acies cœptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parva inter urbem castraque, & vario eventu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere rogantes, nec dare signum universæ pugnæ volebant. in hac continua duorum exercituum statione principes Nolanorum nuntiant Marcello, *nocturna colloquia inter plebem, ac Pœnos fieri. statutumque esse, ut cum Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentque deinde portas, murosque occuparent, ut * potientes rerum suarum atque urbis, Pœnum inde pro Romano acciperent*. Hæc ubi nuntiata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus intus oriretur, fortunam pugnæ experiri statuit. Ad tres portas in hostes versas tripartito exercitum instruxit. impedimenta subsequi jussit: calones, lixasque, & invalidos milites vallum ferre. media porta robora legionum, & Roma-

* al. potentes.

nos equites, duabus circa portis novos milites, levemque armaturam, ac sociorum equites statuit. Nolani muros portasque adire vetiti: subsidiaque destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad ultimum diei in acie stanti, primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuque resides factos, partem militum in castra remittit, jussos propere apparatum omnem oppugnandæ urbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Moxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo possent impetu, in hostem erumpere jubet. Satis terroris tumultusque in aciem mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus, & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ calonesque, & alia turba custodiæ impedimentorum apposita, ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam auctores sunt, duo mille, & CCC. hostium cæsos: non plus uno Romanos amisisse. Sive tanta, sive minor victoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vinci enim ab Annibale, vincere solito, difficilius fuit, quam postea vincere.

CA-

CAPUT XII.

Annibal, relicta Nola, Acerras recedit: desertas ab oppidanis diripit, & incendit: Casilinum aggressus, atque a Praenestinorum praesidio, quod ibi erat, acriter repulsus, Capuam in hiberna concedit.

ANnibal spe potiundę Nolę adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo 17
clausis portis, custodibusque dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de iis, qui clam in colloquiis hostium fuerant, habuit: supra LXX. damnatos proditionis securi percussit; bonaque eorum jussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus pellicere, posteaquam obstinatos vidit, obsidere inde, atque oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat: itaque, desperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasque custodias silentio noctis dilapsi, per vias, inviaque, qua quenque aut consilium, aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal, Acerris direptis atque incensis, cum a Casilino dictatorem Romanum legionesq; eminus aspici nunciassent, ne quis tam propinquis hostium castris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis Romanis, Latiniq; nominis, quos eodem audita Cannensis clades

contulerat. Hi, non confecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo, cum Casilinum ante adversæ pugnæ famam venissent, & aliis aggregarent sese Romanis, sociisque, profecti a Casilino, cum satis magno agmine irent, avertit eos retro Casilinum nuntius Cannensis pugnę. ibi cum dies aliquot, suspecti Campanis, timentesque, cavendis ac struendis invicem insidiis traduxissent, jamque de Cupuæ defectione agi, accipique Annibalem, satis pro certo haberent: interfectis nocte oppidanis, partem urbis, quæ circa Vulturnum est, (eo enim dividitur amni) occupavere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC & LX, eodem nuntio, quo Prænestini, paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam ut
18 videretur hominum, efficiebat. Annibal cum jam inde haud procul esset, Getulos cum prę-fecto, nomine Isalca, præmittit. ac primo, si fiat colloquii copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumque accipiendum perlicere jubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere, ac tentare si qua parte invadere urbem possit. Ubi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo visa: metuque concessum barbarus ratus: moliri portas, & seras claustraque effringere parat; cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum majore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremo Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, parvam urbem, par-

parvumque præsidium summa vi, atque omnibus copiis oppugnare parat, ac dum instat, lacessitque, corona undique circumdatis mænibus, aliquot milites, & promptissimum quenque e muro, turribusque ictos amisit. Semel ultro erumpentes agmine elephantorum opposito prope interclusit, trepidosque compulit in urbem, satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio intervenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: utique posteaquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum, Trasymenique, & Trebiæ singulos admonens, universosque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique. nec ad varios conatus hostium aut vis ulla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula adversus vineas statuere; transversis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam, & clam cæptis obviam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto avertit, castrisque communitis, ac præsidio modico imposito, ne omissa res videretur, in hiberna Capuam concessit.

CAPUT XII.

Annibalis exercitus per hiberna Capuæ luxurie corrumpitur.

IBI partem majorem hyemis exercitum in tectis habuit, adversus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum, atque insuetum. Itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ; & eo impensius,

quo

quo avidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & otium consuetudine in dies blandius, ita enervaverunt corpora, animosque, ut magis deinde præteritæ victoriæ eos, quam præsentes tutarentur vires, majusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque hercule, velut si cum alio exercitu a Capua exiret: nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit: nam & redierunt plerique scortis impliciti: & ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque, & alius militaris labor excepit, tironum modo corporibus animisque deficiebant; & deinde per omne æstivorum tempus magna pars sive commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant.

CAPUT XIV.

Casilinum a Pœnis obsessum dira fame vexatur: cum eo inopiæ ventum esset, ut lora, & pelles scutis detractas, & muros etiam comederent, facta pactione de liberorum capitum redemptione, se dedunt: Prænestini milites, qui eam obsidionem fortiter sustinuerant, ab Senatu Rom. cohonestantur.

19 CÆterum mitescente jam hyeme, educto ex hibernis milite, Casilinum redit. ubi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos,

nos; præsidiumque ad ultimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum, atque Acerranorum tenebant; Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia edictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil movebat; quanquam quæ facile omnem patientiam vincerent, nuntiabantur a Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnam conserere dictatoris injussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret; neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa undique convecto cum complura dolia complesset, nuntium ad magistratum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuntio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt, æqualiter inter omnes frumentum divisum. id postero quoque die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur, & perveniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transverso vortice dolia impulit ad ripam, quam hostes servabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nuntiatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis

manis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, ut lora, detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum, radicumque genus aggeribus infimis muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen injecerunt, ut Annibal, *Eone usque dum ea nascantur, ad Casilinum sessuri sumus?* exclamaret. Et qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos pretium convenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Pręnestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in pręsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum, famesque absumpsit. cęteri incolumes Præneste cum prętore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua ejus indicio fuit Pręneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminę æneæ inscripto, *Manitium pro militibus, qui*
20 *Casilini in pręsidio fuerint, votum vovisse.* Idem titulus tribus signis in æde Fortunę positis fuit subjectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis pręsidio: ne, ubi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Pręnestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquennii militiæ vacationem decrevit. civitate cum donarentur ob virtutem, non mutaverunt. Perusinorum:

rum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento ullo est illustratus, nec decreto Romanorum

CAPUT XV.

Petellini, fideles populi Rom. socii, malis coacti, auxilium ab senatu petunt: jussi sibimetipsi consulere, ingenti mœstitia capiuntur.

EOdem tempore Petellinos, qui uni ex Brutiis manserant in amicitia Romanorum, non Carthaginienses modo, qui regionem obtinebant, sed Brutii quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. quibus cum resistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces, lacrymæque (in questus enim flebiles, cum sibimetipsi consulere jussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam patribus, ac populo moverunt. consultique iterum a M. Pomponio prætore patres, circumspectis omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil jam longinquis sociis in se præsidii esse: redire domum, fideque ad ultimum expleta, consulere sibimetipsos in præsenti fortuna jusserunt. Hæc posteaquam renuntiata legatio Petellinis est, tantus repente mœror pavorque senatum eorum cepit, ut pars profugiendi qua quisque posset, ac deserendæ urbis auctores essent, pars, quando deserti a veteribus sociis essent, adjungendi se cæteris Bruttiis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agendum, consulendumque deintegro censuit. Relaxata postero die per minorem trepidatio-

tionem retinuerunt optimates, ut convectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent.

CAPUT XVI.

Cum neque stipendium, neque frumentum esset, quod ad classes mitteretur, altera, qua erat in Sicilia, ab Hierone rege, altera, qua in Sardinia, a civitatibus sociis subsidio juvantur. Romæ propter penuriam argenti triumviri mensarii creantur. Ædes Concordiæ dedicatur.

21 PER idem fere tempus literæ ex Sicilia, Sardiniaque Romam allatæ. priores ex Sicilia Otacilii pro prætore in senatu recitatæ sunt: Furium prætorem cum classe ex Africa Lilybæum venisse: ipsum graviter saucium in discrimine ultimo vitæ esse. militi & navalibus sociis neque stipendium, neque frumentum ad diem dari: neque unde detur, esse: magnopere suadere, ut quamprimum ea mittantur: sibique, si ita videatur, ex novis prætoribus successorem mittant. Eademque ferme de stipendio, frumentoque ab A. Cornelio Mammula pro prætore ex Sardinia scripta. Responsum utrisque, non esse, unde mitteretur. jussique ipsi, classibus, atque exercitibus suis consulerent. Otacilius ad unicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia civitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque, propter penuriam argenti, triumviri mensarii rogatione Minutii tribuni pl. facti, L. Æmilius, qui consul,

cen-

censorque fuerat: & M. Atilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus pl. erat. Et duumviri creati, M. & C. Atilii, ædem Concordiæ, quam L. Manlius prætor voverat, dedicaverunt. Et tres Pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fulvius Flaccus, in locum P. Scantinii demortui, & L. Æmilii Pauli consulis, & Q. Ælii Pæti, qui ceciderant in pugna Cannensi.

CAPUT XVII.

Patrum numero cladibus imminuto, suadet Carvilius, ut propter civium paucitatem, adscripti in civitatem bini Senatores ex singulis populis Latinis, ii accipiantur in senatum: ea rejecta sententia, dictus Dictator M. Fabius Buteo ex ordine equestri centum septuaginta septem legit. Habitis comitiis consularibus, L. Postumius absens in Gallia, & T. Semp. Gracchus COSS. creantur.

CUM cætera, quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis assequi poterant, patres explessent: tandem se quoque, & solitudinem curiæ, paucitatemque convenientium ad publicum consilium respexerunt: neque enim post L. Æmilium, & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum adversæ pugnæ, ad hoc sui quenque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Pomponius prętor, dictatore post Casilinum amissum profecto jam ad exercitum, exposcentibus cunctis, retulisset: tum Sp. Carvilius, cum longa oratione non solum inopiam 22

piam; sed paucitatem etiam civium, ex qu bus in patres legerentur, conquestus esset: ex plendi senatus causa, & jungendi arctius La tini nominis, pro magna re suadere dixisse ut ex singulis populis Latinorum binis sena toribus, quos patres Romani censuissent, ci vitas daretur: atque in demortuorum locur in senatum legerentur, eam sententiam hau æquioribus animis, quam ipsorum quondar postulatum Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset & præcipue Manlius, esse etiam nunc sti pis ejus virum, diceret, ex qua quondam i Capitolio consul minatus esset, quem Lat num in curia vidisset, eum sua manu se in terfecturum: Q. Fabius Maximus, *Nunquar rei ullius alieniore tempore mentionem factam i senatu* dixit, *quam inter tam suspensos sociorui animos, incertamque fidem id tactum, quod ir super solicitaret eos. eam unius hominis temer riam vocem silentio omnium extinguendam esse & si quid unquam arcani, sanctive ad silendu in curia fuerit, id omnium maxime tegendum occulendum, oblivijscendum, pro non dicto ha bendum esse*. Ita ejus rei oppressa mentio es Dictatorem, qui censor ante fuisset, vet stissimusque ex iis, qui viverent censoriis e set, creari placuit, qui senatum legeret: a cirique C. Terentium consulem ad dictat rem dicendum jusserunt. qui cum ex Apuli relicto ibi præsidio, magnis itineribus R mam rediisset: nocte proxima, ut mos era

23. M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magist equitum dictatorem in sex menses dixit. I ubi cum lictoribus in nostra ascendit, *neq duos dictatores tempore uno, quod nunquam a te factum esset, probare se* dixit: *neque dicta rem sine magistro equitum: nec censoriam v*

per-

permissam uni & eidem iterum : *nec dictatori* , *nisi rei gerendæ causa creato* , *in sex menses datum imperium* . *quæ immoderata sors* , *tempus* , *ac necessitas fecerint* , *iis se modum impositurum* . *nam neque senatu quenquam moturum ex iis* , *quos C. Flaminius* , *L. Æmilius censores in senatum legissent* : *transcribi tantum* , *recitarique eos jussurum* , *ne penes unum hominem judicium arbitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit* : *& ita in demortuorum locum sublecturum* , *ut ordo ordini* , *non homo homini prælatus videretur* . Recitato vetere senatu , inde primum in demortuorum locum legit , qui post L. Æmilium , & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent , necdum in senatum lecti essent , ut quisque eorum primus creatus erat . tum legit , qui ædiles , tribuni plebis , quæstoresve fuerant: tum ex iis , qui magistratus non cepissent , qui spolia ex Roman. hoste fixa domi haberent , aut civicam coronam accepissent . Ita CLXXVII cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis , extemplo se magistratu abdicavit, privatusque de rostris descendit , lictoribus abire jussis : turbæque se immiscuit privatas agentium res : tempus hic sedulo terens , ne deducendi sui causa populum de foro abduceret . neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt . Consul nocte insequenti ad exercitum rediit, non facto certiore senatu , ne comitiorum causa in urbe retineretur . Postero die consultus a M. 24
Pomponio prætore senatus decrevit dictatori scribendum, uti, si e rep. censeret esse,

ſe, ad conſules ſubrogandos veniret cum magiſtro equitum, & prætore M. Marcello, ut ex iis præſentibus noſcere patres poſſent, quo ſtatu res publicæ eſſent, conſiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præeſſent. Dictator de ſe pauca, ac modice locutus, in magiſtrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Poſtumius III. abſens, qui tum Galliam provinciam obtinebat, & T. Sempronius Gracchus, qui tum magiſter equitum eo accurrerat, conſules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Lævinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Flavius Flaccus, Q. Mutius Scævola. Dictator creatis magiſtratibus, Teanum in hiberna ad exercitum rediit, relicto magiſtro equitum Romæ: qui, cum poſt paucos dies magiſtratum initurus eſſet, de exercitibus ſcribendis, comparandiſque in annum, patres conſuleret.

CAPUT XVIII.

L. Poſtumius Coſ. deſignatus vaſtam ſilvam ingreſſus a Gallis cum exercitu opprimitur: hanc Romam nuntiatam cladem Civitas publica mœſtitia proſequitur: anxius Senatus, erectus per T. Sempronium, bellum, omiſſis interim Gallis, in Pœnos hoſtes intente apparat.

CUM eæ res maxime agerentur, nova clades nuntiata, alia ſuper aliam cumulante in eum annum fortuna: L. Poſtumium conſulem deſignatum, in Gallia ipſum, atque exercitum deletos. Silva erat va-

vaſta, (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. ejus ſilvæ dextra, lævaque circa viam Galli arbores ita inciderant, ut immotę ſtarent, momento lęvi impulſę occiderent. Legiones duas Romanas habebat Poſtumius: ſociumque ab ſupero mari tantum conſcripſerat, ut XXV. millia armatorum in agros hoſtium induxiſſet. Galli oram extremę ſilvę cum circumſediſſent, ubi intravit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum impellunt, quę alia in aliam inſtabilem per ſe ac male hęrentem incidentes, ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt, ut vix decem homines effugerent. nam cum exanimati plerique eſſent arborum truncis, fragmentiſque ramorum: cęteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam Galli ſaltum omnem armati circumſidentes interfecerunt: paucis e tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obſeſſo ante ab hoſtibus ponte intercluſi ſunt. Ibi Poſtumius omni vi, ne caperetur, obnixus occubuit. ſpolia corporis, caputque ducis pręciſum Boii ovantes templo, quod ſanctiſſimum eſt apud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos iis eſt, calvam auro cęlavere. idque ſacrum vas iis erat, quo ſolennibus libarent: poculumque idem ſacerdoti eſſe, ac templi antiſtitibus. Pręda quoque haud minor Gallis, quam victoria, fuit. nam etſi magna pars animalium ſtrage ſilvę oppreſſa erat: tamen cęterę res, quia nihil diſſipatum fuga eſt, ſtratæ per omnem jacentis agminis ordinem inventæ ſunt.

25 Hac nuntiata clade, cum per dies multos in tanto pavore fuiſset civitas, ut tabernis clauſis, velut nocturna ſolitudine per urbem acta, ſenatus ædilibus negotium daret, ut urbem cir-

cum,

cumirent, aperirique tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi juberent: tum T Sempronius senatum habuit, consolatusqu patres est, & adhortatus, *ne, qui Cannen ruina non succubuissent, ad minores calamitate animos summitterent. Quod ad Carthaginiens hostes, Annibalemque attinet, prospera mod esset, sicut speraret, fortuna, Gallicum bellur & omitti tuto, & differri posse: ultionemque ea fraudis in deorum, ac populi Romani potesta fore. de hoste Pœno, exercitibusque, per quos i bellum gereretur, consultandum, atque agitan dum*. Ipse primum, quid peditum, equitum que, quid civium, quid sociorum in exerci tu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcel lus suarum copiarum summam exposuit Quid in Apulia cum C. Terentio consule e set, a peritis quæsitum est. duone consula res exercitus satis firmi tanto bello suffice rent, inibatur ratio. Itaque Galliam, quar quam stimulabat justa ira, omitti eo ann placuit. Exercitus dictatoris consuli decr tus est. De exercitu Marcelli, qui ex fug Cannensi essent, in Siciliam eos traduci atque ibi militare, donec in Italia bellu esset, placuit. eodem ex dictatoris legion bus rejici militem minimi quemque roboris nullo præstituto militiæ tempore, nisi quo stipendiorum legitimorum esset. Duæ legi nes urbanæ alteri consuli, qui in locum I Postumii suffectus esset, decretæ sunt: eun que, cum primum salvis auspiciis posset creari placuit. legiones præterea duas prim quoque tempore ex Sicilia acciri: atque i de consul, cui legiones urbanæ evenissent militum sumeret, quantum opus esset. C Terentio consuli propagari in annum im perium: neque de eo exercitu, quem a

præ-

præsidium Apuliæ haberet, quicquam minui.

CAPUT XIX.

Asdrubal in Hispania coacta ad deditionem Carpesiorum gente, quam prætores ab ipso transfugientes, a Pœnis averterant, ducturus in Italiam exercitum, ad Iberum descendit.

DUm hæc in Italia geruntur, apparanturque, nihilo segnius in Hispania bellum 26
erat, sed eam diem magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones, inter se partiti sunt copias, ut Cn. terra, P. mari navibusque rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste intervallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum, ac diu obtestanti quatuor millia peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. Tum refecta tandem spe, castra propius hostem movit: classemque & ipse instrui, pararique jubet, ad insulas, maritimamque oram tutandam. In ipso impetu movendarum de integro rerum perculit eum præfectorum navium transitio, qui post classem ad Iberum per pavorem desertam graviter increpiti, nunquam deinde satis fidi, aut duci, aut Carthaginiensium rebus fuerunt. Fecerant ii transfugæ motum in Carpesiorum gente: desciverantque iis auctoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est. infestoque exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus Calbum, nobilem Carpesiorum ducem, cum

valido exercitu castris se detinentem aggre-
di statuit. Præmissa igitur levi armatura, qua
eliceret hostes ad pugnam, peditum parter
ad depopulandum per agros passim dimisit
ut palantes exciperent. simul & ad castra tu
multus erat, & per agros fugaque, & cædes
deinde undique diversis itineribus cum in ca
stra se recepissent, adeo repente decessit an
mis pavor, ut non ad munimenta modo de
fendenda satis animorum esset, sed etiam a
lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitu
agmine e castris tripudiantes more suo: r
pentinaque eorum audacia terrorem hos
paulo ante ultro lacessenti incussit. Itaqu
& ipse Asdrubal in collem satis arduum, tu
tumque flumine etiam objecto tum copi
subducit, & præmissam levem armaturam
equitesque palatos eodem recipit: nec a
colli, aut flumini satis fidens, vallo cast
permunit. In hoc alterno pavore certami
aliquot sunt contracta. Nec Numida Hispa
eques par fuit: nec jaculator Maurus cetra
velocitate pari, robore animi viriumque a
quantum præstanti. Posteaquam neque e
27 cere Pœnum ad certamen observati cast
poterant, neque castrorum oppugnatio fac
erat: urbem Asenam, quo fines hostium
grediens Asdrubal frumentum, commeat
que alios convexerat, vi capiunt, omnic
circa agro potiuntur. nec jam aut in agmin
aut in castris ullo imperio contineri. Qu
ubi negligentiam ex re, ut fit, bene ge
oriri senserat Asdrubal; cohortatus milit
ut palantes sine signis hostes aggrederent
digressus colle, pergit ire acie instructa
castra. Quem ut adesse tumultuosi nuntii
fugientes ex speculis, stationibusque attule
ad arma conclamatum est. Ut quisque ar
cepe

ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prælium ruunt. Jam primi conseruerant manus, cum alii catervatim currerent; alii nondum e castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem, deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alii alios, & undique pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaque armis jungunt, in arctum compulsi, cum vix movendis armis satis spatii esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, silvas, ac montes petit: parique terrore, & castra sunt deserta, & universa gens postero die in deditionem venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, ut Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniam, omnium ferme animos ad Romanos avertit. Itaque Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans, *quanto fama profectionis suæ damno fuisset. Si vero inde pergeret, prius quam Iberum transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquam quod nec præsidium, nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix æquis viribus resisti possit. Itaque si ulla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitterent, cui si omnia prospere evenirent, non tamen otiosam provinciam fore*. Hæ literæ quanquam primo admodum moverunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorque erat, nihil de Asdrubale, neque de copiis ejus mutatum est. Himilco cum exercitu justo, & aucta classe ad retinendam terra marique, ac tuendam Hispaniam est missus. qui ut pedestres, navalesque copias 28

trajecit, castris communitis, navibusque subductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare poterat, per dubios infestosque populos juxta intentus ad Asdrubalem pervenit. Cum decreta senatus mandataque exposuisset, atque edidicisset ipse invicem, quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra rediit: nulla re, quam celeritate tutior, quod undique abierat, antequam populi consentirent. Asdrubal prius quam moveret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus, Annibalem transitus quosdam pretio mercatum: nec auxilia Gallica aliter, quam conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad Alpes fuisse. pecuniis igitur raptim exactis, ad Iberum descendit.

CAPUT XX.

Cn., & P. Scipiones facti obviam ad Iberum Asdrubali, transitum in Italiam prohibituri, illum ingenti prælio superant.

Decreta Carthaginiensium, & Asdrubalis iter, ubi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo duces junctis copiis ire obviam cœptis, atque obsistere parant: rati, si Annibali, vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux, atque Hispaniensis exercitus esset junctus, illico Romani finem imperii fore. His anxii curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum diu consultassent, utrum castra castris conferrent, an satis haberent sociis Carthaginiensium oppugnandis morari ab

ab itinere propoſito hoſtem: urbem a propinquo flumine Iberam appellatam, opulentiſſimam ea tempeſtate regionis ejus, oppugnare parant. quod ubi ſenſit Aſdrubal, pro ope ferenda ſociis pergit ipſe ire ad urbem deditam nuper in fidem Romanorum oppugnandam. Ita jam cœpta obſidio omiſſa ab Romanis eſt, & in ipſum Aſdrubalem verſum bellum. Quinque millium intervallo caſtra di- 29
ſtantia habuere paucos dies, nec ſine levibus præliis, nec ut in aciem exirent. tandem uno eodemque die, velut ex compoſito, utrinque ſignum pugnæ propoſitum eſt: atque omnibus copiis in campum deſcenſum eſt. Triplex ſtetit Romana acies: peditum pars ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta: equites cornua cinxere. Aſdrubal mediam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, lævo Afros: mercenariorumque auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afris pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus, deſultorum in modum, binos trahentibus equos. inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos eſt. tanta velocitas ipſis, tamque docile equorum genus eſt. Cum hoc modo inſtructi ſtarent, imperatorum utriuſque partis haud ferme diſpares ſpes erant nam ne multum quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præſtabant. militibus longe diſpar animus erat. Romanis enim, quanquam procul a patria pugnarent, facile perſuaſerant duces, pro Italia atque urbe Roma eos pugnare. Itaque velut quibus reditus in patriam eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinaverant animis vincere, aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies.

nam maxima pars Hispani erant; qui vinci in Hispania, quam victores in Italiam trahi malebant. Primo igitur concursu, cum vix pila conjecta essent, retulit pedem media acies, ferentibusque sese magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo segnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer urget: & velut in circumventos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota jam coisset Romana acies, satis virium ad dimovenda hostium cornua habuit. Ita duo diversa prælia erant: utroque Romani, ut qui pulsis tandem mediis, & numero, & robore virorum præstarent, haud dubie superarunt. Magna vis hominum ibi occisa: & nisi Hispani vixdum conserto prælio tam effuse fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit: quia simul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt, extemplo fuga effusa, nuda cornua, elephantis quoque præ se actis, deseruere. Et Asdrubal usque ad ultimum eventum pugnæ moratus, e media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere, atque inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Romanis adjunxit: Asdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ postea quam literis Scipionum Romæ vulgata sunt, non tam victoria, quam prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur.

C A-

CAPUT XXI.

Pœni Petelia, & Consentia in Bruttiis potiuntur: Crotonem quoque a Bruttiorum exercitu expugnatam; & Locrenses, per defectionem venientes, recipiunt: Hieronis filius Gello, dum nititur res in Sicilia ad Carthaginienses trahere, morte opportuna absumitur.

DUm hæc in Hispania geruntur, Petelia 30
in Bruttiis aliquot post mensibus, quam cœpta oppugnari erat, ab Himilcone, præfecto Annibalis, expugnata est: multorumque sanguine, ac vulneribus ea Pœnis victoria stetit: nec ulla magis vis obsessos, quam fames expugnavit. absumptis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo coriis, herbisque & radicibus, corticibus teneris, strictisque rubis vixere: nec antequam vires ad standum in muris ferendaque arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petelia, Pœnus ad Consentiam copias traducit. quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Bruttiorum exercitus Crotonem, Græcam urbem, circumsedit, opulentam quondam armis virisque: tum jam adeo multis magnisque cladibus afflictam, ut omnis ætatis minus viginti millia civium superessent. Itaque urbe defensoribus vacua facile potiti sunt hostes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ urbis e media cæde quidam effugere. Et Locrenses descivere ad Bruttios, Pœnosque, prodita multitudine a principibus. Rhegini tantummodo regionis

ejus & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio animorum pervenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. namque Gelo, maximus stirpis, contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit, movissetq; in Sicilia res, nisi mors adeo opportuna, ut patrem quoque suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, solicitantemque socios, absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario eventu acta.

CAPUT XXII.

Ludi Romani, & plebeii fiunt: inito a Sempronio Cos. magistratu, Claudio Marcello proconsulare datur imperium: cum de exercitibus decerneretur, Marcellus in Campaniam cum duabus urbanis legionibus mittitur: inde qui reliqui erant ex Cannensi fuga, in Siciliam deportantur. Ædes Veneris Erycinæ, & Mentis Romæ dedicatur.

EXitu anni Q. Fabius Maximus a senatu postulavit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vovisset, dedicari liceret. Senatus decrevit, ut T. Sempronius consul designatus, cum primum magistratum iniisset, ad populum ferret, ut duumviros esse juberent ædium dedicandarum causa. Et M. Æmilio Lepido, qui bis consul, augurque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo, & XX per triduum in foro dederunt. Ædiles cu-

rules C. Lætorius, & T. Sempronius Gracchus. consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeii ludi a M. Aurelio Cotta, & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius U.C.
consul idibus Martiis magistratum iniit. 535.
Prætores, Q. Fulvius Flaccus, qui antea consul censorque fuerat, urbanam, M. Valerius Lævinus peregrinam sortem in jurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scævola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello proconsulare imperium esse populus jussit, quod post Cannensem cladem onus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio consultus, decrevit, ut eo anno duplex tributum imperaretur, 31
simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est, ut duabus legionibus urbanis T. Sempronius consul Cales ad conveniendum diem ediceret: inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher prætor in Siciliam trajiceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conveniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque jussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum, deducendumque in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectaverant homines, uti consul co-

mitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit consul, *Utrumque*, inquit, *e rep. fuit, patres conscripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici. quam is inde, confecto, quod mandatum est, negotio, revertisset: ut vos consulem, quem tempus reip. postularet: quemque maxime vultis, haberetis.* Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, silentium fuit. Interea Duumviri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Otacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Utraque in Capitolio est, canali uno discretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, dein latum ad populum, ut cives Romani essent: item uti municipes Cumani essent, pridie quam populus Campanus a populo Romano defecisset. Maxime ut hoc ferretur, moverat, quod, quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, vetere patria relicta, in eam, in quam redierant, nondum adsciti.

CA-

CAPUT XXIII.

Marcellus Romam reversus in locum Postumii Cos. sufficitur: quod vitio creatus videretur; magistratu se abdicat: illi substituitur Fabius Maximus. Prodigia novendiali sacro expiantur: novi Cos. vires inter se dividunt: Marcellus ad exercitum Nuceriam mittitur.

POsteaquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia uni consuli rogando in locum L. Postumii edicuntur: Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet: cui ineunti consulatum cum tonuisset, vocati augures vitio creatum videri pronuntiaverunt: vulgoque patres ita fama ferebant; quod tum primum duo plebeii consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicavit, suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuvii ad Junonis Sospitæ cruore manavere: lapidibusque circa id templum pluit, ob quem imbrem Novendiale, ut assolet, sacrum fuit: cæteraque prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diviserunt. Fabio exercitus, cui M. Junius dictator præ- 32
fuerat, evenit. Sempronio, volonum quod fuerat, & sociorum XXV. millia. M. Valerio prætori legiones, quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius pro consule ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam, ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, uti senatores, quibusque in senatum dicere sententiam liceret,

ad portam Capenam convenirent. prætores quorum jurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerant. eo vadimonia fieri jusserunt: ibique eo anno jus dictum est,

CAPUT XXIV.

Perlata Carthaginem fama rei male gestæ in Hispania, mittunt eo Magonem cum classe, & copiis: facta spe recipiendæ Sardiniæ, eo deligunt ducem, Asdrubalem Calvum.

INterim Carthaginem, unde Mago, frater Annibalis, XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XX. elephantos, mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat: cum præsidio LX. navium longarum, nuntius affertur, in Hispania rem male gestam, omnesque ferme ejus provinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copiisque, omissa Italia, in Hispaniam averterent; cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. *Parvum ibi exercitum Romanum esse, veterem prætorem inde Cornelium provinciæ peritum decedere: novum expectari; adhoc, fessos jam animos Sardorum esse diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbe, atque avare imperatum: gravi tributo, & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quam auctorem, ad quem deficerent.* Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maxime eam rem moliente Harsicora, qui tum auctoritate, atque opibus longe primus erat. His nuntiis prope uno tempore turbati, erectique Magonem cum classe sua copiisque in Hispaniam mit-

mittunt: in Sardiniam Asdrubalem cognomento Calvum deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt.

CAPUT XXV.

Romanorum terrestres, maritimaque contra Carthaginienses expeditiones.

ET Romæ consules, transactis rebus, quæ in urbe agendæ erant, movebant jam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conveniendum edixit: & Q. Fabius, consulto prius senatu, *ut frumenta omnia ex agris ante Kalendas Junias primas in urbes munitas conveherent; qui non invexissent; eorum se agrum populaturum, servos sub hasta venditurum; villas incensurum.* Ne prætoribus quidem, qui ad jus dicendum creati erant, vacatio a belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum a Tarentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones venissent, iis potissimum uti ad regionis ejus præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naves M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par navium numerus Q. Fulvio prætori urbano decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio proconsuli negotium datum, ut in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisque iis præsidio esset. Et T. Otacilius Crassus, postea quam ædem Mentis in Capitolio dedicavit, in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus.

CAPUT XXVI.

Xenophanes legatus mittitur a Philippo Macedoniæ rege ad faciendum cum Annibale fœdus: cum per Apuliam tendens incidisset in Romanos, callido mendacio eos fallit: perveniens ad Annibalem, fœdus & amicitiam cum illo jungit: dum redit in Macedoniam, a Romanis capitur, & Romam mittitur.

33 IN hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum, omnes reges gentesque animos intenderant: inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Jonio discretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalem Alpes transgressum, ut bello inter Romanos, Pœnumque orto lætatus erat: ita utrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus fluctuatus animo fuerat. postea quam tertia jam pugna, tertia victoria cum Annibale, & Pœnis erat, ad fortunam inclinavit; legatosque ad Annibalem misit, qui vitantes portus Brundusinum, Tarentinumque, quia custodiis navium Romanarum tenebantur, ad Laciniæ Junonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt; deductique ad M. Valerium Lævinum prætorem, circa Luceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps a *Philippo rege se missum*, ait, *ad amicitiam, societatemque jungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatum populumque Romanum*. Inter defectiones veterum sociorum Valerius nova so.

ſocietate tam clari regis lætus admodum, hoſtem pro hoſpite comiter accepit. dat, qui proſequantur, itinera cum cura demonſtrent, quæ loca, quoſque ſaltus aut Romani, aut hoſtes teneant. Xenophanes per præſidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit, in caſtra Annibalis pervenit: fœduſque cum eo, atque amicitiam jungit legibus his, *ut Philippus rex quam maxima claſſe (ducentas autem naves videbatur effecturus) in Italiam trajiceret, & vaſtaret maritimam oram, bellum pro parte ſua terra, marique gereret. ubi debellatum eſſet, Italia omnis cum ipſa urbe Roma Carthaginienſium, atque Annibalis eſſet, prædaque omnis Annibali cederet: Perdomita Italia, navigarent in Græciam, bellumque cum quibus regibus placeret, gererent: quæ civitates continentis, quæ inſulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regnique ejus eſſent*. In has ferme leges inter Pœnum ducem, legatoſque Macedonum ictum fœdus. miſſique cum iis ad regis ipſius firmandam fidem legati, Giſgo, & Boſtar, & Mago, eodem ad Junonis Laciniæ templum, ubi navis occulta in ſtatione erat, perveniunt. inde provecti cum jam altum tenerent, conſpecti a claſſe Romana ſunt, quæ præſidio erat Calabriæ litoribus. P. Valerius Flaccus Corcyræos ad perſequendam retrahendamque navem cum miſiſſet, primo fugere regii conati: deinde, ubi celeritate victi ceſſerunt, tradunt ſe Romanis: & ad præfectum claſſis adducti, cum quæreret, qui, & unde, & quo tenderent curſum, Xenophanes primo ſatis jam ſemel felix mendacium ſtruere, a Philippo ſe ad Romanos miſſum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum

fue-

fuerit, pervenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidiis. deinde ut Punicus cultus, habitusque suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosque sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inventæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumque ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captivos comitesque eorum Romam ad senatum, aut ad consules, ubicumque essent, quam primum deportare. ad id celerrime quinque naves delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eique mandatum, ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret: daretque operam, ne quod iis colloquium inter se, neve communicatio consilii esset.

CAPUT XXVII.

Ægrotante in Sardinia Q. Mutio Prætore, mittitur eo cum imperio T. Manlius Torquatus: classis Carthaginiensium, quam ad eamdem insulam Asdrubal Calvus ducebat, tempestate fœdatur.

PEr idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia provincia decedens retulisset, qui status rerum in insula esset, ad bellum, ac defectionem omnes spectare, Q. Mutium, qui successisset sibi, gravitate cœli aquarumque advenientem exceptum, non tam in periculosum, quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore: exercitumque ibi ut satis firmum pacatæ provinciæ præsidem esse, ita parum bel-

bello, quod motum iri videretur: decreverunt patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites ſcriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajiciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipſi videretur, qui rem gereret, quoad Mutius convaluiſſet. Ad eam rem miſſus eſt T. Manlius Torquatus, qui bis conſul, cenſorque fuerat, ſubegeratque in conſulatu Sardos. Sub idem fere tempus & a Carthagine in Sardiniam claſſis miſſa duce Aſdrubale, cui Calvo cognomen erat, fœda tempeſtate vexata ad Baleares inſulas ejicitur. ibique (adeo non armamenta modo, ſed etiam alvei navium quaſſati erant) ſubductæ naves dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

CAPUT XXVIII.

Sempronius Gracchus Coſ. Campanos, qui dolo Cumanos capere tentabant, cadit: Cumas, quo ipſe ſe receperat, cum oppugnaret Annibal, obſidione liberat.

IN Italia cum poſt Cannenſem pugnam 35
fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, ſegnius bellum eſſet: Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere, primo ſolicitantes, ut ab Romanis deficerent. ubi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus ſtatum ſacrificium ad Hamas. eo ſenatum Campanum venturum, certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, ut & Cumanus eo ſenatus veniret ad conſultandum communiter, ut eoſdem uterque populus ſocios hoſteſque haberet. præ-

ſidium.

ſidium ibi armatum ſeſe habituros, ne quid ab Romanis novi periculi eſſet. Cumani, quanquam ſuſpecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax conſilium poſſe rati. Interim T. Sempronius, conſul Romanus, Sinueſſæ, quoad conveniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſgreſſus Vulturnum flumen circa Liternum caſtra poſuit. ibi quia otioſa ſtativa erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tirones (ea maxima pars volonum erat) aſſueſcerent ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos, inter quæ, concordiæ maxima erat cura duci. itaque legatis tribuniſque præceperat, *ne quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ diſcordiam inter ordines sereret: vetus miles tironi, liber voloni ſeſe exæquari ſineret, omnes ſatis honeſtos, generoſoſque ducerent, quibus arma ſua, ſignaque populus Romanus commiſiſſet. qua fortuna coegiſſet ita fieri, eandem cogere tueri factum.* Ea non majore cura præcepta ab ducibus ſunt, quam a militibus obſervata: brevique tanta concordia coaluerant omnium animi, ut prope in oblivionem venirent, qua ex conditione quiſque eſſet miles factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nuntiarunt, quæ a Campanis legatio paucos ante dies veniſſet, & quid iis ipſi reſpondiſſent. Triduum poſt eum diem feſtum eſſe: non ſenatum ſolum omnem ibi futurum, ſed caſtra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus, juſſis Cumanis omnia ex agris in urbem convehere, & manere intra muros, ipſe pridie, quam ſtatutum ſacrificium Campanis eſſet, Cumas movet caſtra. Hamæ inde tria millia paſſuum abſunt: Jam Campani eo frequentes ex compoſito convenerant; nec procul inde in

oc-

occulto Marius Alfius, qui ſummus magiſtratus erat Campanis, cum XIV. millibus militum habebat caſtra. Is ſacrificio apparando, & inter id inſtruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis caſtris; aut ulli militari operi fuit. Triduum ſacrificatum ad Hamas. nocturnum erat ſacrum, ita ut ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus inſidiandum tempori ratus, cuſtodibus ad portas poſitis, ne quis enuntiare poſſet, a ſexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, ſomnoque operam dare ut primis tenebris convenire ad ſignum poſſent, vigilia ferme prima tolli juſſit ſigna. ſilentique profectus agmine cum ad Hamas media nocte perveniſſet, caſtra Campana, ut in pervigilio neglecta, ſimul omnibus portis invadit. alios ſomno ſtratos, alios perpetrato ſacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu cæſa plus duo millia cum ipſo duce Mario Alfio. Capta ſunt ſigna militaria quatuor & triginta. Gracchus mi- 36
nus centum militum jactura caſtris hoſtium potitus, Cumas ſe propere recepit, ab Annibale metuens: qui ſuper Capuam ad Tifata habebat caſtra. Nec eum provida viri ſefellit opinio. nam ſimul Capuam ea clades eſt nuntiata, ratus Annibal ab re bene geſta inſolenter lætum exercitum, tironum magna ex parte ſervorumque, ſpoliantem victos, prædaſque agentem ad Hamas ſe inventurum, citatum agmen præter Capuam rapit: obvioſque ex fuga Campanorum per duo præſidia Capuam duci, ſaucios vehiculis tolli, portarique jubet. ipſe ad Hamas vacua ab hoſtibus caſtra, nec quicquam, præter recentis veſtigia cædis, ſtrataque paſſim corpora ſociorum, invenit. Auctores

erant

erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemque oppugnaret. idquanquam haud modice Annibal cupiebat, ut, quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus sequenti die, cum omni apparatu oppugnandæ urbis, Cumas redit; populatoque agro Cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali necessitate deserendi socios implorantes fidem suam populique Romani substitit, quam satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum; occupatus primo auspiciis repetendis Romæ: dein prodigiis, quæ alia super alia nunciabantur; expiantique ea, haud facile litari, aruspices respondebant. Hæc causæ cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat: & jam
37 operibus oppugnabatur. Adversus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex ipso muro excitavit consul Romanus aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subjectis validis sublicis pro solo usus erat. inde primum saxis, sudibusque: & cæteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur: postremo ubi promovendo adjunctam muro viderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem conjecerunt. quo incendia trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta; stationes hostium fudit, fugavitque in castra, ut eo die obsesso, quam obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC

Car-

Carthaginiensium cæsi, undequadraginta vivi capti, qui circa muros, & in stationibus solute ac negligenter agentes, cum nihil minus, quam eruptionem timuissent, ex improviso oppressi sunt. Gracchus, prius quam se hostes ab repentino pavore colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem, justo prælio ratus certaturum, aciem inter castra atque urbem instruxit: cæterum postea quam neminem moveri ab solita custodia urbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re.

CAPUT XXIX.

In Lucanis cum Annone Pœno prospere pugnatur: in Hirpinis tria oppida, quæ defecerant, capiuntur: cognitis Romæ consiliis Philippi regis ex captivis legatis, & ex litteris, quas ab Annibale ad illum ferebant, ad avertendum ab Italia bellum inde imminens, classis in Macedoniam paratur:

QUibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Annone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominum occidit; & CCLXXX, milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Anno, retro in Bruttios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ a populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusque, auctores defectionis, securi percussi, supra mille captivorum sub hasta venie-

nierunt. præda alia militi concessa, exercitusque Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis, atque in Hirpinis geruntur, quinque naves, quæ Macedonum, atque Pœnorum captos legatos Romam portabant, a supero mari ad inferum circumvectæ prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas velis ferrentur, neque, hostium, an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obviam ex classe sua naves misit. Cum percontando invicem cognitum esset, consulem Cumis esse, naves Cumas appulsæ, captivique ad consulem deducti, & literæ datæ. consul, literis Philippi, atque Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: navibus devehi legatos jussit. Cum eodem fere die literæ legatique Romam venissent, & percontatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo gravis cura patres incessit, cernentes quanta vix tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli moles instaret, cui tamen adeo non succubuerunt, ut extemplo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello averterent ab Italia hostem. Captivis in vincula conditis, comitibusque eorum sub hasta venditis, ad naves XXV. quibus Q. Valerius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis, deductisque, & additis quinque navibus, quæ advexerant captivos legatos, quinquaginta naves ab Ostia Tarentum profectæ: jussusque Q. Valerius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naves impositis; L. navium classe non tueri modo Italiæ oram, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis, legatorumque indiciis Philippi consilia essent, ut M. Valerium prætorem literis certiorem

fa-

faceret: isque, L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretque operam, ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumque Macedonicum ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliam missa erat, ut redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentum est devecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modium tritici, & hordei centum. Dum hæc Ro- 39
mani parant, aguntque, ad Philippum captiva navis una ex iis, quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit. inde scitum, legatos cum literis captos. Itaque ignarus de iis, quæ cum Annibale legatis suis convenissent, quæque legati ejus ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt, ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quam movere, ac moliri quicquam rex posset. tantum navis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli.

CA-

CAPUT XXX.

In Campania aliquot urbes, quæ defecerant, Fabius Cos. recipit: Nolam propter dubiam fidem mittitur in præsidium Marcellus. in Sardinia T. Manlius adversus Pœnos, & Sardos feliciter pugnat: ab eo Asdrubal dux, & Mago, & Anno capiuntur. cum classe Carthaginiensium, Africam repetente, haud vano conatu congreditur Otacilius prætor.

ET circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit; præsidiaque in iis Annibalis. Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaque occulta de cæde principum, & proditione urbis inibantur. quibus ne incœpta procederent, inter Capuam, castraque Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Vesuvium in castris Claudianis consedit. inde M. Marcellum pro prætore cum iis copiis, quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prętorem administrari cœptę, quę omissę erant, posteaquam Q. Mutius prętor gravi morbo est implicitus. Manlius navibus longis ab Caraleis subductis, navalibusque sociis armatis, ut terrorem gereret, & a prętore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium, haud procul

ab

ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad juventutem armandam, qua copias augeret. Filius ejus nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox, temere prælio inito fusus, fugatusque. ad XXX. millia Sardorum eo prælio cæsa: mille trecenti ferme vivi capti. Alius exercitus primo per agros, silvasque fuga palatus: dein, quo ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput ejus regionis, confugit. debellatumque eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Asdrubale, quæ tempestate dejecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi advenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis Carales se recepit. ea occasio Harsicoræ data Pœno se jungendi. Asdrubal copiis in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora, ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Caraleis perventurus erat, ni Manlius obvio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris modico intervallo sunt objecta: deinceps procursationes, leviaque certamina vario eventu inita: postremo descensum in aciem, signisque collatis justo prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci assuetis, fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis, quam pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumque ferme III. millia, & DCC. capta, & signa militaria septem & XX. Ante omnia claram, & me- 41

morabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Anno, & Mago, nobiles Carthaginienses: Mago ex gente Barchina propinqua cognatione Annibali junctus: Anno auctor rebellionis Sardis, bellique ejus haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt: nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, ut super afflictas res necem quoque filii audivit, nocte, ne cujusquam interventus cœptum impediret, mortem sibi conscivit. Cæteris urbs Cornus, eadem quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque civitates, quæ ad Harsicoram Pœnosque defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumentoque imperato pro cujusque aut viribus, aut delicto, Caraleis exercitum reduxit. ibi navibus longis deductis, impositoque quem secum advexerat milite, Romam navigat: Sardiniamque perdomitam nuntiat patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus, captivosque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Otacilius prætor quinquaginta navium classe ab Lilybæo in Africam transvectus, depopulatusque agrum Carthaginiensem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdrubalem a Balearibus nuper trajecisse, classi Africam repetenti occurrit: levique armatura certamine in alto commisso, septem inde naves cum sociis navalibus cepit. cæteras metus haud secus, quam tempestas, passim disjecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & commeatu,

Lo-

Locros accessit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem provinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros trajecit. jam inde Bomilcar ad Annonem in Bruttios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius, magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit.

CAPUT XXXI.

Samnites, & Hirpini a Marcello vastati auxilium ab Annibale implorant: ille ducto Nolam, quam Marcellus præsidio habebat, exercitu, tentat eam urbem per proditionem recipere.

EAdem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit: adeoque omnia ferro, atque igni vastavit, ut antiquarum cladium Samnio memoriam renovaret. Itaque extemplo legati 42
ad Annibalem missi simul ex utraque gente, ita Pœnum allocuti sunt: *Hostes populi Romani, Annibal, fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra arma, nostra vires nos tutari poterant. postea quam iis parum fidebamus, Pyrrho regi nos adjunximus: a quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope LX. ad id tempus, quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortunaque, quam unica comitas ac benignitas erga cives nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliavit tibi, ut, te salvo atque incolumi amico, non modo populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At hercule, non solum incolumi & vi-*

ctore, sed præsente te, cum ploratum prope conjugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere, ita sumus aliquoties hac æstate devastati, ut M. Marcellus, non Annibal, vicisse ad Cannas videatur; glorienturque Romani, te ad unum modo ictum vigentem, velut jaculo emisso torpere. Per centum prope annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adjuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quam suis viribus nos defendit. Non ergo secundis rebus nostris gloriabimur: duos Consules, ac duos consulares exercitus a nobis sub jugum missos, & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis evenerunt. quæ aspera, adversaque tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quam quæ hodie eveniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros ante explorato, & subsidiis positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc prope unius, & parvi ad tuendam Nolam præsidii præda sumus. jam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius, quam si in Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quod neque tu defendis: & nostra juventus, quæ, si domi esset, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, nisi a quo tot Romanas acies fusas, stratasque esse sciam, ei facile esse ducam opprimere populatores nostros vagos, sine signis palatos, quo quenque trahit quamvis vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt: præsidiumque missum nobis erit: & Nola ademeris, si modo quos ut socios haberes, dignos duxisti, haud indignos judicas, quos in fidem re-

ce-

ceptos tuearis . Ad ea Annibal respondit : 45
omnia simul facere Hirpinos, Samnitesque: & indicare clades suas, & petere præsidium, & queri indefensos se, neglectosque. Indicandum autem fuisse primum: dein petendum præsidium; postremo, ni impetraretur, tum denique querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitemve, ne & ipse oneri esset; sed in proxima loca sociorum populi Romani adducturum. iis populandis & militem suum repleturum se, & metu procul ab iis summoturum hostes. Quod ad bellum Romanum attineret: si Trasymeni, quam Trebiæ, si Cannarum, quam Trasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscuram majore & clariore victoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimisit. ipse præsidio modice relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Anno ex Bruttiis cum supplemento Carthagine advecto, atque elephantis venit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt, quam quæ a legatis sociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisque præsidiis tuto receptu prædatum ierat: omniaque velut adversus præsentem Annibalem cauta provisaque fuerunt. tum ubi sensit hostem adventare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos jussit, & omnia circa explorare, quæ apud hostes fierent. Ex iis Anno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Henum Petrium ad colloquium evocatos, permissuque Marcelli egressos, per inter-

pre-

pretem alloquitur. Annibalis virtutem, fortunamque extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus majestatem. *quæ si paria essent, ut quondam fuissent, tamen expertis quam grave Romanum imperium sociis, quanta indulgentia Annibalis etiam in captivos omnes Italici nominis fuisset, Punicam Romana societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futuros, quam ad Cannas fuissent: nedum prætor unus cum paucis & novis militibus Nolam tutari possit. ipsorum magis quam Annibalis interesse, capta, an tradita Nola potiretur. potiturum enim, ut Capua Nuceriaque potitus esset. sed quid inter Capua Nuceriaque fortunam interesset, ipsos prope in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari, quæ capta urbi cessura forent: sed potius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium, quam ipsos, legem, qua in societatem amicitiamque Annibalis venirent,*
44 *dicturum*. Ad ea Herennius Bassus respondit: *Multos annos jam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam esse, cujus neutros ad eam diem pœniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero jam esse mutare eam. dedituris se Annibali non fuisse accersendum Romanum præsidium. cum iis, qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad ultimum fore.*

CAPUT XXXII.

Claudius Marcellus facta eruptione in Annibalis exercitum, Nolam oppugnantem, cogit se in castra recipere: eductis deinde in aciem copiis, duce utrinque suos adhortante, ingens prælium committitur. Marcellus Pœnum fundit, & fugat.

HOc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaque oppidum corona circundedit, ut simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem ut successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie, cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsique sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisque viribus, atrox cœpit esse pugna, memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atque irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese recepe-runt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus, quam triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei insequentis tenuit. itaque quanquam utraque pars avida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animadvertit Marcellus, extemplo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectavit. Mille fere passuum inter urbem erant, castraque: eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte utraque sub-

latus, proximos ex cohortibus iis, quæ in agros prædatum exierant, ad prælium jam commissum revocavit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt, quos collaudatos Marcellus in subsidiis stare, & saucios ex acie efferre jussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum
45 accepissent. Prælium erat anceps. summa vi & duces hortabantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare jubet. *Non omnes esse in acie, prædantes vagari in agro. sed qui pugnent, marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vigoremque: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenai, Alpiumque superata sint juga. reliquias illorum virorum vix arma, membraque sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam.* Cum hæc exprobrando hosti, Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo gravioribus probris increpabat: *Arma, signaque eadem se ajebat noscere, quæ ad Trebiam, Trasymenumque, postremo ad Cannas viderit, habueritque. militem alium profecto se in hiberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatine Romani, & legionis unius atque alæ magno certamine vix toleratis pugnam; quos bina acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tirone milite, ac Nolanis subsidiis fultus nos jam iterum lacessit? Ubi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrumne hebet, an dextera torpent? an quid prodigii est aliud? qui pauci plures vin-*

cere

cere soliti estis, nunc paucis plures vix resistitis, Romam vos expugnaturos, si quis duceret, fortes lingua jactabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim, virtutemque volo. expugnate Nolam, campestrem urbem, non flumine, non mari septam. hinc vos ex tam opulenta urbe præda spoliisque onustos vel ducam quo voletis, vel sequar. Nec bene, nec male dicta profuerunt 46
ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem, favoris indicem, accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille DC. & signa militaria undeviginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem, induciis datis, sepeliendo utrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremavit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII. equites misti Numidæ, Hispanique ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, & Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est.

CAPUT XXXIII.

Admotis Capuam a Fabio Cos. castris, populationibus cogit Campanos urbe egressos castra in aperto locare: ibi ex Campanis Jubellius Taurea, ex Romanis Claudius Asellus, equestri prælio congrediuntur: alter Cos. Sempronius in Apuliam ductis legionibus, mittit inde M. Valerium in Sallentinos, propter curam Macedonici belli.

ANnibal, ab Nola, remisso in Bruttios Annone cum quibus venerat copiis, ipse Apuliæ hiberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius, ut profectum in Apuliam Annibalem audivit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra convecto, quæ super Suessulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio, quod per hiberna ad tutandum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius movit castra, agrumque Campanum ferro, ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. itaque equestribus præliis lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanus acerrimus erat Jubellius, cognomine Taurea: cives indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo, ut eum apud Romanos militaret, unus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea, cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, *ubi esset Claudius Asel-*

lus,

lus, quæsivit. *& quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret, daretque opima spolia victus, aut victor caperet?* Hæc ubi Asello nuntiata sunt in castra, 47
id modo moratus, ut consulem percontaretur, *liceretne extra ordinem in provocantem hostem pugnare*, permissu ejus arma extemplo cepit: provectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellavit, congredique ubi vellet, jussit. Jam Romani ad spectaculum pugnæ ejus frequentes exierant. & Campani non vallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis spectantes repleverant. Cum jam ante ferocibus dictis rem nobilitasent, infestis hastis concitarunt equos: dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, *Equorum*, inquit, *hoc, non equitum erit certamen, nisi e campo in cavam hanc viam demittimus equos. ibi nullo ad evagandum spatio, cominus conferentur manus.* Dicto prope citius equum in viam Claudius egit: Taurea verbis ferocior, quam re, *minime sis*, inquit, *canterium in fossa*, quæ vox in rusticum inde proverbium prodita. Claudius cum ex via longe perequitasset, nullo obvio hoste, in campum rursus evectus, increpans ignaviam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est, mirabilem certe, adjiciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ invectum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum evasisse. Quieta inde 48
stativa fuere, ac retro etiam consul movit castra, ut sementem Campani face-

rent; nec ante violavit agrum Campanum, quam jam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id convexit in Claudiana castra super Suessulam, ibique hiberna ædificavit. M. Claudio proconsule imperavit, ut retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri sociis, & sumptui reip. essent. Et T. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundusium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit; tuerique oram agri Sallentini, & providere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, jussit.

CAPUT XXXIV.

Cum, exhausto ærario, non essent, quæ exercitui necessaria in Hispaniam mitterentur, publicani hæc privata pecunia præstanda ita conducunt, ut solutionem, nisi ubi pecunia in ærario esset, se petituros polliceantur: missis in Hispaniam quæ opus erant, P. & Cn. Scipiones duplici prælio Pœnos vincunt: Hispaniam totam suam faciunt.

EXitu æstatis ejus, qua hæc gesta perscripsimus, literæ a Publio, & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque, & frumentum exercitui, & sociis navalibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quomodo ab Hispanis sumant: cætera utique ab Roma mittenda esse. nec aliter aut exercitum, aut provinciam retine-

ri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua, fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres navalesque tuerentur: quantaque nova classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moveretur. *Siciliam, ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides provinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. verum cum ipsum tributum conferentium numerum, tantis exercituum stragibus & ad Trasymenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici gravarentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fulvio prætori esse, indicandasque populo publicas necessitates, exhortandosque, qui redempturis auxissent patrimonia, ut reipublicæ, ex qua crevissent, ad tempus commodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: ut cum pecunia in ærario esset, iis primis solveretur.* Hæc prætor in concione edixit: qua die vestimenta, frumentum Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent navalibus sociis, esset locaturus. Ubi ea dies venit, ad 49 conducendum tres societates aderant hominum undeviginti. quorum duo postulata fuere: unum, ne alii triennio eo publicani essent: alterum, ut quæ in naves imposuissent, ab hostium, tempestatisque vi publico periculo essent. Utroque impetrato, conduxerunt, privataque pecunia resp. administrata est. Hi mores, eaque caritas patriæ per omnes ordines, velut tenore uno, pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbi-

ta:

ta: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare, Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine, ac strage obsistentium pervenissent, frumentum, cujus inopia erat, advexerunt. cohortatique oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, convenerunt. itaque eruptione e castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, ut plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, undesexaginta militaria signa, elephantis V in prælio occisis. ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex provincia, ut quæ maxime omnium belli avida, modo præda, aut merces esset, & tum juventute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna utriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL, & novem elephantis. Tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque majores ea æstate in Hispania, quam in Italia, res gestæ.

DE-

DECADIS TERTIÆ

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Locrensium, quam in superiori libro attigerat, ad Pœnos deditio. Crotonis per Bruttiorum exercitum expugnatio: Locrensibus amicitia datur: iis, qui in Crotonia arcem, quæ capi non potuit, confugerant, permittitur, ut inde Locros abeant. In Apulia interim Sempronius Cos. levia prælia prospere cum Annibale committit.

T ex Campania in Bruttios reditum est, Anno adjutoribus & ducibus Bruttiis Græcas urbes tentavit, eo facilius in societate manentes Romana, quod Bruttios, quos & oderant, & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaque, & cætera necessaria usibus ex agris in urbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies major omnibus portis multitudo effundi. postremo ii modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantum ut excluderent ab urbe fuga dissipatos, turmas 1

obje-

objecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, unde agros, urbemque possit conspicere. Bruttiorum cohortem adire muros, atque vocare principes Locrensium ad colloquium jussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. Bruttiis in colloquio nullius rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse asserebant, tum metu victi consulturos se populum responderunt. advocataque extemplo concione, cum & levissimus quisque novas res, novamque societatem mallet; & quorum propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos; pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Atilio præfecto præsidii, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impositis in naves, ut Rhegium deveherentur: Amilcarem, Pœnosque ea conditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbem acceperunt. Cujus rei prope non servata fides deditis est, cum Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret, Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naves in terram posset. & eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti, alias a Messana trajicientes freto Rhegium naves conspexerunt. milites erant Romani a Claudio prætore missi ad obtinendam urbem præsidio. itaque Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus jussu Annibalis data pax, ut liberi suis legibus viverent: urbs pariter, & portus in potestate

Lo-

Locrensium esset: societas eo jure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello juvaret. Sic a freto Pœni reducti, frementibus Bruttiis, quod Rhegium, ad Locros, quas urbes direpturos se destinaverant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisque juventutis suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac urbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adjutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: caverique ab eo, ut receptus Croto Bruttiorum esset. Annibal cum præsentium eam consolationem esse respondisset, & ad Annonem eos rejecisset, ab Annone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant, cum Bruttius oppugnaret; Pœnos nec probare, nec juvare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec voluntas erat. Unus velut morbus invaserat omnes Italiæ civitates, ut plebs ab optimatibus dissentiret: senatus Romanis faveret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nuntiat Bruttiis: Aristomachum esse principem plebis, tradendæque auctorem urbis, & in vasta urbe, lateque omnibus disjectis

mœ-

mœnibus partitas ſtationes cuſtodiaſque ſenatorum ac plebis eſse. qaacunque cuſtodiant plebis homines, ea patere aditum. Auctore ac duce perfuga Bruttii corona cinxerunt urbem, acceptique a plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant; præparato jam ante ad talem caſum perfugio. Eodem Ariſtomachus per-
3 fugit, tanquam Pœnis, non Bruttiis auctor urbis tradendæ fuiſset. Urbs Croto murum in circuitu patentem XII. millia paſsuum habuit ante Pyrrhi in Italiam adventum. poſt vaſtitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, procul iis, qui inhabitabantur. ſex millia aberat ab urbe nobile templum, ipſa urbe nobilius, Laciniæ Junonis, ſanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti ſilva, & proceris abietis arboribus ſeptus, læta in medio paſcua habuit, ubi omnis generis ſacrum deæ paſcebatur pecus ſine ullo paſtore: ſeparatimque egreſſi cujuſque generis greges nocte remeabant ad ſtabula, nunquam inſidiis ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaque inde aurea ſolida facta, & ſacrata eſt: inclytumque templum divitiis etiam, non tantum ſanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerumque tam inſignibus locis. Fama eſt, aram eſse in veſtibulo templi, cujus cinerem nullus unquam moveat ventus. Et arx Crotonis una parte imminet mari, altera vergente in agrum, ſitu naturali quondam munita, poſtea & muro cincta, qua per averſas rupes ab Dionyſio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum ar-
cem

cem ſatis, ut videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumſedente cum Bruttiis eos etiam plebe ſua. Poſtremo Bruttii cum ſuis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti neceſſitate, Annonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Bruttiorum eo deduci, antiquamque frequentiam eorum recipere vaſtam ac deſertam bellis urbem paterentur, omnium neminem præter Ariſtomachum, movit. morituros ſe firmabant citius, quam immiſti Bruttiis, alienos ritus, mores, legeſque, ac mox [illegible]guam etiam verterentur. Ariſtomachus [illegible]ius, quando nec ſuadendo ad deditionem [illegible]tis valebat, nec, ſicut urbem prodiderat, cum prodendæ arcis inveniebat, transfu[illegible]t ad Annonem. Locrenſes brevi poſt legati [illegible]um permiſſu Annonis arcem intraſſent, per[illegible]adent, ut traduci ſe in Locros paterentur, [illegible]ec ultima experiri vellent. jam hoc ut ſibi [illegible]ceret, impetraverant & ab Annibale, miſ[illegible]s ad id ipſum tum legatis. Ita Crotone ex[illegible]eſſum eſt, deductique Crotoniatæ ad mare, [illegible]aves conſcendunt: Locros omnis multitu[illegible]o abeunt. in Apulia ne hyems quidem quie[illegible] inter Romanos atque Annibalem erat. [illegible]aceriæ Sempronius conſul, Annibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos levia prælia ex occaſione, aut opportunitate hujus aut illius partis oriebantur. meliorque ei Romanus, & in dies cautior tutiorque ab inſidiis fiebat.

CA-

CAPUT II.

Hieronymus Syracusanorum rex, cujus avus Hiero amicus populo Romano fuerat, per Hippocratem, & Epicidem legatos societatem cum Carthaginiensibus jungit: paulo post a suis propter crudelitatem, & superbiam interficitur.

4 IN Sicilia Romanis omnia mutaverat mors Hieronis. regnumque ad Hieronymum nepotem ejus translatum, puerum, vixdum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores, atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio ejus summa ope obstitere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes se, virosque suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum jam agenti annum, circumsesso dies noctesque muliebribus blanditiis, liberare animum, & convertere ad publicam privatamque curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit, quos precatus est moriens, ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inviolatam servarent: juvenemque suis potissimum vestigiis insistere vellent, disciplinæque, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt. testamento prolato, pueroque in concionem producto,

(erat

(erat autem XV. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba civitate omnia timentibus, funus fit regium, magis amore civium & caritate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summovet Andronodorus, juvenem jam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem. deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit. Vix quidem ulli bono mode- 5
ratoque regi facilis erat favor apud Syracusanos succedendi tanta caritate Hieronis. verumenimvero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficere vellet avum, primo statim conspectu omnia, quam disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque ejus Gelonem nec vestis habitu, nec alio ullo insigni differentes a cæteris civibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos, quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysii tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumque convenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficiles, libidines novæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror invaserat, ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præverterent metum suppliciorum. Tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus, & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Cartha-

ginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se convertebant animum adolescentis. Conjuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam, æqualem Hieronymi, & jam inde a puero in omnia familiaria jura assuetum. Index unum ex conjuratis Theodorum, a quo ipse appellatus erat, nominare potuit, qui comprehensus extemplo traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus lacerraretur, victum malis se simulans, avertit ab consciis in insontes indicium: Thrasonem esse auctorem consilii mentitus: nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaque extemplo traditur ad supplicium: adjectique pœnæ cæteri juxta insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilii torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum
6 illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumque ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaque, quod unum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato e medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. legatique ad Annibalem missi, ac remissi ab eodem Annibale nobiles adolescentuli Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule avo, Pœni ipsi materno genere. per hos juncta societas Annibali, ac Syracusano tyranno.
nec

nec invito Annibale apud Tyrannum manserunt. Ap. Claudius prætor, cujus Sicilia provincia erat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit. qui cum sese ad renovandam societatem, quæ cum avo fuisset, venisse dicerent, per ludibrium auditi, dimissique sunt ab quærente per jocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. velle, quid veri sit, scire, ut ex eo utram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo, quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto convenit, ut cum Romanos Sicilia expulissent, (id autem brevi fore, si naves, atque exercitum misissent) Himera amnis, qui ferme insulam dividit, finis regni Syracusani, ac Punici imperii esset. Aliam deinde, inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis, materni avi, jubebant meminisse, legationem misit, qua æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc levitatem animi ac jactationem neque mirabantur in juvene furioso, neque arguebant, dummodo averterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate, atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidiis tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant 7

au-

autem ad XV. millia peditum equitumque) profectus esset: liberas ædes conjurati (& omnes forte militabant) imminentes viæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi cum instructi armatique cæteri transitum expectantes starent, uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, ut cum appropinquaret januæ rex, per causam aliquam in angustiis sustineret ab tergo agmen. Ita, ut convenerat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum intervalli fecit, ut cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quam succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem jam haud dubie obstantem tela conjiciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, evasit. fuga satellitum, ut jacentem videre regem, facta est. interfectores, pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regiorumque aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo, & Annibali conciliari. ipse adversus Syracusana consilia, provinciam, regnique fines, omnia convertit præsidia.

C A-

CAPUT III.

Q. Fabius Cos. comitiorum causa Romam profectus, ne T. Otacilius, & M. Æmilius Regillus, in quos prærogativæ favor inclinabat, consules difficillimis hisce Reip. temporibus creentur, perficit: cum ipse idem Fabius cos. quartum creatus esset, datur illi collega M. Marcellus.

EXitu anni ejus Q. Fabius ex auctoritate
senatus Puteolos, per bellum cœptum
frequentari emporium, communiit, præsidiumque
imposuit. Inde Romam comitiorum
causa veniens, in eum, quem primum
diem comitialem habuit, comitia edixit,
atque ex itinere præter urbem in campum
descendit. Eo die cum sors prærogativæ ante
juniorum exisset, eaque T. Otacilium,
& M. Æmilium Regillum consules diceret,
tum Q. Fabius, silentio facto, tali oratio- 8
ne est usus: *Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ, aut errori locus esset: qui vestris studiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis honores affertis, moram ullam offerret, is mihi parum meminisse videretur vestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos consules decet, & sibi sic quemque dicere: Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Jubellio Taureæ, Campano summo equiti, provocanti, summus Romanus eques, Asellus Claudius oppositus. Adversus Gallum quondam provocantem in ponte Anienis, Manlium fidentem*

& animo & viribus misere majores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negaverim, cur M. Valerio non diffideretur arma capienti adversus similiter provocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pedites equitesque optamus, ut validiores, si minus, ut pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum qui est summus in civitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus adversus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis, neque juris inclusum angustiis, quominus ita omnia gerat, administretque, ut belli tempora postulabunt. nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat ut pauca de eis, in quos prærogativa favor inclinavit, dicam. M. Æmilius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere a sacris, neque retinere possumus, ut non deum, aut belli deseramus curam. Otacilius sororis meæ filiam uxorem, atque ex ea liberos habet. cæterum non ea vestra in me, majoresque meos merita sunt, ut non potiorem privatis necessitudinibus Rempub. habeam. Quilibet nautarum, vectorumque tranquillo mari gubernare potest. ubi sæva orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento navis: tum viro, & gubernatore opus est. Non tranquillo navigamus: sed jam aliquot procellis submersi pene sumus, itaque quis ad gubernacula sedeat, summa cura providendum, ac præcavendum nobis est. In minore re experti, T. Otacili, operam tuam sumus. haud sane, cur ad majora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti, trium rerum causa paravimus: ut Africæ oram populare-

taretur: ut tuta nobis Italiæ litora essent: ante omnia, ne suppplementum cum stipendio, commeatuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Otacilium: non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum Reip. præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam Africa, fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo majorum nostrorum censeremus, nec tu id indignari posses: aliquem in civitate Romana meliorem bello haberi, quam te, magis nullius interest, quam tua, T. Otacili, non imponi cervicibus tuis onus, sub quo concidas. Ego magnopere suadeo, eodem animo, quo, si stantibus vobis in acie armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atque auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conveniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Trasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: at ad præcavendum simile, utilia documenta sunt. Prærogativa juniorum 9
in suffragium revocata, cum T. Otacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atque obstreperet, lictores ad eum accedere consul jussit: & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogativa suffragium init: creatique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centuriæ sine variatione ulla dixerunt. & prætor unus refectus, Q. Fulvius Flaccus. novi alii creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius con-

sulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, S.C. factum est, *ut Q. Fulvio extra ordinem urbana provincia esset, isque potissimum consulibus ad bellum profectis, urbi praeesset.* Aquæ magnæ, & nives eo anno fuerunt: Tiberisque agros inundavit cum magna strage tectorum, pecorumque, & hominum pernicie.

U.C. 536 Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito converterant in se civitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium, & Carvilium adversus Samnites, Bruttiosque, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: præsenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quod cum summo imperatore esset opus reip., sciretque se eum haud dubie esse: minoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem

10 Reip. fecisset. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus: decretumque omnium primum, ut consules sortirentur, compararentve inter se, uter censoribus creandis comitia haberet prius, quam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant, jussique in provinciis manere, T. Gracchus Luceriæ, ubi cum volonum exer-

citu

citu erat, C.Terentius Varro in agro Piceno, M.Pomponius in Gallico.ex prætoribus prioris anni pro prætore Q.Mutius obtineret Sardiniam, M.Valerius ad Brundusium oræ maritimæ, intentus adversus omnes motus Philippi Macedonum regis, præesset. P.Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta provincia, T. Otacilio classis eadem, quam adversus Carthaginienses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt. quæ quo magis credebant simplices ac religiosi homines, eo etiam plura nuntiabantur. Lanuvii in æde intus Sospitæ Junonis corvos nidum fecisse. In Apulia palmam viridem arsisse. Mantuæ stagnum effusum Mincio amni cruentum visum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluisse. Et in vico Istrico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, ut serias, doliaque, quæ in loco erant, provoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamque viam, murum, ac portam Gabiis. Jam alia vulgata miracula erant: Hastam Martis Præneste sua sponte promotam: Bovem in Sicilia locutum: Infantem in utero matris in Marrucinis, Jo triumphe, clamasse: Ex muliere Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cœlo, speciesque hominum circum eam cum candida veste visas esse. Quin Romæ quoque in ipsa urbe secundum apum examen in foro visum. quod mirabile est, quia rarum. Affirmantes quidam legiones se armatas in Janiculo videre, concitaverunt civitatem ad arma: qui cum in Janiculum ivissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis ejus cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata sunt ex aruspicum res-

ponso: & supplicatio omnibus diis, quorum
11 pulvinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacem deum pertinebant, de Rep. belloque gerendo, & quantum copiarum, & ubi quæque essent, consules ad senatum retulerunt. Duodeviginti legionibus bellum geri placuit: binas consules sibi sumere: binis Galliam, Siciliamque, ac Sardiniam obtineri: duabus Q. Fabium, prætorem Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio pro consule ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundusium, & duas urbi præsidium relinqui. Hic ut numerus legionum expleretur, sex novæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore consules scribere jussi, & classem parare, ut cum eis navibus, quæ pro Calabriæ litoribus in statione essent, CL. longarum navium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & navibus novis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & Publius Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellum in Sicilia esse: T. Otacilius eo cum classe proficisci jussus est. Cum deessent nautæ, consules ex senatus consulto edixerunt, *ut qui L. Æmilio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater ejus census fuisset usque ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nautam unum cum sex mensium stipendio daret; qui supra centum millia usque ad CCC. millia, tres nautas cum stipendio annuo; qui supra trecenta millia usque ad decies æris, quinque nautas; qui supra decies, septem. senatores octo nautas cum annuo stipendio darent.* Ex hoc edicto dati nautæ armati, instructique ab dominis cum triginta dierum coctis cibariis naves

con-

conſcenderunt. Tum primum eſt factum, ut claſſis Romana ſociis navalibus privata impenſa paratis compleretur.

CAPUT IV.

Territi Campani Romanorum apparatu, ex Apulia Annibalem ad ſe vocant: quem cum eo moviſſe allatum eſſet, Fab. Maximus Coſ. ad exercitum proficiſcitur: cæteri quoque in ſuas quiſque provincias abeunt.

HIc major ſolito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ bellum ejus anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miſerunt, ut Capuam exercitum admoveret. ad eam oppugnandam novos exercitus ſcribi Romæ, nec ullius urbis defectioni magis infenſos eorum animos eſſe. Id quia tam trepidi nuntiabant, maturandum Annibal ratus, ne prævenirent Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. inde Numidis, Hiſpaniſque ad præſidium ſimul caſtrorum, ſimul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Averni, per ſpeciem ſacrificandi, re ipſa, ut tentaret Puteolos, quique ibi præſidio erant, deſcendit. Maximus, poſtquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum eſt, nec die, nec nocte intermiſſo itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria, Beneventum copias admovere: Q. Fabium prætorem (is filius conſulis erat) Luceriam Graccho ſuccedere jubet. in Siciliam eodem tempore duo prætores profecti: P. Cornelius ad exercitum, Otacilius, qui maritimæ oræ, rei- 12

que navali præesset. & cæteri in suas quisque provincias profecti, & quibus prorogatum imperium erat, easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt.

CAPUT V.

Legati Tarentinorum ad Annibalem veniunt, ejus urbis deditionem pollicentes: his benigne acceptis, ac dimissis, ipse interim Puteolos, & Nolam nequicquam tentat.

13 AD Annibalem, cum ad lacum Averni esset, quinque nobiles juvenes ab Tarento venerunt, partim ad Trasymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissique domos cum eadem comitate, qua usus adversus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum ejus, *perpulisse magnam partem se juventutis Tarentinæ* referunt, *ut Annibalis amicitiam ac societatem, quam populi Romani mallent: legatosque ab suis missos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoveat. si signa ejus, si castra conspecta a Tarento sint, haud ullam intercessuram moram, quin urbs dedatur. in potestate juniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse.* Annibal collaudatos eos, oneratosque ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire jubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. urbem esse videbat cum opulentam nobilemque, tum maritimam, & in Macedoniam opportune versam: regemque Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetra-

to,

to, ad quod venerat: & dum ibi moratur, pervaſtato agro Cumano uſque ad Miſeni promontorium, Puteolos repente agmen convertit ad opprimendum præſidium Romanum. Sex millia hominum erant, & locus munimento quoque, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præſidio. deinde, ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira, quam potiundæ urbis ſpe proceſſit. Adventu ejus in propinquum agrum Nolana mota eſt plebs, jandiu averſa ab Romanis, & infeſta ſenatui ſuo. itaque legati ad accerſendum Annibalem cum haud dubio promiſſo tradendæ urbis venerunt. Prævenit incœptum eorum Marcellus conſul a primoribus accitus. die uno Sueſſulam a Calibus, cum Vulturnus amnis trajicientem moratus eſſet, contenderat. inde proxima nocte ſex millia peditum, equiteſque CCC., qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit. & uti a conſule omnia impigre facta ſunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis jam ante nequicquam tentata re, ſegnior ad credendum Nolanis factus.

CAPUT VI.

Ad Beneventum T. Sempronius Gracchus proconſ. proſpere adverſus Annonem Pœnorum ducem pugnat, ſervorum maxime opera, quos liberos eſſe jubet.

14 IIſdem diebus & Q. Fabius conſul ad Caſilinum tentandum, quod præſidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneventum velut ex compoſito parte altera Anno ex Brutiis cum magna peditum equitumque manu, altera T. Gracchus ab Luceria acceſſit qui primo oppidum intravit. deinde ut Annonem tria millia ferme ab urbe ad Calorem fluvium caſtra poſuiſſe, & inde agrum populari audivit: & ipſe egreſſus mœnibus, mille ferme paſſus ab hoſte caſtra locat, ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui jam alterum annum libertatem tacite mereri, quam poſtulare palam, maluerant. ſenſerat tamen hibernis egrediens murmur in agmine eſſe, querentium, *nunquamne liberi militaturi eſſent?* ſcripſeratque ſenatui, non tam quid deſiderarent, quam quid meruiſſent. bona, fortique opera eorum ſe ad eam diem uſum, neque ad exemplum juſti militis quicquam eis, præter libertatem, deeſſe. De eo permiſſum ipſi erat, faceret quod e Repub. duceret eſſe. Itaque priusquam cum hoſte manum cońſereret, pronuntiat, *tempus veniſſe ejus libertatis, quam diu ſperaſſent, potiundæ. poſtero die ſignis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, ubi ſine ullo inſidiarum metu vera virtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberum juſſurum eſſe:*

qui

qui loco cessisset, in eum servili supplicio animadversurum. Suam cuique fortunam in manu esse. libertatis auctorem eis non se fore solum, sed consulem M. Marcellum, & universos patres, qui consulti ab se de libertate eorum, sibi permisissent. Literas inde consulis, ac senatus consultum recitavit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus. pugnam poscebant, signumque ut daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus, prælio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites læti, præcipue quibus merces navatæ in unum diem operæ, libertas futura erat: armis expediendis, quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die ubi signa cœperunt canere, primi omnium parati, instructique ad prætorium conveniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt: Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Bruttii ac Lucani: equites M. CC. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ fere omnes, Maurique. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hostium pretia libertati facta. nam ut quisque hostem impigre occiderat, primum capita ægre inter turbam tumultumque abscindendo, tempus terebat: deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisque pugnator esse desierat. segnibus, ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nuntiaverunt, neminem stantem jam vulnerari hostem, carnificari jacentes, & in dextris militum pro gladiis humana capita esse: signum dari propere jussit, *projicerent capita, invaderentque hostem. claram satis,*

& insignem virtutem esse; nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigre Numidæ concurrissent, nec segnior equitum, quam peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum utrinque duces, Romanus Bruttium, Lucanumque toties a majoribus suis victos subactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem verbis obtereret. Postremo pronuntiat Gracchus, esse nihil, quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugati-
26 que hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atque renovato clamore velut alii repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data. ruuntque fugientes in castra adeo pavidi, trepidique, ut ne in portis quidem, aut vallo quisquam restiterit. ac prope continente agmine Romani insecuti, novum deintegro prælium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adjuvere captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & a tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea major pars equitum cum ipso duce effugerunt: alii omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis, præter quam hominum captorum, militi concessa est. & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognovissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugna-

ve.

verant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ, collem haud procul castris ceperunt. postero die per tribunos militum inde deducti. concione militum advocata a Gracccho, superveniunt: ubi cum proconsules veteres milites primum, prout cujusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad volones attineret, *omnes ait malle laudatos a se, dignos, indignosque, quam quenquam eo die castigatum esse. quod bonum, faustum, felixque Reipub. ipsisque esset, omnes eos liberos esse jubere.* Ad quam vocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi inter se, gratulantesque, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo Romano, Gracchoque ipsi precarentur: tum Gracchus, *prius quam omnes jure libertatis æquassem*, inquit, *neminem nota strenui, aut ignavi militis notasse volui. nunc exsoluta jam fide publica, ne discrimen omne virtutis, ignaviaque pereat, nomina eorum, qui detrectata pugna memores, secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me jubebo: citatosque singulos jurejurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes, cibum potumque, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc multam ita æquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignaviæ nota leviore vos designari potuisse.* Signum deinde colligendi vasa dedit: militesque prædam portantes agentesque, per lasciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem festumque diem actis, non ex acie, reverti viderentur. Beneventani omnes turba effusa cum obviam ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium,

tium. Apparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea invitabant: Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, alii accubantes, alii stantes, qui simul ministrabant, vescebanturque. Digna res visa, ut simulacrum celebrati ejus diei Gracchus, postquam Romam rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multatitia pecunia faciendam curavit, dedicavitque.

CAPUT VII.

Ad Nolam congressus cum Annibale Marcellus victoriam refert, futuram multo majorem, si Claudius Nero jussus clam circumvehi hostium tergis, in tempore supervenisset: Annibal, omissa Nola, Tarentum pergit.

17 DUm hæc ad Beneventum geruntur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra movet. Quem ubi adventare consul sensit, Pomponio pro prætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obviam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum, silentio noctis, per aversam maxime ab hoste portam emittit: circumvectumque occulte subsequi sensim agmen hostium jubet: & cum cœptum prælium videret, ab tergo se objicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset, superior

qui-

quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincentibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis fere occasu Nero diem noctemque nequicquam fatigatis equis hominibusque, ne viso quidem hoste rediens, adeo graviter est ab consule increpitus, ut per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur.

CAPUT VIII.

Cura censorum in moribus civitatis regendis, vitiisque castigandis.

NEc minore animo res Romanæ domi, quam militiæ gerebantur. Censores vacui ab operum locandorum cura 18
propter inopiam ærarii: ad mores hominum regendos animum adverterunt, castigandaque vitia: quæ, velut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citaverunt, qui post Cannensem pugnam Rempub. deseruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur, princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum forte erat. jusso deinde eo, cæterisque ejusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt, verba, oratio-

tionemque eos adversus Remp. habuisse, quo conjuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exolvendi jurisjurandi interpretes, qui captivorum ex itinere regressi clam in castra Annibalis, solutum quod juraverantredituros, rebantur. His, superioribusque illis equi adempti, qui publicum equum habebant; tribuque moti, ærarii omnes facti. Neque senatu modo, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex juniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio justa militiæ, neque morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata, tribuque omnes moti: additumque inerti censoriæ notæ triste senatus consultum, ut ii omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam, ad Cannensis exercitus reliquias: cui militum generi non prius, quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat.

CAPUT IX.

In publici ærarii inopia privatorum civium erga patriam caritas.

CUm censores ob inopiam ærarii se jam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumque equorum præbendorum, ac similium his rerum, convenere ad eos frequentes, qui hastæ hujus generis assueverant: hortatique censores, ut omnia perinde agerent, locarentque, ac si pecunia in ærario esset. neminem, nisi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. Convenere deinde domini eorum, quos

T. Sempronius ad Beneventum manu emiserat: accersitosque se ab triumviris mensariis esse dixerunt, ut pretia servorum acciperent. cæterum non antequam bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarii fieret: pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum cœptæ conferri, nusquam eat tutius, sanctiusque deponere credentibus qui deferebant, quam in publica fide. inde si quid emptum paratumque pupillis, ac viduis foret, a quæstore perscribebatur. Manavit ea privatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non eques, non centurio stipendium acciperent: mercenariumque increpantes vocarent, qui accepisset.

CAPUT X.

Fabius Cos. cum collega Marcello, accito ab Nola, Casilinum capit: per eosdem dies Graccho in Lucanis ab Annone clades infertur: profectus in Samnium Fab. Cos., factis ibi populationibus, multas urbes vi expugnat: dum hæc ille, atque alia feliciter gerit, Marcellus Nolæ adversa valetudine impeditur.

Q. Fabius consul ad Casilinum castra 19
habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorum militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius Minius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, servitiaque, & plebem promiscue armabat, ut castra Romana invaderet, intento consule ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum

Fa-

Fabium fefellit. itaque Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret: vel, si eum Nola teneret, & necdum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum pro Consule a Benevento acciturum. Hoc nuntio Marcellus, duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum venit. adventuque ejus Campani jam moventes sese, quieverunt. ita a duobus consulibus Casilinum oppugnari cœptum. ubi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neque satis inceptis succederet, Fabius omittendam rem parvam, ac juxta magnis difficilem, abscedendumque inde censebat, cum res majores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utranque partem fierent, tenuit ne incœpto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operum machinationumque genera cum admoverentur, Campanique Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupavit: cædesque promiscue omnium circa portam primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta fere primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio ejus Capuam pervenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque petentium fidem, per occasionem captum est. captivi, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: oppidanorum turba per finitimos populos in custo-

ſtodiam diviſa. Quibus diebus a Caſilino re 20
bene geſta receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conſcriptas cum præfecto ſociorum in agros hoſtium prædatum miſit. eos effuſe palatos Anno adortus, haud multo minorem, quam ad Beneventum acceperat, reddidit hoſti cladem: atque in Bruttios raptim, ne Gracchus aſſequeretur, conceſſit. Conſulum Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendaſque armis, quæ defecerant, urbes proceſſit. Caudinus Samnis gravius devaſtatus: peruſti, populatique late agri, prædæ pecudum, hominumque actæ: oppida vi capta, Compulteria, Teleſia, Coſſa, Melæ, Fuiſulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hoſtium in his urbibus XXV capta, aut occiſa: & recepti perfugæ CCCLXX; quos cum Romam miſiſſet conſul, virgis in Comitio cæſi omnes, ac de ſaxo dejecti. Hæc a Q. Fabio intra paucos dies geſta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo adverſa Nolæ tenuit. Et a prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, ſtativaque ad Ardoneas communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur, jam Tarentum pervenerat Annibal cum maxima omnium, quacunque ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque uſquam via exceſſum eſt. apparebatque non id modeſtia militum, aut ducis, niſi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum cum prope jam mœnibus acceſſiſſet, nullo ad conſpectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, caſtra ab urbe ferme paſ-

ſus

ſus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, a M. Valerio pro prætore, qui claſſi ad Brunduſium præerat, P. Valerius legatus miſſus. Is, primorum juventute conſcripta, diſpoſitiſque ad omnes portas, circaque muros, qua res poſtulabat, ſtationibus, die ac nocte plurimum intentus, neque hoſtibus, neque dubiis ſociis quicquam præbuit attentandum. Sicque diebus aliquot fruſtra ibi abſumptis, Annibal, cum eorum nemo, qui ad lacum Averni adiſſent, aut ipſi venirent, aut nuntium literaſve mitterent, vana promiſſa ſe temere ſecutum cernens, caſtra inde movit. Tum quoque intacto agro Tarentino, quanquam ſimulata lenitas nondum profuerat: tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens, Salapiam tendit: eoque frumentum ex agris Metapontino, atque Heracleenſi (jam media æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Maurique per Sallentinum agrum, proximoſque Apuliæ ſaltus dimiſſi: unde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: e quibus ad quatuor millia domanda equitibus diviſa.

CA-

CAPUT XI.

Rerum novarum in Sicilia causa est Hieronymi tyranni cædes; cujus auctores, occupatis Syracusis, pertractisque ad deditionem regiis, qui firmissima urbis loca jam ceperant, populum libertatis amore inflammant.

ROmani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur; morsque tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam causam aut animos mutasset; M. Marcello alteri consulum eam provinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumque ferociter, parentandum regi sanguine conjuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen, crebro usurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus; & relata tyranni fœda scelera, fœdioresque libidines, adeo mutavere animos, ut insepultum jacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex conjuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus, & Sosis regiis equis, quanto maximo cursu poterant, ut ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum prævenerat non fama solum, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuntius etiam ex regiis servis: itaque Andronodorus & insulam, & arcem, & alia, quæ poterat, quæque opportuna erant, præsidiis firmarat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum jam obscura luce invecti, cum cruentam regiam ve- 21

vestem, atque insigne capitis ostentarent, transvecti per Ticam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Achradinam convenire jubent. Multitudo, pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucent, strepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympii Jovis templo spolia Gallorum, Illyriorumque, dona data Hieroni a populo Romano, fixaque ab eo, detrahunt, precantes Jovem, ut volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principes regionum urbis dispositis adjungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidiis firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atque arcis in modum emunitus capitur ab juventute, quæ præsidio ejus loci attributa erat. mittuntque nuntios in Achradinam: horrea frumentumque in senatus potestate esse.

22 Luce prima populus omnis armatus inermisque in Achradinam ad curiam convenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus unus, nomine Polyneus, concionem & liberam & moderatam habuit: *Servitudinis, indignitatisque homines expertos, adversus notum malum irritatos esse. Discordia civilis quas importet clades, audisse magis a patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare. magis laudaturum, si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuntient, ut in potestate senatus, ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium, si tutelam alieni*

ni regni suum regnum velit facere, eundem se censere, multo acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo, repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est; quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium: ita post mortem ejus ante eam diem nulla de re neque convocati, neque consulti fuerant. Ut ventum ad Andronodorum est: ipsum quidem movebat & civium consensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, velut munitissima prodita, atque alienata: sed evocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysii Tyranni vocis: *qua pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere, & parare eam, difficile, atque arduum esse. paululum sumeret spatii ad consultandum ab legatis. eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate ejus futura.* Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neque extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaque legatos renuntiare jussit, futurum se in senatus, ac populi potestate. Postero die, luce prima patefactis insulæ portis, in forum Achradinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniam petivit. *Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res a publicis, sed, strictis semel gladiis, timentem qui finis cædibus esset futurus, utrum, quod satis libertati foret,*

con-

contentinece tyranni essent: an quicunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministeriis regiam contigissent, aliena culpa rei trucidarentur. postquam animadvertit, eos, qui liberassent patriam, servare etiam libertatem velle, atque undique consuli in medium: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæque essent, quando eum, qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conversus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum, ac Sosim, *facinus*, inquit, *memorabile fecistis. sed, mihi credite, inchoata vestra gloria nondum perfecta est: periculumque ingens manet, nisi communi concordia consulitis,*
23 *ne libera afferatur respub.* Post hanc orationem, claves portarum pecuniæque regiæ ante pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deum supplicaverunt cum conjugibus, ac liberis. Postero die comitia prætoribus creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam absentes, Sopatrum ac Deomenem, fecerunt. Qui, auditis iis, quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat, Syracusas devectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. & ea, quæ in insula erat, & Achradina, tradita est. murique ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento interfepiebat insulam, consensu omnium dejecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem.

CA-

CAPUT XII.

Hippocrates, & Epicides, per quos Annibali, atque Hieronymo juncta amicitia fuerat, rem ad Carthaginienses trahere clam Syracusis conantur.

Hippocrates, atque Epicides, audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuntio interfecto celare voluerat: deserti a militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. ubi ne suspecti observarentur, tanquam novandi res aliquam occasionem quærentes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum, tanquam amicum, ac socium. paruisse imperio ejus, cujus imperator suus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere, ut præsidii dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parva opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant. sed, quod volebant, non quam maturato opus erat, gnaviter expediebant. Interim juvenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus sociis Romanorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatum, optimatesque, moliri clam eos atque struere, ut Syracusæ per speciem reconciliandæ societatis in ditione Romanorum sint: dein factio, ac perpauci auctores fœderis renovati dominentur.

CAPUT XIII.

Detecta Syracusis regiorum contra libertatem conjuratione, omnes regiæ stirpis interficiuntur: ex his Heraclea, Hieronis filia, cum duabus natis virginibus misera morte occiditur. Seditiones deinde excitantibus apud multitudinem Hippocrate, atque Epicide, cum alii ad Carthaginienses, alii ad Romanos rem traherent, tandem Romani potius, quam Carthaginienses socii leguntur.

24 HIs audiendis, credendisque opportuna multitudo major in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati, & Epicidi solum spem novandarum rerum, sed Andronodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem uxoris vocibus monentis, nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia nova, atque incognita libertate essent, dum regiis stipendiis pastus obversaretur miles, dum ab Annibale missi duces assueti militibus juvare possent incœpta: cum Themisto, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere allueverat, incaute aperit. Huic & genus, & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaque fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad prætores defert. Qui ubi rem haud vanam esse certis indiciis compererunt: consultis senioribus, & auctoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistum, atque Andronodorum interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrociore, causam aliis ignorantibus, ortus esset:

esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principium conjurationis factum ab Hermoniæ, Gelonis filiæ, nuptiis, quibus Themisto juncta esset: Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos ad cædem prætorum, principumque aliorum: bonaque eorum prædæ futura interfectoribus pronuntiatum: jam mercenariorum manum assuetam imperiis Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosque agerentur, totamque viris, armisque instructam conjurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam jure cæsi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variæ, atque incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in vestibulo curiæ corpora conjuratorum eo metu compresserunt, ut silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab Senatu, & ab collegis, ut verba faceret. Is (tanquam 25
reos agebat) ab ante acta vita orsus, quæcunque post Hieronis mortem scelesté, atque impie facta essent, Andronodorum, ac Themistum arguit fecisse. *Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum, ac vixdum pubescentem facere potuisse? tutores, ac magistratus ejus sub aliena invidia regnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos jam morti destinatosque, alia nova scelera post mortem tyranni molitos. palam primo, cum clausis Andronodorus insulæ portis, hereditatem regni creverit: quæque procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis, qui in insula erant, circumsessus ab universa civitate, quæ Achradinam tenuerit,*

rit, nequicquam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectare conatus sit. Et ne beneficio quidem, atque honore potuerit vinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset prætor. Sed animos eis regios regias conjuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum vivere debere, nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est: aut servit humiliter, aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt. & non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui avidos atque intemperantes plebejorum animos ad sanguinem, & cædes irritent. sic tum extemplo prætores rogationem promulgarunt, (acceptaque pene prius, quam promulgata est) ut omnes regiæ stirpis interficerentur. missique a prætoribus Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, conjuges An-
26 dronodori, & Themisti, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, uxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum missus, voluntarium consciverat exilium. Ea cum ad se quoque venire præscisset, in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris, *ne se innoxiam invidia Hieronymi conflagrare sinerent. nihil se ex regno illius, præter exilium viri, habere. neque fortunam suam eandem vivo Hieronymo fuisse, quam sororis: neque interfecto eo, caussam eandem esse. Quid, quod si Andronodoro consilia processissent, illa cum viro fuerit regna-*

tura,

tura, sibi cum cæteris serviendum? Si quis Sosippo nuntiet, interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas, cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit navim, atque in patriam rediturus? Quantum spes hominum fallit: in liberata patria conjugem ejus, ac liberos de vita dimicare? quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculum a sola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus esse? At enim periculi quidem nihil ab se timeri: invisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliaque, & asportari Alexandriam juberent ad virum uxorem, ad patrem filias. Aversis auribus, animisque, casse ne tempus tereretur, (ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare institit: a qua ætate etiam hostes irati abstinerent: ne tyrannos ulciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam a penetralibus jugulant. in virgines deinde respersas matris cruore impetum faciunt: quæ alienata mente simul luctu, metuque, velut captæ furore, occursu se ex sacrario proripuerunt: ut, si effugium patuisset in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore evaserunt: tenentibusque, cum tot ac tam validæ eluctandæ manus essent, sese eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum omnia replessent sanguine, exanimes corruerunt. cædemque per se miserabilem, miserabiliorem casus fecit: quod paulo post nuntius venit, mutatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur.

Ira deinde ex misericordia orta: quod adeo
festinatum ad supplicium, neque locus pœ-
nitendi, aut regressus ab ira relictus esset.
itaque fremere multitudo, & in locum An-
dronodori, ac Themisti (nam ambo prætores
fuerant) comitia poscere, quæ nequaquam
27 ex sententia prætorum futura essent. Sta tu-
tus est comitiis dies: quo, nec opinantibus
omnibus, unus ex ultima turba Epicidem
nominavit: tum inde alius Hippocratem.
crebriores deinde eæ voces, & cum haud du-
bio assensu multitudinis esse. Et erat confu-
sa concio, non populari modo, sed militari
quoque turba, magna ex parte etiam perfu-
gis, qui omnia novare cupiebant, permistis.
Prætores dissimulare primo: & trahendam
rem esse. postremo victi consensu, & sedi-
tionem metuentes, pronuntiant eos præto-
res. Nec illi primo statim creati nudare quid
vellent: quanquam ægre ferebant, & de in-
duciis dierum decem legatos isse ad Appium
Claudium: &, impetratis eis, alios, qui
de fœdere antiquo renovando agerent, mis-
sos. Ad Murgantiam tum classem navium
centum Romanus habebat, quo evaderent
motus ex cædibus tyrannorum orti Syracu-
sis, quove eos ageret nova atque insolita li-
bertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad
Marcellum venientem in Siciliam legati Sy-
racusani missi ab Appio essent: auditis con-
ditionibus pacis, Marcellus posse rem con-
venire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui
coram cum prætoribus de renovando fœdere
agerent, misit. Et jam ibi nequaquam ea-
dem quies, & tranquillitas erat. postquam
Punicam classem accessisse Pachynum alla-
tum est; dempto timore, Hippocrates, &
Epicides nunc apud mercenarios milites,

nunc apud transfugas, prodi Romanis Syra-
cusas, criminabantur. At vero Appius na.
ves ad hostium portus, quid aliæ partis ho-
minibus animi accederet, opperiens, in sta.
tione habere cœpit. Ingens in speciem cri-
minibus vanis accesserat fides: ac primo et-
iam tumultuose decurrerat multitudo ad pro-
hibendos, si in terram egrederentur. In hac 28
turbatione rerum in concionem vocari pla.
cuit, ubi cum alii alio tenderent, nec pro-
cul a seditione res esset, Apollonides, prin-
cipum unus, orationem salutarem, ut in
tali tempore, habuit: *Nec spem salutis, nec
perniciem propiorem unquam civitati ulli fuisse.
si enim uno animo omnes vel ad Romanos, vel ad
Carthaginienses inclinent, nullius civitatis sta-
tum fortunatiorem, gratioremve fore. si alia
alio trahat res, non inter Pœnos, Romanosque
bellum atrocius fore, quam inter ipsos Syracu-
sanos: cum intra eosdem muros pars unaqua-
que suos exercitus, sua arma, suos habitura
sit duces. itaque ut idem omnes sentiant, sum-
ma vi agendum esse. utra societas sit utilior,
longe minoris adeo rem momenti ad consultatio-
nem esse. sed tamen Hieronis potius, quam Hie-
ronymi auctoritatem sequendam in sociis legen.
dis, vel quinquaginta annis feliciter expertam
amicitiam nunc incognitæ, quondam infideli,
præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad
consilium, quod Carthaginiensibus ita pax ne-
gari possit, ut non utique in præsentia bellum
cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut
pacem, aut bellum habendum.* Quo minus
cupiditatis, ac studii visa est oratio habere,
eo plus auctoritatis habuit. Adjectum est
prætoribus, ac delectis senatorum milita-
re etiam consilium: jussi & duces ordinum,
præfectique auxiliorum simul consulere.

Cum ſæpe acta res eſſet mediis certaminibus: poſtremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittique cum eis legatos ad rem confirmandam.

CAPUT XIV.

Junctum cum Romanis fœdus per Hippocratem, & Epicidem rumpitur: cum ex Leontinis facta eſſet in Romanam ſtationem irruptio, accurrens Marcellus urbem expugnat: fugientes inde Hippocrates, atque Epicides, aucta fama cædis, Romanorum crudelitatem per literas quoque fictas ſuſpectam faciunt: miſſis Syracuſas falſis nuntiis, ibi quoque tumultus excitant: mox accedentes ipſi, opera concitatæ multitudinis urbem occupant.

29 Dies haud ita multi interceſſerant, cum ex Leontinis legati præſidium finibus ſuis orantes venerunt. Legatio peropportuna viſa ad multitudinem inconditam ac tumultuoſam exonerandam, duceſque ejus ablegandos. Hippocrates prætor ducere eo transfugas juſſus. ſecuti multi ex auxiliis mercenariis quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus, & miſſis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod jandiu cupiebant, novandi res occaſio data eſt: & hi ſentinam quandam urbis rati exhauſtam, lætabantur. cæterum levaverunt modo in præſentia velut corpus ægrum, quo mox in graviorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima provinciæ Romanæ primo furtivis excurſionibus vaſtare cœpit: deinde cum ad tuendos ſociorum agros miſſum ab Appio præſidium eſſet, omnibus copiis impetum

in

in oppositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam unquam causam, nisi Hippocrates, atque Epicides non ab Syracusis modo, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos adversus populum Romanum concitatos cernebat: avertere etiam ab Syracusis cœpit. *Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, ut quicunque populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent: nec jam libertate contentos esse, nisi etiam regnent, ac dominentur. Renuntiandum igitur eis esse, Leontinos quoque æquum censere liberos esse, vel quod in solo urbis suæ tyrannus ceciderit: vel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisque regiis ducibus, Syracusas sit concursum. Itaque aut eximendum id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam.* Facile multitudini persuasum. legatisque Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atque Epicidem abire, seu Locros, seu quo alio mallent, dummodo Sicilia crederent, jubentibus, ferociter responsum est: neque mandasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis facerent, neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes, Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere, bellum Romanos cum iis gesturos, neque sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti, suæ rursus ditionis essent, sicut pax convenisset. Marcellus cum omni

exercitu profectus in Leontinos, Appio quoque accito, ut altera parte aggrederetur, tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates, atque Epicides, posteaquam capi muros, refringique portas viderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clam nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumen nuntius occurrit, captam urbem esse, cætera falsa mista veris ferens, cædem promiscuam militum, atque oppidanorum factam, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem, bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisque omnibus, duces (erant autem Sosis, ac Dinomenes) quid agerent, consultabant. Erroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati, ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum, militumque aliorum nemo post captam urbem violatus fuerat: suaque omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat, restituebantur. Nec ut in Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere: nec ut eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent prætores, sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent; exercitum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe, territis omnibus, per proditionem urbis potiundæ. quod ubi frustra eis fuit incæptum, vi agendum rati, postero die Megaris castra movent, ut Herbesum omnibus copiis oppugnarent. Hippocra-

crates, & Epicides non tam tutum prima specie, quam unum, spe undique abscisa, consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obviam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Trasymenum inter Romana auxilia, dimissique. quos ubi ex signis armorum habituque cognovere Hippocrates, atque Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia supplicum porrigentes orare, *ut reciperent sese: receptosque tutarentur, neu proderent Syracusanis, a quibus mox ipsi trucidandi populo Rom. dederentur*. Enimvero conclamant: *bonum ut animum haberent, omnem se cum illis fortunam subituros*. Inter hoc col- 31
loquium signa constiterant, tenebaturque agmen: necdum, quæ moræ causa foret, pervenerat ad duces. Postquam Hippocratem, atque Epicidem adesse pervasit rumor, fremitusque toto agmine haud dubie approbantium adventum eorum, extemplo prætores citatis equis ad prima signa perrexerunt: *qui mos ille, qua licentia Cretensium esset*, rogitantes, *colloquia serendi cum hoste, injussuque prætorum miscendi eos agmini suo?* comprehendi, vincirique catenis jusserunt Hippocratem. Ad quam vocem tantus extemplo primum a Cretensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab aliis, ut facile, si ultra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertique rerum suarum Megaram, unde profecti erant, referri signa jubent, nuntiosque de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis, & Cre-

tensium quibusdam ad itinera insidenda mis-
sis, velut interceptas litteras, quas ipse com-
posuerat, recitat. *Praetores Syracusani Mar-
cello suo S.* Secundum salutem, ut assolet,
scriptum erat, *Recte eum, atque ordine fe-
cisse, quod in Leontinis nulli pepercisset. Sed
omnium mercenariorum militum eandem esse cau-
sam: nec unquam Syracusas quieturas, donec
quicquam externorum auxiliorum aut in urbe,
aut in exercitu suo esset. itaque daret operam,
ut eos, qui cum suis praetoribus castra ad Me-
garam haberent, in suam potestatem redigeret,
ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas.*
Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad
arma discursum est, ut prætores inter tu-
multum pavidi obequitaverint Syracusas.
& ne fuga quidem eorum seditio compressa
est, impetusque in Syracusanos milites fie-
31 bat. nec ab ullo temperatum foret, ni Epi-
cides, atque Hippocrates iræ multitudinis
obviam issent: non a misericordia, aut hu-
mano consilio; sed ne spem reditus præci-
derent sibi; & cum ipsos simul milites fidos
haberent, simul obsides, tum cognatos quo-
que eorum, atque amicos tanto merito pri-
mum, dein pignore sibi conciliarent. ex-
pertique quam vana, aut levi aura mobile
vulgus esset, militem nacti ex eo numero,
qui in Leontinis circumsessi erant, subor-
nant, ut Syracusas perferret nuntium con-
venientem eis, quæ ad Mylam falso nuntia-
ta erant; auctoremque se exhibendo, ac ve-
32 lut visa, quæ dubia erant, narrando, conci-
taret iras hominum. Huic non apud vulgum
modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam
introductus movit, ut vani quidam homines
palam ferrent, perbene detectam in Leonti-
nis esse avaritiam, & crudelitatem Roma-
norum

norum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo majus ibi avaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaque claudendas cuncti portas, & custodiendam urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud militares pene omnes, partemque magnam plebis invisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumque pauci quanquam inflati vano nuntio erant, tamen ad propius, præsentiusque malum cautiores esse. Et jam ad Hexapylum erant Hippocrates, atque Epicides: ferebanturque colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Jam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, cum prætores intervenerunt. & primo imperio minisque, deinde auctoritate deterrendo, postremo, ut omnia vana erant, obliti majestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris portæ effringerentur. effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prætores in Achradinam cum juventute popularium confugiunt. mercenarii milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Achradina quoque primo impetu capitur; prætoresque, nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cędibus finem fecit. Postero die servi ad pileum vocati, & carcere vincti emissi. confusaq; omnis multitudo Hippocratem, atque Epicidem creant prætores: Syracusæque, cum breve tempus libertas affulsisset, in antiquam servitutem reciderunt.

CA-

CAPUT XV.

Syracusas, ubi per legatos de pace missos nihil proficitur, terra marique Marcellus aggreditur: omnes conatus ludificante bellicis machinis Archimede, ab oppugnatione absistit.

33 HÆc nuntiata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et jam non modo pacis, sed ne belli quidem jura relicta erant, cum Romanus exercitus ad Olympicum (Jovis id templum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates, atque Epicides obviam cum suis processerunt. Romanus orator, *non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumque afferre* ait: *& iis, qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis, qui metu oppressi, fœdiorem non exilio solum, sed etiam morte servitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaque si eis, qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis auctores dedantur, & libertas, legesque Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse. si ea non fiant, quicunque in mora sit, bello persecuturos.* Ad ea Epicides, *si qua ad se mandata haberent, responsum eis*, ait, *se daturos fuisse: cum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset, tum reverterentur. Si bello lacessant,*

fant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas, ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra, marique simul cœptæ oppugnari Syracusæ, terra ab Hexapylo, mari ab Achradinæ, cujus murus fluctu alluitur. & quia sicut Leontinos terrore, ac primo impetu ceperant, non diffidebant, vastam, disjectamque spatio urbem parte aliqua se invasuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admoverunt. Et habuisset tanto impetu cœ- 34
pta res fortunam, nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, unicus spectator cœli, siderumque, mirabilior tamen inventor, ac machinator bellicorum tormentorum, operumque; quibus ea, quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis vallibus adiri possent, ut cuique aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Achradinæ murum, qui, ut ante dictum est, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris navibus sagittarii, funditoresque, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naves. junctæ aliæ binæ ad quinqueremes, ademptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum velut naves agerentur: turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Adversus hunc navalem apparatum, Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas, quæ pro-

procul erant, naves, ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores levioribus, eoque magis crebris petebat telis. poſtremo ut ſui vulnere intacti tela in hoſtem ingererent, murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere caveis aperuit: per quæ cava pars ſagittis, pars ſcorpionibus modicis ex occulto petebant hoſtem. Quæ propius quidem ſubibant naves, quo interiores ictibus tormentorum eſſent, in eas tollenone ſuper murum eminente ferrea manu firmæ catenæ illigata, cum injecta proræ eſſet, gravique libramento plumbi recelleret ad ſolum, ſuſpenſa prora, navim in puppim ſtatuebat. dein remiſſa ſubito, velut ex muro cadentem navim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebat, ut etiam ſi recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio eſt eluſa: omniſque vis eſt averſa, ut totis viribus terra aggrederentur. ſed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum inſtructa erat, Hieronis impenſis curaque per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adjuvabat loci: quod ſaxum, cui impoſita muri fundamenta ſunt, magna ex parte ita proclive eſt, ut non ſolum miſſa tormento, ſed etiam quæ pondere ſuo provoluta eſſent, graviter in hoſtem inciderent. eadem cauſa ad ſubeundum arduum aditum inſtabilemque ingreſſum præbebat. Ita conſilio habito, cum omnis conatus ludibrio eſſet, abſiſtere oppugnatione, atque obſidendo tantum arcere terra marique commeatibus hoſtem placuit. Interim Mar-
35 cellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant, Pelorum, atque Herbeſum dedentibus ipſis recepit, Megaram vi captam diruit, ac diri-

puit,

puit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum terrorem.

CAPUT XVI.

Ex occupatis ab Hippocrate & Epicide Syracusis, facta spe Pœnis repetenda Siciliæ, Himilco Carthagine cum navis viribus adveniens Agrigentum recipit: spectantes inde ad defectionem Siculos cohibet prospere commissa a Marcello pugna cum Hippocrate, qui ut Himilconi se adjungeret, Syracusis exierat.

PEr idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copiis ante tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginem, aditusque ibi & ab legatis Hippocratis, alterisque Annibalis, qui venisse tempus ajebant Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facile perpulerat, ut, quantæ maxime possent, peditum equitumque copiæ in Siciliam trajicerentur. adveniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque civitatum, quæ partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis, animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præesset custodiæ urbis, Hippocrates Himilconi conjunctus, bellum adver-

sus consulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodiis loca profectus, castra circa Acrillas urbem ponebat. Munientibus supervenit Marcellus, ab Agrigento jam occupato, cum frustra eo, prævenire hostem festinans, tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quam illo tempore, ac loco Syracusanum sibi exercitum obviam fore. sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, ut quibus nequaquam eis copiis, quas habebat, par esset, quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes casus composito,

36 ibat. Forte ea cura, quæ erat adversus Pœnos præparata, adversus Siculos usui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus eos, & plerosque inermes, quod peditum fuit, circumvenit. eques, levi certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit: & post paucos dies Himilco, adjuncto Hippocrate, ad flumen Anatim, octo ferme inde millia, castra posuit. Sub idem fere tempus & naves longæ quinque & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare, classis præfecto, in magnum portum Syracusas ex alto decurrere: & Romana item classis XXX quinqueremes legionem primam Panormi exposuere: versumque ab Italia bellum. adeo uterque populus in Siciliam intentus fuisse videri poterat. Legionem Romanam, quæ exposita Panormi erat, venientem Syracusas, prædæ haud dubiæ sibi futuram, Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo namque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum

obviam

obviam progressum, pervenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens navibus suis, duplici facile numero classe adventantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia aggravari socios, velis in altum datis, in Africam transmisit.

CAPUT XVII.

Himilco Murgantiam per proditionem recipit. Enna, cum defectionem & ipsa ab Romanis agitaret, a L. Pinario præfecto præsidii, trucidatis oppidanis, id quod in tali re videbatur necessarium, retinetur.

ET Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua prius, quam majoribus copiis jungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento, & viribus hostem tenebat: ne frustra assidendo, spectandoque obsidionem sociorum, tempus tereret, castra inde movit: ut quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoveret exercitum: ac præsens suas res foventibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna vis, commeatusque omnis generis convecti erant a Romanis. Ad hanc defe- 37
ctionem erecti sunt & aliarum civitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Enna in excelso loco ac prærupto undique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumque præsidii haud sane opportunum insidiantibus habebat, L. Pinarius erat, vir acer, & qui plus

pluſin eo, ne poſſet decipi, quam in fide Siculorum, reponeret. & tum intenderant eum ad cavendum omni cura tot audita proditiones defectioneſque urbium, & clades præſidiorum. itaque nocte, dieque juxta parata, inſtructaque omnia cuſtodiis, ac vigiliis erant: nec ab armis, aut loco ſuo miles abſcendebat. Quod ubi Ennenſium principes jam pacti cum Himilcone de proditione præſidii, animadverterunt, nulli occaſioni fraudis Romanum patere, aperte, ac propalam placuerat agendum. *Urbem, arcemque ſua poteſtatis ajunt debere eſſe, ſi liberi in ſocietatem, non ſervi in cuſtodiam traditi eſſent Romanis. itaque claves portarum reddi ſibi, aequum cenſent. bonis ſociis fidem ſuam maximum vinculum eſſe. & ita ſi populum Romanum ſenatumque gratias habiturum, ſi volentes, ac non coacti manſiſſent in amicitia*. Ad ea Romanus, *ſe in præſidio impoſitum eſſe* dicere *ab imperatore ſuo: claveſque portarum, & cuſtodiam arcis ab eo accepiſſe, qua nec ſuo, nec Ennenſium arbitrio haberet, ſed ejus, qui commiſiſſet. præſidio decedere, apud Romanos capitale eſſe: & nece liberorum etiam ſuorum eam parentes ſanxiſſe. conſulem Marcellum haud procul eſſe: ad eum mitterent legatos, cujus juris, atque arbitrii eſſet. Se ve-*
37 *ro* negare *illi miſſuros*: teſtarique, *ſi verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis ſua quaſituros*. Tum Pinarius ait illis, *ſi ad conſulem gravarentur mittere, ſibi ſaltem darent populi conſilium: ut ſciretur, utrum paucorum ea denuntiata, an univer-*
38 *ſa civitatis eſſent*. Conſenſu in poſterum diem concio edicitur. Poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe recepit, convocati,

militibus, *Credo ego vos audisse, milites,* inquit, *quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumventa, & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudem, deum primo benignitate, dein vestra ipsi virtute, dies noctesque perstando ac pervigilando in armis, vitastis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, aperte ac propalam claves portarum reposcunt. quas simul tradiderimus. Carthaginiensium extemplo Enna erit: fœdiusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem unam ægre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumque in vos populum. itaque crastino die aut vestro, aut Ennensium sanguine Enna inundabitur. nec præoccupati peculii: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum, ejus victoria erit. Intenti ergo omnes armatique signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus, quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum dedero, tum mihi undique clamore sublato, turbam invadite, ac sternite omnia ferro: & cavete, ne quisquam ex iis supersit, a quibus aut vis, aut fraus timeri possit. Vos, Ceres mater, ac Proserpina, precor, cæteri superni, infernique dii, qui hanc urbem, hos sacratos lacus, lucosque colitis, ut ita nobis volentes propitii adsitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilii capimus. Pluribus vos, milites, hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem*

tem

rem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone, & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi,
39 corpora curant. Postero die alii aliis locis ad obsidenda itinera, claudendosque oppidanis exitus, pars maxima super theatrum, circaque, assueti & ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum a magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re jus ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem, quæ pridie, prius dixisset; primo sensim, ac plures reddere claves, dein jam una voce id omnes juberent; cunctantique, ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur ultra vim ultimam dilaturi: tum præfectus toga signum, ut convenerat, dedit: militisque intenti dudum ac parati, alii superne in adversam concionem clamore sublato decurrunt: alii ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Ennenses cavea inclusi: coacervanturque non cæde solum, sed etiam fuga, cum alii super aliorum capita ruerent, atque integri sauciis, vivi mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & urbis captæ modo fugaque, & cædes omnia tenet, nihilo remissiore militum ira, quod jure turbam inermem cædebant, quam si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Enna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbavit, & prædam Ennensium militibus concessit, ratus timore deterritos temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigiis raptæ quondam Proserpinæ, prope uno die omnem Siciliam pervasit. & quia

cæde

cæde infanda rebantur non hominum tantum, ſed etiam deorum ſedem violatam eſſe: tum vero qui etiam ante dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum ſeſe recepit, cum acciti a proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admoviſsent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus aliis in caſtra convectis, præſidio modico ibi relicto, ad Syracuſas obſidendas venit. inde, Appio Claudio Romam ad conſulatum petendum miſso, T. Quintium Criſpinum in ejus locum claſſi caſtriſque præfecit veteribus: ipſe hibernacula quinque millia paſsuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communiit, ædificavitque.

CAPUT XVIII.

M. Valerius prætor contra Philippum bellum jam moventem profectus, Oricum ab illo captum recuperat. Rex deinde cum Apolloniam tentaret, ibi nocturno prælio oppreſſus, cum prope inermi exercitu in Macedoniam fugatur.

HÆc in Sicilia uſque ad principium hye- 40
mis geſta. Eadem æſtate & cum Philippo Rege, quod jam ante ſuſpectum fuerat, motum bellum eſt. Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem venerunt, præſidentem claſſi, Brunduſio, Calabriæque circa litoribus, nuntiantes, Philippum primum Apolloniam tentaſse, levibus biremibus CXX flumine adverſo ſubvectum: deinde, ut ea res tardior ſpe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admoviſse:

cam

eamque urbem sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes, orabant, ut opem ferret, hostemque haud dubium Romanis, terra, aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam caussam, nisi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius, præsidio loci ejus relicto P. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quot longæ naves militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum pervenit: urbemque eam levi tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nuntiantes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere ultra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum navibus longis mittit ad hostium fluminis cum præfecto socium Nævio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is, expositis in terram militibus, navibusque Oricum retro, unde venerat, ad cæteram classem remissis, milites procul a flumine per viam minime ab regiis obsessam duxit: & nocte, ita ut nemo hostium sentiret, urbem est ingressus. Die insequenti quievere, dum præfectus juventutem Apolloniatum, armaque, & urbis vires inspiceret. ubi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus, castra hostium adeo neglecta atque aperta intravit, ut satis constaret, prius plus mille hominum vallum intrasse, quam quisquam sentiret:

tiret: ac si cæde abstinuissent, pervenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitavit hostes. inde tantus terror, pavorque omnes occupavit, ut non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque, nedum regi, vix decoro habitu, ad flumen navesque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ urbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam devexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne navibus capessere fugam rex posset. Itaque Philippus neque terrestri, neque navali certamine satis fore parem se fidens, subductis, aut incensis navibus, terra Macedoniam petit, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hibernavit.

CAPUT XIX.

P, & Cn. Scipiones in ulteriorem Hispaniam ducto exercitu, Pœnos, qui pop. Rom. socios ibi oppugnabant, multis præliis, magna ubique facta cæde, superant.

Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quam Romani amnem Ibe- A I

Iberum transirent; ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt: defecissetque ab Romanis ulterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubiis sociorum animis in tempore advenisset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & convexerant ante frumentum, tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenque Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communivere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Asdrubal, Gisgonis filius, tertius Carthaginensium dux, cum exercitu justo advenit: contraque castra Romana trans fluvium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa visenda, haud fefellit hostes: oppressissentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoque circumsessus, adventu fratris obsidione eximitur. Castulo urbs Hispaniæ valida ac nobilis, & adeo conjuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgim oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat: videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi: Cn. Scipio, ut sociis præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra, cum magna cæde hostium urbem est ingressus, & postero die eruptione æque felici pugnavit. supra duodecim millia hominum cęsa duobus pręliis: plus decem millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita

ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) a Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adveniens Cn. Scipio solvit. Ad Mundam exinde castra Punica mota, & Romani eo confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas. egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pavorq; circa eum ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus. Ceterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elephanti etiam usque ad vallum acti erant: superque ipso novem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: prope tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere, & ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quam antea, quia pauciores superfuerant, qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, brevi replevit exercitum: animosque ad tentandum deintegro certamen fecit. Alii plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdem animis, quibus prius, eodemque eventu pugnavere: plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quam mille capta: & signa militaria LVIII, & spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæque magnus numerus. duo 42

etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto, & Civismaro nomina erant.) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cum jam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quod causa belli esset, quintum jam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum, vi pulso præsidio Punico, receperunt: cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, urbemque eorum delevere.

CAPUT XX.

Romæ creantur novi Coss. Q. Fabius Maximus, proximi Cos. filius, & T. Sempronius Gracchus iterum: cum ab his Senatus de bello consultus esset, provinciæ atque exercitus dividuntur: iidem Coss. antequam ab Urbe contra Annibalem moveant, prodigia procurant.

43 HÆc in Hispania, Q. Fabio, M. Claudio consulibus, gesta. Romæ cum tribuni plebis novi magistratum inissent, extemplo censoribus P. Furio, & M. Atilio a L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo, tribu moverant, atque ærarium fecerant, propter conjurationem deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed novem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissique fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furii: M. Atilius magistratu se abdicavit. Consularia comitia habita a Q. Fabio Maximo

ximo consule. creati consules ambo absentes, Q. Fabius maximus, consulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Atilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fulvius Centumalus, & M. Æmilius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pavore aliis in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitiis perfectis ab Q. Fabio consule designati consules Romam accersiti magistratum U.C.
inierunt: senatumque de bello ac provinciis 537
suis, prætorumque, & de exercitibus, quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque provinciæ atque exercitus divisi. Bellum un- 44
decunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus unus, quem ipse Sempronius habuerat, alter, quem Fabius consul. eæ binæ erant legiones. M. Æmilius prætor, cujus peregrina sors erat, jurisdictione Atilio collegæ, prætori urbano, mandata, ut Luceriam provinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius, qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio provincia Ariminum, Cn. Fulvio Suessula, cum binis item legionibus evenerunt, ut Fulvius urbanas legiones duceret, Tuditanus a M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia provinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis, quibus regnum Hieronis fuisset, Lentulo pro prætore provincia vetus: T. Otacilio classis, exercitus nulli additi novi: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione, & classe, quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu, (duæ autem legiones erant) Sardinia: C.

Terentio cum legione una, cui jam diu præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ jussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copiis adversus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Consules, duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, prius, quam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus, ac portæ tactæ. & Ariciæ etiam Jovis ædes de Cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum, auriumque credita pro veris. Navium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. Et Jovis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse; & flumen Amiterni cruentum fluxisse.

CAPUT XXI.

Altero Cos. Sempronio in Lucanos profecto, Fabius in Apuliam pergit: ad eum Arpis transfugiens Altinus, qui antea defectionis ad Annibalem ibi auctor fuerat, ut dubia adhuc fidei, in custodiam traditur: re Arpis cognita, ejus conjux, & liberi ab Annibale vivi comburuntur.

His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obviam filius progrederetur, lictoresque verecundia majestatis ejus taciti anteirent, non summoventes patrem, præter undecim fasces equo prævectus senex, ut consul, animadvertere proximum lictorem jussit; & is ut descenderet ex equo, inclamavit: tum de-

demum desiliens, *experiri*, inquit, *volui fili, satin' scires consulem te esse*. In ea castra Cassius Altinus Arpinus clam nocte cum tribus 45 servis venit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consilium retulisset Fabius, Altinus *pro transfuga verberandus, necandusque videri, ancipitis animi, communis hostis; qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetque ad defectionem Arpos: tum, posteaquam res Romana, contra spem votaque ejus, velut resurgeret, turpius videatur novam referre proditionem: ut proditio pro septemvirali judicio esset, semperque aliud sentiret, infidus socius, vanus hostis, ad Faleriorum, Pyrrhive proditorem, tertium transfugis documentum esset*. Contra ea consulis pater Fabius, *temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari, & agere*, ajebat: *cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quo modo fieri possit, ne qui socii a populo Romano descifcant, & non vocitent. documentum autem ducant statui oportere, si quis resipiscat, & antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin brevi deserta ab sociis Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia juncta visura sit? Se tamen non eum esse, qui Altino fidei quicquam censeat habendum, sed mediam consecuturum consilii viam: neque eum pro hoste, neque pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul a castris placere in aliqua fida civitate servari per belli tempus, perpetrato bello, tum*

consultandum, utrum defectio prior plus meriti sit pœna, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est, catenisque ligatus traditus & ipse, & comites: & auri satis magnum pondus, quod secum tum attulerat, ei servari jussum. Calibus eum interdiu solutum custodes sequebantur, nocte clausum asservabant. Arpis domi primum desiderari, quærique est cœptus; dein fama per totam urbem vulgata, tumultum pro principe amisso fecit: metuque rerum novatum, extemplo nuntii ad Annibalem missi. Quibus nequaquam offensus Pœnus; quia & ipsum, ut ambiguæ fidei virum, suspectum jampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, vendendique. cæterum ut iræ magis, quam avaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque gravitatem addidit: conjugemque ejus ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantum auri argentique domi relictum esset, satis cognitis omnibus, vivos combussit.

CAPUT XXII.

Arpi per Fabium consulem Romanis sine clade restituuntur.

46 FAbius ab Suessula profectus, Arpos primum instituit oppugnare. ubi cum a mille fere passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm urbis, mœniaque, quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neglectam custodia vidit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes oppugnandas usui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit,

git, tribunosque viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribui; eosque, ubi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas jussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem urbis. eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte claustra refringere jubet; & tenentes partem urbis cornu signum dare, ut cæteræ copiæ admoverentur, parata omnia, atque instructa sese habituri. Ea impigre facta. & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum juvit. Imber a nocte media coortus, custodes vigilesque dilapsos e stationibus suffugere in tecta coegit, sonituque primo largioris procellæ strepitum demolientium portam exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum sopivit. Posteaquam portam tenuerunt, cornicines in viaparibus intervallis dispositos canere jubent, ut consulem excirent. Id ubi factum ex composito est, signa efferri consul jubet: ac paulo ante lucem per effractam portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati 47 sunt, jam & imbre conquiescente, & propinqua luce. Præsidium in urbe erat Annibalis quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primo in tenebris, angustisque viis est; cum Romani non vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent, ne peti superne ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpinique, & Romani: atque inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus

Romanis, quid sibi vellent Arpini? quam obnoxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici adversus veteres socios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum a principibus datos, pene captos oppressosque a paucis esse: initio orto plures cum pluribus colloqui. postremo prætor Arpinus ab suis ad consulem deductus, fideque data inter signa aciesque, Arpini repente pro Romanis adversus Carthaginienses arma verterunt. Hispani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quam ut sine fraude Punicum emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade ullius, præterquam unius, veteris proditoris, novi perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari jussa. operaque eorum forti ac fideli persæpe Respub. usa est.

CAPUT XXIII.

Ad Cn. Fulvium prætorem ad Suessulam aliquot Campani equites transfugiunt: ab altero prætore Sempronio Aternum expugnatur. Romæ fœdum incendium exoritur.

Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset, equites CXII. nobiles Campani, per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super-

per Suessulam erant, venerunt. stationi militum, qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fulvius castris præerat: cui ubi nuntiatum est, X ex eo numero jussis inermibus deduci ad se, ubi quæ postularent audivit: (nihil autem aliud petebant, quam ut Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Aternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris, argentique signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum Æquimelio, Jugarioque vico: in templis Fortunæ ac Matris Matutæ, & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra, profanaque multa absumpsit.

CAPUT XXIV.

Syphax rex Numidarum in amicitiam Romanorum ascitus, atque rationem pedestris belli ab iis edoctus, cum Carthaginiensibus prospere congreditur: victus deinde a Masanissa, pro Carthaginiensibus pugnante, in Maurusios refugit.

EOdem anno P. & Cn. Cornelii, cum 48
in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres reciperent socios, & novos adjicerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat Rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemque facerent, & pollicerentur, si perseveraret urgere bello Carthaginienses, gratam eam

rem fore senatui populoque Romano: & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusque cum legatis de ratione belli gerendi, ut veterum militum verba audivit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animadvertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus sociis facerent, oravit: *ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret, rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita jam inde a principiis gentis majores suos bella gessisse, ita se a pueris insuetos, sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se aequari robore virium velit. & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi, ordinandique, & instruendi eos artem ignorare: omnia, velut forte congregata, turba sua inscia, ac temeraria esse.* Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt, fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata, Numidasque legatos in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis: iisdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa juventute regi pedites conscripsit: ordinatosque proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & servare ordines docuit: & operi, aliisque institutis militaribus ita assuefecit, ut brevi rex non equiti magis fideret,

deret, quam pediti, collatisque æquo campo signis, justo prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis adventus magno emolumento fuit: namque ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis juncta amicitia est. Quod ubi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massylia ea gens vocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Massanisam habebat, XVII. annos natum, & cæterum juvenem ea indole, ut jam tum appareret, ejus regnum opulentius, quam quod accepisset, facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis junxisset; ut potentior societate eorum adversus reges, populosque Africæ esset, docent, melius fore Galæ quoque Carthaginiensibus jungi quam primum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, ut exercitum mitteret. Qui, Carthaginiensium legionibus conjunctis, magno prælio Syphacem devicit. XXX millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum adversus Gades colunt) refugit. affluentibusque ad famam ejus undique barbaris, ingentes brevi copias armavit. cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto trajiceret, Massanisa cum victore exercitu advenit. isque ibi cum Syphace, ingenti gloria, per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quod Celtiberum

juventutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt, & nobilissimos Hispanos supra CCC. inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modo ejus anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem, antequam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

DECADIS TERTIÆ

LIBER QUINTUS.

CAPUT I.

In Salentinis urbes ignobiles ad Annibalem deficiunt: in Bruttiis temeritate L. Pomponii Vejentani præfecti sociorum clades accipitur: cum in Urbem externæ religiones a sacrificulis, & vatibus invectæ essent, per senatusconsultum amoventur.

1 Um hæc in Africa, atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttiis ex XII. populis, qui anno priore ad Pœnos desciverant, Consentini, & Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures rediissent, ni L. Pomponius Vejetanus, præfectus socium, prosperis aliquot populationibus in agro Bruttio justi ducis speciem nactus,

ctus, tumultuario exercitu coacto cum Annone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium, servorumque cæsa, aut capta est. minimumque jacturæ fuit, quod præfectus inter cæteros est captus & tum temerariæ pugnæ auctor, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipublicæ, & societatibus infidus, damnosusque. Sempronius consul in Lucanis multa prælia parva, haud ulla digna memoria fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnavit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ adversæque res non fortunam magis, quam animos hominum, tanta religio, & ea magna ex parte externa, civitatem incessit, ut aut homines, aut dii repente alii iderentur facti. nec jam in secreto modo, atque intra parietes, ac postes contemnebantur Romani ritus, sed in publico etiam; ac foro, Capitolioque mulierum turba erat nec sacrificantium, nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate, & metu in urbem compulsa, & quæstus ex alieno errore facilis quem, velut ex concessæ artis usu, exercebant. Primo secretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad publicam querimoniam excessit res. Incusati graviter ab senatu ædiles, triumvirique capitales, quod non prohiberent; cum emovere eam multitudinem e foro, ac disjicere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit, quin violarentur. Ubi potentius jam esse id malum apparuit, quam ut minores per magistratus sedaretur, M. Atilio, prætori urbano, negotium ab senatu datum est, ut

ut & his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatus consultum recitavit, & edixit, *ut quicunque libros vaticinos, precationesve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes, literasque ad se ante Kalendas Apriles deferret, neu quis in publico, sacrove loco novo, aut externo ritu*
2 *sacrificaret*. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus, pontifex maximus, & C. Papirius C.F. Maso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papirius L. F. Maso decemvir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papirii Cn. Servilius Cæpio, pontifices suffecti sunt, augur creatus L. Quintius Flaminius, decemvir sacrorum L. Cornelius Lentulus.

CAPUT II.

Habitis comitiis per Dictatorem C. Claudium Centhonem, creantur COSS. Q. Fulvius Flaccus, & Ap. Claudius Pulcher: P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante tempus Ædilis fit: Ludi Romani, & plebeii habentur: facta provinciarum sortitione, bellum contra Annibalem consulibus decernitur.

Comitiorum consularium jam appetebat tempus: sed quia consules a bello intentos avocare non placebat, T. Sempronius consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centhonem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fulvius Flaccus. Dictator primo comitiali die creavit consules Q. Fulvium Flaccum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia provincia in prætura fuerat, Tum prætores creati

ti Cn. Fulvius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Junius Sillanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis perfectis, dictator magistratu abiit. Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes, rationem ejus habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset, *si me*, inquit, *omnes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo*. Tanto inde favore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, ut tribuni repente incæpto destiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti, & diem unum instaurati, & congii olei in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus, & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebeii, aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi Plebeii per biduum instaurati: & Jovis U.C.
epulum fuit ludorum causa. Q. Fulvius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores provincias sortiti sunt, P. 538
Cornelius Sulla urbanam, & peregrinam, 3
quæ duorum ante sors fuerat, Cn. Fulvius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Junius Sillanus Tuscos. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ: altera Q. Fabio, superioris anni consule, altera Fulvio Centumalo acciperet. Prætorum, Fulvii Flacci, quæ Luceriæ sub Æmilio prætore; Neronis Claudii, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent: supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Junio in Tuscos legiones urbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Gracchio, & P. Sempronio Tu-

Tuditano imperium, provinciæque, Lucani, & Galliæ cum suis exercitibus prorogatæ: item P. Lentulo, qua vetus provincia in Sicilia esset; M. Marcello Syracusæ, & qua Hieronis regnum fuisset; T. Otacilio classis, Græcia M. Valerio; Sardinia Q. Mutio Scævolæ, Hispaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ urbanæ legiones a consulibus scriptæ, summaque trium & viginti legionum eo anno effecta est.

CAPUT III.

Infamis exitus fraudis simul, & audacia M. Postumii Pyrgensis publicani.

DElectum consulum M. Postumii Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impediit. Publicanus erat Postumius, qui multis annis parem fraude avaritiaque neminem in civitate habuerat, præter L. Pomponium Vejentanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Annonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum erat a vi tempestatis in iis, quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa, quæ vera renuntiaverant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque naves paucis, & parvi pretii rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in preparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Atilio pretori priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata. nec tamen ullo senatus consulto notata, quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus severior vindex fraudis erat. excitatique tandem duo tribuni

ni plebis, Sp. & L. Carvilii, cum rem invisam infamemque cernerent, ducentum millium æris multam M. Postumio dixerunt: *cujus certandæ cum dies advenisset, concilium que tam frequens plebis adesset, ut multitudinem area Capitolii vix caperet: perorata causa, spes una videbatur esse, si C. Servilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Postumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. *Testulis datis, tribuni populum summoverunt: Sitellaque lata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret, populus reclamare: & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus, pudorque animum versabat. Cum in eo parum præsidii esset; turbandæ rei causa publicani, per vacuum vi summo occupato loco, in eos irruperunt, jurgantes simul cum populo, tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fulvius consul tribunis, *Nonne videtis*, inquit, *vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium?* Plebe dimissa, senatus vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato 4
vi atque audacia publicanorum: *Marcum Furium Camillum, cujus exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis civibus passum esse. Decemviros ante eum, quorum legibus ad eam diem viverent, multos postea principes civitatis judicium de se populi passos. Postumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos a plebe intercluderet, tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil alind a cade-*

ae

* al. cui.

* al. Testibus.

ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum; quod cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum, vincique se, ac populum Romanum passi sint, & comitia, quæ reus vi, atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Carvilii Tr. pl. omissa multæ certatione, rei capitalis diem Postumio dixerunt: ac, ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci jusserunt. Postumius, vadibus datis, non affuit. Tribuni pleb. plebem rogarunt, plebesque scivit: Si M. Postumius ante Kal. Majas non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse, bonaque ejus venire, ipsi aqua, & igni placere interdici. Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos, qui dare possent, in carcerem conjiciebant; cujus rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit.

CA.

CAPUT IV.

Pontifex Maximus creatur P. Licinius Crassus petentibus simul & senioribus & honoratioribus: propter inopiam juvenum in Urbe, delectus per agros a Coss. habetur.

COmitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt, Q. Fulvius Flaccus, consul, qui & ante bis consul, & censor fuerat, & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus, & censura insignis: & P Licinus Crassus, qui aedilitatem curulem petiturus erat. Hic senes, honoratosque juvenis in eo certamine evicit. Ante hunc intra centum annos & viginti nemo, praeter P. Cornelium Scapulam, pontifex maximus is creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum aegre delectum conficerent, quod inopia juniorum non facile in utrunque, ut & novae urbanae legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat; senatus absistere eos incepto vetuit: & triumviros binos creari jussit: alteros, qui citra, alteros, qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisque, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere videretur, etiam si nondum militari aetate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si iis videretur, ad populum ferrent, ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum, aut majores, milites facti essent.

Ex hoc senatus consulto creati triumviri bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.

CAPUT V.

Legati militum, qui reliqui ex Cannensi fuga in Siciliam relegati fuerant, Marcellum adeunt, ignominiæ finem precantes: ab ipso consultus per literas senatus, parum æquum postulatis responsum reddit.

EOdem tempore ex Sicilia literæ M. Mar-
celli de postulatis militum, qui cum P.
Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt.
Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, re-
legatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne
6 ante Punici belli finem in Italiam reportare-
rur. Hi, permissu Lentuli, primores equi-
tum centurionumque, & robora ex legioni-
bus peditum, legatos in hiberna ad M. Mar-
cellum miserunt, e quibus unus, potestate
dicendi facta, *Consulem*, inquit, *te, M. Marcelle, in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultum factum est, nisi hoc sperassemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos, simul Pœnosque mitti, & sanguine nostro vulneribusque magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria, qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, adversus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & universum senatum intueri videor, cum te, M. Marcelle, intueor:*

quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reipublica & nostra fortuna esset. Sine quaso, prius quam de conditione nostra queror, noxam, cujus arguimur, nos purgare. Si non deum ira nec fato, cujus lege immobilis rerum humanarum ordo seritur, sed culpa periimus ad Cannas, cujus tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperaverit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquiis cladis ejus, quos tribunos militum habuimus, honores petere, & gerere, & provincias obtinere, audivimus. An vobis vestrisque liberis ignoscitis facile patres conscripti? in hæc vilia capita sævitis? & consuli, primoribusque aliis civitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites utique morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti, (ut alias pudendas clades exercituum taceam,) tamen tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia iis exercitibus quæreretur, ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Vejos transfugerat, recuperaretur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub jugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugæ, aut pavoris insimulare potest? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde consul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus reliquit? Cum captivis redem-

ptio negabatur, nos vulgo homines laudabant, quod reipublicæ nos servassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem justi exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captivi. quippe illis arma tantum, atque ordo militandi, locusque, in quo tenderent, in castris est mutatus: quæ tamen semel navata reipublicæ opera, & uno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis denique est datus, cum quo dimicantes aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus, ut quisquam ex Cannensi pugna miles Romanus superesset, nihil objici potest, non solum a patria procul, Italiaque, sed ab hoste etiam relegati sumus, ubi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ civium iræ, ne qua denique bene moriendi sit. Neque ignominiæ finem, nec virtutis præmium petimus, modo experiri animum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus: ut virorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia jam alterum annum ingenti dimicatione geritur. Urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat: peditum, & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra marique res geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus resides ipsi, ac segnes, tanquam nec manus, nec arma habeamus. Servorum legionibus T. Sempronius consul toties jam cum hoste signis collatis pugnavit. operæ pretium habent, libertatem, civitatemque. pro servis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra,
vis

vis acie, vis urbibus oppugnandis experiri virtutem? asperrima quæque ad laborem, periculumque deposcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit, quam primum fiat: quoniam quicquid postea viximus, id omne destinatum ignominiæ est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli 7
procubuerunt. Marcellus id nec juris, nec potestatis suæ esse dixit, senatui scripturum se, omniaque de sententia patrum facturum esse. Hæ literæ ad novos consules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt. consultusque de his literis ita decrevit senatus, Militibus, qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil videri Remp. committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod e Rep. fideque sua duceret, dum nequis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset.

CAPUT VI.

Creantur in Urbe aliquot extraordinarii magistratus: prodigia expiantur.

Comitia deinde a prætore urbano de senatus sententia, plebisque scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueviri muris turribusque reficiendis, & triumviri bini, uni sacris conquirendis, donisque persignandis, alteri reficiendis ædibus Fortunæ, & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluvit. Tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio æ-

des: vallum in castris multis locis supra Suessulam, & duo vigiles exanimati: murus, turresque quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ: Reate saxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineoque similis. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus divinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum novendiale fuit.

CAPUT VII.

Obsides Tarentini clam Roma fugientes comprehenduntur: in urbem retracti de saxo dejiciuntur: pœna atrocitate irritati Tarentini, agunt cum Annibale de urbe illi prodenda; quæ postmodum per juvenes, qui se noctu venatum ire simulaverant, ab ipso capitur, facta passim Romanorum cæde: qui superfuerunt arcem occupant.

Cum Tarentinorum defectio jamdiu &
13 in spe Annibali, & in suspicione Romanis esset, causa forte extrinsecus maturandæ ejus intervenit. Phileas Tarentinus diu jam per speciem legationis Romæ cum esset, vir inquieti animi, & minime otium (quo tum diutino senescere videbatur) patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos invenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquiis sollicitatos, corruptis æditius duobus, cum primis tenebris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga est; missique qui sequerentur,

a Tar-

a Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgisque, approbante populo, cæsi, de saxo dejiciuntur. Hujus atrocitas pœnæ duarum nobilissimarum in Italia Græcarum civitatum animos irritavit, tum publice, tum etiam singulos privatim, ut quisque tam fœde interemptos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex iis tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt, quorum principes Nico, & Philomenus erant. Hi prius, quam aliquid moverent, colloquendum cum Annibale rati, nocte, per speciem venandi, urbe egressi ad eum proficiscuntur. & cum haud procul castris abessent, cæteri silva prope viam sese occuluerunt. Nico, & Philomenus progressi ad stationes, comprehensique, ultro id petentes, ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas consilii sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, oneratique promissis, jubentur, ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos, pecora Carthaginiensium, quæ pastum propulsa essent, ad urbem agere, tuto, ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda juvenum est: minusque iterum, ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges, suaque omnia habituros, nec ullum vectigal Pœno pensuros, præsidiumve invitos recepturos: podita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc ubi convenerunt, tunc vero Philomenus consuetudinem nocte egrediundi, redeundique in urbem, frequentiorem facere (& erat venandi studio insignis) canesque, & alius apparatus sequebatur: captumque ferme aliquid, aut ab hoste ex præparato abla-

tum reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. ubi jam eo consuetudinis adducta res est, ut quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur, tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui via aberat. ubi, quo minus mirum esset uno, eodemque loco stativa eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis
9 quoque, qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse jam segnis mora ejus desierat. Cæterum postea quam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac levitate armorum aptissimos esse ratus est, electis, quarta vigilia noctis signa movit: præmissisque octoginta fere Numidis equitibus præcepit, ut discurrerent circa vias, perlustrarentque omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obvios occiderent, ut prædonum magis, quam exercitus accolis species esset. Ipse raptim agmine facto, quindecim ferme millium spatio castra ab Tarento posuit: & ne ibi quidem nuntiato quo pergerent, tantum convocatos milites monuit; via omnes irent, nec diverti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu quid, nisi ducum jussu, facerent. se in tempore editurum, quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama pervenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremque late agrestibus injecisse. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus Romanus, quam ut partem equitum postero die luce prima juberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obedienter curatum est, ut contra pro argumen-

gumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitumq; castris non movisse. Annibal concubia nocte movit. dux Philomenus erat cum solito captæ venationis onere. cæteri proditores ea, quæ composita erant, expectabant. Convenerat autem, ut Philomenus portula assueta venationem inferens, armatos induceret, parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale refulsit. idem redditum ab Nicone signum. Extinctæ deinde utrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improviso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere jubet, ut, quo res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenus portulæ parte alia, qua commeare assuerat, appropinquabat. nota vox ejus, & familiare jam signum cum excitasset vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos juvenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius, miraculo magnitudinis, in eos qui ferebant versum venabulo trajicit. ingressi deinde triginta fere armati cæteros vigiles obtruncant, refringuntque portam maximam. & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese junxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres divisa partes per urbem dimittit. Tarentinos & Afros quammaxime frequentia occupare jubet, tumultu orto Romanos passim cædi, oppi-

danis parci. sed ut fieri id posset, præcipit juvenibus Tarentinis, ut ubi quem suorum procul vidissent, quiescere, & silere, ac bono animo esse juberet. Jam tumultus erat, clamorque, qualis esse in capta urbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscienter a Græco inflata, quis, aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Ubi illuxit, & Romanis Punica, & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt; & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem senserunt. Postquam lux certior erat, & Romani, qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis convocari jubet. Convenere omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusque ea, quæ præstitisset civibus eorum, quos ad Trasymenum, aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum invectus, recipere se in domos suas quenque jussit, & foribus nomen suum inscribere. se domos eas, quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi jussurum: si quis in hospitio civis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habitu-

biturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent, signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit prædæ aliquantum.

CAPUT VIII.

Annibal Tarenti arcem terra, marique circumsidet.

POstero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari, quo in Peninsulæ 11
modum pars major circumluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque nec vi, nec operibus expugnabilem esse, ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos a majoribus rebus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce, cum vellent, Romani facerent: vallo urbem ab arce intersepire statuit, non sine ulla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidii vires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab iis tueri possent. Ubi cœptum opus est, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani, pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, ut successu cresceret audacia, pluresque, & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti undique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani, sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impeditaque alia opere jam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt

quam in pugna. Inde & opus, nullo prohibente, fieri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque post intervallo murum etiam eadem regione addere parat: ut vel sine præsidio tueri se adversus Romanos possent. reliquit tamen modicum præsidium, ut simul in faciendo muro adjuvaret. ipse profectus cum cæteris copiis, ad Galesum flumen (quinque millia ab urbe abest) posuit castra. Ex iis stativis regressus ad inspiciendum opus, quod aliquantum opinione ejus celerius creverat, spem cepit, etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, ut cætera, tuta, sed loco plano posita, & ab urbe muro tantum, ac fossa divisa. Cum jam machinationum omni genere, & operibus oppugnaretur, missum a Metaponto præsidium Romanis fecit animum, ut nocte ex improviso opera hostium invaderent. alia disjecerunt, alia igni corruperunt. isque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenentes, quæ in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: urbs contra exclusa maritimis commeatibus: propiusque inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal, convocatis principibus Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit: *neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quicquam habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naves sint, quibus commeatus invehi prohibeant, extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes*. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei, qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naves ex Sicilia accitas id posse facere.

suas,

ſuas, quæ ſinu exiguo intercluſæ eſſent. cum clauſtra portus hoſtis haberet, quemadmodum inde in apertum mare evaſuras? *Evadent*, inquit Annibal. *Multa, quæ impedita natura ſunt, conſilio expediuntur. urbem enim in campo ſitam habetis: plana, & ſatis lata via patent in omnes partes. via, qua in portum per mediam urbem ad mare tranſmiſſa eſt, plauſtris tranſveham naves haud magna mole. & mare noſtrum erit, quo nunc hoſtes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circumſidebimus arcem. imo brevi aut relictam ab hoſtibus, aut cum ipſis hoſtibus capiemus.* Hæc oratio non ſpem modo effectus, ſed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plauſtra, junctaque inter ſe: & machinæ ad ſubducendas naves admotæ, munitumque iter; quo faciliora plauſtra, minorque moles in tranſitu eſſet. jumenta inde, & homines contracti, & opus impigre cœptum: paucoſque poſt dies claſſis inſtructa, ac parata circumvehitur arcem, & ante ipſum portum anchoras jacit. Hunc ſtatum rerum Annibal Tarenti reliquit, regreſſus ipſe in hiberna. Cæterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta ſit, in diverſum auctores trahunt. plures propioreſque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam.

CAPUT IX.

Ex Martii carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, ludi Apollinares instituuntur.

12 Romæ consules prætoresque usque ante diem quintum Kal. Majas Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque provincias proficiscuntur. Religo deinde nova objecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatus consulto talium librorum fieret, in M. Attilii prætoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerant, is protinus novo prætori Sullæ tradiderat. Ex hujus Martii duobus carminibus, alterius post ea acta editi certo auctoritas eventu, alteri quoque, cujus nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fere verba erat. *Amnem Trojugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. Sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera: piscibus, atque avibus, ferisque, qua incolunt terras, iis fiat esca caro tua. Nam mihi ita Jupiter fatus est.* Et Diomedis Argivi campos, & Cannam flumen, qui militaverant in iis locis, juxta, atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. *Hostem Romani si ex agro pellere vultis, vomi-*

cam

camque, quæ gentium venit longe, Apollini vovendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, privati uti conferant, pro se quisque. His ludis faciendis praerit prætor is, qui jus populo plebique dabit summum. Decemviri Græco ritu hostiis sacra faciant. hæc si recte faxitis, gaudebitis semper, fietque res vestra melior. Nam is divus extinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascunt placide. Ad id carmen expiandum diem unum sumpserunt: postero die senatus consultum factum est, ut decemviri libros de ludis Apollini, reque divina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt patres, *Apollini ludos vovendos, faciendosque: & quando ludi facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem divinam, & duas hostias majores dandas.* Alterum senatus consultum factum est, *ut decemviri sacrum Græco ritu facerent, hisce hostiis; Apollini, bove aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ, bove fœmina aurata.* Ludos prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis ergo, ut plerique rentur, votorum. factosque populus coronatus spectavit. matronæ supplicavere. vulgo apertis januis in propatulo epulati sunt: celeberque dies omni cæremoniarum genere fuit.

CAPUT X.

Adversus Pœnos, duce Annone frumentum Capuam comportantes prospere pugnant Q. Fulvius, & Ap. Claudius consules: multis millibus cæsis, & captis, ingenti præda potiuntur.

CUm Annibal circa Tarentum, consu-
13 les ambo in Samnio essent, sed circumsessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, jam famem Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Annibalem miserunt, orantes, ut prius quam consules in agros suos educerent legiones, viæque omnes hostium præsidiis insiderentur, frumentum ex propinquis locis convehi juberet Capuam. Annibal Annonem ex Bruttiis cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam, ut frumenti copia fieret Campanis, jussit. Anno ex Bruttiis profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulesque, qui in Samnio erant, cum Benevento jam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. inde ex sociis circa populis, quo æstate comportatum erat, devehi frumentum in castra jussit, præsidiis datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumentum præsto essent, omni undique genere vehiculorum, jumentorumque ex agris contracto. Id pro cætera socordia, negligentiaque a Campanis actum. paulo plus CCCC vehicula missa, & pauca præterea jumenta: ob id castigatis

ab

ab Annone, quod ne tames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum simulare posset, alia prodita dies ad frumentum majore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Beneventanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bovianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum, auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fulvius, cui ea provincia evenerat, profectus nocte Beneventum, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Annonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemque aliam turbam advenisse: per tumultum, ac trepidationem omnia agi; castrorumque formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus iis ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit, signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisque Beneventi relictis, paulo ante lucem cum ad castra pervenissent, tantum pavoris injecerunt, ut si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu, poterant. Luce prima prælium ingens accensum est: nec vallum modo tutantur Pœni, sed, ut quibus locus æquior esset, deturbant nitentes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax virtus, & aliquot simul partibus ad vallum, ac fossas perventum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaque convocatis tribunis militum, consul, absisten-

ſtendum temerario incepto ait: *tutius ſibi videri, reduci eo die exercitum Beneventum: dein poſtero caſtris ſe hoſtium jungi, ne exire inde Campani, neve Anno regredi poſſet. id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & exercitum ejus ſe acciturum, totumque eo verſurum bellum.* Hæc conſilia ducis, cum jam receptui caneret, clamor militum aſpernantium tam ſegne imperium disjecit. proxima portæ hoſtium erat cohors Peligna: cujus præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hoſtium trajecit. execratus inde ſeque, & cohortem, ſi ejus vexilli hoſtes potiti eſſent, princeps ipſe per foſſam, vallumque in caſtra irrumpit. Jamque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte, Valerio Flacco, tribuno militum tertiæ legionis, exprobrante Romanis ignaviam, qui ſociis captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius, princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet: *jam hoc ſignum, & hic centurio*, inquit, *intra vallum hoſtium erit. ſequantur, qui capi ſignum ab hoſte prohibituri ſunt.* Manipulares ſui primum tranſcenderunt foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Jam & conſul ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, ab revocandis ad incitandos hortandoſque verſus milites, oſtendere, in quanto diſcrimine, ac periculo fortiſſima cohors ſociorum, & civium legio eſſet. Itaque pro ſe quiſque omnes per æqua, atque iniqua loca, cum undique tela conjicerentur, armaque & corpora hoſtes objicerent, pervadunt, irrumpuntque. multi vulnerati: etiam quos vires, ſanguisque deſereret, ut intra vallum hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis,

ve-

velut in plano sita, nec permunita castra. cædes inde, non jam pugna erat, omnibus intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omnique plaustrorum & jumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Anno, populabundus passim cum isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde dejectis hostium castris, Beneventum reditum est: prædamque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eo post paucos dies venit) vendiderunt, diviseruntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Anno ab Cominio Cerito, quo nuntiata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat, fugæ magis, quam itineris modo in Bruttios rediit. Et Campani, audita sua pariter, sociorumque clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nuntiarent, duos consules ad Beneventum esse, diei iter a Capua: tantum non ad portas, & muros bellum esse: ni propere subveniat, celerius Capuam, quam Arpos, in potestatem hostium venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitum, desertam indefensamque populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere.

CAPUT XI.

In arcem Tarentinam ab hostibus undique obsessam frumentum per C. Servilium legatum importatur: eo cum transissent milites, qui Metaponti erant, Metapontini ab Romanis deficiunt: Thurini quoque, cum præsidium Romanum pertractum ab Annone ad certamen extra urbem, portis clausis, ad cædem præbuissent, se Pœnis tradunt.

ROmanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinę, presidiique, quod ibi obsideretur, cura esse. C. Servilius legatus ex auctoritate patrum a P. Cornelio pretore in Etruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot navibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias pervenit. Cujus adventu, qui ante in exigua spe vocati sępe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, ultro ad transeundum hostes vocabant, sollicitabantque. & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. movit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaja oriundi etiam cognatione juncti erant, quam ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuntios ad Annonem, Magonemque, qui in propinquo in Brutiis erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admovissent, se in potestatem eorum urbem tra-

tradituros esse. M. Atilius Thuriis cum modico præsidio præerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse, non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam juventutis Thurinæ. eam ex industria centuriaverat, armaveratque ad tales casus. Divisis copiis inter se duces Pœni cum agrum Thurinum ingressi essent, Anno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis, quam adjuvantibus eventum: & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quo ubi ventum est, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo, unde pugnabat, stantem, extemplo in fugam averterunt. Romani, quanquam circumventos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremo & ipsi terga vertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, cum popularium agmen patentibus portis accepissent, ubi Romanos fusos ad urbem ferri viderunt, conclamant, instare Pœnum, permistosque hostes urbem invasuros, ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alii urbem tuendam, inde alii cedendum fortunę, & tradendam ur-

urbem victoribus cenſerent. cæterum, ut plerumque, fortuna, & conſilia mala vicerunt. Atinio cum ſuis ad mare ac naves deducto, magis quia ipſi, ob imperium in ſe mite ac juſtum, conſultum volebant, quam reſpectu Romanorum, Carthaginienſes in urbem accipiunt.

CAPUT XII.

Coſs., ducto in Campaniam exercitu, Capuæ oppugnationem parant: in Lucanis interim Tib. Sempronius Gracchus procoſ. ab hoſpite ſuo Flavio Lucano in inſidias deductus, a Magone interimitur: de hoc triſti fato prodigium, ſacrificanti oblatum, illum præmonet.

Conſules a Benevento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ jam in hibernis erant, corrumpenda, ſed ad Capuam oppugnandam, nobilem ſe conſulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: ſimul & ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio eſſet. Cæterum ne Beneventum ſine præſidio eſſet, & ut ad ſubita belli, ſi Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam ſociis Capuam veniſſet, equites vim ſuſtinere poſſent, T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac levi armatura Beneventum venire jubent: legionibus, ſtativiſque ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex
16 Lucanis moveret, ſacrificanti triſte prodigium factum eſt. ad exta, ſacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapſi edere jecur, conſpectique repente ex oculis abierunt.

runt: id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata servarentur, iterum, ac tertium venisse tradunt, libatoque jecinore intactos angues abiisse. Cum aruspices, ad imperatorem id pertinere prodigium, præmonuissent, & ab occultis cavendum hominibus, consiliisque, nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit. Flavius Lucanus fuit caput partis ejus Lucanorum, cum pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat: & jam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is, mutata repente voluntate, locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque transire ipse, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & ejusdem hospitis proditi capite, ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset, ad Magonem, qui in Bruttiis præerat, clam in colloquium venit: fideque ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites, equitesque armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, jubet. Loco satis inspecto, atque undique explorato, dies composita gerendæ rei est. Flavius ad Romanum imperatorem venit. *Rem se* ait *magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse, ut redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannensi venisset, in dies melior, atque auctior fieret, Annibalis vis senesceret, ac prope ad nihilum venisset. veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nul-*

placabiles fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem, promptioremque veniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam majorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Gracccho eadem hæc audire malle eos, præsentisque contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consiliis edixisse a conspectu amotum, haud procul a castris Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide, ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni, & rei abesse ratus, ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum e castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatur. Hostes subito exorti, &, ne dubia proditio esset, Flavius his se adjungit. tela undique in Gracchum atque equites conjiciuntur. Gracchus ex equo desilit, idem cæteros facere jubet: hortaturque, *ut quod unum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute, reliquum autem quid esse paucis a multitudine in valle silva ac montibus septa circumventis, præter mortem? id referre, utrum præsenti torpore, pecorum modo, inulti trucidentur, an toto animo a patiendo, expectandoque eventu in impetum atque iram verso, agentes audentesque, perfusi hostium cruore, inter expirantium inimicorum cumulata armaque & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumque solatium suæ morti inventurum.* Inter hæc dicta, paludamento circum lævum brachium intorto, (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Major, quam pro numero hominum, editur pugna, jaculis maxime aperta cor-

pora Romanorum, & cum undique ex altioribus locis in cavam vallem conjectus eſſet, transfiguntur. Gracchum jam nudatum prę ſidio, vivum capere Pœni nituntur. cęterum ille conſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſtes adeo infeſtus confertos invaſit, ut parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem miſit, ponique cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris juſſit. Hęc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis, ad campos, qui Veteres vocantur, periit. Sunt qui in agro Beneventano prope Calorem fluvium o- 17
ſtendant a caſtris cum lictoribus, ac tribus ſervis lavandi cauſa progreſſum, cum forte inter ſalicta innata ripis laterent hoſtes, nudum atque inermem, ſaxiſque, quę volvit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui Aruſpicum monitu quingentos paſſus a caſtris progreſſum, uti loco puro ea, quę ante dicta prodigia ſunt, procuraret, ab inſidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumventum ſcribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & inſigni conſtat. Funeris quoque Gracchi varia fama eſt. Alii in caſtris Romanis ſepultum ab ſuis: alii ab Annibale (& ea vulgatior fama eſt) tradunt in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogum extructum eſſe, armatum exercitum decurriſſe cum tripudiis Hiſpanorum, motibuſque armorum & corporum ſuę cuique genti aſſuetis, ipſo Annibale omni rerum verborumque honore exequias celebrante. Hęc tradunt, qui in Lucanis rei geſtæ auctores ſunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hoſtes potiti ſunt, eo delato ad Annibalem miſ-

ſus

ſus ab eo confeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana ad Cn. Cornelium quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneventanis, fecit.

CAPUT XIII.

Aucta Campanis ferocia ex proſpere facta in Conſules eruptione, Badius Campanus T. Quinctium Criſpinum, olim ſibi perfamiliarem, ad pugnam provocat: is primum propter privati jura hoſpitii recuſans, tandem, cum alter ferociter inſultaret, congreditur, ac magna cum laude ſuperat.

18 Conſules agrum Campanum ingreſſi, cum paſſim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim revocarunt: & vixdum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerunt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti crevit: multiſque prœliis laceſſebant Romanos. ſed intentiores ad cavendum conſules una pugna fecerat incaute atque inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parva una res. ſed in bello nihil tam leve eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat perfamiliari hoſpitio junctus. creverat conſuetudo, quod æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterque curatus fuerat. Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, evocari Criſpinum juſſit. quod ubi eſt Criſpino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac

fami-

familiare quæri, manente memoria, etiam in dissidio publicorum fœderum, privati juris, paulum a cæteris processit. Postquam in conspectum venere, *provoco te*, inquit, *ad pugnam*, *Crispine*, Badius. *conscendamus equos*, *summotisque aliis*, *uter bello melior sit*, *decernamus*. Ad ea Crispinus, *nec sibi*, *nec illi* ait *hostes deesse*, *in quibus virtutem ostendant*. *se ab eo*, *etiamsi in acie occurrat*, *declinaturum*, *ne hospitali cæde dextram violet*. conversusque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignaviamque, & se digna probra in insontem jacere, hospitalem hostem appellans, *simulantemque parcere cui sciat parem se non esse*. *si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & privata jura esse putet*, *Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano*, *palam omnibus*, *& duobus exercitibus audientibus*, *renuntiare hospitium*. *nihil sibi cum eo consociatum*, *nihil fœderatum hospiti cum hoste*, *cujus patriam*, *ac penates publicos privatosque oppugnatum venisset*. *si vir esset*, *congrederetur*. Diu cunctantem in Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam evocavit. Nulla mora a Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsum cum vulnere ex equo desiliit, ut pedes jacentem conficeret. Badius prius quam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, &

& cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans, cum magna laude, & gratulatione militum ad consules est deductus: laudatusque ibi magnifice, & donis donatus.

CAPUT XIV.

Consules æquo Marte congressi ad Capuam cum Annibale, ad illum avertendum abeunt inde diversi. Annibal sequutus Appium, in Lucanos peertrahitur.

19 Annibal, ex agro Beneventano castra ad Capuam cum movisset, tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit, haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se, suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est, equitum maxime incursu cum jaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. ita equestre prælium erat. cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utrique parti parem metum præbuit, ne hostes novi adventarent. velut ex composito utrinque signum receptui datum: reductique in castra prope æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde COSS., ut averterent Capua Annibalem, nocte, quæ secuta est, diversi, Fulvius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nuntiatum Annibali esset, & duobus agminibus diversos abiisse: incertus primo utrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circumducto ho-

ste

ſte qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit.

CAPUT XV.

Centenius Penula, qui centurio militaverat, pollicitus ſenatui victoriam de Annibale, ſi ſibi daretur exercitus, acceptis octo millibus, prælio cum Annibale in Lucanis congreſſus, cum exercitu cæditur.

ANnibali alia in iis locis bene gerendæ rei fortuna oblata eſt. M. Centenius fuit cognomine Penula, inſignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in ſenatum introductus petit a patribus, ut ſibi quinque millia militum darentur: ſe peritum & hoſtis, & regionum brevi operæ pretium facturum: & quibus artibus ad id locorum noſtri & duces, & exercitus capti forent, iis adverſus inventorem uſurum. Id non promiſſum magis ſtolide, quam ſtolide creditum: tanquam eædem militares, & imperatoriæ artes eſſent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia cives, pars ſocii. & ipſe aliquantum voluntariorum itinere in agris concivit: ac prope duplicato exercitu in Lucanos pervenit, ubi Annibal nequicquam ſecutus Claudium ſubſtiterat. Haud dubia res eſt: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercituſque, alterum vincendo veteranum, alterum novum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium, ac ſemiermem. Ut conſpecta inter ſe agmina ſunt, & neutra pars detrectavit pugnam, extemplo inſtructæ acies: pugnatum tamen duabus amplius horis; in

in nullam partem concitata, donec dux stetit Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, objectans se hostium telis cecidit: fusa exemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, ut ex tanta multitudine vix mille evaserint. cæteri passim alii alia peste absumpti sunt.

CAPUT XVI.

Dum ab consulibus Capua iterum obsidetur, in Lucanis commissa cum Annibale pugna a Cn. Fulvio pratore, ejus stultitia, & temeritate ingens clades accipitur. Cæsis eo prælio sexdecim millibus, ipse Cn. Fulvius cum equitibus ducentis effugit.

20 Capua a consulibus interim summa vi obsideri cœpta est: quæque in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturque. Casilinum frumentum convectum; ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritime castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque M. Junius prætor ex Etruria coemerat, ab Ostia convectum est, ut exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui vivo Graccho summa fide stipendia fecerat, velut exauctoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimi-

ne

ne desertos volebat socios, sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusque opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fulvium prætorem Apuli legati nuntiabant, primo, dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem descivissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impletos, in tantam licentiam, socordiamque effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra movit. Circa Herdoniam Romanæ legiones, & præ- 21 tor Fulvius erant. quo ubi allatum est, hostes adventare, prope est factum, ut injussu prætoris signis convulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter, signum ut daret, institisse duci ad arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque, & silvis disponit, qui signo dato simul omnes e latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere jubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium, consistentiumque quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala

commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime conjectura poterat, permensus: humilioremque aliquanto pristina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res visa. sed cum adiri locus, qui ob id ipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuntians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito universæ plebi, & per tribus a principibus diviso. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus, militibusque, & scalis in occulto comparatis, cæteris signum dari jubet, ut mature corpora curarent, quietique darent: nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis visum, quo die epulatis jam, vinoque satiatis principium somni esset, signi unius milites ferre scalas jussi: & ad mille fere armati tenui agmine per silentium eo deducti. Ubi sine strepitu, ac tumultu primi evaserunt in murum, secuti ordine alii, cum priorum audacia dubiis etiam animum faceret. Jam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusque scalis in murum evadebant, signo ab Hexapylo dato, quo per ingentem solitudinem erat perventum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraves potabant, paucos tamen eorum oppressos in cubilibus interfecerunt. Pro-

pe-

pe Hexapylon est portula .ea magna vi refringi cœpta. & e muro composito tuba datum signum erat: & jam undique non furtim, sed vi aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodiis locum, perventum erat, terrendique magis hostes erant, quam fallendi: sicut territi sunt. Nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros, partemque urbis: omnia teneri, custodes rati, alii per murum fugere, alii salire de muro, præcipitarique turba paventium. magna pars tamen ignara tanti mali erat, & gravatis omnibus vino, somnoque, & in vastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copiis urbem ingressus, excitavit convertitque omnes ad arma capienda, opemque, si quam possent, jam captæ prope urbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nason vocant, citato profectus agmine, haud dubius, quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pavidis, tumultum augere eos dictitans, & majora ac terribiliora vero afferre; postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Achradinam agmen convertit, non tam vim, multitudinemque hostium metuens: quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasque inter tumultum Achradinæ, atque insulæ inveniret portas. Marcellus, ut mœnia ingressus, ex superioribus locis urbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam, subjectam oculis vidit, illacrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim

vetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot, ac tam opulenti tyranni, regesque: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ Rex, tum ante omnia, quæ virtus ejus, fortunaque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. ea cum universa occurrerent animo, subiretque cogitatio, jam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura: prius quam signa Achradinæ admoveret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Achradinæ portas, murosque maxime transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes. ii nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaque Marcellus, postquam id inceptum irritum fuit, ad Euryalum signa referri jussit. Tumulus est in extrema parte urbis versus a mari, viæque imminens ferenti in agros mediterraneaque insulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argivus ab Epicide impositus. ad quem missus a Marcello Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admoverent castra, legionesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus, ut Euryalum neque tradi, neque capi vidit posse, inter Neapolim, & Ticam (nomina par-

par-

partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne si frequentia intrasset loca, contineri a discursu miles avidus prædæ non posset. Legati eo ab Tica, & Neapoli cum infulis & velamentis venerunt, precantes, ut cædibus, & incendiis parceretur. De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret. cætera prædæ futura. castraque tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque foribus cum omnia terrore, ac tumultu streperent, a cædibus tamen temperatum est. rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilii nulla esset, fide accepta, ut inviolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Aversis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua, propter vim tempestatis, stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cum trigintaquinque navibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinquaginta navibus Epicidæ, & Syracusanis relictis. edoctisque Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum C navibus post paucos dies redit, multis, (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus.

CAPUT XX.

Romani, Syracusarum mœnibus inclusi, cum adventu Hippocratis & Himilconis undique urgerentur, hostium impetus strenue repellunt: excrta deinde pestilentia, terrestris Pœnorum exercitus ad internecionem absumitur.

26 Marcellus, Euryalo recepto, præsidioque addito, una cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos, impeditosque mœnibus suos turbaret. Achradinam inde, ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinque fuissent, repente adventus Hippocratis, & [illegible]ilconis, ut ultro undique oppugnaren[illegible] Romani, fecit. nam & Hippocrates, castris ad magnum portum communitis, signoque iis dato, qui Achradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit, & classis Punica litori, quod inter urbem, & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidii Crispino submitti a Marcello posset. Tumultum tamen majorem hostes præbuerunt, quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum a munimentis, sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit. satisque jam etiam in posterum videbatur provisum,

visum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile utrorumque animos averteret a belli consiliis. nam tempore autumni, & locis natura gravibus, multo tamen magis extra urbem, quam in urbe, intoleranda vis æstus per utraque castra omnium ferme corpora movit. & primo, temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorum vulgabat morbos: ut aut neglecti, desertique, qui incidissent, morerentur: aut assidentes, curantesque eadem vi morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset, & undique dies, noctesque ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferaverant animos, ut non modo lacrymis, justoque comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent: jacerentque strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuique ægros, ægri validos cum metu, tum tabe, ac pestifero odore corporum conficerent: & ut ferro potius morerentur, ferro quidam invadebant soli hostium stationes. Multo tamen major vis pestis Pœnorum castra, quam Romana, diu circumsidendo Syracusas, cæde aquisque affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi, ut primum videre, ex gravitate loci vulgari morbos, in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate, atque Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaque corpora tecta, & umbræ recreaverant, multi tamen

ex

ex Romano exercitu eadem peste absumpti
29 sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ, & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio; & commeatus e civitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant.

CAPUT XXI.

Classis Punica cum magno apparatu Carthagine rediens, aditu Syracusarum vento prohibetur: ea spe repente destitutus Epicides, Syracusis excedit: interim Siculi oblatam occasionem se conciliandi Romanis arripientes, ad Marcellum legatos de deditione mittunt: tum transfugæ, metu ne traderentur Romanis, cum mercenariis militibus Syracusanorum cædem faciunt.

INterea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, ut spem faceret, non ipsis modo salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi: perpulit, ut onerarias naves quamplurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemque suam augerent. Igitur centum triginta navibus longis, & septuaginta onerariis profectus a Carthagine, satis prosperos ventos ad trajiciendum in Siciliam habuit: sed iidem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris adventus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum invicem Romanis Syracusanisque præbuisset: Epicides metuens, ne, si pergerent iidem, qui

tum

tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret: tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem navigat, classem in statione versam in Africam habentem, atque timentem navale prælium, non tam quod impar viribus, aut numero navium esset, (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ, quam suæ classi flarent: perpulit tandem, ut fortunam navalis certaminis experiri vellet. Et Marcellus, cum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam adventare, ne simul terra marique inclusus, urbe hostium urgeretur, quanquam impar numero navium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum tranquillitas maris in altum evexisset, concursuræ. Itaque cadente jam Euro, qui per dies aliquot sævierat, prior Bomilcar movit: cujus prima classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. Cæterum postquam tendere ad se Romanas naves vidit, incertum qua subita territus re Bomilcar, vela in altum dedit: missisque nuntiis Heracleam, qui onerarias naves retro in Africam repetere juberent, ipse Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicides a tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat, expectaturus magis eventum, quam inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra Siculorum sunt nuntiata, Epicidem Syracusis excessisse, a Carthaginiensibus relictam insulam, & prope iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus deden- 18

dæ

dæ urbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum, qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme discreparet, quin quæ ubique regum fuissent, Romanorum essent; Siculis cætera cum libertate ac legibus suis servarentur: evocatis ad colloquium iis, quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorum ajunt. ut una omnium, qui obsiderentur, quique extra obsidionem esent, fortuna eset, neve alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepit deinde ab iis, ut necesarios hospitesque alloquerentur, expositis, quæ pacta jam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, ut secum præfectos Epicidis Polycletum, & Philistionem, & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem vocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conquesti: &, quanquam tot mala urgerent, negarunt *fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse caritatem Syracusanorum, non odium: nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi Hippocrate atque Epicide audierint, tum bellum movisse, & obsidere urbem cœpisse: ut crudeles tyrannos ejus, non ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis ejus occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra marique pulsis; quam superesse causam Romanis, cur non, perinde ac si Hiero ipse viveret, unicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaque nec*

ur-

urbi, nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. eam autem, qualis illo momento hora sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari, quam 29 legatos nominari, placuit. ex ipsorum deinde pretorum numero missi oratores ad Marcellum: quorum princeps, *Neque primo*, inquit, *Syracusani a vobis defecimus, sed Hieronymus nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regii, Hippocrates atque Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbaverunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum, qui oppressas tenebant Syracusas, cum primum arbitrii nostri esse cœpimus, extemplo venimus ad tradenda arma, dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ imposita a vobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ, pulcherrimæque urbis Græcarum dii tibi dederunt, Marcelle. quicquid unquam terra marique memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta urbs a te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse. quo quisquis terra, quisquis mari venerit, nunc nostra de Athieniensibus, Carthaginiensibusque trophæa, nunc tua de nobis ostendat. incolumesque Syracusas familiæ vestræ sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas. ne plus apud vos Hieronymi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille*

multo

multo amicus fuit, quam hic hostis: & illius etiam benefacta persensistis, hujus amentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia, & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. nanque transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metu: arreptisque armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atque omnia, quæ in promptu erant, diripuere. tum, ne sine ducibus essent, sex præfectos creavere, ut terni Achradinæ, ac Naso præessent. Sedato tandem tumultu, exequentibus sciscitando mercenariis, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam ac transfugarum causam esse. In tempore legati a Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis esse.

CAPUT XXII.

Marcellus, occupatis reliquis partibus, Syracusas expugnat, ac ingentem se virum gerit: in eo tumultu captæ urbis Archimedes intentus formis, quas in pulvere descripserat, interficitur. cum victoribus victisque pariter perniciosa fames instaret, Otacilius, Uticam cum trajecisset, ingentem vim frumenti Syracusas opportune reportat.

Erat ex tribus Achradinæ præfectis Hispanus Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui

sine

fine arbitris Mericum nactus, primum, quo in statu reliquisset Hispaniam, (& nuper inde venerat) exponit. *omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si opera pretium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reverti libeat. contra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra, marique clauso?* Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum secretus ab aliis ad Marcellum deductus, cum fidem accepisset, composuissetque agendae rei ordinem, Achradinam redit. Tum Mericus, ut ab suspicione proditionis averteret omnium animos, negat *sibi placere legatos commeare ultro, citroque; neque recipiendum quenquam, neque mittendum. & quo intentius custodiae serventur, opportuna loca dividenda praefectis esse, ut suae quisque partis tutandae reus sit.* Omnes assensi sunt. Partibus dividendis, ipsi regio evenit ab Arethusa fonte usque ad ostium magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte navim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Achradinam jussit: exponique milites regione portae, quae prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositosque milites porta, ut convenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copiis moenia Achradinae aggreditur: ita ut non eos solum, qui Arcbradinam tenebant, in se converteret, sed ab Naso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariae naves instructae jam ante-

te,

te, circumvectæque, ad Nasum armatos
exponunt. qui improviso adorti semiplenas
stationes, & adapertas fores portæ, qua
paulo ante excurrerant armati, haud magno
certamine Nasum cepere, desertam trepida-
tione & fuga custodum. neque ullis mi-
nus præsidii, aut pertinaciæ ad manen-
dum, quam transfugis fuit: quia ne suis
quidem satis credentes se, medio certami-
ne effugerunt. Marcellus, ut captam esse
Nasum didicit, & Achradinæ regionem u-
nam teneri, Mericumque cum præsidio suis
adjunctum, receptui cecinit, ne regiæ opes,
quarum fama major, quam res erat, diri-
31 perentur. Suppresso impetu militum, & iis,
qui in Achradina erant, transfugis spatium,
locusque fugæ datus est: & Syracusani tan-
dem liberi metu, portis Achradinæ apertis,
oratores ad Marcellum mittunt, nihil pe-
tentes aliud, quam incolumitatem sibi, li-
berisque suis. Marcellus, concilio advoca-
to, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per
seditiones pulsi ab domo intra præsidia Ro-
mana erant, respondit, *non plura per an-
nos quinquaginta benefacta Hieronis, quam
paucis his annis maleficia eorum, qui Sy-
racusas tenuerint, erga populum Romanum
esse: sed pleraque eorum, quo debuerint,
recidisse: fœderumque ruptorum ipsos ab se
graviores multo, quam populus Roman. vo-
luerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium
annum circumsedere Syracusas, non ut po-
pulus Roman. servam civitatem haberet, sed
ne transfugarum duces captam, & oppres-
sam tenerent. Quid potuerint Syracusani fa-
cere, exemplo vel eos Syracusanorum esse,
qui intra præsidia Romana fuerint: vel
Hispanum ducem Mericum, qui præsidium
tra-*

tradiderit: vel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum, periculorumque circa mœnia Syracusana terra, marique tandiu exhaustorum, nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nasum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamque missus. diripiendaque urbs militi data est, custodibus divisis per domos eorum, qui intra præsidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa invidiæ, avaritiæque fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignaro milite quis esset, interfectum. ægre id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori, præsidioque nomen, ac memoriam ejus fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ: in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis ante diebus, quam Syracusæ caperentur, T. Otacilius cum quinqueremibus octoginta Uticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusque in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Uticam: prædamque omnis generis retro ad naves egit. Lilybæum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerariis navibus frumento, prædaque onustis rediit: idque frumentum extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subvenisset, victoribus, victisque pariter perniciosa fames instabat.

CAPUT XXIII.

P., & Cn. Scipiones in Hispania post tot tantasque res feliciter ibi gestas prope cum totis exercitibus caduntur, anno octavo quam in Hispaniam iverant.

532 EAdem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consiliisque magis, quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hibernis copias coniunxerunt. ibi concilium advocatum; omniumq; in unum congruerunt sententiæ, quando ad id locorum id modo actum esset, ut Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse, id jam agi, ut bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago conjunctis castris quinque ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, vetus in Hispania imperator. ad urbem nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat satis superque ad id virium esse. illa restabat cura, ne fuso eo perculsi alter Asdrubal, & Mago in avios saltus, montesque recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati, divisis bifariam copiis, totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diviserunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque adversus Magonem duceret, atque Asdrubalem; Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adjun-

junctis cum Aſdrubale, Barchino bellum gereret. Una profecti ambo duces, exercituſque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin, in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum eſt copiis ſubſtitit, & P. Scipio profectus ad deſtinatam belli partem.
Aſdrubal, poſtquam animadvertit, exiguum 33
Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum auxiliis eſſe: peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cum utraque caſtra plena Hiſpanorum eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox viſum facinus. non enim, ut in Romanos verterent arma, agebatur, & merces, quanta vel pro pro bello ſatis eſſet, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipſa, tum reditus domum, fructuſque videndi ſuos, ſuaque, grata vulgo erant. itaque non ducibus facilius, quam multitudini perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ſe ne retinerent. Id quidem cavendum ſemper Romanis ducibus erit; exemplaque hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus ſui roboris, ſuarumque proprie virium in caſtris habeant. Signis repente ſublatis. Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus cauſam, obteſtantibuſque, ut manerent, Romanis reſpondentes, quam domeſtico ſe avocari bello. Scipio, poſtquam ſocii nec precibus, nec vi retineri poterant, nec ſe aut parem ſine illis hoſti eſſe, aut fratri rurſus conjungi vidit poſſe, nec ullum aliud ſalutare conſilium in

prom-

promptu eſſe: retro quantum poſſet, credere ſtatuit, in id omni cura intentus, necubi hoſti æquo ſe committeret loco, qui tranſgreſſus flumen, prope veſtigiis abeuntium inſiſtebat. Per eoſdem dies P. Scipionem par terror, periculum majus ab novo hoſte urgebat. Maſſaniſſa erat juvenis, qui eo tempore erat ſocius Carthaginienſium, quem deinde clarum, potentemque Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni occurrit, & deinde aſſidue dies noctesque infeſtus aderat: ut non vagos tantum procul a caſtris lignatum, pabulatumque progreſſos exciperet, ſed ipſis obequitaret caſtris, invectuſque in medias ſæpe ſtationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque ſæpe incurſu repentino in portis valloque trepidatum eſt: nec aut locus aut tempus ullum vacuum a metu ac ſolicitudine erat Romanis. compulſiſque intra vallum, adempto rerum omnium uſu, cum prope juſta obſidio eſſet, futuramque arctiorem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus & quingentis Sueſſetanorum adventare fama erat, Pœnis conjunxiſſet: dux cautus & prudens Scipio victus neceſſitatibus, temerarium capit conſilium, ut nocte Indibili obviam iret, & quocunque occurriſſet loco, prælium conſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris, præpoſitoque T. Fontejo legato, media nocte profectus, cum obviis hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis, quam acies pugnabant. ſuperior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cæterum & equites Numidæ repente, quos fefelliſſe ſe dux ratus erat, ab lateribus circumfuſi magnum terrorem intulere. Contracto adverſus Numidas certamine novo, ter-

tius insuper advenit hostis. duces Pœni asse-
cuti ab tergo jam pugnantes. ancepsque præ-
lium Romanos circumsteterat, incertos,
in quem potissimum hostem, quamve in par-
tem conferti eruptionem facerent. Pugnan-
ti, hortantique imperatori, & offerenti se,
ubi plurimus labor erat, latus dexterum lan-
cea trajicitur: cuneusque is hostium, qui in
confertos circa ducem impetum fecerat, ut
exanimem, labentemque ex equo Scipionem
vidit, alacres gaudio cum clamore per totam
aciem nuntiantes discurrunt, imperatorem
Romanum cecidisse. Hæc pervagata passim
vox, ut & hostes haud dubie pro victoribus,
& Romani pro victis essent, fecit. Fuga con-
festim ex acie, duce amisso, fieri cœpta est.
cæterum ut ad erumpendum inter Numidas,
aliaque levium armatorum auxilia haud diffi-
cilis res erat: ita effugere tantum equitum,
æquantiumque equos velocitate peditum,
vix poterant: cæsique prope plures in fuga,
quam in pugna sunt. nec superfuisset quis-
quam, ni præcipiti jam ad vesperum die nox
intervenisset. Haud segniter inde duces Pœ- 35
ni fortuna usi, confestim e prælio, vix neces-
saria quiete data militibus, ad Asdrubalem
Amilcaris citatum agmen rapiunt, non du-
bia spe, cum copias conjunxissent, debellari
posse. Quo ubi est ventum, inter exercitus,
ducesque victoria recenti lætos gratulatio
ingens facta, imperatore tanto cum omni
exercitu deleto, & alteram pro haud dubio
parem victoriam expectantes. Ad Romanos
nondum quidem fama tantæ cladis pervene-
rat, sed tamen mœstum quoddam silentium
erat, & tacita divinatio, qualis jam præ-
sagientibus animis imminentis mali esse so-
let. Imperator ipse, præterquam quod ab

sociis se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, conjectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quam ad ullam bonam spem, pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quomodo autem non obstitisse: aut ab tergo non secutum fratrem? ut, si prohibere, quominus in unum coirent & duces, & exercitus hostium, non posset, ipse certe cum fratre conjungeret copias. His anxius curis, id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde, quantum posset. & inde una nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maxime citato agmine, sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera incursantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent. tamen tuto ut simul pugnarent, procederentque, Scipio hortabatur, prius quam pedestres copiæ

36 assequerentur. Cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox jam instaret, revocat e prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen, quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis, & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus justis exercitibus aderant, apparebatque, parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circumspectare, ac agitare dux cœpit si quo

modo posset vallum circum injicere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, ut nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliive ulli operi apta inveniri posset: nec ferme quicquam satis arduum, aut abscissum erat, quod hosti aditum, ascensumve difficilem præberet. omnia fastigio leni subvexa. ut tamen aliquam imaginem valli objicerent, clitellas illigatas oneribus, velut struentes ad altitudinem solitam, circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis objecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam advenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere: munitionis vero facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces undique vociferarentur, *quid starent? & non ludibrium illud vix fœminis, puerisve morandis satis validum distraherent, diriperentque? captum hostem teneri, latentem post sarcinas.* Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque transilire, neque moliri onera objecta, nec cædere stipatas clitellas, ipsisque obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu, cum amoliti objecta onera, armatis dedisse.t viam, pluribusque idem partibus fieret, capta jam undique castra erant: pauci ab multis, perculsique a victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset silvas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fontejus legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt; alii cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circundatam, atque ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam, omnesque intus cum ipso imperatore occisos. Anno

no sexto postquam in Hispaniam venerat Cn. Scipio, unde trigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ major, quam per totam Hispaniam fuit. quin apud cives partem doloris & exercitus amissi, & alienata provincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantque duces, Cneum tamen magis, quod diutius præfuerat iis, priorque & favorem occupaverat, & specimen justitiæ, temperantiæque Romanæ primus dederat.

CAPUT XXIV.

Cum prope esset amissa Hispania provincia possessio, L. Martii equitis Romani virtute, & industria, contractis exercituum reliquiis, eodem Duce a militibus creato, bina castra hostium expugnantur: ad triginta septem millia caduntur: ad mille octingentos triginta capiuntur, ingens præda refertur.

37 CUm deletus exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur: vir unus has restituit. Erat in exercitu L. Martius, Septimi filius, eques Romanus, impiger juvenis, animique & ingenii aliquanto, quam pro fortuna, in qua erat natus, majoris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omnes militiæ artes edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, junxeratque cum T. Fontejo, P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus auctoritate inter milites, atque honore, ut castris citra Iberum communitis, cum du-

cem

cem exercituum comitiis militaribus creari placuisset, subeuntes alii aliis in custodiam valli, stationesque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cuncti summam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, convehendisque commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haudquaquam abjecto animo exequebantur. Cæterum postquam Asdrubalem Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est, signumque pugnæ propositum ab novo duce milites viderunt: recordati, quos paulo ante imperatores habuissent, quibusque & ducibus, & copiis freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente, & offensare capita: & alii manus ad cœlum tendere, deos incusantes: alii strati humi suum quisque nominatim ducem implorare. neque sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipso mulcente & increpante Martio, quod in muliebres, & inutiles se projecissent fletus, potius, quam ad tutandos semetipsos, & rempublicam secum acuerent animos, & ne inultos imperatores suos jacere sinerent: cum subito clamor, tubarumque sonus (jam enim prope vallum hostes erant) exauditur. inde verso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie, discurrunt ad portas, & in hostem negligentes, atque incomposite venientem incurrunt. Extemplo improvisa res pavorem incutit Pœnis: mirabundique, unde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: unde tanta audacia, tanta fiducia sui victis, ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus

cæsis extitisset: quis castris præesset; quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot, tam nec opinata, primo omnium incerti, stupentesque referunt pedem: dein valida impressione pulsi terga vertunt. & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius, periculosusque sequentium impetus, ni Martius propere receptui dedisset signum, obsistensque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra avidos adhuc cædisque, & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepide primo ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi viderunt, metu substitisse rati, contemptim rursus, & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent, exploratis iis Martius ad consilium prima specie temerarium magis, quam audax animum adjecit, ut ultro castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus, unius Asdrubalis expugnari castra, quam si se rursus tres exercitus, ac tres duces junxissent, sua defendi: simul aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen ultro inferendo arma, contemptum sui dempturum. ne tamen subita res, & nocturnus
38 terror etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret; alloquendos, adhortandosque sibi milites ratus, concione advocata, ita disseruit. *Vel mea erga imperatores nostros vivos mortuosque pietas, vel præsens omnium nostrum, milites, fortuna fidem cuivis facere potest, mihi hoc imperium, ut amplum judicio vestro, ita re ipsa grave, ac solicitum esse.*

quo

quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupefaceret, vix ita compos mei essem, ut aliqua solatia invenire ægro animo possem: cogor vestra omnium vicem, (quod difficillimum in luctu est) unus consolari. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conservare possim, cogitandum est, avertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies, noctesque curis insomniisque agitant, & excitant sæpe somno: neu se, neu invictos per septem annos in iis terris milites suos, commilitones vestros, neu rempublicam patiar inultam, & suam disciplinam, suaque instituta sequi jubent. Et ut imperiis vivorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere vos quoque velim, milites: non lamentis lacrymisque tanquam extinctos prosequi (vivunt enim, vigentque fama rerum gestarum) sed quotiescumque occurret memoria illorum, velut si adhortantes, signumque dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisque vestris oblata memorabile illud edidit prælium, quo documentum dedistis hostibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cujus populi vis atque virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sævitia fortunæ emersuram esse. Nunc qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet, quantum audeatis duce vestro auctore. non enim hesterno die, cum signum receptui dedi sequentibus effuse vobis turbatum hostem, frangere audaciam vestram, sed diferre in majorem gloriam atque opportunitatem volui:

ut postmodum praeparati incautos, armati inermes, atque etiam sopitos per occasionem aggredi possetis. Nec hujus occasionis spem, milites, forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoque profecto si quis quaerat, quonam modo pauci a multis, victi a victoribus castra tutati sitis, nihil aliud respondeatis, quam idipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosque fuisse. Et ita se res habet. Ad id, quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum, atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quam ne obsessi modo ipsi, atque oppugnati, castra sua ultro oppugnemus. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos. eo ipso quod difficillimum videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis, silenti agmine ducam vos. exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non stationes justas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, paventesque ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa caedes edatur, a qua vos hosterno die revocatos aegre ferebatis. Scio, audax videri consilium: sed in rebus asperis, & tenuibus fortissima quaque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cujus praetervolat opportunitas, cunctatus paulum fueris: nequicquam mox omissam quaeras. Unus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est, & jam tentastis vestras, atque illorum vires. si diem proferimus, & hesterna eruptionis fama contenti desierimus, periculum est, ne omnes duces omnesque

copia

copia conveniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Ut dividendo copias, periere duces nostri: ita separati, ac divisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite diis bene juvantibus, corpora curate, ut integri vigentesque eodem animo in castra hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audiere ab novo duce novum consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & major pars noctis quieti data est. quarta vigilia movere. Erant ultra proxima castra sex millium 39 intervallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis cava intererat, condensa arboribus. in hujus silvæ medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ, & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo usquam obsidente, penetravere, inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt, pars ignis escas stramenta arida tectis injiciunt, pars portas occupant, ut fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec providere quicquam sinunt. incidunt inermes inter catervas armatorum. alii ruunt ad portas, alii obseptis itineribus super vallum saliunt: & ut quisque evaserat, protinus ad castra altera fugiunt. ubi a cohorte, & equitibus ex occulto proruentibus circumventi, cæsique ad unum omnes sunt. quanquam etiam

ſi quis ex ea cæde effugiſſet, adeo raptim captis propioribus caſtris, in altera tranſcurſum caſtra ab Romanis eſt, ut prævenire nuntius cladis non poſſet. Ibi vero quo longius ab hoſte aberant, & quia ſub lucem pabulatum, lignatum, & prædatum quidam dilapſi fuerant, neglecta magis omnia, ac ſoluta invenere: arma tantum in ſtationibus poſita, milites inermes, aut humi ſedentes accubanteſque, aut obambulantes ante vallum, portaſque. Cum his tam ſecuris, ſolutiſque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, feroceſque victoria prælium ineunt. itaque nequaquam reſiſti in portis potuit. intra portas, concurſu ex totis caſtris ad primum clamorem, & tumultu facto, atrox prælium oritur. diuque tenuiſſet, ni cruenta ſcuta Romanorum viſa indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pavorem injeciſſent. hic terror in fugam vertit omnes. effuſique, qua iter eſt, niſi quos cædes oppreſſit, exuuntur caſtris. Atque ita nocte, ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Martii. Ad trigintaſeptem millia hoſtium cæſa, auctor eſt Claudius, qui annales Acilianos ex Græco ſermone vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuiſſe clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Aſdrubalis. Valerius Antias una caſtra Magonis capta tradit: ſeptem millia ferme cæſa hoſtium: altero prælio eruptione pugnatum cum Aſdrubale, decem millia occiſa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piſo quinque millia hominum, cum Mago cedentes noſtros effuſe ſequeretur, cæſa ex inſidiis ſcribit. Apud omnes magnum nomen Martii ducis eſt: & veræ glo-

gloriæ ejus etiam miracula addunt, flammam ei concionanti fusam e capite sine ipsius sensu, cum magno pavore circumstantium militum: monumentumque victoriæ ejus de Pœnis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, utrisque post tantas acceptas invicem illatasque clades cunctantibus periculum summæ rerum facere.

CAPUT XXV.

Marcellus, rebus in Sicilia fide & integritate compositis, belli reliquias persequens, Epicidem, & Annonem prælio superat: devectis Romam captarum Syracusarum signis, & tabulis, eximie Deorum templa exornat. Habitis comitiis, novi Coss. creantur Cn. Fulvius Centumalus, & P. Sulpitius Galba.

DUm hæc in Hispania geruntur, Mar- 40
cellus, captis Syracusis, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, ut non modo suam gloriam, sed etiam majestatem populi Romani augeret: ornamenta urbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam devexit, hostium quidem illa spolia, & parta belli jure: cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæque hinc sacra, profanaque omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum, quod a Marcello eximie ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata a Marcello templa, propter excel-

lentia ejus generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme civitatum Siciliæ ad eum conveniebant. dispar ut causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut non desciverant, aut redierant in amicitiam, ut socii fideles, accepti, cultique. quos metus post captas Syracusas dediderat, ut victi a victore leges acceperunt. Erant tamen haud parvæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides, & Anno, duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide, & Annone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita pervagatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit, ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis sui: nec spes alia major apud faventes rebus Carthaginiensium esset. Itaque inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus, Syracusanusque, non consilio Mutinis magis, quam fiducia, ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias movit, & ab hoste quatuor ferme millium intervallo consedit, quid agerent, pararentve, expectaturus. Sed nullum neque locum, neque tempus cunctationi, consiliove dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore, ac tumultu invectus. Postero die, prope justo prælio compulit hostem intra munimenta. inde revocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti ferme

me eorum Heracleam Minoam concessissent,
ad mitigandos revocandosque eos profectus,
magnopere monuisse duces dicitur, ne absen-
te se cum hoste manus consererent. Id ambo
ægre passi duces, magis Anno, jam ante an-
xius gloria ejus: Mutinem sibi modum face-
re, degenerem Afrum imperatori Carthagi-
niensi misso ab senatu populoque. Is perpulit
cunctantem Epicidem, ut transgressi flumen
in aciem exirent. nam si Mutinem opperi-
rentur, & secunda pugnæ fortuna evenisset,
haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimve- 42
ro indignum ratus Marcellus, se, qui Anni-
balem subnixum victoria Cannensi ab Nola
repulisset, his terra marique victis ab se ho-
stibus cedere, arma propere capere milites,
& efferri signa jubet. ad instruentem exerci-
tum decem effusis equis advolant ex hostium
acie Numidæ, nuntiantes, populares suos
primum ea seditione motos, qua trecenti ex
numero suo concesserint Heracleam: de-
in quod præfectum suum ab obtrectantibus
ducibus gloriæ ejus sub ipsam certaminis
diem ablegatum videant, quieturos in pu-
gna. Gens fallax promissi fidem præstitit.
Itaque & Romanis crevit animus, nuntio
celeri per ordinem misso, destitutum ab e-
quite hostem esse, quem maxime timuerant:
& territi hostes, præterquam quod maxima
parte virium suarum non juvabantur, timo-
re etiam incusso, ne ab suo & ipsi equite op-
pugnarentur. Itaque haud magna vis certa-
minis fuit. Primus clamor, atque impetus
rem decrevit. Numidæ cum in concursu
quieti stetissent in cornibus, ut terga dantes
suos viderunt, fugæ tantum parumper comi-
tes facti, postquam omnes Agrigentum tre-
pido agmine petentes viderunt, ipsi metu
ob-

obsidionis passim in civitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa, captaque, & VIII elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit. Jam ferme in exitu annus erat, itaque senatus Romæ decrevit, ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad consules mitteret: dum Annibal procul abesset, nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se consules compararunt, ut Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. Consules Claudius creavit Cn. Fulvium Centumalum, & P. Sulpitium Ser. F. Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. prætores deinde creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni jurisdictio urbana, Sulpitio Apulia, Cethego Sicilia, Lentulo Sardinia evenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

DE-

DECADIS TERTIÆ

LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Hujus anni populi Romani expeditiones.

N. Fulvius Centumalus, P. Sul- 1
pitius Galba consules cum Idi- U.C.
bus Martiis magistratum inis- 539
sent, senatu in Capitolium vocato, de re publica, de administratione belli, de provinciis, exercitibusque patres consuluerunt. Q. Fulvio, & Appio Claudio, prioris anni consulibus, prorogatum imperium est, atque exercitus, quos habebant, decreti: adjectumque, ne a Capua, quam obsidebant, abscederent, prius quam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam unquam civitatem justior fuit, quam quod urbs tam nobilis, ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta, inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, ut pro consule in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius pro prætore in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem, reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpi-

pi-

pitio, cui Apulia evenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam utrorumque ignominia est, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legione datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere jussi. T. Otacilio, & M. Valerio, Siciliæ, Græciæque ora cum legionibus classibusque, quibus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naves. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est gestum.

CAPUT II.

L. Martius, qui a militibus Imperator creatus, res in Hispania præclaras gesserat, titulo, quem in literis ad Senatum adhibuit, hominum animos offendit.

2 PRincipio ejus anni cum de literis L. Martii referretur, res gestæ magnifice senatui visæ. titulus honoris, quod imperio non populi jussu, non ex auctoritate patrum dato, *pro pretore senatui* scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias, procul ab legibus, magistratibusque, ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum

dum ad senatum censerent, melius visum, differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento, & vestimentis exercitus placuit: utranque rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, *pro prætore L. Martio*, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præjudicato ferrent.

CAPUT III.

Cn. Fulvius ob exercitum in Apulia amissum bis accusatus, ut pecunia multaretur, cum tertio dies illi capitis dicta esset, ante diem comitiorum exulatum abit.

DImissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt. omniumque in unum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam, ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataque est. Sed aliud certamen occupaverat animos. C. Sempronius Blæsus, die dicta, Cn. Fulvium ob exercitum in Apulia amissum, in concionibus vexabat, *multa imperatorem temeritate, atque inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse* dictitans. *Neminem, præter Cn. Fulvium, ante corrupisse omnibus vitiis legiones suas, quam proderet. itaque vere dici posse, prius eos perisse, quam viderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse. neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei servo-*

rum

rum exercitus datus esset, brevi effecisse disciplina, eque imperio, ut nemo eorum generis, ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio sociis, hostibus terrori essent. Cum ad Beneventum, aliasque urbes eos, velut e faucibus Annibalis ereptos, populo Romano restituisset, Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis imbuisse. ergo effecisse, ut & feroces & inquieti inter socios, ignavi & imbelles inter hostes essent: nec impetum modo Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse, milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fulvii fuisse pavoris, ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Postumium, Cn., ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quam deserere circumventos hostibus suos exercitus. Cn. Fulvium prope unum nuntium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum; Cn. Fulvio fugam ex prælio ipsius temeritate commissi, impunitam esse: & eum in ganea, lustrisque, ubi juventam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccaverint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium, ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi,
3 *honorato atque inhonorato esse*. Reus ab se culpam in milites transferebat. *Eos ferociter pugnam poscentes, productos in aciem, non eo, quo voluerint, quia serum diei fuerit:*

rit: sed postero die, & tempore, & loco aquo instructos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoque turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reipubl. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem, insidiis circumventum: vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium in potestate habuisse: suum cuique ingenium audaciam, aut pavorem facere. Bis est accusatus: pecuniaque anquisitum. tertio testibus datis, cum, præterquam quod omnibus probris onerabatur, jurati permulti dicerent, fugæ, pavorisque initium a prætore ortum; ab eo desertos milites; cum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, ut capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque novum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret; tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent, se in mora esse, quominus, quod ei more majorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquireret, quoad vel capitis, vel pecuniæ judicasset privato: tum Sempronius perduellionis se judicare Cn. Fulvio dixit: diemque comitiis ab C. Calpurnio prætore urbano petit. Inde alia spes ab reo tentata est, si adesse judicio Q. Fulvius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fulvius; ne-

negassentque patres e republica esse abscedi a Capua, prius quam dies comitiorum aderat: Cn. Fulvius exulatum Tarquinios abiit, id ei justum exilium esse, scivit plebs.

CAPUT IV.

Campani obsessi, cum, multis factis eruptionibus, præliis equestribus superiores essent; tandem ab Romanis novo genere pugnæ, immixtis tum primum equiti peditibus, cum strage in urbem repelluntur.

4 INter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quam oppugnabatur. nec aut famem tolerare servitia, ac plebs poterant, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inventus est tandem quidam Numida, qui, acceptis literis, evasurum se professus, ut promissum præstaret: per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia ferme prospera faciebant: pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum vincere, quam triste vinci ulla parte erat ab obsesso, & prope expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut, quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maxime vigore, ac levitate corporum veloces. eis parmæ breviores, quam equestres, & septena jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest, eos singulos in equos suos accipientes equites, assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire

per-

perniciter, ubi datum ſignum eſſet. Poſtquam aſſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt fieri, in campum, qui medius inter caſtra, murumque erat, adverſus inſtructos Campanorum equites proceſſerunt. & ubi ad conjectum teli ventum eſt, ſigno dato, velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtium equites incurrit: jaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt: quibus plurimis in equos viroſque paſſim conjectis, permultos vulneraverunt. pavoris tamen plus ex re nova atque inopinata injectum eſt. & in perculſum hoſtem equites invecti, fugam ſtragemque eorum uſque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit. inſtitutum, ut velites in legionibus eſſent. Auctorem peditum equiti immiſcendorum centurionem Q. Navium ferunt, honorique id ei apud imperatorem fuiſſe.

CAPUT V.

Annibal in Campaniam contendit, obſeſſæ Capuæ laturus auxilium: ibi caſtra Romana, facta eodem tempore etiam ab urbe eruptione, acriter aggreſſus; cum illa vi majore defenderentur, ab oppugnatione repellitur.

CUm in hoc ſtatu ad Capuam res eſ- 5
ſent, Annibalem in diverſum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in qua omnium ſociorum hoſtiumque converſos videbat animos, documento futuræ, qualemcunque eventum defectio ab Romanis habuiſſet. Igitur, magna parte im-

impedimentorum relicta in Bruttiis, & omni graviore armatura. cum delectis peditum equitumque quam poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in valle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adveniens cum castellum Galatiam, præsidio inde vi pulso, cepisset: in circumsidentes Capuam se vertit, præmissis ante nuntiis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesque, & cum iis Punicum præsidium, cui Bostar, & Anno præerant, erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem, aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fulvius Annibali est oppositus, C. Nero pro prætore equitibus sextæ legionis via, quæ Suessulam fert: C. Fulvius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit e regione Vulturni amnis. prælium non solito modo clamore, ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum equorum armorumque sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos. Campanos facile vallo Appius arcebat. Major vis ab altera parte Fulvium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usque ad vallum pervasit: ruperatque mediam aciem Romano-

manorum: & in ancipiti ſpe, ac periculo erat, utrum in caſtra perrumperet, an intercluderetur a ſuis. Quem pavorem legionis, periculumque caſtrorum Fulvius ubi vidit, Q. Navium, primoreſque alios centurionum hortatur, *ut cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem invadant, ac trucident: in ſummo diſcrimine rem verti: aut viam dandam iis eſſe, & minore conatu, quam condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe: nec magni certaminis rem fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos: & qua, dum paveat, Romanis irrupta acies videatur: etiam ſi ſe utrinque in hoſtem vertat, ancipiti pugna medios circumventuram.* Navius, ubi hæc imperatoris dicta accepit, ſecundi haſtati ſignum ademptum ſignifero in hoſtes infert. jacturum in medios eos minitans, ni ſe propere ſequantur milites, & partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honeſtabant, & ſublatum alte ſignum converterat ad ſpectaculum cives, hoſteſque. cæterum poſtquam jam ad ſigna pervenerat Hiſpanorum, tum undique in eum tragulæ conjectæ, & prope tota in unum acies verſa. ſed neque hoſtium multitudo, neque telorum vis arcere impetum ejus viri potuerunt. Et M. Atilius, legatus primipi- 6
li ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hiſpanorum coegit. Et qui caſtris præerant. L. Portius Licinus, & T. Pompilius legati pro vallo acriter pugnant: elephantoſque tranſgredientes in ipſo vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta eſſet foſſa, velut aggere, aut ponte injectu, tranſitum hoſtibus dedit. ibi per ſtragem jacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte caſtrorum jam pulſi erant Cam-

Campani, Punicumque præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis resistebant, quam quod porta ballistis scorpionibusque instructa, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appii Claudii: cui suos ante prima signa adhortanti, sub lævo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen vis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal, posteaquam cohortis Hispanorum stragem vidit, summaque vi castra hostium defendi: omissa oppugnatione recipere signa, & convertere agmen retro peditum, objecto a tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit: sed Flaccus receptui cani jussit, satis ad utrumque profectum ratus, ut & Campani, quam haud multum in Annibale præsidii esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui hujus pugnæ auctores sunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaque Carthaginiensibus quindecim adempta, duodeviginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ invenio, plusque pavoris, quam certaminis fuisse, cum inopinato in castra Romana Numidæ, Hispanique cum elephantis irrupissent: elephanti per media castra vadentes, stragem tabernaculorum ingenti sonitu, ac fuga abrumpentium vincula jumentorum facerent. fraudem quoque super tumultum adjectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari latinæ linguæ juberent consulum verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quenque militum in proximos montes fugere.

gere. sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamque magna cæde hostium. elephantos igni e castris exactos. Hoc ultimum, utcumque initum finitumque est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuique fortuna ortus. Matrem ejus quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex, summum quod esset imperium Capuæ, perventurum ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem, dixisse ferunt: *Tu perditas res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum perveniet*. Ea ludificatio veri & ipsa in verum vertit. nam cum fame, ferroque urgerentur, nec spes ulla superesset, iis, qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus. Lesius, querendo desertam ac proditam a primoribus Capuam, summum magistratum, ultimus omnium Campanorum, cepit.

CAPUT VI.

Ad avertendos a Capua obsidione Romanos imperatores, Annibal improviso Romam petit: cum eum jam adventare esset allatum, ingenti terrore Urbs occupatur: properans a Capua Q. Fulvius, Romam cum exercitu ingreditur.

CÆterum Annibal ut nec hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoque commeatus intercluderent novi consules, abscedere irrito incœpto, & movere a Capua statuit castra. multa secum, 7

quo jam inde pergeret, volventi subiit animum impetus, caput ipsum belli, Romam petendi, cujus rei semper cupitæ prætermissam occasionem post Cannensem pugnam & alii vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat : *nec opinato pavore, ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex iis. qui si divisissent copias, utrumque infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse*. Una ea cura angebat, ne ubi abscessisset, extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut, literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam clam pervadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. *Profectionem suam, quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces, atque exercitus Romanos : ne despondexent animos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem*. Inde naves in flumine

* al. subigi. Vulturno comprehensas * duci ad id, quod jam ante præsidii causa fecerat, castellum jussit. quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte trajici posset exercitus, allatum est : cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lu-
8 cem trajecit. Id prius quam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fulvius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, varie hominum animi pro cujusque ingenio affecti sunt. Ut in re tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces, exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ, ne-

neque ullius alterius rei memor, ad urbis præsidium revocabat. Fabius Maximus, abscedi a Capua, terrerique, & circumagi ad nutus, commutationesque Annibalis flagitiosum ducebat. *Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem ausus non esset, cum a Capua repulsum spem potiundæ urbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendam, sed ad Capuæ liberandam obsidionem ire. Romam cum exercitu, qui ad urbem esset, Jovem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosque alios defensuros esse.* Has diversas sententias media sententia P. Valerii Flacci vicit: qui, utriusque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, *quid ad urbem præsidii esset. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si & Romam e ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, ut ab reliquo & duce, & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius, Fulviusque, utri obsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset.* Hoc senatus consulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconsul, cui, collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat, e tribus exercitibus milite electo, ad XV. millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Soram, Lavinium præmisit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deviis in viam proferrent: præsidiaque in urbes contraherent, ut sua cuique Resp. in manu esset. Annibal, quo die Vultur- 9
num est transgressus, haud procul a flumine

castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum pervenit. ibi diem unum populando moratus, per Suessulanum Alifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo stativa habita: & passim populationes factæ. inde præter Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluvium ventum. ubi intercisum pontem a Fregellanis, morandi itineris causa, invenit. Et Fulvium Vulturnus tenuerat amnis, navibus ab Annibale incensis, rates ad trajiciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. trajecto ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditum iter, non per urbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatibus, erat: alacresque milites alius alium, ut adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius, diem noctemque itinere continuato, ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis, totam urbem conciverat. ploratus mulierum non ex privatis solum domibus exaudiebatur, sed undique matronæ in publicum effusæ circa deum delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, orantesque, ut urbem Romam e manibus hostium eriperent, matresque Romanas, & liberos parvos inviolatos servarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint. alii accipiunt imperia, disceduntque ad suas quisque officiorum partes: alii offerunt se, si quo usus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano, atque arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum

Q. Ful-

Q. Fulvium pro consule profectum cum exercitu a Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decrevit senatus, ut Q. Fulvio par cum consulibus imperium esset. Annibal, infestius perpopulato agro Fregellano, propter intercisos pontes, per Frusinatem, Ferentinatemque, & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petiit: nec receptus mœnibus, intra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Papiniam exercitu demisso, octo millia passuum a Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo major cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum, atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus, inter Exquilinam, Collinamque portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eo comportarunt. Consules senatusque in castra venerunt. ibi de summa Reip. consultatum. Placuit consulibus, circa portas Collinam Exquilinamque ponere castra: C. Calpurnium, prætorem urbanum, Capitolio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset.

CAPUT VII.

Annibal, ad tertium ab urbe lapidem positis castris, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam progreditur, situm Urbis exploraturus: cum semel, & iterum eductis in aciem utrinque copiis, tempestas pugnam diremisset, tanquam divinitus submotus, castra refert: movet etiam cognita ex re parva populi Rom. magnanimitas, quod ager, quem ipse castris insederat, illis ipsis diebus hasta Romæ subjectus invenit emptorem.

INter hæc Annibal ad Anienem fluvium tria millia passuum ab urbe castra admovit. ibi stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum a porta Collina usque ad Herculis templum est progressus: atque unde proxime poterat, mœnia situmque urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submoverique, atque in castra redigi hostium equitatum jussit. Cum commissum prælium esset, consules transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & CC. erant, media urbe transire Exquilias jusserunt; nullos aptiores inter convalles, tectaque hortorum, & sepulchra, & cavas undique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioque clivo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Aventinum conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut, nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pavida multitudo fuerit. Tunc in domos, atque in tecta refugiebant:

giebant: vagosque in viis suos pro hostibus lapidibus, telisque incessebant. nec comprimi tumultus, aperirique error poterat, refertis itineribus agrestium turba, pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotique hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes, qui dictatores, consules, censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset a muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique. Postero die transgressus Anienem 11
Annibal in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus, consulesque certamen detrectavere. Instructis utrinque exercitibus in ejus pugnæ casum, in qua urbs Roma victori præmium esset, imber ingens grandine missus ita utranque aciem turbavit, ut vix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore, quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: auditaque vox Annibalis fertur, *potiundæ sibi urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam*. Minuere etiam spem ejus & aliæ magnæ parvæque res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audivit: parva autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, venisse, nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captivo est. Id vero adeo superbum, atque indignum visum, ejus soli, quod ipse bello captum possideret

haberetque, inventum Romæ emptorem, ut extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, jusserit venire. His motus ad Sturam fluvium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. Inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum divitiis. Capenates aliqui occolæ ejus erant, primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. æris acervi, cum rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Annibalis magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto divertisse eo Annibalem tradit; iterque ejus ab Reate, cutiliisque, & ab Amiterno orditur: ex Campania in Samnium, inde in Pelignos pervenisse: præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc ad Amiternum, Foruloſque vicum venisse. Neque ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam brevis ævi memoriam potuerint confundi. illeenim ea constat, tantum id interest, veneritne eo itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit.

CA-

CAPUT VIII.

Cum Annibal in ultimum Italiæ ſinum abiiſſet, Campani ſentientes, ſe deſertos, literas ad illum conſcribunt: eumperferendæ datæ eſſent Numidis, hi transfugarum ſpecie in caſtra Romana veniunt: detecti, fœdeque multati, Capuam rediguntur.

CÆterum non quantum pertinaciæ ad pre- 12
mendam obſidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. namque ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum vero ac Rhegium eo curſu contendit, ut prope repentino adventu incautos oppreſſerit. Capua, etſi nihilo ſegnius oppreſſa per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci ſenſit; & admiratio orta eſt, non ſimul regreſſum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt, relictos ſe, deſertoſque, & ſpem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos eſſe. Acceſſit edictum proconſulis ex ſenatus conſulto propoſitum; vulgatumque apud hoſtes, ut qui civis Campanus ante certam diem tranſiſſet, ſine fraude eſſet. nec ulla facta eſt tranſitio, metu magis eos, quam fide, continente: quia majora in defectione deliquerant, quam quibus ignoſci poſſet. Cæterum quemadmodum nemo privato conſilio ad hoſtem tranſibat, ita nihil ſalutare in medium conſulebatur. Nobilitas Remp. deſeruerat, neque in ſenatum cogi poterat. in magiſtratu autem erat, qui non ſibi honorem adjeciſſet, ſed indignitate ſua vim ac jus magiſtratui, quem gerebat, dempſiſſet. jam ne in foro quidem, aut publico loco

principum quisquam apparebat: domibus inclusi, patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem Annonemque, præfectos præsidii Punici, versa erat, suo, non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis non libere modo, sed etiam aspere, quibus *non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoque, & præsidium in omnes cruciatus proditos* incusabant: *abiisse eum in Bruttios, velut avertentem sese, ne Capua in oculis ejus caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romæ abstrahi a Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat, & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis, neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Trasymenum rem bene gestam, coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando.* In hanc sententiam literæ conscriptæ, Numidis, proposita mercede jam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra venissent, ut inde tempore *captato abirent, famesque, quæ tandiu Capuæ erat, nulli non probabilem caussam transitionis faceret: mulier repente Campana in castra venit, scortum transfugarum unius: indicatque imperatori Romano, Numidas fraude composita transisse, literasque ad Annibalem ferre. Id unum ex iis, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam. Productus primo, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde convictus veris, cum tormenta posci

*al. capto

sci

sci & parari videret, fassus id ita esse, literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cum transfugis novis multati virgis, manibusque præcisis Capuam rediguntur.

CAPUT IX.

Capua comploratis rebus, cum, convocato Senatu, de urbis deditione ageretur, Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, nullam superesse impetrandæ pacis spem ostendens, primores hortatur, ut sibi veneno mortem consciscant.

Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus 13
ad curiam populi factus coegit Lesium senatum vocare: & primoribus, qui jandiu publicis consiliis aberant, propalam minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent; Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, interrogatus sententiam, negat, *eos, qui de legatis, & de pace, ac deditione loquantur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent, nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos*, inquit, *eam deditionem fore censetis, qua quondam, ut adversus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedimus? Jam e memoria excessit, quo tempore, & in qua*

fortuna a populo Rom. defecerimus? jam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necaverimus? quoties in obsidentes, quam inimici eruperimus? castra oppugnaverimus? Annibalem vocaverimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi infeste in nos fecerint, repetite, ut ex eo, quid speretis, habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esse, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent, omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos consules, & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circumvallatos inclusosque nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, gravissimos labores perpessi, circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus, atque usitata res est, in oppugnanda hostium urbe labores, ac pericula pati, illud iræ, atque odii execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copiis peditum, equitumque castra oppugnavit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade avocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri jussit: eam quoque tempestatem imminentem spreverunt. transgressus Anienem, tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo ad mœnia ipsa, & ad portas accessit: Romam se ademturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam avertas: Romanos Roma circumsessa, conjuges, liberi, quorum ploratus hinc quoque prope exaudiebantur, aræ, foci, deum

delu-

delubra, sepulchra majorum temerata ac violata, a Capua non averterunt. tanta aviditas supplicii expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec injuria forsitan. nos quoque idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaque quando aliter diis immortalibus visum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus, contumeliasque, quas sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte, praeterquam honesta, etiam leni possum. non videbo Ap. Claudium, & Q. Fulvium victoria insolenti subnixos: neque vinctus per urbem Romam triumphi spectaculum trahar, ut deinde in carcerem, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, cervicem securi Romanae subjiciam: nec dirui incendique patriam videbo, nec rapi ad stuprum matres Campanas, virginesque, & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, a fundamentis proruerunt, ne stirps, ne memoria originum suarum extaret: nedum eos Capuae parsuros credam, cui infestiores, quam Carthagini sunt. Itaque quibus vestrum ante fato cedere, quam haec tot & tam acerba videant, in animo est, iis apud me hodie epulae instructae parataeque sunt. satiatis vino ciboque, poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur. ea potio corpus a cruciatu, animum a contumeliis, oculos, aures a videndis audiendisque omnibus acerbis, indignisque, quae manent victos, vindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo aedium accenso corpora exanima injiciant. Haec una via & honesta, & libera ad mortem. & ipsi virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos, ac proditos esse.

CA-

CAPUT X.

Veneno a Vibio Virio, & a paucis aliis sumpto, Urbs Romanis deditur ab reliquis senatoribus: qui in castra Rom. venientes, in custodias vincti traduntur.

14 HAnc orationem Virii plures audierunt cum assensu, quam forti animo id, quod probabant, exequi potuerunt. Major pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreverunt, miseruntque. Vibium Virium septem & viginti ferme senatores domum secuti sunt: epulatique cum eo, &, quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis sensu mali, venenum omnes sumpserunt. inde misso convivio, dextris inter se datis, ultimoque complexu, collacrymantes suum patriæque casum, alii, ut eodem rogo cremarentur, manserunt, alii domos digressi sunt. Impletæ cibis vinoque venæ minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem cum animam egissent: omnes tamen prius, quam aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Postero die porta Jovis, quæ adversus castra Romana erat, jussu proconsulis aperta est, ea intromissa legio una, & duæ alæ cum C. Fulvio legato. Is, cum omnium primum arma telaque, quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodiis ad omnes portas dispositis, ne quis exire, aut emitti posset, præsidium Punicum compre-

prehendit: senatum Campanum ire in castra ad imperatores Romanos jussit. quo cum venissent, extemplo his omnibus catenæ injectæ, jussique ad quæstores deferre, quod auri argentique haberent. auri pondo LXX. fuit: argenti tria millia pondo & CC. senatores quinque & viginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi, quorum de sententia maxime descitum ab Romanis constabat.

CAPUT XI.

Dum ab Appio Claudio de senatoribus Campanis consulitur per literas Romanus senatus, Q. Fulvius, non expectato arbitrio, ad supplicium de illis sumendum properat: dum ad palum deligantur, acceptas literas a senatu, ratus missas ad rem impediendam, antequam legat, in gremio reponit, ac supplicium peragit.

DE supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fulvium Claudiumque conveniebat. facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fulvii durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium ejus rei totum rejiciebat, percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus, num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum, & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adjuti. *Id vero minime committendum esse*, Fulvius dicere, *ut solicitarentur criminibus dubiis sociorum fidelium animi, & subjicerentur indicibus, queis, neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaque se eam* 15

qua-

quæstionem oppressurum, extincturumque. Ab hoc sermone cum digressi essent, & Appius quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fulvius, ne id ipsum impedimentum incœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum, ac præfectis sociorum imperavit, uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intravit, atque in forum perrexit: concursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari jussit: imperavitque, ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisque cæsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit, ubi cum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit: literasque a C. Calpurnio prætore Fulvio cum tradidisset, murmur a tribunali totam concionem pervasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fulvius id ita esse ratus, acceptas literas, neque resolutas cum in gremio reposuisset, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet. Ita de iis quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusque consultum, serum ad impediendam rem actam, quæ summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem jam Fulvium Taurea Jubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamavit: & cum mirabundus, quidnam sese vellet, inquireret, residens Flaccus: *me quoque*, inquit, *jube occidi, ut gloriari possis, multo fortiorem, quam ipse es, virum abs te occisum esse*. Cum Flaccus

nec-

negaret *profecto ſatis compotem mentis eſſe: modo prohiberi etiam ſe, ſi id vellet, Senatus conſulto* diceret: tum Jubellius, *quandoquidem*, inquit, *capta patria; propinquis amiciſque amiſſis, cum ipſe manu mea conjugem, liberoſque interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem eſt, quæ his civibus meis: petatur a virtute inviſa hujus vitæ vindicta*: atque ita gladio, quem veſte texerat, per adverſum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad ſupplicium attinet Campa- 16
norum, & pleraque alia, de Flacci unius ſententia acta erant, mortuum Appium Claudium ſub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipſum Tauream neque ſua ſponte veniſſe Cales, neque ſua manu interfectum, ſed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter ſtrepitus exaudiri poſſent, quæ vociferabatur, ſilentium fieri Flaccum juſſiſſe: tum Tauream illa, quæ ante memorata ſunt, dixiſſe, virum ſe fortiſſimum a nequaquam pari ad virtutem occidi. ſub hæc dicta juſſu proconſulis præconem ita pronuntiaſſe, *Lictor, viro forti adde virgas, & in eum primum lege age*. Lectum quoque ſenatus conſultum, prius quam ſecuri feriret, quidam auctores ſunt: ſed quia adſcriptum in ſenatus conſulto fuerit, *ſi ei videretur, integram rem ad ſenatum rejiceret*: interpretatum eſſe, quid magis e Republ. duceret, æſtimationem ſibi permiſſam. Capuam a Calibus reditum eſt: Atellaque, & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos, qui capita rerum erant, animadverſum. ita ad LXX. principes ſenatus interfecti; trecenti ferme nobiles Campani in

car-

carcerem conditi. alii per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, variis casibus interierunt. multitudo alia civium Campanorum venundata.

CAPUT XII.

Campanis magistratus, senatus, & commune consilium adimuntur: ager fit publicus populi Romani: urbs Capua servatur incolumis.

De urbe, agroque reliqua consultatio fuit, quibusdam delendum censentibus urbem prævalidam, propinquam, inimicam. Cæterum præsens utilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, urbs servata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentandæ multitudo incolarum, libertinorumque, & institorum, opificumque retenta. ager omnis, & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem, nullius rei inter se sociam, ad consensum inhabilem fore. Præfectum ad jura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili. severe, & celeriter in maxime noxios animadversum: multitudo civium dissipata in nullam spem reditus: non sævitum incendiis ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque, cujus ruinis

nis omnis Campania, omnes, qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expectandas pœnas ab infidelibus sociis, & quam nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem tuendos esset.

CAPUT XIII.

Claudius Nero in Hispaniam cum exercitu profectus, cum intra saltus angustias clausum teneret Asdrubalem Amilcaris, deceptus ab hoste fraude petiti, sed de industria dilati colloquii, dat illi spatium ad evadendum.

ROmani * proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat, cura, C. Neroni ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerant, sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset, & socium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum, Puteolis in naves impositum Nero in Hispaniam trasportavit. cum Tarraconem navibus venisset, expositisque ibi copiis, & navibus subductis, socios quoque navales, multitudinis augendæ causa, armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fontejo, & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides Atros castra habebat in Ausetanis. Is locus est inter oppida Illiturgim, & Mentissam. hujus saltus fauces Nero occupavit. Asdrubal, ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset, diem

17

* al. Patres.

diem posterum Asdrubal colloquio petivit, ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieque statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetravit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod gravissimum exercitus erat, Asdrubal, quacunque posset, evadere e saltu jussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad evadendum per arctas semitas, ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque, dedita opera, quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem invenit. ita aliquot dies disceptando palam de legibus, noctesque emittendis clam e castris Carthaginiensibus absumptæ. & posteaquam major pars emissa exercitus erat, jam ne iis quidem, quæ ultro dicta erant, stabatur: minusque ac minus, cum timore simul fide decrescente, conveniebat. Jam ferme pedestres omnes copiæ evaserant e saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem, camposque circa intexit. quod ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginiensibus ad agendum quicquam rei feriæ esse. Ne tum quidem suspecta fraus. cum data esset venia ejus diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisque castris egressus, sine ullo tumultu in tutum evasit. Hora ferme quarta depulsa Sole nebula aperuit diem, vacuaque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Clau-

Claudius Punicam fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit, proficiscentem institit sequi, paratus confligere acie: sed hostis detrectabat pugnam. levia tamen praelia inter extremum Punicum agmen, praecursoresque Romanorum fiebant. Inter haec Hispaniae populi, nec qui post cladem acceptam defecerant redibant ad Romanos, nec ulli novi 18
deficiebant.

CAPUT XIV.

Nemine in comitiis audente petere imperium in Hispaniam, P. Scipio P. filius, qui in Hispaniam ceciderat, professus se iturum, suffragio populi, consensuque omnium mittitur, annum agens vigesimum quartum, creditus divina stirpe creatus, quoniam & ipse, posteaquam togam virilem sumpserat, quotidie in Æde Capitolii erat, & in cubiculo matris ejus anguis saepenumero videbatur.

ET Romae senatui, populoque post receptam Capuam non Italiae jam major quam Hispaniae cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen, quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, ubi duo summi imperatores intra dies XXX cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cum alii alium nominarent, postremum eo decursum est, ut populus pro consule creando in Hispaniam comitia haberet: diemque comitiis consules edixerunt. Primo expectaverant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur, quae ut destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptae

cla-

cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque civitas, prope inops consilii, comitiorum die tamen in campum descendit. atque in magistratus versi, circumspectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, desperatumque de Rep. esse, ut nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subito P. Cornelius, illius, qui in Hispania ceciderat, filius, quatuor, & viginti ferme annos natus, professus se petere, in superiore, unde conspici posset, loco constitit. In quem postquam omnium ora conversa sunt, clamore ac favore ominati extemplo sunt felix faustumque imperium. jussi deinde inire * suffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines P. Scipioni imperium esse in Hispania jusserunt. Cæterum post rem actam, ut jam resederat impetus animorum, ardorque, silentium subito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egissent novi. quod favor plus valuisset, quam ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funestis duabus familiis in eas provincias, ubi inter sepulcra patris patruique res gerendæ essent, proficiscentis.

* al. contulum.

29 Quam ubi ab re tanto impetu acta solicitudinem curamque hominum animadvertit, advocata concione, ita de ætate sua, imperioque mandato, & bello, quod gerendum esset, magno elatoque animo disseruit, ut ardorem eum, qui resederat, excitaret rursus, innovaretque, & impleret homines certioris spei, quam quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subjicere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoque quadam ab juventa in ostentationem

nem earum compositus; pleraque apud multitudinem aut per nocturnas visa species, aut velut divinitus mente monita, agens: sive & ipse capti quadam superstitione animi, sive ut imperia consiliaque, velut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. ad hæc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret, & plerumque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, seu consulto, seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum divinæ virum esse: retulitque famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus persæpe visam prodigii ejus speciem, interventuque hominum evolutam repente, atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam nec abeundi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia ejusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum. quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium permisit. Ad eas copias, quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæque a Puteolis cum C. Nerone trajectæ erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur: & M. Junius Silanus pro prætore adjutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX. navium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tiberinis profectus præter oram Tusci maris, Alpes, atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumvectus promontorium,

rium, Emporiis, urbe Græca (oriundi &
ipſi a Phocæa ſunt) copias expoſuit. inde ſe-
qui navibus juſſis, Tarraconem pedibus pro-
fectus, conventum omnium ſociorum (et-
enim legationes ad famam adventus ejus ex
omni ſe provincia effuderant) habuit. naves
ibi ſubduci juſſit, remiſſis quatuor triremibus
Maſſilienſium, quæ officii cauſa ab domo
proſecutæ fuerant. Reſponſa inde legationi-
bus ſuſpenſis varietate tot caſuum dare cœ-
pit, ita elato ab ingenti virtutum ſuarum fi-
ducia animo, ut nullum ferox verbum exci-
deret, ingenſque omnibus, quæ diceret,
20 cum majeſtas ineſſet, tum fides. Profectus
ab Tarracone, & civitates ſociorum, & hi-
berna exercitus adiit. collaudavitque mili-
tes, quod duabus tantis cladibus deinceps
icti, provinciam obtinuiſſent: nec fructum
ſecundarum rerum ſentire hoſtes paſſi, omni
cis Iberum agro eos arcuiſſent, ſocioſque
cum fide tutati eſſent. Martium ſecum habe-
bat cum tanto honore, ut facile appareret,
nihil minus eum vereri, quam ne quis obſta-
ret gloriæ ſuæ. Succeſſit inde Neroni Sila-
nus, & in hiberna novi milites deducti. Sci-
pio, omnibus, quæ adeunda, agendaque e-
rant, mature aditis peractiſque, Tarraconem
conceſſit. Nihilo minor fama apud hoſtes Sci-
pionis erat, quam apud cives ſocioſque, &
divinatio quædam futuri, quo minus ratio
timoris reddi poterat, eo opportune majo-
rem inferens metum. In hiberna diverſi con-
ceſſerant: Aſdrubal Giſgonis uſque ad Ocea-
num, & Cades: Mago in mediterranea ma-
xime ſupra Caſtulonenſem ſaltum. Aſdrubal
Amilcaris filius proximus Ibero circa Sagun-
tum hibernavit.

CAPUT XV.

Punica classis profecta Tarentum ad arcendos commeatus præsidii, quod in arce erat, cum oppidanis magis, quam hostibus arctiorem annonam facere, inde discedit.

Æ Statis ejus extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit, Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidii Romani, quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem a mari aditus: sed assidendo diutius, arctiorem annonam sociis, quam hosti faciebat, non enim tantum subvehi oppidanis per pacata litora, apertosque portus præsidio navium Punicarum poterat, quanti frumenti classis ipsa turba navali mista ex omni genere hominum absumebat: ut arcis præsidium etiam sine invecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classique ne invectum quidem sufficeret. Tarentinis classique ne invectum quidem sufficeret. tandem majore gratia, quam venerat, classis dimissa est. annona haud multum laxaverat: quia remoto maritimo præsidio subvehi frumentum non poterat.

CAPUT XVI.

M. Marcellus propter res prospere in Sicilia gestas, cum per calumniam ei triumphus a senatu negaretur, de sua sententia in Albano monte triumphat: ovans deinde cum magna spectaculi pompa Urbem ingreditur. Iis, quorum proditione capta Syracusa fuerunt, præmia decernuntur.

21 EJusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia provincia cum ad urbem venisset, a C. Calpurnio prætore senatus ei ad ædem Bellonę datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis, quam militum vicem, quod provincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulavit, ut triumphanti urbem inire liceret. id non impetravit. Cum multis verbis actum esset, *utrum minus conveniret, cujus nomine absentis ob res prospere ductu ejus gestas, supplicatio decreta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exercitum successori jussissent, quod nisi manente in provincia bello, non decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti, atque immeriti triumphi abesset*: medium visum, ut ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium esset. Pridie quam urbem iniret, in monte Albano triumphavit. inde ovans multa præ se prædam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum, catapultæ, ballistæque, & alia omnia instru-

men-

menta belli lata, & pacis diuturnæ, regiæque opulentiæ ornamenta, argenti, ærisque fabrefacta vasa, & alia supellex, pretiosaque vestis, & multa nobilia signa. quibus inter primis Græciæ urbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ signum, octo ducti elepanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat, alter Nasum, quodque ibi præsidii erat, prodiderat. His ambobus civitas data, & quingena jugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, & ædes Syracusis, cujus vellet eorum, in quos belli jure animadversum esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant, urbs agerque in Sicilia, ex iis, qui a populo Romano defecissent, jussa dari. id M. Cornelio mandatum, ut, ubi ei videretur, urbem agrumque eis assignaret. In eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat, CD jugera agri decreta.

CAPUT XVII.

Aliquot urbes, quæ in Sicilia post Marcelli profectionem desciverant, per M. Cornelium Prætorem in potestatem rediguntur.

POst profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgantinæ desciverunt terræ. secutæ defectionem earum Hybla, & Magella sunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ, præfecto Mutine, vagi per totam Siciliam sociorum populi Romani agros urebant. Super hæc

exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore non devectus ex provincia esset, partim quod in oppidis hibernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisque eis auctor ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor & militum animos, nunc consolando, nunc castigando, sedavit: & civitates omnes, quæ defecerant, in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerque debebatur, ex S. C. attribuit.

CAPUT XVIII.

Cum in comitiis prærogativa Veturia juniorum consulem cum T. Otacilio T. Manlium Torquatum declarasset, is primum causatus oculorum valetudinem, deinde aperte affirmans fore, ut neque ipse populi vitia, neque ille severitatem suam ferre possit, magistratum recusat, vocata eadem tribus in suffragium, ex auctoritate seniorum dicit coss. M. Claud. Marcellum, & M. Valerium Lævinum absentem: ludi Apollinares fiunt: prodigia procurantur.

22 Consules, cum ambo Apuliam provinciam haberent, minusque jam terroris a Pœnis & Annibale esset, sortiri jussi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpitio Macedonia evenit, isque Lævino successit. Fulvius Romam comitiorum causa accersitus, cum comitia consulibus rogandis haberet, prærogativa * Veturia juniorum declaravit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Manlius, qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset

* al. Centuria

esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque, ut pauca sua verba audiret, centuriamque, quæ tulisset suffragium, revocari juberet. Erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusavit. Impudentem & gubernatorem, & imperatorem esse, qui, cum alienis oculis ei omnia agendi sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium Veturiam juniorum juberet: & meminisset in consulibus creandis belli quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. vixdum requiescere aures a strepitu, & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus, *Neque ego vestros*, inquit, *mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate, bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse.* Tum Veturia & auctoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit a consule, ut Veturiam seniorum citaret. velle sese cum majoribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere. Citatis Veturiæ senioribus, datum secreto in ovili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse; duobus jam plenis honorum, Q. Fabio, & M. Marcello: &, si utique novum aliquem adversus Pœnos consulem creari vellent, M. Valerium Lævinum egregie adversus Philippum Regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, junio- U. C.
res suffragium ineunt. M. Claudium Mar- 540

cellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem consules dixerunt. auctoritatem prærogativæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes: non equidem si qua sit sapientium civitas, quam docti fingunt magis, quam norunt: aut principes graviores, temperantioresq; a cupidine imperii, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. centuriam vero juniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix ut verisimile sit: parentum quoq; hoc sæculo vilis levisq; apud
23 liberos auctoritas fecit. Prætoria inde comitia habita: P. Manlius. Vulso & L. Manlius Acidinus, & C. Lætorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Forte ita incidit, ut comitiis perfectis nuntiaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo anno ut fierent, referente C. Calpurnio prætore, senatus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nuntiataque sunt. In æde Concordiæ Victoria, quæ in culmine erat, fulmine icta, decussaque ad Victorias, quæ jam ante fixæ erant, hæsit, neque inde procidit. Et Anagniæ, & Fregellis, nuntiatum est, murum, portasque de cœlo tactas, & in foro Sudertano sanguinis rivos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus pluisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis majoribus sunt procurata: & obsecratio in unum diem populo indicta, & novendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, novique suffecti: in locum M. Æmilii Numidæ, decem-

cemviri sacrorum, M. Æmilius Lepidus: in locum M. Pomponii Mathonis pontificis C. Livius: in locum Sp. Carvilii maximi auguris M. Servilius. T. Otacilius Crassus pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non est facta. C. Claudius, flamen Dialis, quod exta perperam dederat, Flaminio abiit.

CAPUT XIX.

Juncta a M. Valerio Lævino cum Ætolis amicitia, adversus Acarnanas, & Philippum Macedoniæ regem bellum geritur: cum Ætoli urgerent Acarnanas, hi ad animos iræ incitandos conjurant, se, nisi victores, non redituros.

PEr idem tempus M. Valerius Lævinus, 24
tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad idipsum concilium Ætolorum classe expedita venit. Ubi cum Syracusas, Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset, adjecissetque, *jam inde a majoribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in civitatem, atque æquum secum jus accepissent: alios in ea fortuna haberent, ut socii esse, quam cives mallent: Ætolos eo in majore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi venissent: Philippum eis, & Macedonas graves accolas esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo redactos esse, ut non his modo urbibus, quas per vim ademissent Ætolis, excedant, sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas, quos ægre ferrent Ætoli a corpore suo diremptos, restituturum se in*

antiquam formulam, jurisque ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaque a Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus, princeps Ætolorum, affirmarunt auctoritate sua, minore cum verecundia, & majore cum fide vim, majestatemque populi Romani extollentes. maxime tamen spes potiundæ movebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones, quibus in amicitiam, societatemque populi Romani venirent. additumque, *ut si placeret, vellentque, eodem jure amicitiæ Elei, Lacedæmoniique, & Attalus, & Pleuratus, & Scerdiletus essent.* Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. *Bellum ut exemplo Ætoli cum Philippo terra gererent. Navibus ne minus XX quinqueremibus adjuvaret Romanus. Urbium, Corcyra tenus, ab Ætolia incipienti, solum tectaque, & muri cum agris Ætolorum; alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani, ut Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi ascriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis, sociisque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. item si populus Romanus fœdere jungeretur Regi, ut caveret, ne jus ei belli inferendi Ætolis, sociisque eorum esset.* Hæc convenerunt, conscriptaque biennio post Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Ætoli extemplo moverunt adversus Philippum bellum: & Lævinus Zacynthum (parva insula est, propinqua Ætoliæ, urbem unam eodem, quo ipsa est, nomine habet: eam præter arcem vi-

vi cepit) & Oeniadas, Naxumque Acarnanum captas Ætolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hibernanti allata est. itaque, quia primo vere 25 moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios, finitimasque eis urbes alterno metu quietas ut Macedonia haberet expeditionem subitam in Oricinorum, atque Apolloniatum fines fecit, egressosque Apolloniatas cum magno terrore, ac pavore compulit intra muros. vastatis proximis Illyriis, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Ætolici, junctique cum eo Romani belli, per Pelagoniam, & Nymphæum, & Beroeam in Thessaliam descendit. ad bellum secum adversus Ætolos capessendum incitari posse homines credebat: &, relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipse, prius quam majoribus occuparetur rebus, in Macedoniam, atque inde in Thraciam exercitum, ac Medos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat, ubi regem occupatum exetrno bello, ac sine præsidio esse regnum, sensissent. Ad Phragandas igitur vastare agros, & urbem Jamphorinam, caput arcemque Medicæ, oppugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audivit, armata omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adversus quos Acarnanum gens & viribus impar, & jam Oeniadas, Naxumque amissa cernens,

Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit, quam consilio bellum. conjugibus, liberisque, & senioribus supra LX. annos in propinquam Epirum missis, ab XV. ad LX. annos conjurant, nisi victores, se non redituros, qui victus acie excessisset, eum ne quis urbe, tecto, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares, obtestationem, quam sanctissimam potuerunt, adversus hospites composuerunt: precatique simul Epirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum, HIC SITI SUNT ACARNANES, QUI ADVERSUS VIM, ATQUE INJURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, MORTEM OPPETIERUNT. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obviam hosti posuerunt. nuntiis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset, omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Jamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Ætolorum impetum tardaverat, primo conjurationis fama Acarnanicæ, deinde auditus Philippi adventus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimeretur Acarnanes, itineribus magnis ierat, ultra Clitien est progressus. inde cum audisset reditum Ætolorum ex Acarnania, & ipse Pellam rediit.
26 Lævinus veris principio a Corcyra profectus navibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum, Anticiram inde se petiturum edixit, ut præsto ibi Scopas Ætolique essent. Sita Anticyra est in Locride læva parte sinum Corinthiacum intrantibus, breve terra iter eo, brevis navigatio

ab Naupacto est. Tertio ferme post die utrinque oppugnari cœpta est. gravior a mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinæque omnis generis in navibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Lævino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium: cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit.

CAPUT XX.

Moderatio M. Marcelli consulis ad famam venientium Romam de se questum Siculorum.

M. Marcellus, cum Idibus Martiis consulatum inisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus, *nihil se, absente collega, neque de republica, neque de provinciis acturum. Scire se, frequentes Siculos prope urbem in villis obtrectatorum suorum esse: quibus, tantum abesse, ut per se non liceat palam Romæ crimina edita, fictaque ab inimicis vulgare, ut, ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. ubi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam ut Siculi in senatum introducantur. delectum prope a M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quamplurimi questum de se Romam venirent, eundem literis falsis urbem implesse, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat.* Moderati animi gloriam eo die adeptus consul,

 sena-

ſenatum dimiſit. ac prope juſtitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter conſul ad urbem veniſſet.

CAPUT XXI.

Rumores a plebe excitatos comprimit fœdum ortum incendium: hujus auctores Campani quidam detecti, atque comprehenſi, ſupplicio afficiuntur.

OTium, ut ſolet, excitavit plebis rumores. *belli diuturnitate & vaſtatos agros circa urbem, qua infeſto agmine iſſet Annibal, & exhauſtam delectibus Italiam, & pro Repub. Cannis exercitus caſos querebantur: & conſules bellicoſos ambos, viros acres nimis, & feroces creatos, qui vel in pace tranquilla bellum excitare poſſent, nedum in bello reſpirare civitatem forent paſſuri.*
27 Interrupit hos ſermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit, pluribus ſimul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore ſeptem tabernæ, quæ poſtea quinque, & argentariæ, quæ nunc novæ appellantur, arſere. comprehenſa poſtea privata ædificia: (neque enim tum baſilicæ erant) comprehenſæ latumiæ, forumque piſcatorium, & atrium regium. ædes Veſtæ vix defenſa eſt, tredecim maxime ſervorum opera, qui in publicum redempti, ac manumiſſi ſunt. nocte, ac die continuatum incendium fuit. nec ulli dubium erat, humana id fraude factum eſſe, quod pluribus ſimul locis, & iis diverſis, ignes coorti eſſent. Itaque conſul ex auctoritate ſenatus pro concione edixit, qui, quorum opera id conflatum incendium, profiteretur. præmium fore libero pecuniam, ſervo liber-

bertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calaviorum servus (Mannus ei nomen erat) indicavit, dominos, & quinque præterea juvenes nobiles Campanos, quorum parentes a Q. Fulvio securi percussi erant, id incendium fecisse: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, ipsi familiæque eorum. & primo elevabatur index, indiciumque. pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram, ac levitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coram coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes, atque in dominos, servosque conscios animadversum est. indici libertas data, & XX millia æris.

CAPUT XXII.

M. Valerium Lævinum consulem, Capuam prætereuntem, Campani legati, implacabilem in se Q. Flacci iram apud senatum accusaturi, Romam sequuntur: eo cum is pervenisset, res a se in Macedonia gestas exponit.

Consuli Lævino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est obsecrantium cum lacrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nomenque Campanorum a Q. Flacco deleri finerent. Flaccus *sibi privatam simultatem cum Campanis* negare *ullam esse; publicas inimicitias & hostiles esse, & futuras, quoad alieno animo esse a Populo Romano sciret, nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem*

populum nomini Romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui evasissent aliqua, velut feras bestias per agros vagari, & laniare, & trucidare, quodcunque obvium detur. alios ad Annibalem transfugisse; alios ad Romam incendendam profectos: inventurum in semiusto foro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani, se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Lævinus Campanos jurejurando à Flacco adactos, quinto die, quam à senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam jussit. Hac circumfusus multitudine, simul Siculis obviam egressis, Romam pervenit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in urbem adducens. De Rep. tamen primum, ac de provinciis
28 ambo consules ad senatum retulere. Ibi Lævinus, quo statu Macedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes, Locrique essent, quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis, in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse, legionemque inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque provincia, cui præfuerat.

CAPUT XXIII.

Provincia & exercitus ab Romanis decernuntur.

Consulum de provinciis communis relatio fuit. Decrevere patres, ut alteri consulum Italia, bellumque cum Annibale, provincia esset: alter classem, cui T. Otaci-

cilius præfuisset, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Etruria, Galliaque essent. ex quatuor erant legiones. urbanæ duæ superioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpitius consul præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ, & legionibus præesset, quem consul, cujus Italia provincia esset, præfecisset. In Etruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus. Et Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium sociorumque minui jussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent; dimissis, qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur; eadem ratione stipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio, consuli superioris anni, nec de provincia Apulia, nec de exercitu, quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius, collega ejus, omnem exercitum, præter socios navales, jussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset, ubi consul in provinciam venisset, dimitti jussus. L. Cincio prætori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati; duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem provincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita scribere consules jussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fulviique fuissent: neve eo anno plures, quam una & XX. Romanæ legiones essent.

C A-

CAPUT XXIV.

Examinatis Siculis, qui ad deplorandam calamitatem Romam venerant, sorte Marcelli, cui Sicilia & in hunc annum provincia obtigerat: cum audiret Marcellus ob id placere senatui provinciarum permutationem, cum collega Lævino, cui bellum adversus Annibalem evenerat, provinciam permutat.

His senatus consultis perfectis, sortiti
25 provincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello adversus Annibalem Lævino evenit. Quæ sors, velut iterum captis Syracusis, ita exanimavit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes, ut comploratio eorum, flebilesque voces & extemplo oculos hominum converterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim Senatum cum veste sordida, affirmantes, *se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse; quid iratum, quod Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi insulæ esse, quam velut dedi noxæ inimico.* Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebratæque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in senatum etiam pervenerunt. Postulatum a consulibus est, ut de permutandis provinciis senatum consulerent. Marcellus, *si jam auditi ab senatu Siculi es-*

essent, aliam forsitam futuram fuisse sententiam suam, dicere. *nunc, ne quis timore frenari eos dicere posset, quominus de eo libere querantur, in cujus potestate mox futuri sint, si collega nihil intersit, mutare se provinciam paratum esse. deprecari senatus præjudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dari provinciæ iniquum fuerit, quanto majorem injuriam, imo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri?* Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quam decrevisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio provinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta est: ut ex quo primus adversæ pugnæ gloriam ceperat, in ejus laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet.

CAPUT XXV.

Marcellus cos. legatis Siculis de se conquerentibus? coram in senatu respondet.

PErmutatis provinciis, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis Regis fide perpetua erga populum Rom. verba fecerunt, in gratiam publicam avertentes: 30
Hieronymum, ac postea Hippocratem; & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, invisos fuisse sibi: ob eam causam & Hieronymum a principibus juventutis prope publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisque cædem septuaginta nobilissimorum juvenum conjurationem factam, quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admovis-

vissent, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, pollicerique, se urbem, cum vellet, ei tradituros: sed eum primo vi capere maluisse: dein cum id neque terra neque mari omnia expertus potuisset, auctores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentes, prætoptasse, quo scilicet justiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus, & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid ultra, quam quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deum delubra, diis ipsis, ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoquo multis adempta: ita ut, ne nudo quidem solo, reliquiis direpta fortunæ alere sese, ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscique possint, restitui dominis jubeant. Talia conquestos cum excedere templo, ut de postulatis eorum patres consuli possent, Lævinus jussisset. *imo maneant*, inquit Marcellus, *ut coram his respondeam: quando ea conditione pro vobis, patres conscripti, bella gerimus, ut victos armis, accusatores habeamus. duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fulvium*

vium reum, Marcellum Syracusæ habeant.
Reductis in curiam legatis, tum consul,
Non adeo majestatis, inquit, *populi Romani*, 31
imperiique hujus oblitus sum, patres conscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quem quidquid in hostibus feci, jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint: qui si non fuerunt hostes, nihil interest, nunc, an vivo Hierone Syracusas violaverim. sin autem desciverunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem, ac mœnia clauserunt, exercitumque Carthaginiensium adversus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum aversatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui aliis humilitatem objiciatis: quis est vestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis & execramini eos, qui fecerunt, & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, patres conscripti, quam isti objiciunt, maximo argumento est, me neminem, qui navatam operam Reip. nostræ velit, aversatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem: & posteaquam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur, multis terra marique exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem, & Carthaginienses, victosque justius, quam apud

vi-

victoris populi Rom. senatum, quererentur. Ego, P.C. Syracusas spoliatas si negaturus essem, nunquam spoliis earum urbem Romam exornarem. qua autem singulis victor aut ademi, aut dedi, cum belli jure, tum ex cujusque merito satis scio me fecisse. ea vos rata habeatis, patres conscripti, necne, magis Reip. interest, quam mea. mea quippe fides exoluta est: ad Remp. pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coram & Siculorum, & mea verba audistis, patres conscripti, simul templo excedemus, ut me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit.

CAPUT XXVI.

Causam Siculorum suscipiente T. Manlio Torquato, senatus tamen ea, quæ a Marcello in Sicilia acta essent, rata esse jubet: Siculi cum miti responso dimittuntur.

32 Consul alter de postulatis Piculorum ad patres retulit. Ibi cum diu sententiis certatum esset, & magna pars senatus, principe ejus sententiæ T. Manlio Torquato, *cum tyrannis bellum gerendum fuisse* censerent, *hostibus & Syracusanorum, & populi Romani: & urbem recipi, non capi, & receptam legibus antiquis, & libertate stabilire, non fessam miseranda servitute, bello affligi: inter tyrannorum, & ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam urbem pulcherrimam, ac nobilissimam periisse, horreum atque ærarium quondam populi Romani: cujus munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc denique ipso Punico bello adjuta-*

ornataque Resp. esset. Si ab inferis existat Rex Hiero, fidissimus imperii Romani cultor, quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum ubi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam, in vestibulo urbis, prope in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc, taliaque cum ad invidiam consulis, miserationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreverunt patres causa Marcelli, *Quæ is gerens bellum victorque egisset, rata habenda esse. in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosque consuli Lævino, quod sine jactura Reipub. fieri posset, fortunis ejus civitatis consuleret.* Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatus consultum recitatum est. legatique benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt, obsecrantes, *ut quæ deploranda, ac levandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem, & clientelam se, urbemque Syracusas reciperet.* post hæc consul clementer appellatos eos dimisit.

C A-

a senatu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. *Aliorum bona publicanda, ipsos, liberosque eorum & conjuges vendendas, extra filias, quæ nupsissent prius, quam in populi Romani potestatem venirent, alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum.* aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. *pecua captiva, præter equos, & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia, quæ solo non continerentur, restituenda* censuerunt *dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse* jusserunt: *ita ut nemo eorum civis Romanus, aut Latini nominis esset, neve quis eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in urbe, agrove Campano intra certam diem maneret. locus, ubi habitarent, trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in urbe Campana, quæ a populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transissent prius, quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emovendos* censuerunt: *ne quis eorum propius mare XV. millibus passuum agrum, ædificiumve haberet. qui eorum trans Tiberim emoti essent, ne ipsi posterive eorum uspiam pararent, haberentve, nisi in Vejente, aut Sutrino, Nepesinove agro: dum ne cui major, quam quinquaginta jugerum, agri modus, esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ* jusserunt. *libera corpora,*

quæ

qua venundari placuerat, *Romam mitti*, *ac Roma venire*. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra, ac profana essent, ad pontificum collegium rejecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto, quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec jam Q. Fulvii sævitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilem fortunam suam incusabant.

CAPUT XXVIII.

Cum propter ærarii inopiam onus classes instruendi privatis injungeretur, res prope ad seditionem venit: auctore deinde Lævino Cos. cum senatores primi aurum, argentum, atque æs in publicum contulissent, ingenti certamine reliqui ordines studium juvandæ patriæ æmulantur.

Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem 35
cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, ut privatim ex censu, ordinibusque, sicut antea, remiges darent cum stipendio, cibariisque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, ut magis dux, quam materia seditioni deesset. *Secundum Siculos campanosque plebem Romanam perdendam, lacerandamque sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter terram nudam ac vastam habere. tecta hostes incendisse, servos agri cultores prætores abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. si*

populum nomini Romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui evasissent aliqua, velut feras bestias per agros vagari, & laniare, & trucidare, quodcunque obvium detur. alios ad Annibalem transfugisse; alios ad Romam incendendam profectos: inventurum in semiusto foro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani, se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Lævinus Campanos jurejurando a Flacco adactos, quinto die, quam a senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam jussit. Hac circumfusus multitudine, simul Siculis obviam egressis, Romam pervenit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in urbem adducens. De Rep. tamen primum, ac de provinciis
28 ambo consules ad senatum retulere. Ibi Lævinus, quo statu Macedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes, Locrique essent, quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis, in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse, legionemque inde deduci posse: classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque provincia, cui præfuerat.

CAPUT XXIII.

Provinciæ & exercitus ab Romanis decernuntur.

Consulum de provinciis communis relatio fuit. Decrevere patres, ut alteri consulum Italia, bellumque cum Annibale, provincia esset: alter classem, cui T. Otaci-

cilius præfuisset, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Etruria, Galliaque essent. eæ quatuor erant legiones. urbanæ duæ superioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpitius consul præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ, & legionibus præesset, quem consul, cujus Italia provincia esset, præfecisset. In Etruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus. Et Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium: Exercitus civium sociorumque minui jussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent; dimissis, qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur; eadem ratione stipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio, consuli superioris anni; nec de provincia Apulia, nec de exercitu, quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est: P. Sulpitius, collega ejus, omnem exercitum, præter socios navales, jussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset, ubi consul in provinciam venisset, dimitti jussus. L. Cincio prætori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem provincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita scribere consules jussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fulviique fuissent: neve eo anno plures, quam una & XX. Romanæ legiones essent.

C A-

CAPUT XXIV.

Examinatis Siculis, qui ad deplorandam calamitatem Romam venerant, ſorte Marcelli, cui Sicilia & in hunc annum provincia obtigerat: cum audiret Marcellus ob id placere ſenatui provinciarum permutationem, cum collega Lævino, cui bellum adverſus Annibalem evenerat, provinciam permutat.

29 HIs ſenatus conſultis perfectis, ſortiti provincias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello adverſus Annibalem Lævino evenit. Quæ ſors, velut iterum captis Syracuſis, ita exanimavit Siculos expectatione ſortis in conſulum conſpectu ſtantes, ut comploratio eorum, flebileſque voces & extemplo oculos hominum converterent, & poſtmodum ſermones præbuerint. Circumibant enim Senatum cum veſte ſordida, affirmantes, *ſe non modo ſuam quiſque patriam, ſed totam Siciliam relicturos, ſi eo Marcellus iterum cum imperio rediſſet. nullo ſuo merito eum ante implacabilem in ſe fuiſſe; quid iratum, quod Romam de ſe queſtum veniſſe Siculos ſciat, facturum? obrui Ætna ignibus, aut mergi freto, ſatius illi inſulæ eſſe, quam velut dedi noxæ inimico*. Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebratæque ſermonibus, quos partim miſericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in ſenatum etiam pervenerunt. Poſtulatum a conſulibus eſt, ut de permutandis provinciis ſenatum conſulerent. Marcellus, *ſi jam auditi ab ſenatu Siculi*

eſ-

essent, *aliam forsitam futuram fuisse sententiam suam*, dicere. *nunc*, *ne quis timore frænari eos dicere posset*, *quominus de eo libere querantur*, *in cujus potestate mox futuri sint*, *si collegæ nihil intersit*, *mutare se provinciam paratum esse*. *deprecari senatus præjudicium*. *nam cum extra sortem collegæ optionem dari provinciæ iniquum fuerit*, *quanto majorem injuriam*, *imo contumeliam esse*, *sortem suam ad eum transferri?* Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quam decrevisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio provinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta est: ut ex quo primus adversæ pugnæ gloriam ceperat, in ejus laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet.

CAPUT XXV.

Marcellus cos. legatis Siculis de se conquerentibus? coram in senatu respondet.

PErmutatis provinciis, Siculi in senatum 30
introducti, multa de Hieronis Regis fide perpetua erga populum Rom. verba fecerunt, in gratiam publicam avertentes: *Hieronymum*, *ac postea Hippocratem*, *& Epicidem tyrannos*, *cum ob alia*, *tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem*, *invisos fuisse sibi*: *ob eam causam & Hieronymum a principibus juventutis prope publico consilio interfectum*, *& in Epicidis Hippocratisque cædem septuaginta nobilissimorum juvenum conjurationem factam*, *quos Marcelli mora destitutos*, *quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admo-*

vis-

vidisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, pollicerique, se urbem, cum vellet, ei tradituros: sed eum primo vi capere maluisse: dein cum id neque terra neque mari omnia expertus potuisset, auctores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentes, præoptasse, quo scilicet justiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus, & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid ultra, quam quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deum delubra, diis ipsis, ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoquo multis adempta: ita ut, ne nudo quidem solo, reliquiis direpta fortuna alere sese, ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscique possint, restitui dominis jubeant. Talia conquestos cum excedere templo, ut de postulatis eorum patres consuli posent; Lævinus jussisset: *imo maneant*, inquit Marcellus; *ut coram his respondeam: quando ea conditione pro vobis, patres conscripti, bella gerimus, ut victos armis, accusatores habeamur. dua capta hoc anno urbes, Capua Fulvium*

vium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul, *Non adeo majestatis*, inquit, *populi Romani*, 31
imperiique hujus oblitus sum, patres conscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quem quidquid in hostibus feci, jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint: qui si non fuerunt hostes, nihil interest, nunc, an vivo Hierone Syracusas violaverim. sin autem desciverunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem, ac mœnia clauserunt, exercitumque Carthaginiensium adversus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum aversatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui aliis humilitatem objiciatis. quis est vestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis & execramini eos, qui fecerunt, & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, patres conscripti, quam isti objiciunt, maximo argumento est, me neminem, qui navatam operam Reip. nostræ velit, aversatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem: & posteaquam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur; multis terra marique exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem, & Carthaginienses, victosque justius, quam apud vi-

victoris populi Rom. senatum, quererentur. Ego, P. C. Syracusas spoliatas si negaturus essem, nunquam spoliis earum urbem Romam exornarem. quæ autem singulis victor aut ademi, aut dedi, cum belli jure, tum ex cujusque merito satis scio me fecisse. ea vos rata habeatis, patres conscripti, necne, magis Reip. interest, quam mea. mea quippe fides exoluta est: ad Remp. pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coram & Siculorum, & mea verba audistis, patres conscripti, simul templo excedemus, ut me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit.

CAPUT XXVI.

Causam Siculorum suscipiente T. Manlio Torquato, senatus tamen ea, quæ a Marcello in Sicilia acta essent, rata esse jubet: Siculi cum miti responso dimittuntur.

32 Consul alter de postulatis Piculorum ad patres retulit. Ibi cum diu sententiis certatum esset, & magna pars senatus, principe ejus sententiæ T. Manlio Torquato, *cum tyrannis bellum gerendum fuisse* censerent, *hostibus & Syracusanorum, & populi Romani: & urbem recipi, non capi, & receptam legibus antiquis, & libertate stabilire, non fessam miseranda servitute, bello affligi: inter tyrannorum, & ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam urbem pulcherrimam, ac nobilissimam periisse, horreum atque ærarium quondam populi Romani: cujus munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc denique ipso Punico bello adjuta-*
or-

ornataque Resp. esset. Si ab inferis existat Rex Hiero, fidissimus imperii Romani cultor, quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum ubi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam, in vestibulo urbis, prope in porta, spolia patriae suae visurus sit? Hæc, taliaque cum ad invidiam consulis, miserationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreverunt patres causa Marcelli, *Quae is gerens bellum victorque egisset, rata habenda esse. in reliquum curae senatui fore rem Syracusanam, mandaturosque consuli Laevino, quod sine jactura Reipub. fieri posset, fortunis ejus civitatis consuleret*. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatus consultum recitatum est. legatique benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt, obsecrantes, *ut quae deploranda, ac levandae calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem, & clientelam se, urbemque Syracusas reciperet*. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit.

CAPUT XXVII.

Introductis in curiam Campanis, cum rogatus sententiam M. Atilius Regulus, qui legatus Q. Fulvii Flacci ad Capuam fuerat, commemorasset eorum injurias; Senatus, quoniam Campani cives Romani essent, lata ad populum rogatione, ut sibi statuendi jus esset, tristia de illis decreta facit.

33 CAmpanis deinde senatus datus est: quorum oratio miserabilior, causa durior erat. neque enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se gravius consulerent, impulerit, nec victoris ira capitis damnaverit: eos libertatem sibi, suisque, & bonorum aliquam partem orare, cives Romanos, affinitatibus plerosque & propinquis jam cognationibus ex connubio vetusto junctos. Summotis deinde e templo, paulisper dubitatum, an accersendus a Capua Q. Fulvius esset: (mortuus enim post captam Claudius proconsul erat) ut coram imperatore, qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosque disceptatum fuerat, disceptaretur: dein cum M. Atilium, C. Fulvium, fratrem Flacci, legatos ejus, ac Q. Minutium, & L. Veturium Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in senatu viderent: nec Fulvium avocari a Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus sententiam

M.

M. Atilius Regulus, cujus ex iis, qui ad Capuam fuerant, maxima auctoritas erat, *In consilio*, inquit, *arbitror me fuisse consulibus Capua capta. cum quæreretur, ecquis Campanorum de Rep. nostra benemeritus esset, duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluviam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute, & victoria populi Romani: hanc captivis egentibus alimenta clam suppeditasse: caterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse: securique percussos a Q. Fulvio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui cives Romani sunt, injussu populi non video posse. idque & apud majores nostros in Satricanis factum est, cum defecissent, ut M. Antistius tribunus pleb. prius rogationem ferret, sciretque plebs, uti senatui de Satricanis sententia dicendæ jus esset: Itaque censeo cum tribunis pleb. agendum esse, ut eorum unus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis jus fiat*. L. Atilius tribunus pl. ex auctoritate senatus plebem in hæc verba rogavit. *Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemque populi Romani Fulvio proconsule, quæque una secum dediderunt, agrum, urbemque, divina humanaque, utensiliaque, sive quid aliud dediderunt: de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo, Quirites*: Plebs sic jussit. *Quod senatus maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus jubemusque*. Ex hoc plebiscito senatus consultus Oppiæ, Cluviæque primum bona, ac libertatem restituit, si qua alia premia petere 34

a senatu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. *Aliorum bona publicanda, ipsos, liberosque eorum & conjuges vendendas, extra filias, quæ nupsissent prius, quam in populi Romani potestatem venirent, alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum.* aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. *pecua captiva, præter equos, & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia, quæ solo non continerentur, restituenda* censuerunt *dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse* jusserunt: *ita ut nemo eorum civis Romanus, aut Latini nominis esset, neve quis eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in urbe, agrove Campano intra certam diem maneret. locus, ubi habitarent, trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in urbe Campana, quæ a populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transissent prius, quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emovendos* censuerunt: *ne quis eorum propius mare XV. millibus passuum agrum, ædificiumve haberet. qui eorum trans Tiberim emoti essent, ne ipsi posterive eorum uspiam pararent, haberentve, nisi in Vejente, aut Sutrino, Nepesinove agro: dum ne cui major, quam quinquaginta jugerum, agri modus, esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ* jusserunt. *libera corpora, quæ*

quæ venundari placuerat, *Romam mitti*, *ac Romæ venire*. Signa, ſtatuas æneas, quæ capta de hoſtibus dicerentur, quæ eorum ſacra, ac profana eſſent, ad pontificum collegium rejecerunt. Ob hæc decreta mœſtiores aliquanto, quam Romam venerant, Campanos dimiſerunt. nec jam Q. Fulvii ſævitiam in ſeſe, ſed iniquitatem deum, atque execrabilem fortunam ſuam incuſabant.

CAPUT XXVIII.

Cum propter ærarii inopiam onus claſſes inſtruendi privatis injungeretur, res prope ad ſeditionem venit: auctore deinde Lævino Coſ. cum ſenatores primi aurum, argentum, atque æs in publicum contuliſſent, ingenti certamine reliqui ordines ſtudium juvandæ patriæ æmulantur.

DImiſſis Siculis Campaniſque, delectus habitus. ſcripto deinde exercitu, de remigum ſupplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum ſatis, nec ex qua pararentur, ſtipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempeſtate in publico eſſet: edixerunt conſules, ut privatim ex cenſu, ordinibuſque, ſicut antea, remiges darent cum ſtipendio, cibariiſque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, ut magis dux, quam materia ſeditioni deeſſet. *Secundum Siculos campanoſque plebem Romanam perdendam, lacerandamque ſibi conſules ſumpſiſſe. per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui, præter terram nudam ac vaſtam habere. tecta hoſtes incendiſſe, ſervos agri cultores prætores abduxiſſe, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. ſi* 35

quid cui argenti, arisve fuerit, stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se ut dent, quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua venderent, in corpora, qua reliqua essent, savirent. ne unde redimantur quidem quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium deinde tridui se dare ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam, expediendamque usi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. ubi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset, verterunt orationem eo, ut dicerent, *privatis id, seu aquum, seu iniquum onus injungendum esse. nam unde, cum pecunia in arario non esset, paraturos navales socios? quo modo autem sine classibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italia litora esse?*
36 Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Lævinus consul *Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore prastet, ita ad omnia, qua dura atque aspera essent, subeunda ducem debere esse. si quid injungere inferiori velis, id prius in te, ac tuos si ipse juris statueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impensa gravis est, cum ex ea plus, quam pro virili parte sibi quenque capere principum vident. Itaque ut classem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, privatos sine recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus, aurum, argentum, as signatum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque, & conjugi, & liberis, & filio*

bul-

bullam, & quibus uxor, filiave sunt, singulas uncias pondo relinquant auri, argenti: qui curuli sella sederunt, equi ornamenta, & libras pondo, ut salinum, patellamque deorum causa habere possint. ceteri senatores libram argenti tantum: aris signati quina millia in singulos patres familia relinquamus. Caterum omne aurum, argentum, as signatum ad triumviros mensarios extemplo deferamus, nullo ante senatus consulto facto, ut voluntaria collatio, & certamen adjuvanda Reipubl. excitet ad amulandum animos primum equestris ordinis, dein reliqua plebis. hanc unam viam multa inter nos collocuti consules invenimus. Ingredimini diis bene juvantibus. Respub. incolumis & privatas res facile salvas prastat. publica perdendo, tua nequicquam serves. In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse: ut nec triumviri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine * cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respub. eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in provincias profecti sunt.

* al. coercitione.

CAPUT XXIX.

Comparatis rebus præsentibus, ancipitem adhuc & ab Romanis & ab Carthaginiensibus belli fortunam esse, ostenditur.

37 NEque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienses, Romanique, pariter variis casibus immistis, in ancipiti spe, ac metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in Hispania adversæ res, hinc prosperæ in Sicilia, luctum, & lætitiam miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno, & dolori, tum arx cum præsidio retenta præter spem, gaudio fuit: & terrorem subitum, pavoremque urbis Romæ obsessæ & oppugnatæ, Capua post dies paucos capta in lætitiam vertit. Transmarinæ quoque res quadam vice pensatæ. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus; Ætoli novi adsciti socii, Attalusque Asiæ Rex, jam velut despondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienses quoque Capuam amissam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente se pervenisse, in gloria ponebant; ita pigebat irriti incœpti, pudebatque adeo se spretos, ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hispaniam duceretur. Ipsæ quoque Hispaniæ quo propius spem venerant, tantis duobus ducibus exercitibusque cœsis, debellatum ibi, ac pulsos inde Romanos esse, eo plus, ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrinque erant, integra spe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent.

C A.

CAPUT XXX.

Annibal post amissam Capuam avare, crudeliterque vastando, qua tueri non potest, multorum Italia populorum animos a se avertit: Consul Marcellus urbibus solicitandis, si quo spes vocasset, intentus, Salapia per proditionem Blasii principis, cum cade Punici, quod ibi erat, prasidii, potitur.

ANnibalem ante omnia angebat, quod Ca- 38
pua pertinacius oppugnata ab Romanis quam defensa ab se, multorum Italiæ populorum animos averterat: quos neque omnes tenere præsidiis, nisi vellet in multas parvasque partes carpere exercitum (quod minime tum expediebat) poterat: nec deductis præsidiis spei liberam, vel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceps in avaritiam & crudelitatem animus ad spolianda quæ tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum consilium tum incœpto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quam calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius, & Blasius: Dasius Annibali amicus, Blasius, quantum ex tuto poterat, rem Romanam fovebat: & per occultos nuntios spem proditionis fecerat Marcello, sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia consilii potioris, quam spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re aversus, tum æmulo potentatus inimi-

cus, rem Annibali aperit. Accersito utroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blasio cogniturus, starentque summoto populo accusator, & reus, Blasius de proditione Dasium appellabat. Enimvero ille velut in manifesta re exclamat, sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali, atque eis, qui aderunt, quo audacior res erat, minus similis veri visa est. æmulationem profecto, atque odium esse: & id crimen afferri, quod, quia testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blasius ante abstitit tam audaci incepto, quam idem obtundendo, docendoque, quam ea res ipsis, patriæque salutaris esset, pervicit, ut præsidium Punicum, (hi autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quanquam improvisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt, & cum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt, nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium vivi venerunt. plusque aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat, equitatu superior fuit.

CAPUT XXXI.

Romana claſſis, quæ, duce Quintio, commeatus in arcem Tarenti convehebat, congreſſa cum Tarentinis navali certamine ſuperatur: per eoſdem dies Tarentini prædatum urbe egreſſi, ab Romanis, facto ex arce impetu, caduntur.

PEr idem tempus cum in arce Tarentina vix 39
inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium, quod ibi erat, Romanum, præfectuſque præſidii atque arcis M. Livius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui ut tuto præterveherentur oram Italiæ, claſſis viginti ferme navium Rhegii ſtabat. Præerat claſſi, commeatibuſque D. Quinctius obſcuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primo quinque naves, quarum maximæ duæ triremes a Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe a ſociis, Rheginiſque, & a Velia, & a Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem XX. navium, ſicut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio profectæ claſſi Democrates cum pari claſſe navium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum forte improvidus futuri certaminis Romanus veniebat: ſed circa Crotonem, Sibarimque ſuppleverat remigio naves: inſtructamque & armatam egregie pro magnitudine navium claſſem habebat. & tum forte ſub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere: ut ad componenda armamenta, expediendum-

que remigem ac militem ad imminens certamen vix satis temporis esset. Raro alias tantis animis justæ concurrerunt classes: quippe cum in majoris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnarent: Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis post centesimum prope
* al. spe. annum, arcem etiam liberarent; * spem commeatus quoque hostibus, si navali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani, ut, retenta possessione arcis, ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaque ex utraque parte signo dato, cum rostris concurrissent, neque retro navem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus navem erat, ferrea injecta manu, ita conserebant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope
* al. gereretur res. collato pede * præliarentur. Proræ inter se junctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naves. ut vix ullum telum in mari vanum intercideret. frontibus, velut pedestris acies, urgebant: perviæque naves pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana nave ipse Quinctius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, sed privato etiam odio invisus atque infestus Romanis, quod ejus factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quinctium simul pugnantem, hortantemq; suos, incautum hasta transfigit. ille simulatque præceps cum armis procidit ante proram, victor Tarentinus in turbatam duce amisso navem impigre transgressus, cum summovisset hostes, & prora jam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur

Ro-

Romani: repente & alia a puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumventa Romana navis capitur. hinc cæteris terror injectus, ut prætoriam navem captam videre: fugientesque passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis, Metapontinisque. ex onerariis, quæ cum commeatu sequebantur, paucæ in potestatem hostium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum evectæ sunt. nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vagarentur; Livius, qui arci præsidioque Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium, impigrum virum, cum duobus millibus armatorum ex arce emisit: qui vage effusos per agros, palatosque adortus, cum diu passim cecidisset, paucos ex multis trepida fuga incidentes semiapertis portarum foribus, in urbem compulit, ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis victoribus terra, Tarentinis mari. frumenti spes, quæ in oculis fuerat, utrosque frustrata pariter.

CAPUT XXXII.

Lævinus Cos., capto per Mutinæ proditionem Agrigento, quod reliqui Carthaginiensis belli sedes erat, in Sicilia, pulso inde Annone, atque Epicide, debellat.

PEr idem tempus Lævinus consul, jam magna parte anni circumacta, in Siciliam, veteribus novisque sociis expectatus, cum venisset, primum & potissimum omnium ra- 40

tus Syracusanis nova pace inconditas componere res: Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturque a Carthaginiensium valido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incæpto. Anno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutine, Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex sociis Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi, aut arte ulla, nec, quin erumperet, ubi vellet, prohiberi poterat. Hæc ejus gloria, quia jam imperatoris quoque famæ officiebat, postremo in invidiam vertit, ut ne bene gestæ quidem res jam Annoni propter auctorem satis lætæ essent. propter quæ postremo præfecturam ejus filio suo dedit, ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum. quod longe aliter evenit. nam veterem favorem ejus sua insuper invidia auxit. neque ille indignitatem injuriæ tulit: confestimque ad Lævinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento. per quos ut est facta fides, compositusque rei gerendæ modus; portam ad mare ferentem Numidæ cum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine jam in media urbis, ac forum magno tumultu iretur, ratus Anno non aliud, quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. atque ille, cum ei multitudo major, quam Numidarum, procul visa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset, prius quam ad ictum teli veniret, capessit fugam. per aversam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad

mare

mare pervenit: nactique opportune parvum navigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certamen erat, in Africam trajecerunt. alia multitudo Pœnorum, Siculorumque, ne tentato quidem certamine, cum cæci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto, Lævinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: cæteros, prædamque vendidit. omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum pervasisset, omnia repente ad Romanos inclinaverunt. Prodita brevi sunt XX. oppida, sex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum civitatum principibus cum pro cujusque merito consul præmia pœnasque exolvisset, coegissetque Siculos, positis tandem armis, ad agrum colendum animos convertere, ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam levaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transvexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluvione, exules, obærati, capitalia ausi plerique, & cum in civitatibus suis, ac sub legibus vixerant, & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobaverat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere Lævinus in insula, tum primum nova pace coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est: & Rheginis usui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, assuetam latrociniis quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est.

CAPUT XXXIII.

In Hispania P. Scipio ex hibernis profectus ad Iberum, accensum oratione exercitum ad Carthaginem Novam oppugnandam ducit.

41 IN Hispania principio veris P. Scipio, navibus deductis, evocatisque edicto Tarraconem sociorum auxiliis, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere jubet. eodem legiones ex hibernis convenire cum jussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. quo cum venisset, alloquendos maxime veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione advocata ita disseruit. *Nemo ante me novus imperator militibus suis, prius, quam opera eorum usus esset, gratias agere jure ac merito potuit. me vobis prius, quam provinciam, aut castra viderem, obligavit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumque meum, vivos, mortuosque fuistis: deinde, quod amissam tanta clade provinciæ possessionem integram & populo Romano, & successori mihi virtute vestra obtinuistis. Sed cum jam benignitate deum id paremus atque agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi stantes, arceamus transitum hostis, sed ut ultro transeamus, transferamusque bellum: vereor, ne cui vestrum majus id, audaciusque consilium, quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Adversa pugna in Hispania nullius in animo, quam meo, minus obliterari possunt, quippe cui pater, & pa-*

truus

truus intra XXX dierum spatium, ut aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed ut familiaris pene orbitas ac solitudo frangit animum, ita publica cum fortuna, tum virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, ut magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites. a Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? jam quid hoc de bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus, aut quibus abfui, maxime unus omnium eas sensi. Trebia, Trasymenus, Cannæ, quid aliud sunt, quam monumenta occisorum exercituum, consulumque Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ majoris partis, Sardiniæ: adde ultimum terrorem ac pavorem, castra Punica inter Anienem & mœnia Romana posita, & visum prope in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit una integra, atque immobilis virtus populi Romani. hac omnia strata humi erexit, ac sustulit. Vos omnium primi, milites, post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpes, Italiamque, (qui si se cum fratre conjunxisset, nullum jam nomen esset populi Romani) ductu, auspicioque patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas adversas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaque geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentumque captum, pulsi tota insula hostes, receptaque provincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Bruttii compulsus, nihil jam majus precatur deos, quam ut incolumi cedere,

atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conveniat, milites, quam, cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dii prope ipsi cum Annibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda, lætaque sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam sine meo luctu, quam vestro transissent. Nunc dii immortales, imperii Romani præsides, qui centuriis omnibus, ut mihi imperium juberent dari, fuere auctores, iidem auguriis, auspiciisque, & per nocturnos etiam visus omnia læta, ac prospera portendunt. animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præsagit, nostram Hispaniam esse: brevi extorre hinc omne Punicum nomen, maria, terrasque fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte divinat, idem subjicit ratio haud fallax. Vexati ab iis socii, nostram fidem per legatos implorant: tres duces discrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diversissimas regiones distraxere. eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab sociis, ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoque meo causa exitii fuit. nec discordia intestina coire eos in unum sinet, neque singuli nobis resistere poterunt. Vos modo, milites, favete nomini Scipionum, soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. agite, milites veteres, novum exercitum, novumque ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe a vobis peragratas. Brevi faciam, ut quemadmodum nunc noscitatis in me patris patruique similitudinem oris, vultusque, & li-

nea-

neamenta corporis, ita ingenii, fidei virtutisque exemplum, ac effigiem vobis reddam: ut revixisse, aut renatum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis ejus M. Silano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in tres tam diversas regiones discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur; periculum esse ratus, ne, eo facto, in unum omnes contraheret, nec par esset unus tot exercitibus, Carthaginem Novam interim oppugnare statuit, urbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam, (ibi arma, ibi pecuniæ, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum opportune ad trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantævis classi, & nescio an unum in Hispaniæ ora, qua nostro adjacet mari. Nemo omnium, quo iretur, sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum navium jussus, erat, ut eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet, classis portum intraret. 42.

CAPUT XXXIV.

P. Scipio cum Carthaginem Novam pervenisset, ab regione urbis castra locat: satis pro ejusdem situ munitis omnibus, milites prius cohortatus, oppugnationem terra marique instruit.

SEptimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra marique castra ab regione urbis, qua in Septentrionem versa est, posita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum objectum. Cæterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paulo plus passuum in latitudinem patens. hujus in ostio sinus parva insula objecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est: ab ortu solis & a meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Septentrionem fusum, incertæ altitudinis, utcunque exæstuat aut deficit mare: continenti urbem jugum ducentos fere & quinquaginta passus patens conjungit. unde cum tam parvi operis munitio esset, non objecit vallum imperator Romanus, seu fiduciam hosti superbe ostentans, sive ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda
43 erant, cum perfecisset, naves etiam in portu, velut maritimam quoque ostentans obsidionem, instruxit. circumvectusque classem, cum monuisset præfectos navium, ut vigilias nocturnas intenti servarent, (omnia ubique primo obsessum hostem conari) regres-

gres-

gressus in castra, ut consilii sui rationem, quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet & spem potiundæ cohortando faceret, concione advocata, ita disseruit. *Ad urbem unam oppugnandam si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quam emolumenti rationem exactam, milites, habet. oppugnabitis enim vere mœnia unius urbis, sed in una urbe universam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum, populorumque: qui simul in potestate vestra erunt, extemplo omnia, quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neque illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo usui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est; qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimaque urbe, tum opportunissima portu egregio, unde terra marique quæ belli usus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo majora. hæc illis arx, hoc horreum ærarium, armamentarium, omnium rerum receptaculum est: huc rectus ex Africa cursus est, hæc una inter Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam vos instructos & ordinatos cognosco; ad Carthaginem Novam oppugnandam totis viribus, & bono animo transeamus.* Cum que omnes una voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit, tum terra marique eam oppugnari jubet,

CAPUT XXXV.

Scipio nequicquam ab terra Carthaginem oppugnare aggressus, parte alia per stagnum, decedente in mare æstu, ad muros succedens, urbem improviso intrat: introductis per refractam portam armatis, facta passim magna cade, arcem quoque capit: præda ingenti omnis generis potitur.

Contra Mago Pœnorum dux, cum terra
44 marique instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem verso imponit: multitudinem aliam, quo clamor, quo subita vis vocasset, resistentem ad omnia occurrere jubet. Patefacta deinde porta, eos, quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani, duce ipso præcipiente, parumper cessere, ut propiores subsidiis in certamine ipso summittendis essent. Et primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa e castris non averterunt solum in fugam hostes: sed adeo effusis institerunt, ut, nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus, irrupturi fuisse in urbem viderentur. Trepidatio vero non prælio major, quam tota urbe fuit. multæ stationes pavore atque loca deserta sunt: relictique muri, cum quæ cuique erat proximum, desiluissent. Quod ubi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, advertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes e castris excitos ire
ad

ad oppugnandam urbem, & ferre scalas jubet. ipse, trium præ se juvenum validorum scutis oppositis, (ingens enim jam vis omnis generis telorum e muris volabat) ad urbem succedit: hortatur, imperat, quæ in rem sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque virtutis, atque ignaviæ cujusque adest. Itaque in vulnera, ac tela ruunt. neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab navibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde major, quam vis* videri poterat. *al. adhiberi.
dum applicant, dum partim exponunt scalas militesque, dum, qua cuique proximum est, in terram evadere properant, ipsa festinatione & certamine alii alios impediunt. Inter
45 hæc repleverat jam Pœnus armatis muros, & vis magna, & ingens copia congesta telorum suppeditabat. sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æque, quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque evadere non posset, subirent tamen alii, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines scalæque ruerent, & ipso successu audacia, atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est. quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi urbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis jam

Vulneratiſque recentes, integroſque alios accipere ſcalas jubet, & vi majore aggredi urbem. ipſe, ut ei nuntiatum eſt, æſtum decedere, quod per piſcatores Tarraconenſes, nunc levibus cymbis, nunc, ubi eæ ſiderent, vadis pervagatos ſtagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum tranſitum dari: eo armatos duxit. Medium ferme diei erat: & ad id, quod ſua ſponte cedente in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum ſtagnum eodem, quo æſtus, ferebat: & adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenus aqua eſſet, alibi genua vix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis mare verterent, & ſtagna auferrent, viaſque ante nunquam initas humano veſtigio aperirent; Neptunum
46 jubebat ducem itineris ſequi, ac medio ſtagno evadere ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: ſed quod euntes ad ancipites utrinque ictus ſubjectos habebant Romanos: ut latera infeſtiora ſubeuntibus, quam adverſa corpora eſſent. At parte in alia quietus, & per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipſius loci, ac ſtagni præſidio ſatis creditum foret: nec ulla armatorum ſtatio, aut cuſtodia oppoſita, intentis omnibus ad opem eo ferendam, unde periculum oſtendebatur. Ubi urbem ſine certamine intravere, pergunt inde, quanto maximo curſu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeo intenti omnium non animi ſolum fuerant, ſed etiam oculi, aureſque pugnantium, ſpectantiumque & adhor-

hortantium pugnantes, ut nemo ante ab tergo senserit captam urbem, quam tela in aversos inciderunt. & utrinque ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus, forisque pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ac diffractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum versi. illa, quæ portam ingressa erat, justa acies, cum ducibus, cum ordinibus media urbe in forum processit. inde cum duobus itineribus fugientes videret hostes; alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio; alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus fere armatis, qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, partem ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena videret, neque spem ullam esse, se, arcemq; & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota urbe passim factæ: nec ulli puberum, qui obvius fuit, parcebatur. Tum signo dato, cædibus finis factus. ad prædam victores versi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad X millia
capta. inde qui cives novæ Carthaginis erant, 47
dimisit: urbemque, & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore pop. Rom. edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam navassent. cæteram multitudinem incolarum juvenum, ac validorum servorum in classem ad supplementum remigum de-
dit:

dit: & auxerat navibus octo captivis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant: quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ ferme centum viginti. minores CC LXXXI, ballistæ majores XXIII, minores LII, scorpionum majorum, minorumque, & armorum, telorumque ingens numerus, signa militaria LXXIV. Et auri, argentique relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, librales ferme omnes pondo: argenti facti signatique decem & octo millia & CCC pondo. vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa, adnumerataque sunt. tritici XL. millia modium: hordei CCLXX Naves onerariæ LXIII in portu expugnatæ, captæque: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroque, & linteis, & sparto, & navali alia materia ad classem ædificandam: ut minimum omnium inter tantas opes bellicas Carthago ipsa fuerit.

CAPUT XXXVI.

Scipio post datam quietem exercitui, propter egregie navatam operam in Carthaginis expugnatione, convocatos milites collaudat, ac pro merito quemque suo præmiis ornat: cum muralis corona decus peterent ingenti certamine Q. Trebellius, & Sex. Digitius, ambos muralibus coronis donat.

48 EOdie Scipio, C. Lælio cum sociis navalibus urbem custodire jusso, ipse in castra legiones reduxit. fessosque milites omni-

omnibus uno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in capienda urbe tantum laboris periculique adisent, & capta, cum iis, qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora jussit. Postero die, militibus, navalibusque sociis convocatis, primum diis immortalibus laudes gratiasque egit; qui se non urbis solum opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eo congessissent omnis pene Africæ, atque Hispaniæ opes: ut neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi, ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudavit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus ejus esse, qui primus murum ascendisse se profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius, socius navalis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quam studia excitaverant uterque sui corporis hominum, sociis C. Lælius præfectus classis, legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat: ea contentio cum prope seditionem veniret, Scipio, tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui, cognita causa, testibusq; auditis, judicarent, uter prior in oppidum transcendisset, C. Lælio, & M. Sempronio advocatis partis utriusque P. Cornelium Caudinum de medio adjecit: eosque tres recuperatores considere; & causam cognoscere jussit. Cum res eo majore ageretur certamine,

quod

quod amoti tantæ dignitatis non tam advocati, quam moderatores studiorum fuerant: C. Lælius, relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumque docet, *rem sine modo, ac modestia agi: ac prope esse, ut manus inter se conserant. ceterum etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe ubi fraude, ac perjurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos jurare magis qua velint, quam qua sciant, vera esse, & obstringere perjurio non se solum, suumque caput, sed signa militaria, & aquilas, sacramentique religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelii, & M. Sempronii deferre*. Scipio, collaudato Lælio, ad concionem vocavit, pronuntiavitque, *se satis compertum habere, Q. Trebellium, & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seque eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare*. Tum reliquos, prout cujusque meritum virtusque erat, donavit: ante omnes C. Lælium præfectum classis & omni genere laudis sibimetipsi æquavit, & corona aurea, ac XXX bobus donavit.
49 Tum obsides civitatum Hispaniæ vocari jussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC ferme, alibi DCCXXV fuisse inveniam. Æque & alia inter auctores discrepant. Præsidium Punicum alius X, alius VII, alius haud plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V. & XX. invenio. Scorpiones majores, minoresque ad LX captos scripserim, si auctorem Græcum sequar Silenum: si Valerium Antiatem, mjaorum scorpionum sex millia, minorum XIII, adeo nullus men-

tien-

tiendi modus est. Ne de ducibus quidem convenit. plerique Lælium præfuisse classi, sunt qui M. Junium Silanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditumque Romanis, Antias Valerius: Magonem alii scriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non de pondere auri, atque argenti, & redacta pecunia convenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt.

CAPUT XXXVII.

Scipionis in captivos, obsidesque, qui in ejus potestatem venerant, humanitas, & fides: continentia quoque rarum exemplum; nam virginem pulcherrimam ad ipsum a militibus adductam, parentibus, ac sponso inviolatam restituit.

CÆterum Scipio, vocatis obsidibus, primum universos bonum animum habere jussit: *venisse eos in populi Rom. potestatem, qui beneficio, quam metu obligare homines malit, exterasque gentes fide, ac societate junctas habere, quam tristi subjectas servitio.* deinde acceptis nominibus civitatum, recensuit captivos, quot cujusque populi essent, & nuntios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos veniret. si quarum forte civitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc, e media turba obsidum, mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum Reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestarique cœpit, ut curam, cultumque fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil

profecto defuturum iis diceret : tum rursus mulier, *haud magni ista facimus*, inquit. *quid enim huic fortunæ non satis est? alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipsa jam extra periculum injuriæ muliebris sum) stimulat.* ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, *Mea, populique Rom. disciplinæ causa facerem*, inquit, *ne quid, quod sanctum usquam esset, apud nos violaretur. nunc ut id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit, quæ ne in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis.* Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas : tuerique haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum conjuges
50 ac matres jussit. Captiva deinde a militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, ut quacunque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parentesque, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. extemplo igitur parentibus, sponsoque ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore; ubi primum venit, accuratiore eum sermone, quam parentes, alloquitur. *Juvenis*, inquit, *juvenem appello, quo minor sit inter nos hujus sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta a militibus nostris ad me deducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem : quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto, & legitimo amore, & non Respub. animum nostrum occupasset, veniam mihi dari, sponsam impensius amanti vellem : tuo, cujus possum, amori faveo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesque suos, verecundia. servata*

vata tibi est, ut inviolatum, dignum me, teque dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Rom. sis, & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumque meum jam ante hæ gentes norant: scias multos nostri similes in civitate Romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem, tuisque esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes invocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito esset: parentes inde cognatique virginis appellati. qui, quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus, orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei apud se gratiam futuram affirmantes, quam redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes jussit: vocatoque ad se Allucio, *super dotem*, inquit, *quam accepturus a socero es, hæc tibi a me dotalia dona accedent:* aurumque tollere, ac sibi habere jussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, implevit populares laudibus, & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum juvenem, vincentem omnia cum armis, tum benignitate, ac beneficiis. Itaque delectu clientum habito, cum delectis mille & CD equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

CAPUT XXXVIII.

Scipio, misso Romam Lælio, victoriæ nuntio, interim ipse dum Carthagine moratur, pedestres, navalesque copias extra urbem exercendo ad bellum acuit: recte in urbe quoque præparatis, ac dispositis omnibus, Tarraconem proficiscitur.

51 SCipio retentum secum Lælium, dum captivos obsidesque, & prædam ex consilio ejus disponeret, rebus omnibus compositis, data quinquereme, captivis cum Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in navem impositis, nuntium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis navalibus, pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare, & tergere ante tentoria jussit. tertio die sudibus inter se in modum justæ pugnæ concurrerunt: præpilatisque missilibus jaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris quietisque, quoad Carthagine morati sunt, servaverunt. Remigio, classici milites tranquillo in altum evecti, agilitatem navium simulacris navalis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, marique corpora simul, animosque ad bellum acuebant. Urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe, ac navali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamen-

mentario ac navalibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisque, quos quassaverant, muris, dispositisque præsidiis ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, a multis legationibus protinus in via aditus, quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quo omnibus novis veteribusque sociis edixerat conventum. Et cuncti fere, qui eis Iberum incolunt populi, multiqueetiam ulterioris Hispaniæ convenerant. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant : deinde ut clarior res erat, quam ut tegi ac dissimulari posset, elevabant verbis. *Nec opinato adventu, ac prope furtu unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. cujus rei tam parva præmio elatum insolentem juvenem, immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres victores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam.* Hæc in vulgus jactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virium, Carthagine amissa, decessisset.

DECADIS TERTIÆ

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

Cn. Fulvius Proconsul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam caditur: meliore eventu a Claudio Marcello Cos. adversus eundem apud Numistronem pugnatur: inde Annibalem, noctu recedentem, Marcellus insequutus, atque adeptus, levia prælia propere committit.

1 Ic status rerum Hispaniæ erat. In Italia autem consul Marcellus, Salapia per deditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidii causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum. usui militi concessa. tritici quoque CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inventa. Cæterum nequaquam inde tantum gaudii fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fulvius proconsul habebat; spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat; nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis adversus Pœnum fidem senserat, postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Bruttios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggredien-

grediendi. Exercitu expedito, ita ut famam quoque præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris 2 hostis objiceret, acie instructa accessit. Pari audacia Romanus, consilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit. quinta legio, & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosque, circumvecti, pars castra hostium, pars terga oppugnantium invaderent: ipse Cn. Fulvii similitudinem nominis, quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iisdem devicerat locis, increpans, similem eventum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit. Nam cum cominus acie & peditum certamine multi Romanorum cecidissent, starent tamen ordines, signaque; equestris tumultus a tergo, simul a castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est, quintam deinde, atque eos, qui ad prima signa erant, avertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi; ubi & ipse Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum, sociorumque quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plus quam septem inveniam. castris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide, si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperti sunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade evaserant, diversis itineribus semiermes ad Marcellum consu-

lem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad senatum de duce, & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum *eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire adversus eum, brevem illi lætitiam, qua exultet, facturum*. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem, in conspectu Annibalis, loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Annibal, ut signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio, & dextra ala, ab Annibale Hispani milites, & funditores Baleares, elephanti quoque, commisso jam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subit. & apud hostes integri a fessis pugnam accepere. Novum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusque. sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie: ubi nemo hostium adversus prodiit, spolia per otium legere, & congestos in unum locum cremavere suos. Nocte insequenti Annibal silentio movit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus, ubi lux fugam hostium aperuit, sauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque

his

his L. Furio Purpureone tribuno militum. vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum peditumque tumultuosa magis prælia, quam magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens; Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur.

CAPUT II.

Aliquot Campanorum de incendendis tectis Romani exercitus, qui ad Capuam erat, conjurant: detecti, atque comprehensi supplicio a Q. Fulvio afficiuntur.

CApuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locavit autem omne frumentum) tempus terit, ne deesset materia in Capuanos sæviendi, novum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificiis emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur, simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimetipsos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus, aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Capuani, principibus fratribus Blosiis, conjuraverant. indicio ejus rei ex familia Blosiorum facto, portis repente jussu proconsulis clausis, cum ad ar- 3

ma, signo dato, milites concurrissent, comprehensi omnes, qui in noxa erant. & quæstione acriter habita, damnati, necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare jussis, traducti.

CAPUT III.

Præsidium cum frumento in arcem Tarentinam mittitur. jam instante comitiorum consularium tempore, ad ea habenda revocatur Romam ex Sicilia Lævinus Cos.

INter multas magnasque res, quæ nunc secundæ, nunc adversæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquillius in Ætoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum, sociorumque eodem

4 in præsidium cum frumento missi sunt. Jam æstas in exitu erat; comitiorumque consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis e Repub. esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenque abnuenti gravius ipse instaret, curam injecerant, ne aut consulem tum maxime res agentem a bello avocarent, aut in annum consules deessent. Optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia revocare. Ad eum literæ jussu senatus

tus ab L. Manlio, prætore urbano, missæ cum literis consulis M. Marcelli: ut ex iis nosceret, quæ causa patribus eum potius, quam collegam revocandi ex provincia esset.

CAPUT IV.

Cum legati regis Syphacis ad petendam amicitiam Romam venissent, Senatus & ipse legatos cum donis ad regem mittit: cum Ptolemao quoque rege Alexandria, & Cleopatra amicitia renovatur. Nunciata prodigia procurantur.

EO fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prælia cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. *Regem nec inimiciorem ulli populo, quam Carthaginiensi, nec amiciorem, quam Romano* affirmabant *esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Romanos. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiam voluisse.* Senatus non legatis modo benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Pœtellium, P. Popillium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ Regulos jussi adire. iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque Reges M. Atilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renovandamque amicitiam missi dona tulere, Regi togam, & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpu-

reo. Multa ea æstate. qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisque nuntiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse: & aves ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinæ in mari, haud procul portu, angues magnitudinis miræ lascivientium piscium more exultasse: Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IV. signa sanguine multo diem, ac noctem sudasse; Hæc prodigia hostiis majoribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta.

CAPUT V.

M. Valerius Lævinus Cos. cum literis accitus Romam pervenisset, res ab se gestas in senatu exponit: commemoratis eorum meritis, quorum opera in Sicilia debellasset, cum omnibus a senatu habiti honores essent, Mutines etiam civis Romanus fit.

5 M. Valerius consul literis excitus provincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte navium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret, pararetque, misso, ipse X. navibus Romam profectus cum prospere pervenisset, senatum extemplo habuit: ubi de suis rebus gestis commemoravit. *Cum*

annos

annos prope LX. in Sicilia terra marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam provinciam confecisse: neminem Carthaginiensem in Sicilia esse. neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in urbes, agrosque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Rom. erant, in senatum introductis; honores omnibus ad exolvendam fidem consulis habiti. Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribuno pleb. ex auctoritate patrum ad plebem lata.

CAPUT VI.

Reversus in Siciliam ex Africa, quo prædatum profectus fuerat, M. Valerius Messala, de ingenti Carthaginiensium apparatu literas ad cos. Lævinum Romam mittit: Dictatorem extemplo habendis comitiis cum dici placeret, teneretque disceptatio, quod Lævinus extra agrum Romanum diceret M. Valerium Messalam, tandem a Marcello cos. Q. Fulvius, qui ad Capuam erat, Dictator dicitur.

DUm hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. navibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improviso in agrum Ticensem excursionem fecit; eumque late depopulatus. multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit; atque Siciliam transmisit: tertiodecimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis, quæstione habita:

bita, hæc comperta, consulique Lævino omnia ordine perscripta, ut sciret, in quo statu res Africæ essent. *Quinque millia Numidarum cum Massanissa Gala filio, acerrimo juvene, Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur, ut is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus jungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem prateres ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere brevi trajecturam.* Hæc, recitata a consule, ita movere senatum, ut non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in provincia redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse ajebat: patres extra Romanum agrum (eum autem Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus pl. cum de ea re consuleret, ita decrevit senatus, *ut consul prius, quam ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque, quem populus jussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor urbanus populum rogaret. si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent.* Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit. destitutique patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ ab collega Reip. subveniret, di-

cer-

ceretque, quem populus jussisset, dictatorem. Ita a M. Claudio consule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebiscito a Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus.

CAPUT VII.

Comitia creandis consulibus habente Q. Fulvio Dictatore, ipse quartum post magnum certamen, & Q. Fabius Maximus quintum Consules creantur.

Dictator, posteaquam Romam venit, Cn. 6
Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem, ut Capuæ, exercituique suo præesset, literis excivit. ipse comitia, in quem diem primum potuit, edixit: quæ, certamine inter tribunos dictatoremque injecto, perfici non potuerant. Galeria juniorum, quæ sorte prærogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium consules dixerat. eodemque jure vocatæ inclinassent, ni tribuni pl. C. & L. Arennii se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis civile esse ajebant, & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari, qui comitia haberet. itaque si suum nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros: si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur; comitiis se moram non facere. Dictator causam comitiorum auctoritate senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. Nam Cn. Servilio Cons. cum C. Flaminius alter consul ad Trasymenum cecidisset, ex auctoritate patrum ad plebem latum, plebemque scivisse, ut, quoad bellum in Ita-
lia

lia esset, ex iis, qui consules fuissent, quos, & quoties vellet, reficiendi consules populo jus esset: exemplaque ea in re se habere, vetus L. Postumii Megelli, qui interrex iis comitiis, quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Junio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabii, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam scivisset. His orationibus cum diu certatum esset; postremo ita inter dictatorem, ac tribunos convenit, ut eo, quod censuisset senatus, staretur. Patribus id tempus Reip. visum est, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores Resp. gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores creati L. Veturius Philo, T. Quinctius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculejus. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit.

CAPUT VIII.

Classis Punica ex Sardinia cum præda in Africam redit: Romæ mortuis aliquot sacerdotibus novi sufficiuntur: creati censores nihil memorabile agunt: ab Ædilibus curulibus, & plebeiis ludi fiunt: nuntius expugnatæ a P. Scipione Carthaginis Novæ C. Lælius Romam pervenit.

EXtremo æstatis hujus classis Punica navium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Vulso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vasta-

ſtavit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot ſuffectique. C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Craſſi, Decemvir item ſacris faciundis in locum T. Sempronii T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus ſuffectus. M. Marcius, rex ſacrorum, mortuus eſt, & M. Æmilius Papus maximus curio: neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti. Et cenſores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Craſſum, pontificem maximum. Craſſus Licinius nec conſul, nec prætor ante fuerat, quam cenſor eſt factus: ex ædilitate gradum ad cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. Mors diremit L. Veturii. inde & Licinius cenſura ſe abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum inſtaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Portius Licinius ex mulctatitio argento ſigna ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis hujus copia magnifici apparatus fecerunt. Exitu anni hujus, die IV. 7
& XXX., quem ab Tarracone profectus erat Lælius Romam venit. iſque cum agmine captivorum ingreſſus urbem, magnum concurſum hominum fecit. Poſtero die in ſenatum introductus, captam Carthaginem, caput Hiſpaniæ uno die, receptaſque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novaſque in ſocietatem aſcitas, expoſuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Meſſalæ. Maxime movit patres Aſdrubalis tranſitus in Italiam, vix Annibali atque ejus armis obſiſtentem. Productus in concionem Lælius eadem diſſeruit. Senatus ob res feliciter a Pub. Scipione geſtas ſuppli-

plicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore, cum quibus venerat navibus, redire in Hispaniam jussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus, haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. sed mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse.

CAPUT IX.

Romanorum exercituum, & provinciarum partitio.

U.C. 541 Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum consulibus Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta. regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti provincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quinctius Crispinus Capuam: C. Aurunculejus Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet: Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præesset: exercitus urbanus ut in Etruriam succederet, C. Calpurnius eidem præesset provinciæ, exercituique. Capuam exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quinctius obtineret: C. Hostilius ab C. Læctorio pro prætore provinciam, exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quo-

quoque enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus; eumque supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii superessent, jussi. Conquisitos eos consules in Siciliam miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant: quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu ob similis iram fugæ missi eo ab senatu fuerant. C. Aurunculejo eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulso eam provinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademque classe Macedoniam obtinere jusso, prorogatum in annum imperium. XXX. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti jussæ: cætera classe placere prædatum in Africam aut ipsum M. Valerium Lævinum trajicere, aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messalam vellet. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni, Silanoque, sed donec revocati ab senatu forent, prorogatum imperium est. ita provinciæ, exercitusque in eum locum partita imperia.

CAPUT X.

Primus ex plebe C. Mamilius Vitulus creatur maximus Curio: C. Flaccus, ut captus cura sacrorum vitiosos mores exuat, invitus inauguratur Flamen Dialis: hic, repente mutato vitæ genere, vetustum jus sacerdoti jamintermissum repetens, in senatum, maxime propter sanctitatis opinionem, introducitur.

INter majorum rerum curas comitia maximi curionis, cum in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen, patriciis negantibus, C. Mamilii Vitu- 8

tu-

tuli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum rejecerunt. senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus Maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem dialem invitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. decemvir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutii Scævolæ demortui C. Læctorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamque C. Flaccus Flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem vitia invisus. Is, ut animum ejus cura sacrorum, & cæremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisque esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in Senatum introiret. Ingressum eum curiam cum P. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellavit flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus, sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu volebat. nec patrum, nec avorum memoria dialem quenquam id jus usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisque flaminem in se-

na-

natum introduxerunt; omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse.

CAPUT XI.

Consules quæ ad bellum opus sunt, expediunt: deductis ex Sicilia duabus legionibus, & triginta quinqueremibus, nihilominus vires ibi egregie supplet M. Valerius proconsul; qui summa cura omnia tutando, atque inspiciendo, Insulæ agrorum culturam restituit.

Consules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius Consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Etruriam dedit ducendum, & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem jussit, atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie ejus provinciæ præsidium. nam cum, præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet; Siculos quoque, qui in exercitu Epicidis, aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum

ser-

servavit: altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri jussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani, Punicique imperii finibus. Classis quoque navium LXX parata, ut omni ambitu litorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret, & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

CAPUT XII.

Propter transportatos in Siciliam Cannenses milites, quorum major pars Latini nominis erat, inter populi Romani colonias fremitus oritur: quarum duodecim, missis Romam legatis, munera militiæ detrectant.

9 CÆterum transportati milites in Siciliam, (& erat major pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere. adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosque in conciliis ortus. *Decimum annum delectibus, & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare. alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi civem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui a Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. octavum jam ibi annum senescere Cannensem militem,*

me-

moriturum ante, quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si veteros milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem superfuturum. itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius, quam ad ultimam solitudinem, atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse, si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus jungenda cogitaturos. aliter nunquam, vivo Annibale, sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant. ex iis XII, cum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus, esse unde milites, pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re consules icti, cum absterrere eos a tam detestabili consilio vellent, castigando increpandoque plus, quam leniter agendo profecturos rati, *eos ausos esse consulibus dicere* ajebant, quod *consules, in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum militia, sed apertam defectionem a populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias, &, tanquam integra re, locuti magis, quam ausi tantum nefas, cum suis consulerent: admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias, atque in agrum bello captum stirpis augenda causa missos: qua liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiqua patria esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem qua temere agitassent, ea prodendi imperii Romani, tradenda Anni-*

bali

bali victoria eſſe. Cum alternis hæc conſules * demonſtraſſent, nihil moti legati, neque ſe quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neque ſenatum ſuum, quid novi conſuleret, ubi nec miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ daretur in ſtipendium, eſſet. Cum obſtinatos eos viderunt conſules, rem ad ſenatum detulerunt. ubi tantus pavor animis hominum eſt injectus, ut magna pars actum de imperio dicerent. idem alias colonias facturas, idem ſocios conſenſiſſe omnes ad prodendam Annibali urbem Romam. Conſules hortari, & conſolari

* al. diu jactaſſent.

10 ſenatum, & dicere, alias colonias in fide, atque officio priſtino fore, eas quoque ipſas, quæ officio deceſſerint, ſi legati circa eas colonias mittantur, qui caſtigent, non qui precentur, verecundiam imperii habituras eſſe. Permiſſum ab ſenatu iis cum eſſet, agerent, facerentque, ut e Repub. ducerent, pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos; quæſiveruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus reſpondit, & milites ex formula paratos eſse, &, ſi pluribus opus eſset, plures daturos, & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixe facturos: ad id ſibi neque opes deeſse, animum etiam ſupereſse. Conſules ſibi parum videri præfati pro merito eorum, ſua voce collaudari eos, niſi univerſi patres in curia gratias egiſsent, ſequi in ſenatu juſserunt. Senatus quam poterat honoratiſſimo decreto allocutus eos, mandat conſulibus, ut ad populum quoque eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipſis, majoribuſque ſuis præſti-

tiſ-

tissent, recens etiam meritum eorum in Remp. commemorarent. Ne nunc quidem post tot sæcula sileantur, fraudenturve laude sua. Signini fuere, Norbani, Siticulanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses, & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneventani, & Æsernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Rom. stetit. iisque gratiæ & in senatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectaverunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari a consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est.

CAPUT XIII.

Ultima jam Reipublica necessitate cogente aurum vicesimarium e sanctiore ærario promitur: prodigia quoque procurantur.

CÆtera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus servaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio proconss. & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat. additumque Fabio consuli C pondo auri præcipuum. quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero usi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui,

qui in Hiſpania bellum ſecunda ſua fama, du-
61 ciſque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab urbe conſules proficiſcerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, ſignum Jovis, arborque templo propinqua, & Oſtiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, Sinueſſæ murus portaq:. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite ſignum, quod in corona erat, in manus ſponte ſua prolapſum. Et Priverni ſatis conſtabat, bovem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam devolaſſe. Et Sinueſſæ natum ambiguo inter marem ac fœminam ſexu infantem, quos androgynos vulgus, ut pleraque faciliore ad duplicanda verba græco ſermone, appellat, & lacte pluviſſe, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hoſtiis majoribus procurata, & ſupplicatio circa omnia pulvinaria, & obſecratio in unum diem indicta. & decretum, ut C. Hoſtilius prætor ludos Apollini, ſicut his annis voti, factique erant, voveret faceretque.

CAPUT XIV.

Creati cenſores Q. Fabium Maximum poſt longum certamen principem ſenatus legunt: alio lecto ſenatu, ad mores corrigendos ſe convertunt.

PEr eos dies & cenſoribus creandis Q. Fulvius conſul comitia habuit. Creati cenſores, ambo, qui nondum conſules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi cenſores ut agrum Campanum fruen-

fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem est, plebesque scivit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum a patribus sequendum ajebat, ut qui primus censor ex iis, qui viverent, fuisset, eum principem legerent. (is T. Manlius Torquatus erat) Sempronius, cui dii sortem legendi dedissent, ei jus liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum, lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ civitatis esse, vel Annibale judice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. in equestribus quoque notis eadem servata causa, sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus, (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiverunt, qui equo merere deberent: atque ex iis, qui principio ejus belli; septem & decem annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda, quę circa forum incendio consumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium,

CAPUT XV.

Proficiscentibus ad bellum consulibus, Marcellus, ut Annibalem, dum a Fabio Tarentum oppugnatur, bello detineat, cedentem insequitur: prælio commisso, Annibal, orta ab Romanis fuga, superior est.

12 Transactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti prior Fulvius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret; ea urbe adempta, hosti undique pulso; nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret, habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuntium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lævino Cons. adversus Bruttios ibi locatum erat. octo millia hominum, pars maxima ab Agathirna (sicut ante dictum est) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum assuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ & audacia, & ad audendum omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci jussit: inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam avide executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem oppugnabant. Marcellus consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali, quam se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canusium Annibali

li

li occurrit. Solicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus. cæterum ut appropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugnæ non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis; &, cum jam non instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, *ut memores Trasymeni, Cannarumque, contunderent ferociam hostis. urgere, atque instare eum? non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si uno prælio haud incruenti abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum*. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq;, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextra ala, & extraordinarii cœpere. quod ubi Marcellus vidit, duodevicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii segniter subeunt, turbata tota

tuli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum rejecerunt. senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus Maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem dialem invitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. decemvir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutii Scævolæ demortui C. Læctorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamque C. Flaccus Flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem vitia invisus. Is, ut animum ejus cura sacrorum, & cæremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisque esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in Senatum introiret. Ingressum eum curiam cum P. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellavit flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus, sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu volebat. nec patrum, nec avorum memoria dialem quenquam id jus usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisque flaminem in se-

na-

natum introduxerunt; omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse.

CAPUT XI.

Consules quæ ad bellum opus sunt, expediunt: deductis ex Sicilia duabus legionibus, & triginta quinqueremibus, nihilominus vires ibi egregie supplet M. Valerius proconsul; qui summa cura omnia tutando, atque inspiciendo, Insulæ agrorum culturam restituit.

CONsules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius Consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Etruriam dedit ducendum, & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem jussit, atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie ejus provinciæ præsidium. nam cum, præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet; Siculos quoque, qui in exercitu Epicidis, aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum

ser-

servavit: altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri jussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani, Punicique imperii finibus. Classis quoque navium LXX parata, ut omni ambitu litorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret, & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

CAPUT XII.

Propter transportatos in Siciliam Cannenses milites, quorum major pars Latini nominis erat, inter populi Romani colonias fremitus oritur: quarum duodecim, missis Romam legatis, munera militiæ detrectant.

9 CÆterum transportati milites in Siciliam, (& erat major pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere. adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosque in conciliis ortus. *Decimum annum delectibus, & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare. alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi civem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui a Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. octavum jam ibi annum senescere Cannensem militem,* mo-

moriturum ante, quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si veteros milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem superfuturum. itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius, quam ad ultimam solitudinem, atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse, si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus jungenda cogitaturos. aliter nunquam, vivo Annibale, sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant. ex iis XII, cum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus, esse unde milites, pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re consules icti, cum absterrere eos a tam detestabili consilio vellent, castigando increpandoque plus, quam leniter agendo profecturos rati, *eos ausos esse consulibus dicere* ajebant, quod *consules, in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem a populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias, &, tanquam integra re, locuti magis, quam ausi tantum nefas, cum suis consulerent: admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias, atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperii Romani, tradendæ Anni-*

bali

bali victoria esse. Cum alternis hæc consules * demonstrassent, nihil moti legati, neque se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neque senatum suum, quid novi consuleret, ubi nec miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos viderunt consules, rem ad senatum detulerunt. ubi tantus pavor animis hominum est injectus, ut magna pars actum de imperio dicerent. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari, & consolari

* al. diu jactassent.

10 senatum, & dicere, alias colonias in fide, atque officio pristino fore, eas quoque ipsas, quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperii habituras esse. Permissum ab senatu iis cum esset, agerent, facerentque, ut e Repub. ducerent, pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos; quæsiveruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit, & milites ex formula paratos esse, &, si pluribus opus eset, plures daturos, & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixe facturos: ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum videri præfati pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi universi patres in curia gratias egissent, sequi in senatu jusserunt. Senatus quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populum quoque eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipsis, majoribusque suis præsti-

tis

tiſſent, recens etiam meritum eorum in Remp. commemorarent. Ne nunc quidem poſt tot ſæcula ſileantur, fraudenturve laude ſua. Signini fuere, Norbani, Siticulanique, & Brunduſini, & Fregellani, & Lucerini, & Venuſini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenſes, & ab altero mari, Pontiani, & Pæſtani, & Coſſani: & mediterranei, Beneventani, & Æſernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio tum imperium populi Rom. ſtetit. iiſque gratiæ & in ſenatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectaverunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari a conſulibus. Ea tacita caſtigatio maxime ex dignitate populi Romani viſa eſt.

CAPUT XIII.

Ultima jam Republica neceſſitate cogente aurum viceſimarium e ſanctiore ærario promitur: prodigia quoque procurantur.

CÆtera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus, aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data conſulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio proconſſ. & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam ſortitus erat. additumque Fabio conſuli C pondo auri præcipuum. quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero uſi ſunt ad veſtimenta præſenti pecunia locanda exercitui,

qui in Hispania bellum secunda sua fama, du-
11 cisque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab urbe consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Jovis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, Sinuessæ murus portaq:. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priverni satis constabat, bovem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam devolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus, ut pleraque faciliore ad duplicanda verba græco sermone, appellat, & lacte pluvisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis majoribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecratio in unum diem indicta. & decretum, ut C. Hostilius prætor ludos Apollini, sicut his annis voti, factique erant, voveret faceretque.

CAPUT XIV.

Creati censores Q. Fabium Maximum post longum certamen principem senatus legunt: alio lecto senatu, ad mores corrigendos se convertunt.

PEr eos dies & censoribus creandis Q. Fulvius consul comitia habuit. Creati censores, ambo, qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi censores ut agrum Campanum fruen-

fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem est, plebesque scivit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum a patribus sequendum ajebat, ut qui primus censor ex iis, qui viverent, fuisset, eum principem legerent. (is T. Manlius Torquatus erat) Sempronius, cui dii sortem legendi dedissent, ei jus liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum, lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ civitatis esse, vel Annibale judice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. in equestribus quoque notis eadem servata causa, sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus, (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiverunt, qui equo merere deberent: atque ex iis, qui principio ejus belli; septem & decem annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda, quę circa forum incendio consumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium,

CAPUT XV.

Proficiscentibus ad bellum consulibus, Marcellus, ut Annibalem, dum a Fabio Tarentum oppugnatur, bello detineat, cedentem insequitur: prælio commisso, Annibal, orta ab Romanis fuga, superior est.

12 TRansactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti prior Fulvius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret; ea urbe adempta, hosti undique pulso; nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret, habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuntium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lævino Cons. adversus Bruttios ibi locatum erat. octo millia hominum, pars maxima ab Agathirna (sicut ante dictum est) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum assuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ & audacia, & ad audendum omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci jussit: inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam avide executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem oppugnabant. Marcellus consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali, quam se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canusium Anniba-

li

li occurrit. Solicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus. cæterum ut appropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugnæ non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis; &, cum jam non instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, *ut memores Trasymeni, Cannarumque, contunderent ferociam hostis. urgere, atque instare eum? non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si uno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum*. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq;, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextra ala, & extraordinarii cœpere. quod ubi Marcellus vidit, duodevicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii segniter subeunt, turbata tota

acies est: dein prorsus fusa, &, vincente pudorem metu, terga dabant. Ceciderequе in pugna ad duo millia & septingenti civium, sociorumque: in his quatuor Romani centuriones fuere, duo tribuni militum, M. Licinius, & M. Fulvius. signa militaria quatuor de ala prima, quę fugit, duo de legione, quę cedentibns sociis successerat amissa.

CAPUT XVI.

Acriter propter fugam increpiti a Marcello milites, pugnam ad dedecus abolendum ultro poscunt; cum postero die illos in aciem Marcellus eduxisset, Annibalem superat.

13 MArcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sęvam atque acerbam apud milites habuit, ut prelio per diem totum infeliciter tolerato, tristior iis irati ducis oratio esset. *Diis immortalibus ut in tali re laudes gratesque*, inquit, *ago, quod victor hostis, cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portasque, non in ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo emisistis pugnam. Qui pavor hic? qui terror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? nempe iidem sunt ii hostes, quos vincendo, & victos sequendo priorem æstatem absumpsistis: quibus dies, noctesque fugientibus per hos dies institistis: quos levibus præliis fatigastis: quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea, quibus gloriari potestis: cujus & ipsius pudere, ac pœnitere vos oportet, nempe æquis manibus hesterna die di-* re-

remiſtis pugnam. quid hæc nox: quid hæc dies abſtulit? veſtra his copiæ imminutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus, corpora tantum, atque arma eadem ſunt. an ſi eoſdem animos habuiſſetis, terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet? Non adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur: vos illi hodierno die primum fugati exercitus dediſtis decus. Clamor inde ortus ut veniam ejus diei daret: ubi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos. *Ego vero experiar*, inquit, *milites*, & *vos craſtina die in aciem educam, ut victores potius, quam victi veniam impetretis, quam petitis.* Cohortibus quæ ſigna amiſerant, hordeum dari juſſit: centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes pedites, equiteſque armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa fatentium jure ac merito ſeſe increpitos, neque illo die virum quenquam in acie Romana fuiſſe, præter unum ducem: cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia victoria eſſet. Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatque, *a quibus orta pridie fuga eſſet, cohorteſque, quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum. edicere jam ſeſe, omnibus pugnandum, ac vincendum eſſe: & adnitendum ſingulis, univerſiſque, ne prius heſternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ fama Romam perveniat.* Inde cibo corpora firmare juſſit, ut, ſi longior eſſet pugna, viribus ſufficerent. Ubi omnia dicta, factaque ſunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatum 14

est, *Cum eo nimirum*, inquit, *hoste res est, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest. seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victoribus certamen.* Signa inde canere jussit, & copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto, quam pridie, acrius est, Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ad dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortator, testisque præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primam aciem induci jussit. si quem injicere ea res tumultum, ac pavorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesque, &, partim conculcatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant, nudaverant una parte aciem. latiusque fuga manasset, in C. Decimius Flavus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum ejus signi se sequi jussisset. duxit, ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant: pilaque in eas conjici jussit. Hæsere omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed ut non omnes vulnerati sunt: ita in quorum tergis infixa stetere pila, ut est genus anceps, in fugam versi, etiam integros avertere. Tum jam non unus manipulus, sed pro se quisque miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere. eo magis ruere in suos belluæ: tantoque majorem stragem

ede-

edere, quam inter hoſtes ediderant, quanto acrius pavor conſternatas agit, quam inſidentis magiſtri imperio reguntur. In perturbatam tranſcurſu belluarum aciem ſigna inferunt Romani pedites: & haud magno certamine diſſipatos trepidanteſque avertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis ſequendi eſt factus, quam in caſtra paventes compulſi ſunt. nam ſuper alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephanti forte duo ipſa in porta corruerant, coactique erant milites per foſſam vallumque ruere in caſtra. ibi maxima hoſtium cædes facta. Cæſa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & ſeptingenti de duabus legionibus, & ſociorum ſupra M & CCC occiſi: vulnerati permulti civium, ſociorumque. Annibal nocte proxima caſtra movit. Cupientem inſequi Marcellum prohibuit multitudo ſauciorum. Ppeculatores, qui ſequerentur agmen, miſſi, poſtero die retulerunt, Bruttios Annibalem petere.

CAPUT XVII.

Ad Q. Fulvium Coſ. aliquot populi, proditis Annibalis præſidiis, quæ in urbibus habebant, deſciſcunt: Q. Fabius ejus collega, Manduria in Salentinis vi capta, Tarentum profectus, eo per proditionem potitur.

IIſdem ferme diebus & ad Q. Fulvium conſulem Hirpini, & Lucani, & Volſcentes, traditis præſidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt ſeſe: clementerque a conſule cum verborum tantum ca-

ſtigatione ob errorem præteritum accepti. Et Bruttiis ſimilis ſpes veniæ facta eſt, cum ab iis Vibius, & Pactius fratres, longe nobiliſſimi gentis ejus, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes veniſſent. Q. Fabius conſul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipſis faucibus portus poſuit caſtra. naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum: partim tormentis & ſaxis, omnique miſſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoque, non eas ſolum, quæ remis agerentur: ut alii machinas, ſcalaſque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves, ab aperto mari ut urbem aggrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. In Bruttiis interim Cauloniæ oppugnatores ſub adventum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum a præſenti impetu tutum, ad cætera inopem, conceſſere. Fabium Tarentum obſidentem leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præſidium Bruttiorum datum ab Annibale Tarentini habenbant. ejus præſidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de nova conſuetudine advenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus, per ſororem quolibet impelli amantem poſſe, quid ſperaret, ad conſulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio viſa eſſet, perfuga juſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem

præ-

præfecto conciliatus, primo occulte animum ejus tentando, dein satis explorata levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convenit, miles nocte per intervalla stationum clam ex urbe emissus, ea, quæ acta erant, quæque ut agerentur convenerat, ad consulem refert. Fabius, vigilia prima, dato signo iis, qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipse circuitu portu ab regione urbis in orientem versa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & a portu, & a navibus, quæ aperto mari adpulsæ erant: clamorque undiquecum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor: veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret; præsidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spatio, & ex silentio ipso (quod, ubi paulo ante strepebant excitantes vocantesque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator pronuntiaverat, jubet. Ea primum captus est murus, adjuvantibus recipientibusque Bruttiis, & transcensum in urbem est. deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obvio armato in forum perveniunt: omnesque un-

16 undique, qui ad arcem, portumque pugnabant, in ſe converterunt. Prælium in aditu fori majori impetu, quam perſeverantia commiſſum eſt. non animo, non armis, non arte belli, non vigore, aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum conjectis, prius pene, quam conſererent manus, terga dederunt, dilapſique per nota urbis itinera in ſuas amicorumque domos. Duo ex ducibus, Nico, & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenus, qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat, cum citato equo ex prælio avectus eſſet, vacuus paulo poſt equus, erranſque per urbem cognitus, corpus nuſquam inventum eſt. creditum vulgo eſt, in puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonem autem præfectum Punici præſidii, cum commemoratione paterni hoſpitii poſitis armis venientem ad conſulem, miles obvius obtruncat. Alii alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermeſque cædunt, Carthaginienſes, Tarentinoſque pariter. Bruttii quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio, ſeu ad proditionis famam, ut vi potius, atque armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum a cæde ad diripiendam urbem diſcurſum. Triginta millia ſervilium capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti, ſignatique, auri LXXXIII. millia pondo, ſigna, tabulæque, prope ut Syracuſarum ornamenta æquarent. Sed majore animo generis ejus præda abſtinuit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti ſcribæ, quid fieri de ſignis vellet (ingentis magnitudinis dii ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) *deos iratos Tarentinis relinqui* juſſit. Murus in-

de,

de, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus est, ac disjectus.

CAPUT XVIII.

Parata ab Annibale apud Metapontum insidiæ ad capiendum Fabium Cos. non succedunt.

DUm hæc Tarenti aguntur, Annibal iis, qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam captam urbem audisset: *& Romani*, inquit, *suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus*. Ne tamen fugientis modo convertisse agmen videretur, quo constiterat loco, quinque millia ferme ab urbe posuit castra. ibi paucos moratus dies, Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita iis priora fore, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimvero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo invictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti prius, quam egrederetur ab Tarento, aves semel, atque iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos, aruspex cavendum a fraude hostili, & ab insidiis, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, emissi, ut cunctantem hortarentur, repen-

te

te comprehensi, metu gravioris quæstionis, detegunt insidias.

CAPUT XIX.

In Hispania Scipio, auctis per reconciliatorum principum transitionem suis copiis, ad Beculam cum Asdrubale Amilcaris confligit, & vincit.

ÆStatis ejus principio, qua hæc ageban-
17 tur, P.Scipio in Hispania cum hyemem
totam reconciliandis barbarorum animis
partim donis, partim remissione obsidum ca-
ptivorumque absumpsisset: Edelco ad eum,
clarus inter duces Hispanos, venit. Erant
conjux, liberique ejus apud Romanos. sed,
præter eam causam, etiam velut fortuita in-
clinatio animorum, quæ Hispaniam omnem
averterat ad Romanum a Punico imperio,
traxit eum. Eadem causa Indibili, Mando-
nioque fuit, haud dubie omnis Hispaniæ
principibus, cum omni popularium manu
relicto Asdrubale, secedendi in imminentes
castris ejus tumulos, unde per continentia
juga tutus receptus ad Romanos esset. Asdru-
bal, cum hostium res tacitis augescere incre-
mentis cerneret, suas imminui, ac fore, ut,
nisi audendo aliquid moveret, qua cœpissent,
*ruerent: dimicare quam primum statuit.
Scipio avidior etiam certaminis erat, cum a
spe, quam successus rerum augebat, tum
quod prius, quam jungerentur hostium exer-
citus, cum uno dimicare duce, exercituque,
quam simul cum universis malebat. Cæte-
rum etiam si cum pluribus pariter dimican-
dum foret, arte quadam copias auxerat. nam
cum videret nullum esse navium usum, quia
va-

* al. fluerent.

vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis navibus Tarraconem, navales socios terrestribus copiis addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine, & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum iis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujusque populi fines transiret, prosequentibus, excipientibusque sociis, Indibilis, & Mandonius cum suis copiis occurrerunt. Indibilis, pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteque, sed potius cum verecunda gravitate, propiorque excusanti transitionem ut necessariam, quam glorianti ea velut ad primam occasionem rapta. *Scire enim se, transfuga nomen execrabile veteribus sociis, novis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat.* Merita inde sua in duces Carthaginienses commemoravit: avaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis injurias in se, atque populares. *Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum jam pridem ibi esse, ubi jus ac fas crederet coli. ad eos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim, atque injurias pati. se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognoverit, perinde opera eorum pretium faciat.* Ita prorsus respondet facturum Romanis: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec divini quicquam, nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum ejus conjuges liberique lacryman-

mantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium adducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissique ad copias adducendas.
18 Iisdem deinde in castris tendebant, donec ducibus iis ad hostem perventum est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis prope urbem Bæculam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas velites, antesignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, prius quam castris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt, signaque Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluvius ab tergo, ante, circaque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit, equites Numidas, leviumque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumvectus ordines signaque, ostendebat, hostem, *prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis aut armorum stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore altitudines, quas cepissent hostibus, ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent: eam quoque se illis fugam clausurum.*

rum. Cohortesque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet: alteram viam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad levem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud, quam via impediti iere: deinde ut sub jactum venerunt telorum, primo omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipsi contra saxa, quæ locus strata passim omnia ferme missilia præbet, ingerere. non milites solum, sed etiam turba calonum immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & prope obruebantur telis saxisque, assuetudine tamen succedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui, simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, levem & concursatorem hostem, atque intervallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad cominus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. Inde Scipio, jussis adversus mediam evadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio dividit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inveniret, jubet. ipse ab læva, circuitu haud magno, in transversos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua, & obvertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subiit, &, dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies. locusque ad evadendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locum, stantibus integris ordinibus, elephantisque ante signa loca-

locatis, nunquam evasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui lævo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes utrinque Romanæ dextra, lævaque insederant vias: & portam castrorum ducis principumque fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atque hostes timebant. Cæsa igitur
19 ad octo millia hominum. Asdrubal jam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quam plurimos poterat de fuga excipiens, præter * Tagum flumen ad Cyrenęum tendit.

* al. Tecū

CAPUT XX.

Scipio propter animi magnitudinem rex ab Hispanorum multitudine appellatus, nomen aversatur: captum inter alia proximo prælio puerum regalem eximia forma ad avunculum Massanissam cum donis dimittit.

Scipio castris hostium potitus, cum, præter libera capita, omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros vendere quæstorem jussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum, & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, silentio per præconem facto, *sibi maximum nomen imperatoris esse* dixit, quo *se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse.*

se. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, taciti judicarent, vocis usurpatione abstinerent. Censere etiam barbari magnitudinem animi, cujus miraculo nominis alii mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum divisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem jussit. Cum Afros venderet jussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regii generis esse, ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, *quis, & cujas, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se lacrymans esse* ait: *Massivam populares vocare. orbum a patre relictum, apud maternum avum Gallam Regem Numidarum educatum. cum avunculo Massanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam trajecisse. prohibitum propter ætatem a Massanissa, nunquam ante prælium inisse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio avunculo clam armis, equoque sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in præceps captum ab Romanis esse.* Scipio cum asservari Numidam jussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, *velletne ad Massanissam reverti?* Cum effusis gaudio lacrymis cupere vero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: jussisque prosequi quoad vellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum: & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo jungerent,

co-

copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit.

CAPUT XXI.

Duces Carthaginienses post rem ad Baeculam male gestam de bello consultant: decernitur inter cetera, ut Asdrubal Amilcaris in Italiam transeat.

PAucis post prælium factum ad Bæculam diebus, cum Scipio rediens Tarraconem saltu Castulonensi jam excessisset; Asdrubal Gisgonis filius, & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cujusque provinciæ regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem constabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice, privatimque esse: nec transitionis finem ante fore, quam omnes Hispani milites aut in ultima Hispania amoti, aut traducti in Galliam forent. itaque etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput, & rerum summa esset, simul ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania adduceret. exercitum ejus cum transitionibus, tum adverso prælio imminutum, Hispanis repleri militibus. Et Magonem,*

nem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romano manus conserere. Massanissa ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hispaniam sociis opem ferre, hostium oppida, atque agros populari. His decretis, ad exequenda, quæ statuerant, duces digressi.

CAPUT XXII.

Cum propter acerbas conciones C. Poblicii Bibuli tribuni plebis ageretur de abrogando Marcelli imperio, is Romam rediens, cum semet egregie purgasset, antiquata rogatione, consul praterea creatur; additur illi collega T. Quinctius Crispinus: exorto interim in Etruria ab Arretinis motu, eo mittitur ad rem inspiciendam Marcellus.

HÆc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere: Fabio Tarentum captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse: Fulvii senescere fama: Marcellus etiam adverso rumore esse, super quam quod primo male pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Poblicius Bibulus tribunus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adversa fuerat, assiduis concionibus infamem, invisumque plebi Claudium fecerat: & jam de imperio abrogando ejus agebat. tum tamen necessarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venusiæ legato, Marcellus Ro-

* al- Romam * veniret ad purganda ea, quæ inimi-
redi- ci * objicerent, nec de imperio ejus abrogan-
ret. * al. do absente ipso ageretur. Forte sub idem tem-
decer pus & Marcellus ad deprecandam ignomi-
neret niam, & Q. Fulvius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu ple-
21 bisque, & omnium ordinum. accusavit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. *Fraude eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal decimum jam annum Italia provinciam habeat, diutius ibi, quam Carthagine vixerit. habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum ejus æstiva Venusia sub tectis agere.* Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solum de imperio ejus abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quinctius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam provinciam pro prætore obtinebat. Itaque confestim eo missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac, si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu compressi Etrusci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate, ac legibus suis, responsum ab senatu est, ut redirent, cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani, & Plebeii eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles

cu-

curules fuere L. Cornelius Claudius, & Ser. Sulpitius Galba: Plebeii, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hostium potestate esse, satis constabat.

CAPUT XXIII.

Inito consulatu a M. Marcello quintum, & T. Quinctio Crispino, provincia, & exercitus decernuntur: cum sine litatione cæsa a consulibus hostia essent, nuntiata prodigia procurantur: causa pestilentiæ ludi Apollinares in perpetuum voventur.

Undecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum, 22
(ut numeretur consulatus, quem vitio crea- U.C.
tus non gessit) & T. Quinctius Crispi- 542
nus. Utrique consulum Italia decreta provincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerent duos, quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum, & Salentini provincia evenisset. Cæteræ provinciæ ita divisæ prætoribus: P. Licino Varo urbana: P. Licino Crasso pontifici maximo peregrina, & quo senatus censuisset: Sex. Julio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quinctii prætoris fuerat, cum una legione obtineret,

neret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, ut pro prætore in Etruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, ut pro prætore Galliam eandem provinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculejo decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium provinciæ quinquaginta longæ naves, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Silano suæ Hispaniæ, suique exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta navibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere jussus: quia fama erat, magnum navalem apparatum eo anno Carthagine esse: CC navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque, ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita divisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus: M. Valerius Lævinus (ei quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem, quæ ad Siciliam erat, navium LXX obtineret, adderetque eo XXX naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant: cum ea centum navium classe, si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et S. Pulpitio, ut eadem classe Macedoniam, Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. Una & viginti legionibus eo anno defensum imperium Ro-
ma-

manum est. Et P. Licinio Varo prætori urbano negotium datum, *ut naves longas XXX, veteres reficeret, quæ Ostiæ erant, & viginti novas naves sociis navalibus compleret, ut quinquaginta navium classe oram maris vicinam urbi Romæ tueri posset*. C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret, ne qua nova consilia orirentur. Prætores in provincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigiis aliquot nuntiatis, non facile litabant. Et ex 23
Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulcra aliquot de cœlo tacta: cum iis, (adeo minimis etiam rebus prava religio inserit deos) mures in æde Jovis aurum rosisse: Casini examen apum ingens in foro consedisse: & Ostiæ murum, portamque de cœlo tactam: Cære vulturium volasse in ædem Jovis: Vulsiniis sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ majores sine litatione cæsæ, diuque non impetrata pax deum, in capita consulum, Rep. incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio Coss. a P. Cornelio Sulla, prætore urbano, primum facti erant: inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: sed in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno pestilentia gravis incidit in urbem, agrosque, quæ tamen magis in longos morbos, quam in perniciales evasit. Ejus pestilentiæ causa & supplicatum per compita tota urbe est, & P. Licinius Varus, prætor urbanus, legem ferre ad populum jussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem voverentur. Itaque

ipse primus ita vovit, fecitque ante diem III. Nonas Quintiles. is dies deinde solennis servatus.

CAPUT XXIV.

Crescente fama de Arretinorum motu, acceptis inde per C. Hostilium obsidibus, C. Terentius Varro eo præsidii causa cum legione mittitur. De Tarentinis cum variatum in senatu sententiis esset, in alium tempus consultatio differtur: de M. quoque Livio, præfecto arcis Tarentinæ, magna contentione in senatu agitur.

24 DE Arretinis & fama in dies gravior, & cura crescere patribus. itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus: qui ut advenit, extemplo Hostilius legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre jussit, præsidiaque locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperavit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire jussit tribunos militum, præfectosque socium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius, quam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. a cæteris senatoribus CXX. obsides, liberi ipso-

ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Etrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretum ducere jussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam provinciam peragrare, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claves portarum cum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claves omnibus portis imposuit: cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem, non moturos quicquam Etruscos, poneret, si, ne
quid movere possent, præcavisset. De Ta- 25
rentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso, quos ceperat armis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. S. C. in sententiam M. Acilii factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Livio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, aliis *sententiis notantibus præfectum, quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset, aliis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret, mediis ad censores, non ad senatum, cognitionem de eo pertinere dicentibus: cujus sententiæ & Fabius fuit, adjecit tamen, fateri se, opera

* al. senatu sc- sul to.

Livii Tarentum receptum, quod amici ejus vulgo in senatu jactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret.

CAPUT XXV.

Profecto ab Urbe Crispino Cos., Marcellus collega religionibus tenetur: quibus procuratis cum Venusiam duxisset exercitum, illi Crispinus, omissa Locrorum oppugnatione, se conjungit: ambo deinde Consules speculandi causa e castris egressi, insidiis ab Annibale circumveniuntur: Marcello occiso, Crispinus vulneratus fugit.

Consulum alter T. Quinctius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius, quam uni Deo rite dedicari: quia si de cœlo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod, utri deo divina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis, rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Bruttiis Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat. & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea

omissa

omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admoverat copias: & collegam eduxisse jam a Venusia exercitum, fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venusiam, Bantiamque minus trium millium passuum intervallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal rediit, aversoab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus junctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal, quia cum 26 Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat, ut, cum eodem si dimicandum foret, nec spem, nec metum ex vano haberet, ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaque totus in suas artes versus, insidiis locum quærebat. Levia tamen prælia inter bina castra vario eventu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse, consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat, duci eo jusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Peteliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa. & mille & CC ferme vivi capti. alii dissipati fuga per agros saltusque, Tarentum rediere. Tumulus erat silvestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia

Romani qualis pars ejus, quæ vergeret ad hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidiis, quam castris aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione movebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus haberent hostem. Movit ea res Marcellum. & collegæ. *quin imus*, inquit, *ipsi cum equitibus paucis exploratum? subjecta res oculis certius dabit consilium*. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani, cæteri Etrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus, consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die, quidam prodidere memoriæ, Cons. Marcellum: & prima hostia cæsa, jecur sine capite inventum: in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta nimis læta apparuissent. Cæterum
27 consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata duceret. Tum quoque vallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: si collis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante ea castra erat: inde in collem aperta undique, & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli, aut lignorum causa longius

gius a castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisque latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat, quam circumiere qui ab tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea valle consules essent, ut neque evaderent in jugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Etruscis fuga pavorem cæteris injecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Etruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus jaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus, L. Arennius captus. & lictores consulum quinque vivi in hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. equites tres & XL aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio, cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasque infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate, (major jam enim LX annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvide se, collegamque, & prope totam Rempub. in præceps dederat.

Multos circa unam rem ambitus fecerim, ſi quæ de Marcelli morte variant auctores omnia exequi velim. Ut omittam alios, L. Cœlius triplicem geſtæ rei ordinem edit, unam traditam fama, alteram ſcriptam laudatione filii, qui rei geſtæ interfuerit, tertiam, quam ipſe pro inquiſita, ac ſibi comperta affert. Cœterum ita fama variat, ut tamen plerique loci ſpeculandi cauſa caſtris egreſſum, omnes inſidiis circumventum tradant.

CAPUT XXVI.

Annibal, Marcelli nomine, cujus annulo potitus fuerat, compoſitis litteris, Salapiam tentat: cum Salapiani fraudem ſenſiſſent, ad urbem accedentem fraude capiunt: inde Locros profectus, fugato ad naves L. Cincio, qui eos ſumma vi oppugnabat, obſidionem ſolvit.

28 ANnibal magnum terrorem hoſtibus morte conſulis unius, vulnere alterius, injectum eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inventum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus & morte collegæ, & ſuo vulnere territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, quos proximos nactus eſt montes, in iis loco alto & tuto undique caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli ſimul cum corpore Annibal potitius erat. ejus ſigni errore nequi dolus necteretur a Pœno, metuens Criſpinus, circa civitates proximas miſerat nuntios, occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum: ne quibus leteris crederent nomine Marcelli compoſitis. Paulo ante hic

nun-

nuntius consulis Salapiam venerat, quam literæ ab Anniba le allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem, & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuntio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites, quæ vellent, agerent, oppidanos per muros, urbisque opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliasque in eam noctem intentius instruunt: circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ii, ubi ad portam est ventum, latine omnes loquentes, excitant vigiles, aperirique portam jubent: consulem adesse. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta dejecta clausa erat. eam partim vectibus levant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam. cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alii perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii e turribus portæ murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abiit, profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumque o-

mni genere ex Sicilia advecto oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, retenturum defensurumque se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius, Annibalem, Numidarum equitatu præmisso, ipsum, quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primum Numidas edito e speculis signo adventare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improviso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat. deinde ut supervenere Numidæ, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent, relictis operibus, machinisque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis soluta Locrorum obsidio est.

CAPUT XXVII.

Litera Crispini Cos. de morte Marcelli collega, deque discrimine ipsius magnum luctum, & metum Romæ faciunt: M. Valerius in Africam cum trajecisset, prospere apud Clupeam commissa pugna, in Siciliam cum præda revertitur.

29 Crispinus, postquam in Bruttios profectum Annibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam abducere jussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. *Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento solicitus es-*

esset, ne ex Brutiis Annibal eo converteret agmen. legatos opus esse ad se mitti, viros prudentes, cum quibus qua vellet, de Rep. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt; & ad consulem tres legati missi, Sex. Julius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare consuli jussi, ut si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa: si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum navium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam urbem exscensione facta, agrum late nullo ferme obvio armato vastabat. inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam adventare. LXXX. erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri navalique præda Lilybæum rediit.

CAPUT XXVIII.

Res adversus Philippum & Achæos a P. Sulpitio gesta.

Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas Tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat; & Ætoli navibus per fretum,

quod Naupactum & Patras interfluit,(Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque Regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem

30 Ætoli, duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum, & mille ferme ex Romana classe a P. Sulpitio missos. Adversus hunc ducem, atque has copias Philippus bis prospero eventu pugnavit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremque. Eo legati ab Rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiisque, & Atheniensibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum, atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminandar Rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque ejus grave libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta. Interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde Rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus, & litorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto adversus

At-

Attalum, si forte interim trajecisset, profectus ipse cum paucis equitum, levisque armaturæ Argos venit. Ibi curatione Hereorum, Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum Reges ex ea civitate oriundos referunt, Hereis peractis, ab ipso ludrico extemplo Rhium profectus est ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere; postquam & Attalum Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audivere. vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primum questi sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylum redderent: Sacionis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero indignum ratus Philippus, victos victori sibi ultro conditiones ferre, *ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepegisse*, dixit, *spem ullam habentem quieturos Ætolos: sed ut omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse*. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. quas si adjecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithynia ab Rege Prusia venientibus navibus statuerat navali prælio lacessere Romanos, jamdiu in ea regione potentes maris. ipse concilio Argos regressus. jam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato Rege apparatu ludo- 32

dorum, & per dies festos licentius, quam inter belli tempora, remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem, & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effuse vastavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit: raptimque cum equitatu profectus, se subsequi peditibus jussis, palatos passim per agros, gravesque præda, ut qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naves. Classis Romana haudquaquam læta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque, qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati festi dies, eo magis etiam, quod, populariter dempto capitis insigni, purpura, atque alio regio habitu æquaverat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est civitatibus liberis. præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda, ac deformia effecisset. vagabantur enim cum uno, aut altero comite per maritas domos dies noctesque: & submittendo se in privatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem cum aliis vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. neque enim omnia emebat, aut eblandiebatur, sed vim flagitiis adhibebat, periculosumque & viris, & parentibus erat, moram incommoda severitate libidini regiæ fecisse. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solemni Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum, acceptumque in urbem erat,

rat, ejiciendum. Cycliadas, (penes eum
summa imperii erat) Achæique ad Dymas
Regi occurrere, & Eleorum accensi odio,
quod a cæteris Achæis dissentirent, & infen-
si Ætolis, quos Romanum quoque adversus
se movisse bellum credebant. Profecti a Dy-
mis conjuncto exercitu, transeunt Larissum
amnem, qui Eleum agrum a Dymeo dirimit.
Primum diem, quo fines hostium ingressi sunt, 32
populando absumpserunt. Postero die acie in-
structa ad urbem accesserunt, præmissis equi-
stibus, qui obequitando portis promptum ad
excursiones genus lacesserent Ætolorum. i-
gnorabant, Sulpitium cum quindecim navi-
bus ab Naupacto Cyllenem trajecisse; &, ex-
positis in terram quatuor millibus armatorum
silentio noctis, ne conspici agmen posset, in-
trasse Elim. Itaque improvisa res ingentem
injecit terrorem, postquam inter Ætolos,
Eleosque Romana signa, atque arma cognove-
re. Et primo recipere suos voluerat Rex:
dein contracto jam inter Ætolos, & Trallos
(Illyriorum id est genus) certamine, cum ur-
geri videret suos, & ipse Rex cum equitatu in
cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pi-
lo trajectus cum prolapsum per caput Regem
effudisset, atrox pugna utrinque accensa est,
& ab Romanis impetu in Regem facto, &
protegentibus regiis. Insignis & ipsius pugna
fuit, cum pedes inter equites coactus esset,
prælium inire. deinde cum jam impar certa-
men esset, caderentque circa eum multi, &
vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri
equo injectus fugit Eo die castra V. millia
passuuum ab urbe Eleorum posuit. postero die
omnes copias ad propinquum Eleorum castel-
lum, (Pyrgum vocant,) duxit, quo agrestium
multitudinem cum pecoribus metu popula-
tio-

tionum compulsam audierat. eam inconditam, inermemque multitudinem primo statim terrore adveniens cepit, compensaveratque ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam, captivosque (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumque omnis generis ad viginti millia) nuntius ex Macedonia venit, Eropum quendam, corrupto arcis præsidiique præfecto, Lychnidum cepisse: tenera Dassaritiorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico, atque Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achajam, Bœotiamque, & Bebœidem, decimis castris Demetriadem in Thessaliam pervenit. Ibi alii majorem afferentes tumultum nuntii
33 occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem jam tenere, ac descendisse in Ægestæum campum: famamque inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id eventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti Regis vulgavit. Post profectionem ex Achaja Philippi, Sulpitius Æginam classe profectus cum Attalo sese conjunxit. Achæi cum Ætolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt Attalus Rex, & P. Sulpitius Æginæ hibernarunt.

CA-

CAPUT XXIX.

T. Quinctius Crispinus cos., dicto causa comitiorum, & ludorum Dictatore L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur: cum pro temporum necessitate egregium par consulum fore videretur, si Claudio Neroni M. Livius fuisset adjunctus, is, quod indigne multis ante annis a populo damnatus esset, delatum honorem primum recusat: instantibus deinde Patribus, cum Claudio Nerone consul creatur.

EXitu hujus anni T. Quinctius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato ex vulnere moritur. Alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat, duo consules sine memorando prælio interfecti velut orbam Remp. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Servilium, qui tum ædilis curulis erat, dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem jussit: quos M. Æmilius, prætor urbanus, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus fecerat, & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in sequens lustrum vovit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus aliis omissis, una præcipua cura patres, populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi; ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset. *Cum toto eo bello damnosa præpropera, ac fervida ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum,* in

in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales, misertos nominis Romani, pepercisse innoxiis exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circumspi-
34 cerent patres, quosnam consules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & virum quidem eum egregium ducebant, sed promptiorem, acrioremque, quam tempora belli postularent, aut hostis Annibal. temperandum acre ejus ingenium moderato, & prudenti viro adjuncto collega censebant. M. Livius erat, multis ante annis ex consulatu populi judicio damnatus. quam ignominiam adeo ęgre tulerat, ut & rus migrarit, & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominum. octavo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus. & M. Valerius Lævinus consules reduxerant eum in urbem. sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, pręferens in vultu habituque insignem memoriam ignominię acceptę. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tonderi, & squallorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati, cum de fama ejus ageretur, stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus, convertit ora hominum in se: causamque sermonibus prębuit, *indigna injuriam a populo factam: magnoque id damno fuisse, quod tam gravi bello nec opera, nec consilio talis viri usa Resp. esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Lævinum dari collegas posse: quia duos patricios creari non*

lice-

liceret. eandem causam in T. Manlio esse, præterquam quod recusasset delatum consulatum, recusaturusque esset. egregium par consulum fore, si M. Livium C. Claudio collegam adjunxissent. Nec populus mentionem ejus rei ortam a patribus est aspernatus. Unus eam rem in civitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat, levitatem civitatis accusans. *Sordidati rei non misertos, candidam togam invito offerre: eodem honores, pœnasque congeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo, ac noxio damnasssent? si innoxium comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent?* Hęc, taliaque arguentem, & querentem castigabant patres: *& M. Furium* memorantes *revocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisse. ut parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo, ac ferendo, leniendam esse.* Adnixi omnes cum C. Claudio M. Livium consulem fecerunt. Post diem tertium ejus diei prętorum comitia habita. 35
Prętores creati L. Portius Licinius, C. Mamilius, A. & C. Hostilii Catones.

CAPUT XXX.

Habitis comitiis, C. Terentius Varro in Etruriam mittitur: per L. Manlium Siculi, & Tarentini, qui aut bello profugi, aut pulsi ab Annibale sese in Graciam receperant, revocantur: ut a consulibus Claudio Nerone, & M. Livio communi animo Respub. administretur, veteres inter eos simultates auctoritate senatus reconciliantur: facta ab iisdem provinciarum sortitione, Neroni Annibal, Livio Asdrubal, jam in Italiam adventans hostis evenit.

COmitiis perfectis, ludisque factis, dictator, & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam pro prætore missus: ut ex ea provincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viseretque, quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludricum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale essent, domos redirent, scirentque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in Repub. erant, in consules designatos omnes versi, quamprimum eos sortiri provincias, & præscire quam quisque eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto a Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ ante nobi-

lea

les inter eos erant: & acerbiores eas, indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat, & nihil opus esse reconciliatione ajebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. vicit tamen auctoritas senatus, ut, positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Provinciæ iis non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Italiæ finibus, alteri adversus Annibalem Bruttii, Lucani, alteri Gallia adversus Asdrubalem, quem jam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quinque in Etruria essent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Bruttii provincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum autem a consule exercitum Q. Fulvius pro consule acciperet, eique in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. legio una data, cui Fulvius, proximo anno præfuerat. De Asdrubalis adventu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primum legati nuntiaverant, eum in Galliam transgressum, erectosque adventu ejus, quia magnum pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos, missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum, principes Gallorum, omnia explorata referrent. pro comperto habere, Asdrubalem, ingenti jam 36

coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. in locum M. Marcelli L. Ælius Pætus augur creatus, inauguratusque. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est a censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: censa civium capita CXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus, quam qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam venisset, Comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Servilio. & plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Jovis epulum fuit, ludorum causa.

CAPUT XXXI.

Sortitis etiam Prætoribus provincias, Consules, priusquam proficiscantur, propter nuntiata prodigia Deos rite placant.

543 CONsulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum. qui, quia jam designati provincias sortiti erant, prætores sortiri jusserunt. C. Hostilio urbana jurisdictio evenit, addita & peregrina, ut tres in provincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Portio Gallia evenit. Summa legionum trium & XX ita per provincias divisa: ut binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres præto-

tores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Etruria: duas Q. Fulvius in Bruttiis: duas Q. Claudius circa Tarentum, & Pallentinos: unam C. Hostilius Tubulus Capuæ, duæ urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creavit: in cæteras consules miserunt. Prius quam consules proficiscerentur, 37
novendiale sacrum fuit, quia Veiis de cœlo lapidaverat. Sub unius prodigii, ut fit, mentionem, alia quoque nuntiata. Minturnis ędem Jovis, & lucum Maricę, item Atellę murum, & portam de cœlo tacta; Minturnenses, terribilius quod esset, adjiciebant, sanguinis rivum in porta fluxisse. Et Capuę lupus nocte portam ingressus vigilem laniaverat. Hęc procurata hostiis majoribus prodigia: & supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum; inde iterum novendiale instauratum, quod in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rursus nuntiatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem, nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinuessę biennio ante, incertus, mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Etruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano, procul terrę contactu, alto mergendum. vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenę per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Jovis Statoris ęde discerent conditum ab Livio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginę. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque divam placandam esse, ędilium curulium edicto in

Capitolium convocatę, quibus in urbe Roma, intraque decimum lapidem ab urbe domicilia essent, ipsę inter se quinque & XX delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque, & caste a matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem divę ab decemviris edicta dies, cujus ordo talis fuit. Ab ęde Apollinis boves fœminę albę duę porta Carmentali in urbem ductę. post eas duo signa cupressea Junonis Reginę portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutam vestem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemviri coronati laurea, prętextatique. a porta Jugario vico in forum venere. in foro pompam constitit. & per manus reste data virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroque per Boarium forum in clivum publicum, atque ędem Junonis Reginę perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemviris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem illata.

C A.

CAPUT XXXII.

Cum intentius quam nunquam antea delectus a Coss. haberetur, M. Livius inter cetera auxilia, volones quoque in exercitus supplementum conscribit.

DIis rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus, novi hostis in Italiam adventu: & minus juventutis erat, unde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vocationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, ut, quo quisque jure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Ostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & a supero mari Senensis. Cum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Ostiensemque, vacatio observata est. & earum coloniarum juniores jurejurando adacti, supra quadraginta non pernoctaturos se extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum, (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam erectam in spem rerum novarum solicitaret; & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Bruttiis, atque obviam fratri ire posset) Livius cunctabatur, parum fidens suam provinciarum exercitibus, collegam ex duobus con- 38

sularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratque mentionem de Volonibus revocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit & supplendi, unde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus, quos vellent, permutandique, & ex provinciis, quos e Rep. censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undevicesimam & vicesimam legiones scripti: magni roboris auxilia ex Hispania quoque a P. Scipione Livio missa quidam ad id bellum auctores sunt, octo millia Hispanorum, Gallorumque, & duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas, Hispanosque. M. Lucretium has copias navibus advexisse, & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Mamilium misisse.

CAPUT XXXIII.

Consules, audito Asdrubalis in Italiam adventu, ab Urbe in provincias proficiscuntur: eos proficiscentes anxii curis homines prosequuntur.

39 Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Portio prætore: *Asdrubalem movisse ex hibernis, & jam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque; conjunctura que se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures, qui eos bello occuparet. se cum invalido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum.* Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius, quam constituerant, exire in pro-

vin-

vincias coegerunt: ea mente, ut uterque hostem sua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit opinio Annibalis; quod etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius movendi ex hibernis causa fuit. Cæterum Asdrubali sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Averni eum, deincepsque aliæ Gallicæ, atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum transibat ingenia. insuetati namque antea alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra assueti, omni generi humano insociabiles erant. & primo ignari, quo Pœnus pergeret, suas rupes, suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio, & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quam oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se

excidio ejus urbis terrorem cæteris ratum injecturum. Non ipſe ſe ſolum ea oppugnatione impediit, ſed Annibalem poſt famam tranſitus ejus tanto ſpe ſua celeriorem, jam moventem ex hibernis, continuerat, quippe reputantem non ſolum, quam lenta urbium oppugnatio eſſet, ſed etiam, quam ipſe fru-
40 ſtra eandem illam coloniam ab Trebia victor regreſſus tentaſſet. Conſules diverſis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella diſtenderant curas hominum, ſimul recordantium, quas primus adventus Annibalis intuliſſet Italiæ clades: ſimul, cum illa angeret cura, *quos tam propitios urbi atque imperio fore deos, ut eodem tempore utrobique Reſp. proſpere gereretur. adverſa ſecundis penſando, rem ad id tempus extractam eſſe. cum in Italia ad Traſymenum, & Cannas præcipitaſſet reſpublica, proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. poſtea cum in Hiſpania alia ſuper aliam clades, duobus egregiis ducibus amiſſis, duos exercitus ex parte deleſſet, multa ſecunda in Italia Siciliaque geſta quaſſatam remp. excepiſſe, & ipſum intervallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, ſpatium dediſſe ad reſpirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circumſtare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuiſſe. qui eorum prior viciſſet, intra paucos dies caſtra cum altero juncturum.* Terrebat & proximus annus lugubris duorum conſulum funeribus. His anxii curis homines, digredientes in provincias conſules proſecuti ſunt. Memoriæ proditum eſt, plenum adhuc ira in cives M. Livium ad bellum proficiſcentem monenti Q. Fabio, ne prius quam genus hoſtium cognoſſet, temere

ma-

manum conſereret, reſpondiſſe, ubi primum hoſtium agmen conſpexiſſet, pugnaturum: cum quæreretur, quæ cauſa feſtinandi eſſet: *aut ex hoſte egregiam gloriam*, inquit, *aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etſi non honeſtum, capiam.*

CAPUT XXXIV.

C. Hoſtilius Tubulus abeuntem in Sallentinos Annibalem cum cæde adoritur: Claudius quoque Nero Coſ. adverſus illum contendens, in Lucanis primum, deinde in Apulia rem proſpere gerit.

PRius quàm Claudius conſul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hoſtilius Tubulus, incompoſito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, novem ſigna militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hoſtis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios conceſſit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hoſtilius Capuam petens, obvius ad Venuſiam fit conſuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites; quibus conſul adverſus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere juſſus, ut Q. Fulvio proconſuli traderet. Annibal, undique contracto exercitu, 41
quem in hibernis, aut in præſidiis agri Brut-

tii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope junctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interjacebat campus: colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutri suspecti, quod nihil silvæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo, ab stationibus procursantes, certamina haud satis digna dictu serebant. id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde evadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes, additis quinque manipulis, nocte jugum superare, & in aversis vallibus considere jubet: tempus exurgendi ex insidiis, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum, tribunum militum, & P. Claudium, præfectum socium, edocet, quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculejo imperat, ut equites legionis, quanto maximo impetu possit, in hostem emittat: ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse, ut sterni, obterique, prius

quam

quam inſtruantur, poſſint. Nondum Annibal 42
e caſtris exierat, cum pugnantium clamorem audivit. itaque exercitus tumultu raptim ad hoſtem copias agit. Jam primos occupaverat equeſtis terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompoſiti hoſtes, ut quemque aut pediti, aut equiti caſus obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pugna ſubſidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnanteſque (quod niſi in vetere exercitu, & duce vetere haud facile eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum, ne intercluderentur a caſtris, injeciſſet. Inde pavor incuſſus, & fuga paſſim fieri cœpta eſt: minorque cædes fuit, quia propinquitas caſtrorum breviorem fugam perculſis fecit. equites enim tergo inhærebant: in tranſverſa latera invaſerant cohortes, ſecundis collibus via nuda ac facili decurrentes. tamen ſupra octo millia hominum occiſa: ſuper ſeptingentos capti: ſigna militaria novem adempta. elephanti etiam, quorum nullus uſus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Romanorum, ſociorumque ducenti ceciderunt. Poſtero die Pœnus quievit. Romanus, in aciem copiis eductis, poſteaquam neminem ſigna contra efferre vidit, ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora collata in unum ſepeliri juſſit: inde inſequentibus continuis diebus aliquot, ita inſtitit portis, ut prope inferre ſigna videretur: donec Annibal tertia vigilia, crebris ignibus tabernaculiſque, quæ pars caſtrorum ad hoſtes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portiſque ſe oſtenderent, relictis, profectus,

Apuliam petere intendit. Ubi illuxit, successit vallo Romana acies : & Numidæ ex composito paulisper in portis se, valloque ostentavere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. consul, ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat : duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa jussit. tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt, receptui deinde cecinit : multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam, & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret. Metapontum petiit. anno inde (is enim præsidio ejus loci præfuerat) in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum missus. Annibal, copiis ejus ad suas additis, Venusiam retro, quibus venerat itineribus, repetit : atque inde Canusium procedit. Nunquam Nero vestigiis hostis abstiterat : & Q. Fulvium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat.

CCA-

CAPUT XXXV.

Claudius Nero Cos. cum statuisset Asdrubali occurrere, antequam se fratri Annibali conjungeret, consilium suum per literas senatui aperit: cum novus ab Urbe exercitus missus petenti fuisset, cum delecto militum robore, relicto in Apulia Q. Catio legato, qui castris praeesset, ad collegam M. Livium, Annibalem fallens, maxima celeritate contendit: ex hoc tam audaci consilio ingens Romae terror exoritur.

INter hæc ab Asdrubale, postquam a Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli 43 equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium pro prætore deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt, literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis literis, sicut erant, signatis, L. Virginio tribuno mil. ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitium præsidii causa missæ. Qui ubi ad consulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captivis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse Reip. ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret; audendum, ac novandum aliquid

improvisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quam hostes, terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse patres conscriptos, quid pararet, edocet: ut, cum in Umbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos, jumentaque alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu civium, sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites. pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumque in ea præsidium velle, ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q.
44 Catio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris, ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, cum castra Punica objecta Romanis mœnibus, portisque fuerant. neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. *Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce, cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum, & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore ho-*

hostis, qui ducem inde, atque exercitus partem abesse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit: aut castra invadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres ejus belli clades, duo consules proximo anno interfecti, terrebant. & ea omnia accidisse, cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis, quam Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in iis locis hunc coegisse exercitum, quibus ille majorem partem militum fame, frigore, quæ miserrima mortis genera sint, amisisset. Adjiciebant etiam periti rerum Hispaniæ, *haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum; sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quam puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset.* Omnia majora etiam vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam jam tantum intervalli ab hoste fecerat, ut detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. 45
Negat *ullius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam suum. Ad certam eos se victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non ante quam ad satietatem ipsius peditum atque equitum da-*

ta ab senatu copia fuissent, majores instructioresque, quam si adversus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eo ipsos, quantumcumque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie; (nam ne ante audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum advenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in spem metumque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adjectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo favore hominum iter suum celebretur. Et hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effusorum, inter vota, ac preces, & laudes ibant. illos præsidia reipublicæ, vindices urbis Romæ imperiique appellabant. in illorum armis, dextrisque suam, liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos omnes, deasque precabantur, ut illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset, damnarenturque ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent: ut quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare inde pro se quisque, & offerre, & fatigare precibus, ut, quæ ipsis, jumentisque usui essent, ab se potissimum sumerent, benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere, cibum capientes diem ac noctem ire. vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarent ad-

ven-

ventum, percunctarenturque, clam, an palam, interdiu, an noctu venire sese vellet, iisdem, an aliis considere castris. Nocte clam ingredi melius visum est. Tessera per ca- 46
stra ab Livio consule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret: & coarctatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum ipso itinere auctum voluntariis agmen erat, offerentibus sese ultro & veteribus militibus, perfunctis jam militia, & juvenibus; quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat.

CAPUT XXXVI.

Claudius Nero cos. cum ad collegam M. Livium pervenisset, castra cum illo conjungit. Asdrubalem, quod id sensisset, abeuntem, ambo insequuti, ad Metaurum assequuntur. ibi prælio commisso, illum ingenti clade superant: quinquaginta sex millia hostium cum ipso duce Asdrubale interficiuntur.

AD Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque cum jam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium læ-

citia hoſpitaliter excipiuntur. Poſtero die concilium habitum, cui & L. Portius Licinus prætor affuit. Caſtra juncta conſulum caſtris habebat: & ante adventum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo inſideret anguſtos ſaltus, ut tranſitum clauderet, modo ab latere, aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hoſtem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant ſententiæ, ut dum feſſum via ac vigiliis reficeret militem Nero, ſimul & ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non ſuadere modo, ſed ſumma ope orare inſtitit, *ne conſilium ſuum, quod tutum celeritas feciſſet, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus eſſet, velut torpentem Annibalem, nec caſtra ſua ſine duce relicta aggredi, nec ad ſequendum ſe iter intendiſſe. antequam ſe moveat, delere exercitum Aſdrubalis poſſe, redireque in Apuliam. Qui prolatando ſpatium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, ut per otium, ubi velit, Aſdrubali conjungatur. Extemplo ſignum dandum, & exeundum in aciem, abutendumque errore hoſtium abſentium præſentiumque, dum neque illi ſciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem eſſe.* Concilio dimiſſo, ſignum pugnæ proponitur, confeſtimque in aciem procedunt. Jam hoſtes ante caſtra inſtructi
47 ſtabant. Moram pugnæ attulit, quod Aſdrubal provectus ante ſigna cum paucis equitibus ſcuta vetera hoſtium notavit, quæ ante non viderat, & ſtrigoſiores equos. multitudo quoque major ſolito viſa eſt. Suſpicatus id quod erat, receptui propere cecinit, ac miſit ad flumen, unde aquabantur; ubi & exci-

excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti via, essent. simul circumvehi procul castra jubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & ut attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant: Bina erant, sicut ante adventum consulis alterius fuerant, una M. Livii, altera L. Portii: neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem, assuetumque Romano hosti movit, quod semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse: duos profecto consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat: minime id, quod erat, suspicari poterat; tantæ rei frustratione Annibalem elusum: ut, ubi dux, ubi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset, Romanisque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset: interdum literas suas ad eum non pervenisse, credere: interceptisque iis, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri jussit. In trepidatione, & nocturno tumultu duces parum intente asservati, alter in destinatis jam inde ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit: Ita desertum a ducibus agmen primo per agros palatur: fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal, dum lux viam ostenderet, ripa flu-

fluminis signa ferri jubet. & per tortuosi amnis sinus; flexusque * cum errore obiens haud multum processit, & ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat: sed cum, quantum e mari abscedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inveniret vada, diem terendo, spatium dedit ad insequendum sese hosti. Nero primum cum omni equitatu advenit. L. Portius

* al. errorem volvens

48 deinde assecutus cum levi armatura: Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte, incursarentque, & jam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet: advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineri modo, sed ad conserendum extemplo prælium instructis, armatisque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies est, Claudius dextro in cornu, Livius ab sinistro pugnam instruit; media acies prætori tuenda datur. Asdrubal, omissa munitione castrorum, postquam pugnandum vidit, in prima acie ante signa elephantos locat, circa eos lævo in cornu adversus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat: ipse dextrum cornu adversus M. Livium sibi, atque Hispanis, (ibi maxime in vetere milite spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi, sed longior, quam latior, acies erat, Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispani tenebant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens cessabat. collis oppositus arcebat, ne aut a fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Livium, Asdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrinque edebatur. ibi dae-

cee-

ces ambo, ibi pars major peditum, equitumque Romanorum, ibi Hispani, vetus miles, peritusque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem versi elephanti, qui primo impetu turbaverant antesignanos: & jam signa moverant loco: deinde crescente certamine, & clamore, impotentius jam regi, & inter duas acies versari, velut incerti quorum essent; haud dissimiliter navibus sine gubernaculo vagis. Claudius, *quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus?* clamitans militibus, cum in adversum collem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat posse. cohortes aliquot subductas a dextro cornu, ubi stationem magis segnem, quam pugnam futuram cernebat, post aciem circumducit: & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut cum ostendissent se ab latere, mox in terga depugnarent, ita ut ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo trucidarentur Hispani, Liguresque. Et ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratique somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gerebant. Et jam diei medium erat, sitisque, & calor hiantes cædendos, capiendosque affatim præbebat. Elephanti plures ab 49
ipsis rectoribus, quam ab hoste, interfecti: fabrile scalprum cum malleo habebant, id, ubi sævire belluæ, ac ruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipsa in compage, qua jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu, adigebat: ea celer-

lerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi regendi spem vicissent. primusque id Asdrubal instituerat, dux cum sæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna; ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuentesque tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes revocavit, omissamque pugnam aliquot locis restituit. postremo cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, concitato equo se in cohortem Romanam immisit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Numquam eo bello una acie tantum hostium interfectum est: redditaque æqua Cannensi clades vel ducis, vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. civium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. id solatii fuit pro amissis eo prælio militibus. nam haudquaquam incruenta victoria fuit, octo ferme millia Romanorum, sociorumque occisa. adeoque etiam victores sanguinis, cædisque ceperat satietas, ut postero die, cum esset nuntiatum Livio consuli, Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri: *Supersint*, inquit, *aliqui nuntii & hostium cladis, & nostra virtutis*.

CA-

CAPUT XXXVII.

Consulum Livii, & Neronis de Asdrubale victoria ingenti lætitia Romæ celebratur. Nero regressus in castra majore, quam inde venerat, celeritate caput Asdrubali ante vallum Annibalis projicit.

Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam, citatiore, quam inde venerat agmine, die sexta ad stativa sua, atque ad hostem pervenit. Iter ejus frequentia minore (nemo enim præcesserat nuntius) lætitia vero tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici narrarique potest, nec quo incerta expectatione eventus civitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam a curia, atque ab magistratibus abscessit, aut populus e foro. Matronæ quia nihil in ipsis opis erat, in preces, obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ, suppliciis votisque fatigavere deos. Tam solicitæ ac suspensæ civitati fama incerta primo accidit; duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ opposita erant, venisse ex prælio, nuntiantes, cæsos, hostes. & primo magis auribus, quam animis id acceptum erat, ut majus, lętiusque, quam quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. literę deinde ab L. Manlio Acidino missę ex castris afferuntur de Narniensium equitum adventu. Eę literę per forum ad tribunal 50

prę-

prætoris latæ senatum curia exciverunt; tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuntius non posset, traheretur que a percunctantibus, vociferantibusque, ut in Rostris prius, quam in senatu, litteræ recitarentur. tandem summoti, & coerciti a magistratibus: vixque servari lætitia inter impotentes ejus animos potuit. in senatu primum, deinde in concione litteræ recitatæ sunt: & pro cujusque ingenio, aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulum, vel litteras audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos, allatum est. Tum enimvero omnis ætas currere obviam, primus quisque oculis, auribusque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Milvium usque pontem continens agmen pervenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circumfusi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt, cum alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur: & ut quisque audierat, exercitum hostium, imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse, extemplo aliis porro impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam perventum esset, multo ægrius summota turba. ne patribus misceretur, litteræ in senatu recitatæ sunt. inde producti in concionem legati. L. Veturius, literis recitatis, planius omnia, quæ acta erant, exposuit cum ingenti assensu, postremo etiam clamore universæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deum, ut grates agerent: ab aliis domos, ut conjugibus, liberisque tam lætum nuntium impertirent. Senatus, quod M. Livius, & C.

51 (margin, beside "lum, vel litteras audissent")

Clau-

Claudius consules, incolumi exercitu, ducem hostium, legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit. celebrata a viris, fœminisque est. omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere; cum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit, ut jam inde haud secus, quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando argentum, creditumque solvendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod servatum cum cura attulerat, projici ante hostium stationes, captivosque Afros vinctos, ut erant, ostendi, duos etiam ex iis solutos, ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, jussit. Annibal tanto simul publico, familiarique ictus luctu, *agnoscere se fortunam Carthaginis* fertur dixisse: castrisque inde motis, omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum, Bruttios, contrahit: & Metapontinos, civitatem universam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

DE-

DECADIS TERTIÆ

LIBER OCTAVUS.

CAPUT I.

In Hispania res prospere geritur a Silano Scipionis legato adversus imperatores Carthaginienses Annonem, & Magonem: Anno vivus capitur.

1 CUm transitu Asdrubalis, quantum in Italiam declinaverat belli, tantum levatæ Hispaniæ videntur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus, Gadesque concesserat. Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis, ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Anno in locum Barchini Asdrubalis novo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique junctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, brevi magnum hominum numerum armasset, Scipio adversus eum M. Silanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, ut pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuntios, sed etiam famam adventus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem pervenit. Eisdem auctoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent, bina ca-

stra

ftra circa viam, qua irent, esse: læva Celtiberos, novum exercitum supra novem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigiliis, omni justa militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum, & tironum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Silanus, signa quam maxime ad lævam jubebat ferri, nec unde ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse, præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in cava valle, atque ob id occulta, considere militem, & cibum capere jubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium conjectis, arma Romani capiunt, acieque justa in pugnam vadunt. Mille passuum aberant, cum ab hoste conspecti sunt. trepidarique repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem, & tumultum advehitur. Erant in Celtiberorum exercitu IV. millia scutatorum, & CC equites. hanc justam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, levem armaturam, in subsidiis posuit. Cum ita instructos educeret e castris, vixdum in egressos vallo Romani pila conjecerunt. Subsidunt Hispani adversus emissa tela ab hoste: inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis; tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat

Ro-

Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis: niſi quod anguſtiæ, & internata virgulta ordines dirimebant: & ſinguli, binique velut cum paribus conſerere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos, velut vinctos, præbebat. Et jam ferme omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginienſes, qui ex alteris caſtris ſubſidio venerant, perculſi cædebantur. haud amplius tria millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Anno, alter imperator, cum eis, qui poſtremi jam profligato prælio advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, ſecuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Aſdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapſi ſilvas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, ſi licuiſſet, Celtiberorum gente excita, & alios ad arma ſolicitare populos, oppreſſerat. Itaque collaudato benigne Silano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil jam ipſe cunctando moratus eſſet, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hiſpaniam adverſus Aſdrubalem pergit. Pœnus cum caſtra ſua forte in Bætica ad ſociorum animos continendos in fide haberet, ſignis repente ſublatis, fugæ magis, quam itineris modo, penitus ad Oceanum, & Gades ducit. Cæterum quoad continuiſſet exercitum, propoſitum fore ſe bello ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem paſſim in civitates diviſit; ut & muris ſe ipſi, & armis muros tutarentur.

CA-

CAPUT II.

L. Scipio Publii frater Oringin urbem Hispaniæ opulentissimam expugnat: M. quoque Valerius Lævinus in Africam classe transgressus dum redit cum magna præda, occurrentem classem Punicam superat.

Scipio ubi animadvertit, dissipatum passim bellum, & circumferre ad singulas urbes arma, diutini magis quam magni esse operis: retro vertit iter. ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis locis urbem (Oringin barbari appellant) mittit. Sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis: ager frugifer: argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio, castris prope urbem positis, prius quam circumvallaret urbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent, suaderentque, ut amicitiam potius, quam vim, experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati respondebatur, fossa, duplicique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane, & anceps prælium fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & jam qui erexerant ad murum scalas, alii furcis ad id ipsum factis detrudebantur; in alios lupi superne ferrei injecti, ut in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod 3

ubi animadvertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse; & jam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pavoris injecit fessis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent; & Punicum præsidium metu, ne prodita urbs esset, relictis stationibus, in unum locum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Penus an Hispanus esset, obvii passim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese ejecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conjicerentur, dextras nudas ostentantes, ut gladios abjecisse appareret. Id utrum parum ex intervallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quam adversa acies, cæsi: eademque porta signa infesta urbi illata. & aliis partibus securibus, dolabrisque cædebantur & refringebantur portæ, & ut quisque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarii cæteram partem urbis pervadunt, direptione, & cæde obviorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoque CCC. ferme, qui clauserant portas: cæteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus oppugnatione hostium
4 duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læta & ipsis, qui rem gessere, urbis ejus expugnatio fuit: & imperatori, cæteroque exercitui speciosum adventum

suum,

suum, ingentem turbam captivorum præ se agentes, fecerunt. Scipio, collaudato fratre, cum, quanto poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset; quia & hiems instabat, ut nec tentare Gades, nec disjectum passim per provinciam exercitum Asdrubalis consectari posset; in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Annone hostium imperatore, cæterisque nobilibus captivis, ipse Tarraconem concessit. eodem anno classis Romana cum M. Valerio Lævino pro consule ex Sicilia in Africam transmissa, in Uticensi, Carthaginiensique agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Uticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (LXX erant longæ naves) occurrit. decem & septem naves ex iis captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cætera fusa, ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium navibus, magni commeatus frumenti Romam subvecti.

CAPUT III.

Res in Græcia P. Sulpitii proconsulis, & Attali regis pro Ætolis adversus Philippum.

PRincipio æstatis ejus, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius pro consule, & Attalus Rex, cum Æginæ (sicut ante dictum est) hibernassent; Lemnum inde classe juncta, Romanæ V & XX quinqueremes, 5

regiæ V & XX transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra, seu mari obviam eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit: Larissam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab sociis legationes Demetriadem ad famam Regis convenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, cum ab Romana societate, tum post Attali adventum: finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes solum, Bœotiique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: sed Achæi quoque, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argivorum fine positis castris terrebat. Hi omnes, suis quisque urbibus, quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nuntiabantur res: & Scerdiletum, Pleuratumque motos esse, & Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum Regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græciæ populi, Termopylarum saltus, ubi angustæ fauces coarctant iter, fossa, valloque intercludi ab Ætolis, nuntiarant, ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus, ac res sineret, omnibus laturum auxilium, in præsentia quæ maxime urgebant, res pararent. Tum Peparetum præsidium urbi mittit, unde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa, omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Mennipum item quendam ex regiis ducibus cum mille pel-

tatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Agrianum, ut omnes insulæ partes tueri posent. ipse Scotusam est profectus: eodemque ab Larisa Macedonum copias traduci jussit. Eo nuntiatum est, concilium Ætolis Heracleam indictum, regemque Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conventum ut turbaret subito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso jam venit: segetibus tamen, quæ jam prope maturitatem erant, maxime in sinu Aniano evastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde ut ad omnes hostium motus poset occurrere, etiam in Phocidem, atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent. ipse in Tisæo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: ut ignibus procul sublatis, signum ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex a Peparetho Nicæam trajecerunt. inde clasem in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem, & Euripum petenti ad lævam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitium convenit, ut Romani a mari, regii a terra oppugnarent.
Quatriduo postquam appulsa classis est, urbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo præpositus urbi erat, colloquiis absumptum est. Duas arces urbs habet: unam imminentem mari: altera urbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, 6

claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis, machinisque ad oppugnandam eam ex navibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen avertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit: momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ objicerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator, venia a Sulpicio impetrata, in naves impositos ad Demetrium Phthiodis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpicius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. Ex patenti utrinque coactum in angustias mare, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab utriusque terræ præaltis montibus subiti ac procellosi se dejiciunt: & fretum ipsum Euripi non septies in die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat; sed temere in modum venti nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens, rapitur. ita nec nocte, nec die quies navibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit: tum & oppidum alia parte clausum mari, alia a terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere suscepta re, Romanus fecit,

quod

quod circumspectis difficultatibus, ne frustra
tempus tereret, celeriter abstitit incœpto:
classemque inde ad Cynum Locridis (empo-
rium id est Opuntiorum urbis mille passuum
a mari sitæ) trajecit. Philippum & ignes ab 7
Oreo editi monuerant, sed serius Platoris
fraude e specula elati: & impari maritimis
viribus haud facilis erat in insulam classi ac-
cessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad
Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, im-
pigre est motus. nam & ipsa Chalcis, quan-
quam ejusdem insulæ urbs est, tamen adeo
arcto interscinditur freto, ut ponte conti-
nenti jungatur, terraque aditum faciliorem,
quam mari habeat. igitur Philippus, deje-
cto præsidio, fusisque Ætolis, qui saltum
Thermopylarum insidebant, cum ab Deme-
triade Scotusam, inde tertia vigilia profectus
trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse
uno die Phocidis Elatiam millia amplius
LX. contendit. Eodem ferme die ab Attalo
Rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur.
concesserat eam prædam Regi Sulpitius,
quia paucos ante dies ab Romano milite, ex-
pertibus regiis, direptum fuerat. Romana
classis Oreum sese receperat, & Attalus
ignarus adventus Philippi, pecuniis a prin-
cipibus exigendis terebat tempus. adeo-
que improvisa res fuit, ut, nisi Creten-
sium quidam forte pabulatum ab urbe lon-
gius progressi agmen hostium procul con-
spexissent, opprimi potuerit. Attalus in-
ermis atque incompositus cursu effuso mare
ac naves petit. & molientibus ab terra naves
Philippus supervenit, metumque etiam ex
terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit,
deos, hominesque accusans, quod tante rei
fortunam ex oculis prope raptam amisisset.

Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod, cum trahere obsidionem in adventum suum potuissent, viso statim hoste, prope involuntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Thronium est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ Regem in fines regni sui transgressum omissis Romanis rebus, atque Ætolico bello, in Asiam trajecit. Et Sulpitius Æginam classem recipit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine, quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Thronium cepit. Incolebant eam urbem profugi ab Thebis Phthioticis. urbe sua capta a Philippo, cum in fidem Ætolorum pervenissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastæ, ac desertæ priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Thronio, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Orumias, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, jussis ibi se operiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. ubi cum de finiendo Ætolico bello ageretur, (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuntius affertur, Machanidam Olympiorum solemne ludicrum parantes Eleos aggredi statuisse. Præverten dum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis, se neque causam ejus belli fuisse, nec moram, si modo æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megaram, atque inde Corinthum descendit. unde commeatibus sumptis, Phliunta, Pheneumque petit. & jam cum Heræam venisset, audito Machanidam fama adventus sui territum refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad concilium

-ciliium Achæorum recepit : simul classem Punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam ibi raptus se inventurum. Paucis ante diebus in Phoceas trajecerant Pœni : inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosque audissent, veriti, ne in se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthii sinus) opprime- 8 rentur. Philippus mœrebat quidem, & angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. in concilio tamen, dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus deos, hominesque, *se nulli loco, nec tempori defuisse, quin ubi hostium arma concrepuissent, eo, quanta maxima posset celeritate, contenderet. sed vix rationem iniri posse, utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitium a Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam e manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam : nec pro difficili id bellum habendum, in quo, si modo congressus cum hoste sis, viceris. quod primum esset, confessionem hostium habere, nequaquam pares esse eos. brevi & victoriam haud dubiam habiturum : nec meliore eventu eos secum, quam spe, pugnaturos.* Læti Regem socii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam, & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum jus esse finium satis probabant, restitui. inde navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram trajecit. inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos ut adjungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corin-

thium sinum, profectus, ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Ætolos, nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ, ac Apolloniæ fuit, in silvas, montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiverant, sunt direpta, & in naves compulsa. Cum his, cæteraque præda Nicia prætore Acheorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci jussit. ipse a Cenchreis præter Atticem super Sunium navigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem pervenit. inde collaudata fide, ac virtute, quod neque timor, neque spes flexissent eorum animos, hortatusque in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam, quam Oritanorum, atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum navigat. principumque iis, qui fugere capta urbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum, & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam sociis profectus erat, trajecit. Cassandreæ deinde centum navium longarum carinis positis, contractaque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.

C A

CAPUT IV.

M. Livio, & Claudio Neroni propter egregiam de Asdrubale victoriam triumphus decernitur: Livius, qui in provincia sua remgesserat, quadrigis Urbem invehitur; Nero, qui in collega provinciam venerat, equo sequitur: & in hoc habitu plus gloria, & reverentia, quia plus in bello, quam collega fecerat, habet.

EXtremo æstatis ejus, quo hæc in Græcia 9
sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus, pater, legatus ab M. Livio consule Romam ad senatum missus, nuntiasset, consulem satis præsidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Livium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque ejus C. Claudium jusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in provincia jusserunt. Inter consules ita per literas convenit, ut quemadmodum uno animo rem gessissent, ita, quanquam ex diversis regionibus convenirent, uno quoque tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi operiri jussus. Forte ita evenit, ut eodem die ambo Præneste venirent. inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obviam effusa, ad urbem accessere. Non salutabant modo universi, circumfusi, sed contingere pro se quisque victrices dextras consultum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias

agebant, quod eorum opera incolumis Resp. esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis, postulassent, ut pro Repub. fortiter fideliterque administrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se vero ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt, & supplicationem amborum nomine, & triumphum utrique decreverunt. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: *quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auspicium fuisset; & exercitus Livianus deductus Romam venisset, Neronis de provincia deduci non potuisset: ut M. Livium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inveheretur.* Ita consociatus triumphus, cum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. *Illum equitem* ajebant *sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra adversus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraque parte Italiæ adversus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam adventu ejus, obrutum, atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiamsi pedes incedat, vel parta*

eo bello, vel spreta eo triumpho gloria memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniam in ærarium tulerunt sestertium tricies octuaginta millia æris. militibus M. Livius quinquagenos senos asses divisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum eo die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quam in consulem suum jactata. equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adjecisset equitum prærogativæ auctoritatem consules, postero die in concione, quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes.

CAPUT V.

Habitis comitiis per Dictatorem M. Livium, creantur coss. L. Veturius, & Q. Cæcilius: facta provinciarum, & exercituum sortitione, prodigia procurantur.

Cum comitiorum tempus appeteret, & 100
per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Livium collegam dictatorem dixit, Livius Q. Cæcilium magistrum equitum. A M. Livio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse, qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Mamilius Turrinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magistratu abdicato, dimissoque exer-

CAPUT VI.

Summoto ab Urbe Roma jam bello, plebs in agrum, quem propter metum deseruerat, per consules compellitur: Cremonam quoque atque Placentiam coloni, qui propter Gallorum incursiones dilapsi inde fuerant, reducuntur: profecti deinde ad bellum coss., in agrum Consentinum, inde in Lucanos exercitus ducunt.

PRius quam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. deum benignitate summotum bellum ab urbe Roma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari. minime convenire, Siciliæ, quam Italiæ, colendæ majorem curam esse.* Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia servitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis, aut incensis. magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes, agrum suum ab accolis Gallis incursari, ac vastari, magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse, & infrequentes se urbes, agrum vastatum ac desertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tuerentur. consules ex S. C. edixerunt, ut qui cives Cremonenses, aut Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, novisque militibus, quos

ipse

ipse conscripserat, supplevit. In Consentinum agrum consules exercitum eduxerunt: passimque depopulati, cum agmen jam grave præda esset, in saltu angusto a Brutiis jaculatoribus turbati sunt; ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quam pugna, fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta evasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

CAPUT VII.

Annibal in utraque fortuna mirabilis.

CUm Annibale nihil eo anno rei gestum est. 12
nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico, privatoque, neque lacessierunt quietum Romani. tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit adversis, quam secundis rebus: quippe qui cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret, exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent; ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent; quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, de-

claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis, machinisque ad oppugnandam eam ex navibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen avertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit: momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ objicerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator, venia a Sulpitio impetrata, in naves impositos ad Demetrium Phthiodis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. Ex patenti utrinque coactum in angustias mare, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab utriusque terræ præaltis montibus subiti ac procellosi se dejiciunt: & fretum ipsum Euripi non septies in die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat; sed temere in modum venti nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens, rapitur. ita nec nocte, nec die quies navibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit: tum & oppidum alia parte clausum mari, alia a terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum; & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere suscepta re, Romanus fecit,

quod

quod circumſpectis difficultatibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incœpto: claſſemque inde ad Cynum Locridis (emporium id eſt Opuntiorum urbis mille paſſuum 7
a mari ſitæ) trajecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſerius Platoris fraude e ſpecula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus. Ita res per cunctationem omiſſa. Ad Chalcidis auxilium, ubi ſignum accepit, impigre eſt motus. nam & ipſa Chalcis, quanquam ejuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto interſcinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terraque aditum faciliorem, quam mari habeat. igitur Philippus, dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, cum ab Demetriade Scotuſam, inde tertia vigilia profectus trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX. contendit. Eodem ferme die ab Attalo Rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. conceſſerat eam prædam Regi Sulpitius, quia paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Romana claſſis Oreum ſeſe receperat, & Attalus ignarus adventus Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus. adeo. que improviſa res fuit, ut, niſi Cretenſium quidam forte pabulatum ab urbe longius progreſſi agmen hoſtium procul conſpexiſſent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompoſitus curſu effuſo mare ac naves petit. & molientibus ab terra naves Philippus ſupervenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, deos, hominesque accuſans, quod tante rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet.

Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod, cum trahere obsidionem in adventum suum potuissent, viso statim hoste, prope involuntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Thronium est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ Regem in fines regni sui transgressum omissis Romanis rebus, atque Ætolico bello, in Asiam trajecit. Et Sulpicius Æginam classem recipit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine, quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Thronium cepit. Incolebant eam urbem profugi ab Thebis Phthioticis. urbe sua capta a Philippo, cum in fidem Ætolorum pervenissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastæ, ac desertæ priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Thronio, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Orumias, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, jussis ibi se operiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. ubi cum de finiendo Ætolico bello ageretur, (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuntius affertur, Machanidam Olympiorum solemne ludicrum parantes Eleos aggredi statuisse. Prævertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis, se neque causam ejus belli fuisse, nec moram, si modo æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megaram, atque inde Corinthum descendit. unde commeatibus sumptis, Phliunta, Pheneumque petit. & jam cum Heræam venisset, audito Machanidam fama adventus sui territum refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad concilium

ellium Achæorum recepit : simul classem
Punicam, ut mari quoque aliquid posset, ac-
citam ibi raptus se inventurum. Paucis ante
diebus in Phoceas trajecerant Pœni : inde
portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo
profectum Attalum Romanosque audissent,
veriti, ne in se iretur, & intra Rhium
(fauces eæ sunt Corinthii sinus) opprime- 8
rentur. Philippus mœrebat quidem, & an-
gebatur, cum ad omnia ipse raptim isset,
nulli tamen se rei in tempore occurrisse, &
rapientem omnia ex oculis elusisse celerita-
tem suam fortunam. in concilio tamen, dis-
simulans ægritudinem, elato animo disseruit:
testatus deos, hominesque, *se nulli loco, nec*
tempori defuisse, quin ubi hostium arma concre-
puissent, eo, quanta maxima posset celeritate,
contenderet. sed vix rationem iniri posse, utrum
ab se audacius, an fugacius ab hostibus gera-
tur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpi-
tium a Chalcide, sic his ipsis diebus Machani-
dam e manibus suis elapsum. Sed non semper
felicem esse fugam : nec pro difficili id bellum
habendum, in quo, si modo congressus cum
hoste sis, viceris. quod primum esset, confes-
sionem hostium habere, nequaquam pares es-
se eos. brevi & victoriam haud dubiam ha-
biturum : nec meliore eventu eos secum, quam
spe, pugnaturos. Læti Regem socii audie-
runt. Reddidit inde Achæis Heræam, &
Triphyliam. Alipheram autem Megalopoli-
tis, quod suorum jus esse finium satis pro-
babant, restitui. inde navibus acceptis ab
Achæis (erant autem tres quadriremes, &
biremes totidem) Anticyram trajecit. in-
de quinqueremibus septem, & lembis
viginti amplius, quos ut adjungeret Car-
thaginiensium classi, miserat in Corin-

thium sinum, profectus, ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ, ac Apolloniæ fuit, in silvas, montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiverant, sunt direpta, & in naves compulsa. Cum his, cæteraque præda Nicia prætore Acheorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci jussit. ipse a Cenchreis præter Atticem super Sunium navigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem pervenit. inde collaudata fide, ac virtute, quod neque timor, neque spes flexissent eorum animos, hortatusque in posterum, ut eadem constancia permanerent in societate, si suam, quam Oritanorum, atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum navigat. principumque iis, qui fugere capta urbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum, & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam sociis profectus erat, trajecit. Cassandreæ deinde centum navium longarum carinis positis, contractaque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.

CAPUT IV.

M. Livio, & Claudio Neroni propter egregiam de Asdrubale victoriam triumphus decernitur: Livius, qui in provincia sua remgesserat, quadrigis Urbem invehitur; Nero, qui in collega provinciam venerat, equo sequitur: & in hoc habitu plus gloria, & reverentia, quia plus in bello, quam collega fecerat, habet.

EXtremo æstatis ejus, quo hæc in Græcia 9
sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus, pater, legatus ab M. Livio consule Romam ad senatum missus, nuntiasset, consulem satis præsidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Livium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque ejus C. Claudium jusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in provincia jusserunt. Inter consules ita per literas convenit, ut quemadmodum uno animo rem gessissent, ita, quanquam ex diversis regionibus convenirent, uno quoque tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi operiri jussus. Forte ita evenit, ut eodem die ambo Præneste venirent. inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obviam effusa, ad urbem accessere. Non salutabant modo universi, circumfusi, sed contingere pro se quisque victrices dextras consultum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias age-

agebant, quod eorum opera incolumis Resp. esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis, postulassent, ut pro Repub. fortiter fideliterque administrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se vero ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt, & supplicationem amborum nomine, & triumphum utrique decreverunt. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: *quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auspicium fuisset; & exercitus Livianus deductus Romam venisset, Neronis de provincia deduci non potuisset: ut M. Livium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inveheretur.* Ita consociatus triumphus, cum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. *Illum equitem* ajebant *sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra adversus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraque parte Italiæ adversus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam adventu ejus, obrutum, atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multi jugis, si vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiamsi pedes incedat, vel parta*

eo bello, vel spreta eo triumpho gloria memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniam in ærarium tulerunt sestertium tricies octuaginta millia æris. militibus M. Livius quinquagenos senos asses divisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum rediisset. Notatum eo die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quam in consulem suum jactata. equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adjecisset equitum prærogativæ auctoritatem consules, postero die in concione, quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes.

CAPUT V.

Habitis comitiis per Dictatorem M. Livium, creantur coss. L. Veturius, & Q. Cæcilius: facta provinciarum, & exercituum sortitione, prodigia procurantur.

Cum comitiorum tempus appeteret, & 10
per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Livium collegam dictatorem dixit, Livius Q. Cæcilium magistrum equitum. A M. Livio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse, qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Mamilius Turrinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magistratu abdicato, dimissoque exer-

exercitu, in Etruriam provinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Etruscorum, Umbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub adventum ejus consilia agitassent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliqua juvissent. Hæc eo anno domi, militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item Ludi Plebeii semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Matho-
U.C ne, & Q. Manlio Turrino. Tertiodecimo
544 anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello consulibus, Bruttii ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita divisi; consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul; alteri, quem Q. Claudius pro prætore (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum: in Etruria duas volonum legiones a C. Terentio pro prætore M. Livius pro consule, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Mamilio, ut, collegæ jurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius pro prætore præfuerat, obtineret, decretum est; jussusque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub adventum Asdrubalis defecissent. C. Servilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut C. Manilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. novam legionem, quam T. Claudius trajiceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio Tubulo, ut Capuam provinciam ha-

haberet, prorogatum in annum imperium
est. M. Valerius pro consule, qui tuendæ
circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat,
XXX navibus C. Servilio traditis, cum cæ-
tera omni classe redire ad urbem jussus. In
civitate tanto discrimine belli solicita, cum 11
omnium secundorum adversorumque causas
in deos verterent, multa prodigia nuntiaban-
tur: Tarracinæ Jovis ædem, Satrici Matris
Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud
minus terrebant in ædem Jovis foribus ipsis
duo prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum
est, cruentas spicas metentibus visas esse.
Cære porcus biceps, & agnus mas, idemque
fœmina natus erat. Et Albæ duos soles visos
referebant, & nocte Fregellis lucem obor-
tam. Et bos in agro Romano locutus, & ara
Neptuni multo sudore manasse in circo Flami-
nio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis,
Quirini de cœlo tactæ. Prodigia consules ho-
stiis majoribus procurare jussi, & supplica-
tionem in unum diem habere. Ea ex senatus
consulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis
peregre, aut visis domi prodigiis terruit ani-
mos hominum ignis in æde Vestæ extinctus.
ob quam causam cæsa flagris est Vestalis vir-
go, cujus custodia noctis ejus fuerat, jussu P.
Licinii pontificis. Id quanquam nihil por-
tendentibus deis, cæterum negligentia hu-
mana acciderat, tamen & hostiis majoribus
procurari, & supplicationem ad Vestæ ha-
beri placuit.

CAPUT VI.

Summoto ab Urbe Roma jam bello, plebs in agrum, quem propter metum deseruerat, per consules compellitur: Cremonam quoque atque Placentiam coloni, qui propter Gallorum incursiones dilapsi inde fuerant, reducuntur: profecti deinde ad bellum coss., in agrum Consentinum, inde in Lucanos exercitus ducunt.

PRius quam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. deum benignitate summotum bellum ab urbe Roma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari. minime convenire, Siciliæ, quam Italiæ, colendæ majorem curam esse*. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia servitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis, aut incensis. magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes, agrum suum ab accolis Gallis incursari, ac vastari, magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse, & infrequentes se urbes, agrum vastatum ac desertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tuerentur. consules ex S. C. edixerunt, ut qui cives Cremonenses, aut Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio propraetore accepit, novisque militibus, quos

ipse

ipse conscripserat, supplevit. In Consentinum agrum consules exercitum eduxerunt: passimque depopulati, cum agmen jam grave præda esset, in saltu angusto a Brutiis jaculatoribus turbati sunt; ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quam pugna, fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta evasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

CAPUT VII.

Annibal in utraque fortuna mirabilis.

CUm Annibale nihil eo anno rei gestum est. 12
nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico, privatoque, neque lacessierunt quietum Romani. tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit adversis, quam secundis rebus: quippe qui cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret, exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent; ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent; quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, de-
le-

letum, cedendoque in angulum Bruttium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitus nisi ex Bruttio agro spes esset: qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abstractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & mos vitio etiam insitus genti inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda solicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent.

CAPUT VIII.

P. Scipio in Hispania, exclusis in totum possessione ejus Pœnis hostibus, debellat.

IN Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam ex parte longe disparem habebant: eandem, quod prælio victi Carthaginienses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usque ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania non quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum, hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum ætate, ductu, auspicioque Augusti Cæsaris, perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusque eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adjuvante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De eque-

equestribus copiis ferme inter auctores con-
venit. peditum LXX. millia quidam adducta
ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos
patentes duo duces Pœni ea mente, ne detre-
ctarent certamen, consederunt. Scipio, cum 13
ad eum fama tanti comparati exercitus perla-
ta esset, neque Romanis legionibus tantæ se
parem fore multitudini ratus, ut non in spe-
ciem saltem opponerentur barbarorum auxi-
lia, neque in iis tamen tantum virium ponen-
dum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuis-
set patri, patruoque, magnum momentum
facerent; præmisso Silano ad Colcam duode-
triginta oppidis regnantem, ut equites pedi-
tesque ab eo, quos se per hyemem conscriptu-
rum pollicitus erat, acciperet, ipse a Tarra-
cone profectus, protinus ab sociis, qui acco-
lunt viam, modica contrahendo auxilia, Ca-
stulonem pervenit. Eo adducta ab Silano au-
xilia, tria millia peditum, & quingenti equi-
tes. Inde ad Bæculam urbem processum cum
omni exercitu civium, sociorum, peditum
equitumque X. & XL. millibus. Castra po-
nentes eos Mago, & Massanissa cum omni
equitatu aggressi sunt. turbassentque mu-
nientes, ni abditi post tumulum, opportune
ad id positi ab Scipione equites improviso in
effusos incurrissent. Hi promptissimum quen-
que, & proxime vallum, atque in ipsos mu-
nitores primum invectum vixdum prælio ini-
to fuderunt. cum cæteris, qui sub signis at-
que ordine agminis incesserant, longior, &
diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationi-
bus primum expeditæ cohortes, deinde ex
opere deducti milites, atque arma capere
jussi plures & integri fessis subirent, ma-
gnumque jam agmen armatorum a castris in
prælium rueret, terga haud dubie vertunt
Pœ-

Pœni, Numidæque. Et primo turmatim abibant, nihil propter pavorem festinationemve confusis ordinibus: dein postquam acrius ultimus incidebat Romanus, neque sustineri impetus poterat, nihil jam ordinum memores, passim qua cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam per aliquot insequentes dies ab excursionibus e-
14 quitum, levisque armaturæ cessatum est. Ubi satis tentatæ per hæc levia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed utraque acies pro vallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset, jam die ad occasum inclinante, a Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telumve missum, aut vox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris, cornua socii tenebant. erant autem utrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebant. Jam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent, pugnaturos: medias acies, Romanum Pœnumque, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumque concursuras. Scipio, ubi hæc obstinate credita animadvertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut ante lucem viri equique curati, & pransi essent, armatus eques frænatos stratosque teneret equos. Vixdum satis certa luce e-

qui-

equitatum omnem cum levi armatura in stationes Punicas immisit. inde confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumque, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit, ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum jamdiu anceps pugna erat. nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope invicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi jam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptu dato, Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam, divisamque in partes duas, in subsidiis post cornua locat. inde ubi incipiendæ jam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere jubet. ipse e dextro cornu (ibi namque præerat) nuntium ad Silanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem a dextra vidissent, & cum expeditis peditum, equitumque prius pugnam consererent cum hoste, quam coire inter se mediæ acies possent: Ita diductis cornibus, cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant. & jam

conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hoſtium erat, Pœni veterani, Afrique nondum ad teli conjectum veniſſent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, diſcurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverſo hoſti. Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leviſque armatura, & velites circumductis alis in latera incurrebant. cohortes a fronte urgebant, ut abrumperent cornua a cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum, quod turba lixarum, tironunque Hiſpanorum Romano Latinoque militi objecta erat. Et procedente jam die vires etiam deficere Aſdrubalis exercitum cœperant, oppreſsos matutino tumultu, coactoſque prius quam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id ſedulo diem extraxerat Scipio, ut ſera pugna eſset. nam ab ſeptima demum hora peditum ſigna cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto ſerius pervenit pugna, ita ut prius æſtus a meridiano ſole, laborque ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitiſque corpora afficerent, quam manus cum hoſte conſererent. itaque ſteterunt ſcutis innixi. nam ſuper cætera elephanti etiam tumultuoſo genere pugnæ equitum velitumque, & levis armaturæ conſternati e cornibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animiſque retulere pedem, ordines tamen ſervantes haud ſecus, quam ſi imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipſo acrius, ubi inclinatam rem ſenſere, victores ſe undique inveherent, nec facile impetus ſuſtineri poſset; quamquam retinebat, obſiſtebatque cedentibus Aſdrubal, ab tergo eſse colles, tutumque receptum, ſi modice ſe reciperent, clamitans: tamen vincen-

cente verecundiam metu cum proximus quiſ-
que hoſtem cæderet, terga extemplo data,
atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac pri-
mo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac re-
vocare in ordines milites cęperant, cunctan-
tibus in adverſum collem erigere aciem Ro-
manis. deinde ut inferri impigre ſigna vide-
runt, integrata fuga in caſtra pavidi compel-
luntur. Nec procul vallo Romanus aberat,
cepiſſetve tanto impetu caſtra, ni ſe ex vehe-
menti ſole, qualis inter graves imbre nubes
effulget, tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in
caſtra ſua receperit ſe victor; quoſdam etiam
religio ceperit, ulterius quicquam eo die co-
nandi. Carthaginienſes, quanquam feſſos la-
bore, ac vulneribus, nox, imberque ad neceſ-
ſariam quietem vocabat: tamen quia metus,
& periculum ceſſandi non dabat tempus, pri-
ma luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis
undique circa ex propinquis vallibus congeſtis
augent vallum. munimento ſeſe, quando in
armis parum præſidii foret, defenſuri. Sed
tranſitio ſociorum, fuga ut tutior mora vide-
retur, fecit. principium defectionis ab At-
tane, regulo Turdetanorum, factum eſt. is
cum magna popularium manu transfugit. in-
de duo munita oppida cum præſidiis tradita a
præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis
ſemel ad defectionem animis, ſerperet res,
ſilentio proximæ noctis Aſdrubal caſtra mo- 16
vet. Scipio, ut prima luce, qui in ſtationi-
bus erant, retulerunt profectos hoſtes. præ-
miſſo equitatu, ſigna ferri jubet. adeoque ci-
tato agmine ducti ſunt, ut, ſi via recta veſtigia
ſequentes iſſent, haud dubie aſſecuturi fue-
rint ducibus eſt creditum, brevius aliud eſſe
iter ad Bætim fluvium, ut tranſeuntes aggre-
derentur. Aſdrubal clauſo tranſitu fluminis ad

Ocea-

Oceanum flectit. & jam inde fugientium modo effusi abibant, idque aliquantum ab legionibus Romani intervalli fecit. eques, levisque armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat, morabaturque. sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus, auxiliisque peditum prælia consererent, supervenerunt legiones. Inde non jam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ auctor in proximos colles cum septem millibus ferme semiermium evasit. cæteri cæsi captique. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt. atque inde cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent haud difficulter sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo, atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaque transitiones ad hostem fiebant. postremo ipse dux navibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gades perfugit. Scipio, fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copiis, septuagesimis castris, protinus causis regulorum civitatumque cognoscendis, ut præmia ad veram meritorum æstimationem tribui possent. Tarraconem rediit. Post profectionem ejus Massanissa cum Silano clam congressus, ut ad nova consilia gentem quoque suam obedientem haberet; cum paucis popularibus in Africam trajecit, non tam evidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quam documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde, remissis ab Asdrubale navibus, Ga-

des

des petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas civitates sunt, nulla manus numero, aut viribus insignis. Hoc maxime modo, ductu atque auspicio P. Scipionis, pulsi Hispania Carthaginienses sunt, * duodecimo anno post bellum initum, quinto postquam P. Scipio provinciam & exercitum accepit.

* al. terdodecimo.

CAPUT IX.

P. Scipio ab Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum cum duobus navigiis transvectus, fœdus cum eo jungit: invitatus ab rege ad epulas, cum Asdrubale Gisgonis in eodem lecto accumbit.

HAud multo post Silanus debellatum 17
referens, Tarraconem ad Scipionem
rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, unus, qui gesserat, inexplebilis virtutis, veræque laudis, parvum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat, jam Africam, magnamque Carthaginem, & in suum decus nomenque velut consummatam ejus belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus jam res, conciliandosque regum gentiumque animos, Syphacem primum Regem statuit tentare. Masæsylorum is Rex erat. Masæsyli gens affinis Mauris, in regionem Hispaniæ, maxime qua sita Nova Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate Regi cum Carthaginiensibus erat: quod haud

gravius ei ſanctiuſque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum proſperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adverſæ, in Hiſpania nullæ jam erant, amicitiam ſe Romanorum accipere annuit. firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, niſi cum ipſo coram duce Romano. Ita Lælius in id modo fide ab Rege accepta, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat opulentiſſimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipſos Carthaginienſes, finibus etiam regni apte ad Hiſpaniam, quod freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter poſſet, magno periculo peteretur; L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine nova, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præſidium Hiſpaniæ relictis, ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni juvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipſo tempore Aſdrubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum invectus, anchoris poſitis, terræ applicaret naves: cum conſpectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin hoſtium eſſent, opprimique a pluribus, prius quam portum intrarent, poſſent, nihil aliud, quam tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaque & naves expedientium, fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pęni anchoras molirentur, nec ultra tumultum agere quis quic-

quam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio, & Lælius egressi ad Regem pergunt. Magnificumque id Syphaci, nec erat aliter, visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse. Utrunque in hospitium invitat. & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus; Scipione abnuente aut privatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret, aut de Rep. se quicquam cum hoste agere injussu senatus posse. Illud magnopere contendente Rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, ut in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumque simul apud Regem est. eodem etiam lecto Scipio, atque Asdrubal, quia ita cordi erat Regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliarit, *mirabilioremque sibi eum congresso coram visum* præ se ferebat, *quam bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumque ejus jam in Romanorum esset potestate. eam artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse, quam quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta provincia novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajecisse, & commi-*

 sisse

sisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiunda Africa spem affectantem. hoc eum jampridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non, quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret.

CAPUT X.

Scipio, icto in Africa cum Syphace fœdere, in Hispaniam reversus, ad oppugnandas urbes Illiturgin, & Castulonem, quæ ad Pœnos defecerant, ducit exercitum: altera cum magna cæde expugnata, alteram per proditionem capit.

SCipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerunque sævis
19 in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut a bello Punico quietæ erant, ita quasdam civitates, propter conscientiam culpæ, metu magis, quam fide, quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa Illiturgi, & Castulo erant. Castulonenses, cum prosperis rebus socii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pænos. Illiturgitani, prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisque, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis, quam utiliter sævitum foret; tunc jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgiu castris pervenit. Clausæ

erant

erant portæ; omniaque instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est, *Ipsos, claudendo portas, indicasse Hispanos, quid ut timerent, meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum eis, quam cum Carthaginiensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis prope sine ira de imperio, & gloria certari: ab iis perfidiæ, & crudelitatis, & sceleris pœnas expetendas esse. venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus gravi documento sancirent, ne quis unquam Romanum civem, militemve in ulla fortuna opportunum injuriæ duceret.* Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris dividunt: partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alii alios, *supplicium ex se, non victoriam peti: ubi quisque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna, & in acie, ubi mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum, cremata & diruta urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque, inter verbera & vincula, omnia fœda atque indigna passi expirarent.* Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, sed fœminæ quoque, puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros mu-

mientibus gerunt. non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit; sed ultima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris, ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi juventute sæpe repulsus a muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id ubi vidit Scipio veritus ne vanis conatibus suorum, hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret, sibimet conandum, ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignavia militum, ferri scalas jubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Jam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor undiq; ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus, scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorum vis, dejectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugæ

20 Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant, conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus vacuam. levium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clavos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum, & leve saxum occurrebat, clavos per modica intervalla figentes, cum velut gradus fecissent, primi insequentes extrahentes manu, postremi suble-

vantes eos, qui præ se irent, in summum evadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab Romanis. Tum vero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi vivos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes juxta, atque armatos, fœminas pariter, ac viros: usque ad infantium cædem ira crudelis pervenit. ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt, quæ incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque urbis extinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit: quam urbem non Hispani modo convenæ, sed Punici etiam exercitus e dissipata passim fuga reliquię tutabantur. sed adventum Scipionis pręvenerat fama cladis Illiturgitanorum: terrorque inde ac desperatio invaserat omnes, & in diversis caussis cum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses, atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis auctor: Himilco Punicis auxiliaribus pręerat; quos, urbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit. nec tantundem noxę admissum erat, & aliquantum irę lenierat voluntaria deditio.

CAPUT XI.

Scipio Carthagine Nova in honorem patris, & patrui munus gladiatorium edit, non ex gladiatoribus tamen, ſed ex iis, qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen deſcendunt: in eo reguli fratres patrueles de principatu ferro contendunt.

21 MArtius inde in barbaros, ſi qui nondum perdomiti erant, ſub jus ditionemque redigendos miſſus. Scipio Carthaginem ad vota ſolvenda diis, munuſque gladiatorium, quod mortis cauſa patris, patruique paraverat, edendum rediit. Gladiatorum ſpectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſervorum delectu, ac liberorum, qui venalem ſanguinem habent. voluntaria omnis, & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimen inſitæ genti virtutis oſtendendum, alii ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio, & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas diſceptando controverſias finire nequiverant, aut noluerant, pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur, ferro decreverunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari illuſtreſque, Corbis, & Orſua, patrueles fratres, de principatu civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Corbis major erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat, a fratre majore poſt mortem ejus principatu accepto. Cum verbis diſceptare Scipio vellet, ac ſedare iras, negatum id

ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martem, ſe judicem habituros eſſe. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam ut alter alterius imperio ſubjiceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, inſigne ſpectaculum exercitui præbuere, documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales eſſet. Major uſu armorum, & aſtu facile ſtolidas vires minoris ſuperavit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali, & caſtrenſi apparatu.

CAPUT XII.

Dum ab Romanis in Hiſpania Aſtapa urbs oppugnatur, oppidani conſcientia ſcelerum, liberis, atque conjugibus trucidatis, cum eorum corporibus ſe quoque poſtremo in ſuccenſum in foro rogum conjiciunt.

Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Martius, ſuperato Bæte 22
amni, quem incolæ Circen appellant, duas opulentas civitates ſine certamine in deditionem accipit. Aſtapa urbs erat, Carthaginienſium ſemper partis: neque id tam dignum ita erat, quam quod extra neceſſitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut ſitu, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret. ſed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excurſiones in finitimum agrum ſociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lixaſq;, & mercatores exciperent. magnum etiam

com tatum, quia paucis parum tuum fuerat. transgredientem fines, positis insidiis circumventum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandum cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus, aut armis tuendæ sa utis erat, facinus in se, ac suos fœdum, ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quo pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumu um conjuges, ac liberos considere cum jussissent, ligna circa extruunt, fascesque virgultorum conjiciunt. quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt; *ut donec incertus eventus pugnæ esset præsidium eo loco fortunarum suarum, corporumque, quæ cariora fortunis essent, servarent. si rem inclinatam viderent, atque in eo jam esse, ut urbs caperetur, scirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos, inferosque orare, ut m emores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut servitute infami finienda esset, nihil relinquerent, in quod sævire iratus hostis posset ferrum, ignemqu in manibus esse. amica, ac fideles potius ea, quæ peritura forent, absumerent manus, quam insultarent superbo ludibrio hostes.* His adhortationibus exec ratio dira adjecta, si quem a proposito spes mollitiave animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma statio opposita; quia nihil minus, quam ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, levisque armatura repente e castris ad id ipsum emissa occurrit. Acrior impetu atque animis, quam compositior ordine

dine ullo, pugna fuit. Itaque pulsus eques,
qui primum hosti se obtulerat, terrorem in-
tulit levi armaturæ. pugnatumque sub ipso
vallo foret, ni robur legionum, perexiguo
ad instruendum dato tempore, aciem dire-
xisset. Ibi quoque trepidatum parumper cir-
ca signa est; cum cæci furore in vulnera ac
ferrum vecordi audacia ruerent. dein vetus
miles adversus temerarios impetus pertinax,
cæde primorum insequentes suppressit. co-
natus paulo post ultro inferre pedem, ut ne-
minem cedere, atque obstinatos mori in
vestigio quenque suo vidit; patefacta acie,
quod ut facere posset, multitudo armato-
rum facile suppeditabat, cornua hostium 23
amplexus, in orbem pugnantes ad unum
omnes occidit. Atque hæc tamen hostium
iratorum, ac tum maxime dimicantium ju-
re belli in armatos repugnantesque edeban-
tur. fœdior alia in urbe trucidatio erat,
cum turba fœminarum puerorumque im-
bellem inermemque cives sui cæderent, &
in succensum rogum semianima pleraque
injicerent corpora, rivique sanguinis flam-
mam orientem restinguerent. postremo ipsi
cæde miseranda suorum fatigati, cum armis
medio incendio se injecerunt. Jam cædi per-
petratæ victores Romani supervenerunt. ac
primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi
parumper obstupuerunt. Dein cum aurum
argentumque cumulo rerum aliarum inter-
fulgens aviditate ingenii humani rapere ex
igne vellent, correpti alii flamma sunt,
alii ambusti afflatu vaporis: cum receptus
primis urgente ab tergo ingenti turba non es-
set. Ita Astapa sine præda militum ferro
ignique absumpta est. Martius, cæteris re-
gionis ejus metu in deditionem acceptis,

victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit.

CAPUT XIII.

Facta spe a perfugis recipiendi proditione Gades, eo mittuntur a Scipione Martius cum terrestribus copiis, & Lælius cum navalibus. Scipione interim gravi morbo implicito, cum vani rumores de vita ejus afferrentur, & Hispani socii rebellant, & in castris Romanis, quæ ad Sucronem erant, ingens civilis seditio excitatur. mox certo de ejus valetudine nuntio, uterque tumultus tranquillatur.

PEr eos ipsos dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes, urbem, Punicumque præsidium, quod in ea esset, & imperatorem præsidii cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: navibusque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Annonem præfectum coegerat. Fide accepta dataque perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi una est missus, ut terra mariq; communi consilio rem gererent.
24 Scipio ipse gravi morbo implicitus, graviore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adjiceret aliquid, provinciam omnem, ac maxime longinqua ejus turbavit: apparuitque, quantam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas excivisset. non socii in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius, & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ,

niæ, pulsis inde Carthaginiensibus, destinarant animis, nihil pro spe contigerat, concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excita, agrum Suessetanum, Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Civilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt, non tum cum primum de vita imperatoris dubii rumores allati sunt, sed jam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta, & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis vivere arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti ferebantur. *si bellum in provincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum jam, & confecta provincia esset, cur in Italiam non revehi?* Flagitatum quoque stipendium procacius, quam ex more, & modestia militari erat, & a custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu, ac propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto, ac discipiina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat una ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes, ac vigilias ordine ibant: & ut vim imperii abstulerant, in speciem dicto parentium ultro ipsi imperantes servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere, atque improbare

tri-

tribunos ea, quæ fierent, & conari obviam ire, & propalam annuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo post e castris tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Umbrum, delatum omnium consensu imperium est. qui nequaquam tribuniciis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securesque attrectare ausi: neque iis venit in mentem, suis tergis, suis cervicibus virgas illas, securesque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cujus vulgatam jam famam, non dubitabant, totam Hispaniam arsuram bello. in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse, & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore, quæ
25 ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent neque superveniret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri cœpti. & subtrahentes se quoque, ut credidisse potius temere, quam finxisse rem talem videri possent, destituti duces jam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperii, quod gererent, veram, justamque mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum vivere primo, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent, tribuni militum septem ab ipso Scipione missi supervenerunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis præ-

prætorioque, ubi sermones inter se serentium circulos vidissent, alloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisque subitæ foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem jactabatur, & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum, duorumque exercituum stragem sua virtute defensum nomen Romanum, ac retenta provincia esset, Illiturgitanos pœnam noxę meritam habere, suis recte factis gratiam qui exolvat, non esse. Talia querentes æqua orare, seque ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Pcipionem de um benignitate, & Rempub. esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, ut cœpisset, leniter agi placuit: & missis circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu universi mallent. Tranquillam seditionem jam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius, & Indibilis, postquam vivere Scipionem allatum est. nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem suum consociarent. omnia circumspectantes concilia, nihil reliqui habebant, præter * vulgatissimum a malis consiliis receptum, ut imperatoris vel justæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignovisse, cum quibus ferro dimicasset. suam se-

* al. tutissimum.

ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam: ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæne cohortes, an univerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinavit eo ſententia, quod tutius cenſebant univerſos ire.

CAPUT XIV.

Scipio, ſimulatione expeditionis contra rebellantes Hiſpaniæ principes accito Carthaginem exercitu, qui ad Sucronem in officio non manſerat, vehementi oratione caſtigata multitudine, in auctores ſeditionis ſupplicio animadvertit.

26 PEr eoſdem dies, quibus hæc illi conſultabant, conſilium de iis Carthagine erat: certabaturque ſententiis, utrum in auctores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud plus, quam V & XXX) animadverteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quam ſeditio, eſſet. Vicit ſententia lenior, ut unde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret: ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, ut id actum videretur, expeditio adverſus Mandonium, Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obviam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, ut eos per idoneos homines benigno vultu, ac ſermone in hoſpitium invitatos, ſopitoſque vino vincirent. Haud procul

procul jam Carthagine aberant, cum ex obviis auditum, poſtero die omnem exercitum cum Lælio Silanoque in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni, qui tacitus inſidebat animis, liberavit eos, ſed lętitiam ingentem fecit, quod magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate ejus eſſent. Sub occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonibus de induſtria compoſitis, lætum opportunumque adventum eorum imperatori eſſe, quod ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent, corpora curant. a tribunis ſine ullo tumultu auctores ſeditionis per idoneos homines perducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere. ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodeſque circa omnes portas miſſi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conſcendit, & reducti armati a portis inermi ſe concioni ab tergo circumfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (ut poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur, & color imperatoris, quem affectum viſuros crediderant, vultuſque, qualem ne in acie quidem ajebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, donec nuntiatum eſt, deductos in forum auctores ſeditionis, & parata jam omnia eſſe. Tum, ſilentio per præconem facto, ita cœpit. *Nunquam mihi defuturam orationem, qua* 27
exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba unquam potius, quam res exer-

cue,

cuerim, sed quia prope a pueritia in castris habitus, assueveram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio, cives? qui a patria vestra descivistis. an milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod Illergetes, & Lacetani, aut optastis aliud, aut sperastis? & illi tamen Mandonium atque Indibilem, regia nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium, & imperium ad Umbrum Atrium, & Calenum Albium detulistis. Negate vos, id omnes fecisse, aut factum voluisse, milites: paucorum eum furorem atque amentiam esse: libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, qua vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. invitus ea, tanquam vulnera attingo: sed, nisi tacta, tractataque sanari non possunt. Equidem, pulsis Hispania Carthaginiensibus, nullum locum in tota provincia, nullos homines credebam esse, ubi vita invisa esset mea. sic me non solum adversus socios gesseram, sed etiam adversus hostes. in castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis mea non accepta solum, sed etiam sperata est. non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer: nec me vita juvaret invisa civibus, & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut venti & aura cient, aut tranquilli, aut procellosi. & causa in vobis, atque origo omnis furoris penes aucto-

res

*res est. vos contagione insanistis. Quin mihi ne
hodie quidem scire videmini, quo amentiæ pro-
gressi sitis, quid facinoris in me, quid in pa-
triam, parentesque ac liberos vestros, quid in
deos sacramenti testes, quid adversus auspicia,
sub quibus militastis, quid adversus morem mi-
litiæ, disciplinamque majorum, quid adversus
summi imperii majestatem ausi sitis. De me ipso
taceo. temere potius, quam avide credideritis:
is denique ego sim, cujus imperii tædere exerci-
tum, minime mirandum sit: patria quid de
vobis meruerat, quam cum Mandonio, & In-
dibili consociando consilia, prodebatis? quid po-
pulus Romanus? cum imperium ablatum ab tri-
bunis suffragio populi creatis, ad homines priva-
tos detulistis: cum, eo ipso non contenti, si pro
tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri
ad eos, quibus servus, cui imperarent, nun-
quam fuerat, Romanus exercitus detulistis. In
prætorio tetenderunt Albius, & Atrius: clas-
sicum apud eos cecinit: signum ab iis petitum
est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis:
lictor apparuit: submovente eo incesserunt: fa-
sces cum securibus prælati sunt. Lapides plue-
re, & fulmina jaci de cœlo, & insuetos fœ-
tus animalia edere, vos portenta esse putatis?
hoc est portentum, quod nullis hostiis, nullis
supplicationibus sine sanguine eorum, qui tan-
tum facinus ausi sunt, expiari possit. Atque* 28
*ego, quanquam nullum scelus rationem ha-
bet; tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod
consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhe-
gium quondam in præsidium missa legio, in-
terfectis per scelus principibus civitatis, ur-
bem opulentam per decem annos tenuit. pro-
pter quod facinus tota legio, millia hominum
quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt.
Sed illi primum non Atrium Umbrum semi-
lixam,*

*Itxam, nominis etiam abominandi ducem, sed D. Jubellium, tribunum militum, secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus, aut Lucanis, hostibus populi Romani, se conjunxerunt. vos cum Mandonio, atque Indibili & consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegium habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani ultro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? ubi si vos decedens confecta provincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad conjuges liberosque vestros. sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique, ejeceratis ex animis vestris. Viam consilii scelerati, sed non ad ultimum dementis exequi volo. Me ne vivo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die una Carthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi, fugavi, Hispania expuli, vos octo millia hominum, * majoris certe omnes pretii, quam Albius, & Atrius sunt, quibus vos subjecistis, Hispaniam provinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior, & amoveo nomen meum: nihil ultra facile creditam mortem meam a vobis violatus sim: quid? si ego morerer, mecum expiratura respublica, mecum casurum imperium populi Romani erat? ne istud Jupiter Optimus Maximus sierit, urbem auspicato diis auctoribus in æternum conditam, fragili huic, & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatoribus, uno bello absumptis, superstes est populus Romanus, eri-*

* al- mi- no- ris.

ritque mille aliis nunc ferro, nunc morbo morien-
tibus: meo unius funere elata esset Pop. Rom. res-
publica? Vos ipsi hic in Hispania, patre, & pa-
truo meo, duobus imperatoribus interfectis, Se-
ptimum Martium ducem vobis adversus exultan-
tes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic lo-
quor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fue-
rint. M. Silanus eodem jure, eodem imperio me-
cum in provinciam missus, L. Scipio, frater
meus, & C. Lælius legati, vindices majestatis
imperii deessent? utrum exercitus exercitui, an
duces ducibus, an dignitas, an causa compara-
ri poterat? quibus si omnibus superiores essetis,
arma tamen cum Pœnis contra patriam, contra
cives vestros ferretis? Africam Italiæ, Cartha-
ginem urbi Romæ imperare velletis? quam ob
noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio
injusta, miserum & indignum exilium, ut iret 29
ad oppugnandam patriam, impulit, revocavit
tamen a publico parricidio privata pietas. vos
qui dolor, quæ ira incitavit? stipendiumne die-
bus paucis imperatore ægro serius numeratum
satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis
bellum? cur ad Illergetes descisceretis a popu-
lo Romano? cur nihil divinarum, humana-
rumve rerum inviolatum vobis esset? insani-
stis profecto, milites: nec major in corpus me-
um vis morbi, quam in vestras mentes inva-
sit. Horret animus referre, quid crediderint
homines, quid speraverint, quid optaverint.
auferat omnia irrita oblivio ista, si potest: si
non, utcunque silentium tegat. Non negave-
rim, tristem, atrocemque vobis visam oratio-
nem. quanto creditis facta vestra atrociora es-
se, quam dicta mea? & me ea, quæ fecistis,
pati æquum censetis: vos ne dici quidem o-
mnia æquo animo feretis? sed ne ea quidem
ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile

vos

vos obliviscamini eorum, quam ego obliviscar. Itaque quod ad vos universos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & ceteri nefariæ seditionis auctores sanguine luent, quod admiserunt. Vobis supplicii eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse. de nullis enim, quam de vobis, infestius, aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur. deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modo ferocior vox adversus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurarunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumque seditio militum cœpta apud Sucronem habuit.

CA-

CAPUT XV.

In ultimam Hispaniam cum spe Gades proditione recipiendi profecti Martius, & Lælius, alter terra adversus Annonem, alter mari adversus Adherbalem, qui patefactæ conjurationis auctores Carthaginem in Africam devehebat, rem feliciter gerunt: ad irritum redacta spe Gadibus per proditionem potiundi, ad Scipionem revertuntur.

PEr idem tempus ad Bætim fluvium 30 Anno præfectus a Magone missus a Gadibus cum parva manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IV millia juvenum armavit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum evectus ad Cartejam classe accessit: Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare. Gades sine certamine per proditionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes (sicut ante dictum est) fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal, conjuratis in quinqueremem impositis, præmissaque ea, quia tardior, quam triremis erat, ipse cum octo triremibus modico intervallo sequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi e portu Carteiæ, sequentibus septem triremibus evectus,

ctus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in adversum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidavit, utrum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra converteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnę ademit. jam enim sub ictu teli erant, & undique instabant hostes. æstus quoque arbitrium moderandi naves ademerat. neque erat navali pugnæ similis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset. una natura freti, æstusque, totius certaminis potens, suis alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat: ut fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam; & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese avertentem. Jam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transversa objiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes, fortuna regente, anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius prælata impetu lateris alterius remos detersit: cæterasque, quas indepta esset, mulcasset, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam transmisisset.

31 Lælius victor Cartejam revectus, auditis, quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, conjuratosque missos Carthaginem, spem in irritum redactam, qua venissent; nuntiis ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent,

lent, redeundum ad imperatorem eſſe: aſſentiente Martio, paucos poſt dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum diſceſſum non reſpiravit modo Mago, cum terra marique ancipiti metu urgeretur ſed etiam, audita rebellione Illergetum, ſpem recuperandæ Hiſpaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad ſenatum: qui ſimul ſeditionem civilem in caſtris Romanis, ſimul defectionem ſociorum in majus verbis extollentes hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum a patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet.

CAPUT XVI.

Scipio rebellantes Hiſpaniæ principes, Mandonium & Indibilem, bello perſequutus, cogit in deditionem venire.

MAndonius, & Indibilis in fines regreſſi, pauliſper, dum quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieverunt: ſi civium errori ignoſceretur, non diffidentes, ſibi quoque ignoſci poſſe. poſtquam vulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœna æſtimatam rati, vocatis rurſus ad arma popularibus, contractiſque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtativa habuerant, cum XX millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis tranſcenderunt. Scipio cum fide ſolven- 32
di pariter omnibus noxiis innoxiiſque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, prius quam caſtra a Carthagine moveret, concione advocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, nequa-

quam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo civilem errorem nuper sanaverit. *Tum se haud secus, quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis quinque & triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam: nunc lato & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec ulla secum societate junctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem, atque amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes cives, aut socios, Latinique nominis videat, etiam eo moveri, quod nemo fere sit miles, qui non aut a patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit, aut a patre consule, aut a se sit ex Italia advectus. Scipionum nomini auspiciisque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, qua instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit navibus, majorem curam esse, quam Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantuncunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumque duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie, ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam, quam armis, fretos, pugnaturos esse. Itaque non quod ullum inde periculum, aut semen majoris belli videat, ideo se, prius quam provincia*

ce-

redat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde ne quis in provincia simul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene juvantibus sequerentur non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione 33
dimissos, ad iter se comparare in diem posterum jubet, profectusque decimis castris pervenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circumseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris propelli ad irritandam feritatem barbarorum jussisset, velites subsidio misit: a quibus ubi per procursationem commissa pugna esset. Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere jubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere. primo missilibus territavere, deinde emissis levibus telis, quæ irritare magis, quam decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, ni equites supervenissent. neque ex adverso tantum illati obvios obtrivere, sed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo se, ut plerosque intercluderent, objecere. majorque cædes fuit, quam quantam edere levia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa averso prælio barbaris est, quam imminuti animi. itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere.

Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior, quam Hispano militi futura videbatur:& quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: novo etiam consilio adjecit animum, equitem nec posse circundare cornibus in tam angusto spatio, & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultissimo itinere circumducat equites, segregetque, quantum possit, equestrem a pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine averteret a conspectu transeuntium per colles equitum. neque ante circumductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diversa prælia erant duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi, (quia misceri ex genere utroque prælium angustiæ non patiebantur) pugnabant. Hispanorum cum neque pedes equiti, neque eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur: eques circumventus nec peditem a fronte, (jam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumve superfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum ma-

gis

gis tutum, quam ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum, & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, prius quam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem 34
die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille CC eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili, foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui advolutus genibus *fatalem rabiem temporis ejus* accusat, *cum velut contagione quadam pestifera non Ilergetes modo & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint. suam quidem, & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse, ut aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut servati, bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoveant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia ejus: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere*. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina, humanaque dedidisset; obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis invectus in præsentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, *illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio*, ait, *victuros suo, atque populi Romani beneficio. cæte-*

rum se neque arma iis ademptum: quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos, neque se in obsides innoxios, sed in ipsos, si defecerint, saviturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. utramque fortunam expertis permittere sese, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse, Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Silano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium jam appropinquantem Oceano assequitur.

CAPUT XVII.

Scipio cum Massanissa rege Numidarum colloquio congressus, cum illo fœdus jungit, auxilium pollicente, si Romani in Africam trajecissent.

35 INchoata res jam ante de Massanissa aliis de caussis dilata erat, quod Numida cum ipso utique congredi Scipione volebat, atque ejusdem dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam devii caussa Scipioni fuit. Massanissa cum Gadibus esset, certior adventare eum a Martio factus, caussando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Magonem perpulit, ut se trajcere in continentem ad populandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum, duos pro obsidibus reti-

retineri a Scipione jubet: remisso tertio, qui, quo jussus erat, adduceret Massanissam cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat jam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri, substitueratque animo speciem quoque corporis amplam, ac magnificam. cæterum major præsentis veneratio cepit. &, præterquam quod suapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæsaries habitusque corporis non cultus munditiis, sed virilis, ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. *Ex eo tempore* affirmat, *eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operam navare; ita ut nemo unus externus magis enixe adjuverit rem Romanam. id se, etiam si jam pridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota, potuisse: in qua autem genitus, educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare, perbrevis ævi Carthaginem esse.* Lætus eum Scipio vidit, audivitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Massanissam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Massanissa permissu Romanorum, ne sine causa trajecisse in continentem videretur, populatus proximos agros, Gades rediit.

CAPUT XVIII.

Mago jussus ab Carthaginiensi senatu ex Hispania in Italiam classem trajicere, cum milites in terram apud Carthaginem Novam exposuisset, a præsidio Romano fugatur cum cæde ad naves.

MAgoni, desperatis in Hispania rebus, in
36 quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus sustulerant, paranti trajicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est, jubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset juventute, conjungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, majore fortuna cœptum fineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni advecta est, & ipse, quantam potuit, a Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præterveheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Nova expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in navibus tenuisset, nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido urbem teneri ratus', & aliquos oppidanorum ad spem novandi res aliquid moturos. Cæterum nuntii ex agris trepidi simul populationem, agrestiumque fugam, & hostium adventum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem

apparebat. itaque instructi, armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Ubi effusi hostes, mista inter milites navali turba, ad muros tumultu majore, quam vi, subierunt, patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum conjectumque telorum aversos usque ad litus cum multa cæde persequuntur. nec, nisi naves litori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ, aut pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum navibus est, dum, ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas, pontesque orasque & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multique adnantes navibus, incerti præ tenebris, quid aut peterent, aut vitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugisset, ad octingentos homines cæsi inter murum, litusque, & ad duo millia armorum inventa.

CAPUT XIX.

Mago Gades repetens, inde excluditur: ad Pityusam insulam trajiciens, auxiliis ibi juvatur: inde in Baleares transmittens, a Maiori hostiliter repulsus, Minori potitur. Gaditani Romanis deduntur.

MAgo cum Gades repetisset, exclusus inde, ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ sibi socio, atque amico clausæ forent, purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infeste ob direpta quædam ab conscendentibus naves militibus, ad collo- 37

quium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit: laceratosque verberibus cruci affigi jussit. inde navibus ad Pityusam insulam centum millia ferme a continenti (Pœni tum eam incolebant) trajecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo benigne præbiti, sed in supplementum classis juventus, armaque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares: major altera, atque opulentior armis virisque: & portum habet, ubi commode hibernaturum se (& jam extremum autumni erat) censebat. cæterum haud secus, quam si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur, nec quisquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ classem effusa est, ut intrare portum non ausi, averterent in altum naves. In minorem inde Balearium insulam trajecerunt, fertilem agro, viris armisque haud æque validam. itaque egressi navibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, naves subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur.

CA-

CAPUT XX.

Scipio poſt res præclare in Hiſpania geſtas Romam reverſus, ingenti favore, & frequentia ab omnibus centuriis Conſul dicitur: additur ei collega P. Licinius Craſſus.

HÆc in Hiſpania P. Scipionis ductu au- 38
ſpicioque geſta. Ipſe, L. Lentulo, & L. Manlio Acidino provincia tradita, decem navibus Romam rediit. & ſenatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis collatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Romani redegiſſet, adverſus quatuor ſe imperatores, quatuor victores exercitus in Hiſpaniam iviſſe: neminem Carthaginienſem in iis terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, urbem eſt ingreſſus, argentique præ ſe in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII: & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq; omnes ingenti favore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus, pontifex maximus. Cæterum comitia majore, quam ulla per id bellum, celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. convenerant undique non ſuffragandi modo, ſed etiam ſpectandi cauſa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus

votis in Hispania Jovi sacrificaret: spondebantque animis, sicut C. Lutatius superius bellum Punicum finisset, ita id, quod instaret, P. Cornelium finiturum: atque ut Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africamque ei perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius, & Cn. Octavius, & ex privatis Cn. Servilius Cœpio, & L. Æmilius Pappus.

CAPUT XXI.

P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consulatum ineunt: introducti deinde in senatum a Scipione legati Saguntinorum gratias agunt ob susceptum pro se bellum, ac Saguntum restitutum: benigne excepti, cum donis dimittuntur.

A.U.C.
545 QUartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt, nominatæ consulibus provinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat: Bruttii Crasso. Tum prætoriæ provinciæ in sortem conjectæ. urbana Cn. Servilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. Ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vovisset ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natu. *Etsi nihil ultra malorum est,*

P.

P. C., quam quod passi sumus, ut ad ultimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum, & Annibalem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii nostri, misistis. P. & Cn. Cornelii ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque adversa hostibus nostris essent, facere. jam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam cives nostros venundatos, dimissis qui conquirerent, ex servitute in libertatem restituerunt. cum jam prope esset, ut optabilem ex miserrima fortunam haberemus, P. & C. Cornelii, imperatores vestri, luctuosius nobis prope, quam vobis perierunt. tum vero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam videbamur, ut iterum periremus: & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi utique aut duce, aut exercitu opus esse: ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui prioris quoque excidii causa nobis fuerant, exstingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem, quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum videmur, quia consulem declaratum vidimus, ac, vidisse nos, civibus nostris renuntiaturi sumus, spem, opem, salutem nostram: qui cum plurimas hostium vestrorum cepisset in Hispania urbes, ubique ex captorum numero excretos

Sa-

Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo infestam nobis, ut illa gente incolumi stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, ut non modo nobis, (absit verbo invidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleverat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non tam fructu jucundius est, quam ultione. Ob hæc, quibus majora nec sperare, nec optare ab diis immortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusque ad vos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hispania atque Italia gessistis, ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed qua terrarum ultimas finit Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Jovi Optimo Maximo, præsidi Capitolinæ arcis, non grates tantum ob hæc agere jussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quæsumus: utique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit, *& dirutum & restitutum Saguntum, fidei sccialis utrinque servatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte & ordine & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, civesque Saguntinos servitio exemerint. quæque alia eis benigne fecerint, ea senatum ita voluisse fieri. donum permittere, ut in capitolio ponerent.* Locus inde lautiaque legatis præberi jussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus

dena

dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut, quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent, duces dati, literæque per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent.

CAPUT XXII.

Cum P. Scipio Cos. extra sortem Africam provinciam peteret, Q. Fabius Maximus in senatu oratione contradicit.

TUm de republica, de exercitibus scribendis, de provinciis relatum. Cum 40
Africam novam provinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent; & ipse nulla jam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum, diceret se consulem declaratum esse; neque aliter finiri id posse, quam si ipse in Africam exercitum transportasset; & acturum se id per populum aperte ferret, si senatus advertaretur; idque consilium haudquaquam primoribus patrum placeret; cæterique per metum aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam, *Scio*, inquit, *multis vestrum videri, patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui, tanquam de integra re, de Africa provincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provincia Africa consulis, viri fortis ac strenui, sit, quam nec senatus censuit in hunc annum provinciam esse, nec populus jussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non*

non senatorem, qui, de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. atque ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse: unius insitæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamque homines adolescentes sane appellent, dum me non pœniteat, adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper visa, meâ usu meliora: alterius, obtrectationis atque invidiæ adversus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neque vita acta & mores mei, neque dictatura cum quinque consulatibus, tantumque gloriæ belli domique partæ vindicat, ut propius fastidium ejus sim, quam desiderium, ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audivit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquam ante auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus, quam verbis, assequi malui, uti qui aliorum judicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi præferret: nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atque æmulationes cum adolescente florentissimo proponam: videlicet ut mihi jam vivendo, non solum rebus gerendis, fesso, si huic negata fuerit, Africa provincia decernatur. cum ea gloria, quæ parta est, vivendum, atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut a vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci posset.

41 *Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, æquum erit, si cum in me ipso nunquam pluris famam hominum, quam Remp. fecerim, ne tuam qui-*

dem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum videri posset. cum vero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam possideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quam hæc (modo contingat, ut te consule vincamus) futura est. Ab Drepano, atque Eryce detraxisse Amilcarem, quam Italia expulisse Pœnos, atque Annibalem, malis? Ne tu quidem, etsi magis partam, quam speratam gloriam amplecteris, Hispania potius, quam Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur, quam contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam trajeceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, eo bellum intendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia, quam bellum in Africa sit, & nobis prius decedat timor, quam ultro aliis inferatur. si utrunque tuo ductu, auspicioque fieri potest: Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. si alterutra victoria nobis

consulibus relinquenda est: prior cum major clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem, præterquam quod & in Italia, & in Africa duos diversos exercitus alere ærarium non potest, præterquam quod unde classes tueamur, unde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa gerat. Quid si (quod omnes dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus; sed quæ acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad urbem pergat? tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fulvium a Capua accersemus? Quid quod in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater, patruusque intra XXX dies cum exercitibus cæsi, documento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra, marique gerendis, amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani, vestraque familiæ fecerant. Dies me deficiat, si reges, imperatoresque temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis, exercituumque suorum enumerare velim. Athenienses, prudentissima civitas, bello domi relicto, auctore æque impigro ac nobili juvene, magna classe in Siciliam transmissa, una pugna navili florentem rempub. suam in perpetuum afflixerunt. Externa, & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Atilius, insigne utriusque
42 *fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi, P. Corneli, cum ex alto Africam conspexeris, ludus, & jocus fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæque vectus, Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad*

socios,

ſocios , & amicos populi Romani , Tarraconem duxiſti : ab Tarracone deinde iter per præſidia Romana : circa Iberum exercitus patris , patruique tui poſt amiſſos imperatores ferociores calamitate ipſa facti : & dux tumultuarius quidem ille L. Martius , & militari ſuffragio ad tempus lectus , cæterum ſi nobilitas , ac juſti honores adornarent , claris imperatoribus qualibet arte belli par : oppugnata per ſummum otium Carthago ; nullo trium Punicorum exercituum ſocios defendente . Cætera , neque ea elevo , nullo tamen modo Africo bello comparanda : ubi non portus ullus claſſi noſtræ apertus , non ager pacatus , non civitas ſocia , non rex amicus, non conſiſtendi uſquam locus , non procedendi . quacunque circumſpexeris , hoſtilia omnia , atque infeſta . An Syphaci , Numidiſque credis ? ſatis ſit , ſemel creditum . non ſemper temeritas eſt felix ; & fraus fidem in parvis ſibi præſtruit , ut cum opera pretium ſit , cum mercede magna fallat . Non hoſtes patrem , patruumque tuum armis prius , quam Celtiberi ſocii fraude circumvenerunt . nec tibi ipſi a Magone , & Aſdrubale hoſtium ducibus , quantum ab Indibili , & Mandonio in fidem acceptis , periculi fuit . Numidis tu credere potes , defectionem militum tuorum expertus ? Et Syphax , & Maſaniſſa , ſe , quam Carthaginienſes , malunt potentiſſimos in Africa eſſe : Carthaginienſes , quam quenquam alium . nunc illos æmulatio inter ſeſe , & omnes cauſæ certaminum acuunt , quia procul externus metus eſt . oſtende illis Romana arma , & exercitum alienigenam : jam velut ad commune reſtinguendum incendium concurrent . Aliter iidem illi Carthaginienſes Hiſpaniam defenderunt ; ali-

aliter mœnia patria, templa deum, aras, & focos defendent; cum euntes in prælium pavida prosequetur conjux, & parvi liberi occursabunt. Quid porro si satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusque tui præsidio nudatam Italiam viderint, ipsi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint; aut Magonem, quem a Balearibus classe transmissa jam præter oram Ligurum Alpinorum vectari constat, Annibali se conjungere jusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit: quem tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, e manibus tuis in Italiam emisisti. Victum a te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non Reipub. solum causa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia, quæ prospera tibi, ac reip. in imperio evenere, tuo consilio assignare, adversa casibus incertis belli, & fortunæ allegare. quo melior, fortiorque es, eo magis talem præsidem sibi patria, atque universa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi Annibal sit, ibi caput, atque arcem hujus belli esse: quippe qui præ te feras, eam tibi causam trajiciendi in Africam esse, ut Annibalem eo trahas. Sive igitur hic, sive illic, cum Annibale est tibi futura res. utrum ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo, collegæque exercitu conjuncto? ne Claudius quidem, & Livius consules tam recenti exemplo, quantum id intersit, documento sunt? Quid? Annibalem utrum tandem extremus angulus agri Brutii frustra jamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa poten-

tentiorem armis virisque faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostium multo majores; quam ubi duobus exercitibus adversus unum tot præliis, & tam diuturna ac gravi militia fessum pugnandum sit? Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit. tu, cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id utile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes esse: sicut cum provincia & exercitu relicto sine lege, sine S. C. duabus navibus Populi Romani imperator fortunam publicam, & majestatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium, P. C. reipublicæ, nobisque, non sibi ipsi privatim creatum consulem existimo: exercitusque ad custodiam urbis, atque Italiæ scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules, quo terrarum velint, trajiciant.

CAPUT XXIII.

Q. Fabio Maximo, transitum in Africam dissuadenti, P. Scipio respondet.

CUM oratione ad tempus parata Fabius, 43
tum auctoritate, & inveterata prudentiæ fama magnam partem senatus, & seniores maxime movisset; pluresque consilium senis, quam animum adolescentis ferocem laudarent: Scipio ita locutus fertur. *Et ipse Q. Fabius principio orationis, P. C. commemoravit, in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse. cujus ego rei non tam ipse ausim tantum virum insimulare, quam*

quam quod ea suspicio, vitio orationis, an rei, haud sane purgata est. sic enim honores suos, & famam rerum gestarum extulit verbis [ad extinguendum invidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum æmuletur; & non ab eo, qui, quia super cæteros excellat, quo me quoque niti non dissimulo, me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii sui posuit, tanquam non longius, quam quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur: maximaque pars ejus in memoriam, ac posteritatem promineat. Maximo cuique id accidere certum animo non habeo, ut se non cum præsentibus modo, sed cum omnis ævi claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non assequi solum velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, ut nolimus quenquam nostri similem evadere civem. id enim non eorum modo, quibus inviderimus, sed reipublicæ, & pene omnis generis humani detrimentum sit. Commemoravit quantum essem periculi aditurus si in Africam trajicerem. ut meam quoque, non solum Reip. & exercitus vicem videretur solicitus. Unde hæc repente de me cura exorta? cum pater, patruusque meus interfecti, cum duo exercitus eorum prope occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuorque duces omnia metu armisque tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderent, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor, & viginti annos nato detulisset imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem

rem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat? utrum major aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quam tunc in Hispania erat? an majores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures, melioresque, quam tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc est? an cum Carthaginiensi hoste in Hispania, quam in Africa, bellum geri aptius est? Facile est, post fusos fugatosque quatuor exercitus Punicos, post tot urbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot sævas gentes, post receptam totam Hispaniam; ita ut vestigium nullum belli reliquum sit, elevare meas res gestas: tam hercule, quam si victor ex Africa redierim, ea ipsa elevare, quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus. M. Atilium captum in Africa commemorat; tanquam M. Atilius primo accessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, &, quantum ad Carthaginienses duces attinet, invictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, non annis ante XL. ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quam Scipionibus occisis in Hispaniam trajicerem? nec felicius Xantippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ sinerem natum esse: cresceretque mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis unius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses

ses

ses audiendi sunt, temere in Siciliam, omissa domi bello, transgressi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius, Syracusanum Regem, cum diu Sicilia Punico bello ureretur, transgressum in hanc eandem Africam, avertisse eo bellum,
44 unde venerat, refert? Sed quid ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis admonere opus est? majus præsentiusve ullum exemplum esse, quam Annibal, potest? Multum interest, alienos populere fines, an tuos uri, exscindique videas. plus animi est inferenti periculum, quam propulsanti. ad hoc major ignotarum rerum est terror: bona, malaque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non speraverat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem: quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum, ac stabile est, infidis sociis, gravibus, ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab sociis, viribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine nihil civilis roboris est: mercede paratos milites habent, Afros, Numidasque, levissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, una & trajecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginem. lætiores, & frequentiores ex Africa exspectate nuntios, quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subjicit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoste violati testes, Syphax, & Massanissa Reges: quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus a perfidia sim. multa, quæ nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri, & du-

cis,

ctis, non deesse fortunæ prabenti se, & oblata casu flectere ad consilium. Habebo, Q. Fabi, parem quidem Annibalem: sed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in sua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quam semiruta Bruttiorum castella. Ne quid interim dum trajicio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoveo, Resp. hic detrimenti capiat, quod tu, Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti præstare, hoc, vide, ne contumeliosum sit, concusso jam & pene fracto Annibale, negare posse P. Licinium consulem, virum fortissimum præstare. qui ne a sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si hercule nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum esse: nec hoc credi, vulgarique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus, & classibus oppugnatam: tunc, cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata diu Italia, uratur, populeturque invicem Africa. Castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror, fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, cætera belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad Remp. pertinent, & bellum, quod instat, & provincias, de quibus agitur, dixis-

*se satis est. Illa longa oratio nec ad vos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elevavit, sic & ego contra gloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum faciam P.C. & si * nulla alia re, modestia certe, & temperamento linguæ adolescens senem vicero. ita & vixi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem.*

* al. ulla.

CAPUT XXIV.

P. Scipioni cos. Sicilia provincia datur, permittiturque, ut si e Republica esse censeret, in Africam trajiceret: alteri Cos. P. Licinio bellum adversus Annibalem in Bruttiis decernitur. Donum ex præda Asdrubalis Delphos mittitur.

45 MInus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud senatum non obtinuisset, ut provincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fulvius, qui consul quater, & censor fuerat, postulavit a consule, ut palam in senatu diceret, *permitteretne patribus, ut de provinciis decernerent, staturusque eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus.* Cum Scipio respondisset, *se, quod e Rep. credidisset, facturum*: tum Fulvius, *non ego ignarus, quid responsurus, facturusve esses, quæsivi; quippe cum præ te feras, tentare magis, quam consulere senatum. &, ni provinciam tibi, quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque a vobis, tribuni pl. postulo,* inquit, *ut sententiam mihi ideo non dicenti, quod, si in*

meam

meam sententiam discedatur , non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta : cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quominus suo quisque loco semper senator rogatus sententiam diceret, Tribuni ita decreverunt. *Si consul senatui de provinciis permittit, stari eo, quod senatus censuerit, placet: nec de ea re referri ad populum patiemur. si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus*. Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Provinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & XXX. rostratæ naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset: permissumque, ut in Africam, si id e Repub. esse censeret, trajiceret. Alteri Bruttii, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius habuit, & ut Lælius Veturius, & Q. Cæcilius sortirentur inter se compararentve, uter in Bruttiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum ei prorogaretur, cui ea provincia evenisset. Et cæteris præter consules, prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte evenit, ut cum consule in Bruttiis adversus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia, & favore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catius, tulerunt coronam auream CC. pondo, & simulacra spoliorum ex M. pondo argenti facta.

CAPUT XXV.

P. Scipio, scriptis voluntariis militibus, comparataque classe impensis sociorum, in Siciliam proficiscitur: alter quoque cos. Licinius, ac Prætores in provincias abeunt.

SCipio cum, ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit. & quia impensæ negaverat Reipub. futuram classem, si quæ a sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet, Etruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adjuturos polliciti. Cærites frumentum sociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta navium, & frumentum, Arretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cujusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in XL. longas naves opus esset: tritici centum & XX. millia modium in viaticum decurionibus, remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum. abiete ex publicis silvis est usus. Umbriæ populi, Nursinique, & Reatini, & Amiternini, Sabinusque omnis ager, milites polliciti. Marsi, Peligni, Marrucinique multi voluntarii nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. XXX. navium carinæ, XX. quinque-

re-

remes, decem quadriremes cum essent po-
sitæ, ipse ita institit operi, ut die quadrage-
simo quinto, quam ex silvis detracta materia
erat, naves instructæ, armatæque in aquam
deductæ sint. Profectus in Siciliam est tri- 46
ginta navibus longis, voluntariorum septem
ferme millibus in naves impositis. Et P. Li-
cinius in Bruttios ad duos exercitus consula-
res venit. ex eis eum sibi sumpsit, quem L.
Veturius consul habuerat. Metello, ut,
quibus præfuisset legionibus, iis præesset,
facilius cum assuetis imperio rem gesturum
ratus, permisit. Et prætores diversi in pro-
vincias profecti. Et quia pecunia ad bellum
deerat, agri Campani regionem a Fossa Græ-
ca ad mare versam vendere quæstores jussi:
indicio quoque permisso, qui ager civis Cam-
pani fuisset, ut is publicus populi Romani
esset. indici præmium constitutum, quan-
tæ pecuniæ ager indicatus esset, pars deci-
ma. Et Cn. Servilio prætori urbano nego-
tium datum, ut Campani cives, ubi cuique
ex S. C. liceret, habitarent, animadverte-
retque in eos, qui alibi habitarent.

CAPUT XXVI.

Mago Amilcaris filius ex minore Baleari in Italiam trajiciens, classem ad oram Liguriæ appellit: perlato Romam nuntio, Patres soliciti, quæ necessaria ad occurrendum sunt, parant.

EAdem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, ubi hibernarat, juventute lecta in classem imposita, in Italiam XXX. ferme rostratis navibus, & multis onerariis duodecim millia peditum,

duo ferme equitum trajecit: Genuamque, nullis præsidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido alpino præda deposita, & X. longis navibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem trajecturum esse, ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt patribus. Itaque & M. Livium pro consule ex Etruria volonum exercitum admovere Ariminum jusserunt: & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut, si e republica censeret esse, duas urbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naves onerariæ Pœnorum ad octuaginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captæ. Eas Cœlius frumento misso ad Annibalem, commeatuque onustas, Valerius prædam Etruscam, Ligurumque montanorum captivos Carthaginem portantes, captas tradit. In Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos, Pœnosque, nisi quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter

Ju-

Junonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit. ibique aram condidit, dedicavitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

DECADIS TERTIÆ

LIBER NONUS.

CAPUT I.

P. Scipio cos. in Siciliam cum pervenisset, necessaria ad bellum præparat; motus, qui nondum Syracusis esse desierant, tranquillat.

Cipio posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque. ex iis trecentos juvenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum neque centuriati, neque armati servarentur. tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit, diemque iis, qua equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Gravis ea militia procul domo terra marique multos labores, magna pericula allatura videbatur: neque ipsos modo, sed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ edicta erat, advenit, arma, equosque ostenderunt. tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam gravem & duram horrere eam militiam. si qui 1

ita animati essent, malle eos sibi tunc fateri, quam postmodum querentes, segnes atque inutiles milites Reipub. esse. expromerent quid sentirent. cum bona venia se auditurum. Ubi ex his unus ausus est dicere, se prorsus, si sibi utrum vellet liberum esset, nolle militare: tum Scipio ei: *Quando igitur, adolescens, quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque, & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, ducendum cures equo tradito armisque*. Læto conditionem accipienti, unum ex CCC., quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita CCC. Siculis Romani equites substituti sine publica impensa. docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque præliis rempublicam adjuvisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militaverant: quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim parvum, sed Carthaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat: ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit: novas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in sicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syra-

cusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res a quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eoque enixius ad bellum adjuverunt.

CAPUT II.

Ortum in Hispania ingens bellum prospero prælio ab imperatoribus Romanis L. Lentulo, & L. Manlio Acidino comprimitur: occiso in acie Indibili, Mandonius, cæterique belli concitores Romanis a suis deduntur.

EAdem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili, nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. *Eum superesse unum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis*, rebatur. *eo nec in Hispaniam, cæsis Scipionibus, alium, quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia gravius bellum urgeret, adversus Annibalem eum accersitum. præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. trepida omnia, & inconditam turbam tironum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. servitum ad eam diem aut Carthaginiensibus, aut Romanis,*

nec invicem his, aut illis, sed interdum utrisque simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses, ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: ut ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores ritusque. Hæc aliaque dicendo, non populares modo, sed Ausetanos quoque, vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi, atque illis populos. itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, convenerunt. Romani quoque imperatores,
2 L. Lentulus, & L. Manlius Acidinus, ne glisceret, prima negligendo, bellum, junctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum, hostico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium pervenere. trium millium spatio procul a castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, ut discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille ferme passus procul a castris Romanis aciem ostendere. Medii Ausetani erant. cornua, dextrum Illergetes, lævum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua, & mediam aciem intervalla patentia satis late fecerunt, qua equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem intervallis

lis hostium aciem equites emisisset: Ser. Cornelio, tribuno militum, imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere equos jubeat. ipse, cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in lævo cornu adversus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit. postequam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit. indicat, tuta ab lævo cornu esse: jam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostes circumfusurum. vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios invecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. itaque, omissa pugna equestri, ad pedes rem Hispani descenderunt. Romani imperatores, utturbatos hostium ordines, & trepidationem, pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, ut perculsos invadant, neu restitui aciem patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus Indibilis ipse cum equitibus ad pedes degressus ante prima signa peditum se objecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ii, qui circa Regem semineцem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt; tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est, quam castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, DCCC. ferme capti. Romanorum socio-

rumque paulo amplius CC., maxime in lævo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani: at qui ex prælio effugerant, sparsi primo per agros, deinde in suas quisque civitates redierunt. Tum a Mandonio evocati in concilium, contestatique ibi clades suas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpam in auctores belli Indibilem, cæterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus sese responsum est: *in deditionem ita accipi eos, si Mandonium, cæterosque belli concitatores tradidissent vivos. sin minus, exercitus se in agrum Illergetum, Ausetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos*. Hæc dicta legatis, renuntiataque in concilium. Ibi Mandonius, cæterique principes comprehensi traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium ejus anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaque, & togæ exercitui: & obsides ab triginta ferme populis accepti.

CA.

CAPUT III.

C. Lælius prædatum in Africam profectus, ingentem terrorem Carthagini infert: ut Scipio ab transitu in Africam avertatur, mittitur in Italiam ad Magonem ampla militum manus, & pecunia, extra auxilia conducat, additis mandatis, ut fratri Annibali se conjungat: Lælius, reportata in Siciliam magna præda, exponit Scipioni mandata Massanissæ conquerentis, quod nondum in Africam exercitum trajecisset.

ITa Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosque navales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata, nuntiique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, classem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam transgressum) advenisse. Nec, quot naves vidissent, nec, quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in majus metu urgente accipiebant. itaque primo terror pavorque, deinde mœstitia animos incessit: *tantum fortunam mutasse, ut qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, victores, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi, aut voluntate in deditionem accepissent, ii, verso marte, Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium juventutem præbuisse, majorem.*

jorem semper, frequentioremque pro tot casis exercitibus subolescentem. caterum suam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili, atque infida. jam Reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil usquam spei, nihil auxilii esse. nec Magonem ex Gallia movere tumultus quicquam, nec conjungere se Annibali: & Annibalem ipsum jam & fama senescere, & viribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror instans revocavit ad consultandum, quonam modo obviam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe, agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, instruere naves, ac mittere ad Hipponem adversus Romanam classem. Jam hæc agentibus nuntius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transvectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam, aut Italiam trajiceret. Missi & ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. Ad Magonem non legati modo, sed XXV naves longę, sex millia peditum, octingenti equites, & septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoveret, conjungere que se Annibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantque, cum ad Lælium prædas ingentes ex agro

agro inermi, ac nudo præsidiis agentem Massanissa fama Romanæ classis excitus cum equitibus paucis venit. *Is segniter rem agi a Scipione* questus, *quod non jam exercitum in Africam trajecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quem certum haberet, si spatium ad sua, ut velit, componenda detur, nihil sincera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem ne cessaret, se, quanquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis copiis affuturum peditum, equitumque. nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam a Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen.* Ab hoc
sermone dimisso Massanissa, Lælius postero 5.
dies naves præda onustas ab Hippone solvit, revectusque in Siciliam mandata Massanissæ Scipioni exposuit.

CAPUT IV.

Mago, acceptis ab Carthagine mandatis, auxilia Ligurum, & Gallorum contrahit: huic ut obviam eat M. Livius Lucretio junctus ex Etruria in Galliam ducit exercitum.

Eisdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque accesserunt. In iis locis tum forte mago tenebat classem, qui legationem auditis verbis jubentium exercitus quam maximos comparare, extemplo Gallorum, & Ligurum (namque utriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. *Et missum se ad eos vindicandos in libertatem*, ait: *&, ut ipsi cernant, mitti sibi ab domo præsidia: sed quan-*

quantis viribus , quanto exercitu id bellum gereretur in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos , unum in Gallia , alterum in Etruria esse. satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Livio juncturum. multa millia ipsis etiam armanda esse , ut duobus ducibus , duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli *summam ad id suam voluntatem esse* dicere. *sed cum una castra Romana intra fines, altera in finitima terra Etruria prope in conspectu habeant, si palam fiat auxiliis adjutum ab sese Pœnum , extemplo infestos utrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occulte adjuvari posset. Liguribus , quod procul agro , urbibusque eorum castra Romana sint, libera consilia esse: illos armare juventutem , & capessere pro parte bellum, æquum esse.* Ligures haud abnuere, tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque omnis generis occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M. Livius exercitum volonum ex Etruria in Galliam traducit; junctusque Lucretio, si Mago ex Liguribus propius urbem moveat, obviam ire parat; si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus.

CA-

CAPUT V.

Scipio ab Syracusis profectus in Bruttios, Locros, pulso inde Punico præsidio, fugatoque Annibale, recipit: relicto ad urbem tuendam Q. Pleminio legato, in Siciliam revertitur.

POst reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione stimulato Massanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri accensis ad trajiciendum quamprimum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciverat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ ejus rei ex minima re affulsit: quod latrocinii magis more, quam justo bello, in Bruttiis gerebatur res, principio ab Numidis facto, & Bruttiis non societate magis Punica, quam suopte ingenio, promptis in eum morem. postremo Romani quoque milites jam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam urbe Locrenses circumventi, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captivorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ii cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegii, pulsi ab adversa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, cum cætera percunctantibus, (ut mos est iis, qui diu absunt,) quæ domi agerentur, exposuissent; spem fecerunt, si redempti, ac remissi forent, arcem se iis tradituros. ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. 6

Ita-

Itaque ut qui simul desiderio patriæ angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis extemplo iis, remissisque, cum ordinem agendæ rei composuissent, signaque quæ procul edita observarent; ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captivorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent; tribuni militum cum iis M. Sergius, & P. Matienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere. & Q. Pleminio proprætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex loco, unde convenerat, signum dedere proditoribus arcis. qui parati, intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus: deinde subita consternatio ex somno, & tumultus, cum causa ignoraretur: postremo certior res, aliis excitantibus alios, jamque ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles. oppressique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, sublatus, incertum, unde accidisset, omnia vana, augente nocturno tumultu, fecisset. Itaque velut plena jam hostium arce territi Pœni, omisso certamine, in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus præliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius

Ro-

Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo exacerbata superbia atque avaritia Pœnorum, ad Romanos inclinasset. Scipio, ut nuntiatum est, in majore discrimine Locris rem verti, ipsumque Annibalem adventare; ne præsidium etiam periclitaretur haud facili inde receptu, & ipse a Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naves mari secundo transmisit. Et Annibal a Buthroto anni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuntio præmisso, ut sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse, aversis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cœptam invenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerat. sarcinis in acervum conjectis, cum haud procul muris, ad terrorem hostium, aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem. dum scalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur; ad visendumque maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat, territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum jussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis Romana a Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes e navibus: & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die accepta ex arce a Pœnis pugna. & Annibal jam scalis aliisque omnibus ad oppugnationem paratis, subibat

muros,

muros, cum repente in eum nihil minus, quam tale quicquam timentem patefacta porta erumpunt Romani. Ad CC improvidos cum invasissent, occidunt. cæteros Annibal, ut consulem adesse sensit, in castra recipit: nuntioque misso ad eos, qui in arce erant, ut sibimet ipsi consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt.
8 Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses graviter ob defectionem incusavit: de auctoribus supplicium sumpsit; bonaque eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem adversus Romanos concessit. *publice nec dare, nec eripere se quicquam Locrensibus* dixit. *Romam mitterent legatos: quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint.* Ipse Q. Pleminio legato, præsidioque quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam trajecit.

CAPUT VI.

Q. Pleminius legatus, prætermisso nullo scelere in Locrenses, thesauros quoque Proserpinæ, ante eam diem intactos, avare spoliat: propter hoc infandum piaculum immisso divinitus furore, duces, & milites hostili rabie inter se desæviunt.

ITa superbe, crudeliterque habiti Locrenses a Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modo animo pati, sed prope libenti videri possent. verum enimvero tantum Pleminius Amilcarem præsidii præfectum, tantum præsidiarii milites Romani Pœnos scelere atque avaritia superaverunt, ut non armis, sed vitiis videretur certari. nihil omnium, quæ inopi invisas opes potentioris faciunt, prætermissum in oppidanos est ab duce, aut a militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Jam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naves laceratæ naufragiis nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit: atque inter se ducem in ducem, militem 9
in militem rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis

-nis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, sequentibus quorum erat, obvius forte Sergio, & Matieno tr. militum fuit, cui cum jussu tribunorum ademptum poculum esset, jurgium, inde & clamor, & pugna postremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque, ut suis quisque opportunus advenerat, multitudine simul, ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites, cum ad Pleminium, cruorem & vulnera ostentantes, non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum jactata in jurgiis referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut adversus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero in multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum multatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum, & seclusum hostiliter lacerant, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri advectus, cum causam Pleminii, & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejusdem loci præsidio, tribunis sontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam, atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione, & nimis leviter latam suam injuriam ratus, nec quen-
quam

quam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendo sensisset: tribunos attrahi ad se jussit, laceratosque omnibus, quæ pati corpus ullum potest, suppliciis, interfecit: nec satiatus vivorum pena, insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad Scipionem profectos audivit. & quæ antea per libidinem, atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque invidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse.

CAPUT VII.

Litera ex Bruttiis, P. Licinii cos. gravi morbo cum exercitu laborantis.

JAm comitiorum appetebat tempus, cum a P. Licinio Cos. literæ Romam allatæ 10
sunt, *se exercitumque suum gravi morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut gravior etiam in hostes ingruisset. itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum. exercitum Q. Cæcilii dimitti, e Repub. esse. nam neque usum ejus ullum in præsentia esse, cum Annibal jam in hiberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, ut, nisi mature dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur.* Ea consuli a patribus facienda, ut e Repub. fideque sua duceret, permissa.

CA-

CAPUT VIII.

Ex carmine in libris Sibyllinis invento, mittuntur in Asiam legati, qui Idaam Matrem a Pessinunte Romam advehant: hat illis per Attalum regem traditur.

CIvitatem eo tempore repens religio invaserat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. *Quandocunque hostis alienigena terra Italia bellum intulisset, eum pelli Italia, vincique posse, si Mater Idaa Pessinunte Romam advecta esset*. Id carmen ab decemviris inventum eo magis patres movit, quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini omnia læta exta fuisse, & responsum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In ejusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset provinciam Africam. Itaque quo maturius fatis omnibus, oraculisque portendentis se victoriæ compotes fierent, cogitare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. Nullas tum in Asia civitates socias habe-
11 bat populus Romanus: tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam haud dum ullo fœdere sociata, valetudinis populi causa, accersitum: & jam cum Attalo Rege propter commune adversus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ possit, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat, ac

res

res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate pop. Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum ascendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi ejus quam sibi spem, populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, *Per Attalum Regem compotes ejus fore, quod peterent. cum Romam deam devexissent, tum curarent, ut eam, qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet.* Pergamum ad Regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quem matrem deum incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmissus ab legatis M. Valerius Falto nuntiavit, deam apportari; quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam rite hospitio acciperet.

CAPUT IX.

Habitis comitiis per Q. Cæcilium Dictatorem, fiunt consules M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens: Prætores quoque, & Ædiles creantur. Ædes Virtutis dedicatur.

Q. Cæcilius Metellus dictator ac consul in Bruttiis comitiorum causa dictus, exercitusque ejus dimissus, magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cor-

nelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus abſens, cum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis perfectis, dictator ſeſe magiſtratu abdicavit. Ludi Romani ter, Plebeii ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. L. Hiſpaniam provinciam habebat. abſens creatus, abſens eum honorem geſſit. T. Claudius Aſellus, & Marcus Junius Pennus Plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam Marcus Marcellus dedicavit, ſeptimodecimo anno poſtquam a patre ejus primo conſulatu vota in Gallia ad Claſtidium fuerat. Et flamen martialis eo anno eſt mortuus Marcus Æmilius Regillus.

CAPUT X.

Pacem cum Philippo Macedoniæ rege Ætoli primum, deinde etiam Romani faciunt.

NEglectæ eo biennio res in Græcia
12 erant. itaque Philippus Ætolos deſertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni vi perficere maturaſſet, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius pro conſule, ſucceſſor imperii miſſus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque roſtratis navibus, haud parvum momentum ad opem ferendam ſociis, oppreſſiſſet. Vixdum pace facta, nuntius Regi venit, Romanos Dyrrhachium veniſſe: Parthinoſque, & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem no-

novandi res. Dimallumque oppugnari. eo se verterant Romani ab Ætolorum, quo missi erant, auxilio: irati, quod sine auctoritate sua adversus fœdus cum Rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus, populisq; oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se receperat, misso Lætorio legato cum parte copiarum, & XV navibus in Ætoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatium vastavit, & ad urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit, nec satis fidens viribus, ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sic, ut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere, nihil ultra irritatis novo certamine odiis, in regnum se recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conventuram eam, affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum, (neque enim ne ipsius quidem Regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri. ibi prius collocutus Rex cum Eropo, & Darda, & Philippo, Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander, Athamanum Rex, & magistratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab Rege, & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam, P. Sempronius condi-

ditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent Atiritania, si missis Romam legatis ab senatu impetrasset, Macedoni accederet. In eas conditiones cum pax convenisset, ab Rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ Rex, Achai, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus Rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Eleil, Messenii, Athenienses. Hæc conscripta, consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. Jusseruntque omnes tribus, quia, verso in Africam bello, omnibus aliis in præsentia levari bellis volebant. P. Sempronius, pace facta, ad consulatum Romam decessit.

CAPUT XI.

Provinciæ & exercitus a Romanis decernuntur.

13 M. Cornelio, P. Sempronio consulibus,
U.C. M. (quintusdecimus is annus Punici
46 belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumque ea classe, quam habebat; prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari, consuli e republica

visum

visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus. quibus adversus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut cum Sardiniam, legionemque T. Claudio tradidisset, ipse navibus longis XL. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ: T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, pro prætoribus, sicut priore, anno, cum vetere uterque præsidio, obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam provinciam duos pro consulibus mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum pro consulibus, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias jusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & cæterorum (ita enim jussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

CAPUT XII.

Prodigiis procuratis, allatam a Pessinunte Matrem Idaam excipit P. Scipio Nasica, vir bonorum optimus a senatu judicatus.

QUanquam nondum aperte Africa provincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus, ne præscirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adesse. Impleverat ea res superstitione animos: pronique & ad nuntianda, & ad credenda pro- 14

digia erant. Eo plura vulgabantur: Duos soles visos, & nocte interluxisse: & facem Stellæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. In æde Junonis Sospitæ Lanuvii cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa, diem unum supplicatio fuit: & novendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de Matre Idæa accipienda, quam prærterquam quod M. Valerius unus ex legatis regressus acturum in Italia fore nuntiaverat, recens nuntius aderat, Tarracinæ jam esse. Haud parvæ rei judicium senatum tenebat, qui vir optimus in civitate esset. veram certe victoriam ejus rei sibi quisque mallet, quam ul'a imperia honoresve suffragio seu patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus, qui in Hispania ceciderat, adolescentem, nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita judicaverint, sicut proditum memoriæ a proximis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obviam ire Deæ jussus, isque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit, sicut erat jussus, in salum nave evectus, ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit.

fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa civitate obviam, thuribulis ante januas positis, qua præferebatur, atque accenso thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quę est in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: isque dies festus fuit. Populus frequens dona deę in palatium tulit; lectisterniumque, & ludi fuere, Megalesia appellata.

CAPUT XIII.

In habendo a novis coss. delectu, imperantur milites, atque stipendium iis coloniis, quæ in dubiis rebus dare abnuerant: consultus senatus de reddendis pecuniis, quas privati in belli necessitatem contulerant, ut ea tribus pensionibus solvantur, decernit.

CUm de supplemento legionum, quæ in provinciis erant, agebatur, tempus 15
esse, a quibusdam senatoribus subjectum est, quę dubiis in rebus utcunque tolerata essent, ea, dempto jam tandem deum benignitate metu, non ultra pati. Erectis expectatione patribus, subjecerunt, colonias Latinas duodecim, quę Q. Fabio, & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum jam ferme sextum vacationem militię, quasi honoris & beneficii causa habere: cum interim boni, obedientesque socii pro fide atque obsequio imperii Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis patribus renovata rei prope jam obliteratę, quam ira irritata est: Itaque nihil prius referre consules passi,

decreverunt, *ut consules magistratus, denosque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna* (eæ nanque coloniæ in ea causa erant) *Romam excirent: iis imperarent; quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum ejus summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. si qua eum numerum equitum explere non posset, pro equite uno tres pedites liceret dare. pedites equitesque quam locupletissimi legerentur, mitterenturque, ubicunque extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex iis recusarent, retineri ejus coloniæ magistratus, legatosque placere: neque, si postularent, senatum dari, prius quam imperata fecissent. stipendium præterea iis coloniis III. millia æris, asses singulos imperari, exigique quotannis: censumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferrique Romam ab juratis censoribus coloniarum, prius quam magistratu abirent.* Ex hoc S. C. accitis Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum, consules cum milites stipendiumque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare. negare, *tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula impleretur, enixuros.* orare atque obsecrare, *ut sibi senatum adire, ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, posse efficere.* Consules obstinati manere legatos Romæ jubent, magistratus ire domos

ad

ad delectus habendos: niſi ſumma militum, quæ imperata eſſet, Romam adducta, neminem iis ſenatum daturum. Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi, deprecandique, delectus in iis XII coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter eſt perfectus. Altera res, item prope æque lon- 16
go neglecta ſilentio, relata a M. Valerio Lævino eſt: qui privatis collatas pecunias, ſe, ac M. Claudio Marcello conſulibus, reddi tandem, æquum eſſe dixit, *nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide ſuam præcipuam curam eſſe, nam præterquam quod aliquid proprie ad conſulem ejus anni, quo collata pecunia eſſent, pertineret, etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe, inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiente.* Grata ea partibus admonitio fuit: juſſiſque referre conſulibus, decreverunt, *ut tribus penſionibus ea pecunia ſolveretur: primam præſentem ii, qui tum eſſent, duas tertii, & quinti conſules numerarent.*

CAPUT XIV.

Locrenſes per legatos ea, quæ a Q. Pleminii legati impotentia, & crudelitate paſſi fuerant, in ſenatu deplorant.

OMnes deinde alias curas una occupavit, poſtquam Locrenſium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminii ſcelus, quam Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritavit. Decem legati Locrenſium obſiti ſqualore & ſordibus, in comitio ſedentibus conſulibus, velamenta ſupplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos eſt) porrigentes, ante

tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus, *Locrenses se* dixerunt *esse, ea passos a Q. Pleminio legato, Romanisque militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. orare, uti sibi patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent.* Senatu dato,
17 maximus natu ex iis: *Scio*, inquit, *quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ, P.C. plurimum in eo momenti esse, si probe sciatis, & quo modo proditi Locri Annibali sint, & quomodo, pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul a publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat non voluntate solum, sed ope etiam ac virtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas injurias ab legato vestro, militibusque fieri. Sed ego causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia, unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis recte perperamque factorum est testis, agatur: alterius, quod qualescunque sumus, tamen hæc quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare, P. C., nos cum præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda, indigna & a præfecto præsidii Amilcare, & ab Numidis, Afrisque passos esse. sed quid illa sunt collata cum iis, quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæso, audiatis, P.C., id, quod invitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus, utrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat. sed si ex iis, quæ Locrenses, aut ab illis passi sumus, aut a vestro præsidio nunc quam maxime*

xime patimur, æstimandum Romanum, ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi, quam vos, dominos praoptet. Et tamen videt, quemadmodum Locrenses in vos animati sint, cum a Carthaginiensibus injurias multo minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: cum a vestro præsidio plusquam hostilia patiamur, nusquam alio, quam ad vos, querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras, P. C. aut ne ab diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q.] *Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos a Carthaginiensibus Locros & cum eodem ibi relictus est præsidio. In hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum libere ultima miseria) nec hominis quicquam est, patres conscripti, præter figuram, & speciem, neque Romani civis, præter habitum, & sonum Latinæ linguæ: pestis ac bellua immanis, quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumsedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidinem, & avaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones militesque vestros (adeo in promiscuo licentiam, atque improbitatem esse voluit) Pleminios fecit. omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia passim mulierum, puerorumque, qui rapiuntur, atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus, aut illos, qui faciunt, nondum tan-*

rarum injuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis opera est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quemquam hominem expertem injuriæ esse: nego ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus civitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maxime patimur, patres conscripti: omnia, quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos cives edunt, Pleminius in nos liberosque nostros
18 *& conjuges edidit. Unum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire; & exolvere rempublicam vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus, patres conscripti. vidimus enim, cum quanta caremonia non vestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate templi credo aliquam famam ad vos pervenisse Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros classe præterveheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in civitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem spoliavit: atque ita pecunia in naves imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo evenit, P. C.? classis postero die fœdissima tempestate lacerata: omnesque naves, quæ sacram pecuniam habebant, in litora nostra ejecta sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus Rex, pecuniam omnem conquisitam in thesauros Proserpinæ referri jussit. nec*

tamen

tamen illi unquam postea prospere quicquam evenit: pulsusque Italia, ignobili atque inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hac cum audisset legatus vester, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis majoribusque nostris referebantur, ausi sunt nihilominus sacrilegas admovere manus intactis illis thesauris, & nefanda præda se ipsos, ac domos contaminare suas, & milites vestros, quibus per vos, fidemque vestram, P. C. prius quam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis: ne quod piaculum commiserunt, non suo solum sanguine, sed etiam publica clade luant. quanquam ne nunc quidem, P. C. aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliquoties jam inter se signis collatis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthaginiensibus, quam ipsi inter se ferro dimicaverunt: præbuissentque occasionem furore suo. Locros recipiendi Annibali, ni accitus a nobis Scipio intervenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit? imo ibi præsens maxime fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidiis tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque, auribusque decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus tribunos militum in vincula conjectos, dein verberatos, servilibusque omnibus suppliciis cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas a templi sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furiis, quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Majores

quon-

quondam nostri gravi Crotoniensium bello, quia extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt: nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus: deam sua templa defensuram. quia movendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templum voluerunt. ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe alias dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut a violatoribus gravia piacula exegit. nostras injurias nec potest, nec possit alius ulcisci, quam vos, P. C. ad vos, vestramque fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, utrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali, & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus, ut extemplo nobis ut de absente, ut indicta causa credatis. veniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni divino, humanoque liberetur scelere.

CA-

CAPUT XV.

Cum lacerarentur in senatu non modo Pleminius propter crudelitatem in Locrenses, sed etiam Scipio, tanquam is & jussisset, quæ Locrenses passi fuerant, & in Sicilia cum exercitu luxuriaretur, mittuntur legati, qui Pleminium vinctum Romam deportent, & an vera sint, quæ de Scipione afferebantur, explorent: cum Scipio se infamia purgasset, permittitur consensu senatus, ut in Africam trajiciat. Pleminius Romam ductus in carcere moritur.

HÆC cum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab iis Q. Fabius, *detulissentne eas querelas ad P. Scipionem*, responderunt: *missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut jam trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse, cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in vincula conjecerit: legatum æque sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit.* Jussis excedere e templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius *natum ad corrumpendam disciplinam militarem* arguere. *sic & in Hispania plus propeper seditionem militum, quam bello, amissum. externo & regio more & indulgere licentia militum, & sævire in eos.* Sententiam deinde æque trucem orationi adjecit: *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac, si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P. Scipionem, quod de provincia*

cia decesserit injussu Senatus, revocari, agique cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coram senatum respondere: quas injurias sibi factas quererentur, eas neque senatum, neque populum Romanum velle factas. viros bonos, sociosque, & amicos eos appellari. liberos, conjuges, quæque alia erepta essent, restitui: pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplamque pecuniam in thesauros reponi: & sacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, violatique essent, quæ piacula quibus diis, quibus hostiis fieri placeret. milites, qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ, accensis studiis pro Scipione & adversus Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur, *cum pallio, crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palæstraque operam dare. æque segniter, molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem, atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris,*
20 *sociis magis, quam hosti metuendum.* Hæc quanquam partim vera, partim mista, eoque similia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia, qui de cæteris maxime assensus, de Scipionis causa dissensit. *Qui enim convenire, quem modo civitas juvenem admodum unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania, ad imponendum Punico bello finem crea-*

verit consulem, spe destinaverit Annibalem ex Italia detracturum, Africam subacturum, eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa prope damnatum ex provincia revocari? cum ea, quæ in se nefarie facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neque aliud, quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari possit. Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia provincia sorte evenisset, triduo proximo in provinciam proficisci: consules decem legatos, quos iis videretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atque ædilem. eum eo consilio prætorem cognoscere. si ea, quæ Locrenses facta quererentur, jussu, aut voluntate Publii Scipionis facta essent, ut eum de provincia decedere juberent: si Publius Scipio jam in Africam trajecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni, atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent, donec novus imperator ad eum exercitum venisset. sin Marcus Pomponius, & decem legati comperissent, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque, ut proposuisset, gereret. Hoc facto S.C., cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni pl. cum prætore, & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: iisque ædilis plebis datus est; quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset

Sci-

Scipio, aut jam in Africam trajecisset, prehendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quam Messanam consilium erat. Cæterum duplex
21 fama est, quod ad Pleminium attinet. alii, auditis, quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum tradunt. alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum: Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes conjectos. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris jussu traditi in custodiam Rheginis sunt. Prætor, legatique Locros profecti, primum, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea, quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos ad concionem milites, prætor signa extra urbem efferre jubet: castraque in campo locat, cum gravi edicto, *si quis miles aut in urbe restitisset, aut secum extulisset, quod suum non esset, Locrensibus se permittere, ut quod suum quisque cognosceret, prehenderet: siquid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non levi defuncturum pœna, qui non restituisset.* Locrensium deinde concionem habuit. *atque iis libertatem, legesque suas populum Romanum, senatumque restituere* dixit. *si qui Pleminium aliumve quem accusare vellet, Rhegium se sequeretur. si de P. Scipione publice queri vellent, ea, quæ Locris nefarie in deos, hominesque facta essent, jussu, aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam, ibi se cum consilio cogniturum.* Locren-

ses

ses prætori, legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere. *se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum injuriis civitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi, quam inimicum malint esse; pro certo se habere, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. natura insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quam satis animi ad vindicanda peccata habeant.* Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina, comperta oculis referrent Romam. Venientibus iis Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum se paravit. exercitum omnem eo convenire, classem expediri jussit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem, navalemque exercitus non instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu simulacrum & ipsam edentem navalis pugnæ ostendit. tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum visendum prætor legatique ducti, tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: juberentque, quod dii bene verterent, trajicere, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum

22

Romanum facere: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum, nuntiaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrensium clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt: postea cum sæpius producerentur, jam senescente invidia molliebatur ira, & ipsa deformitas Pleminii, memoriaque absentis Scipionis favorem ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis est, quam judicium de eo pop. perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris, fugiendique haberet occasionem. patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S.C. De Scipione nusquam nisi in senatu actum. ubi omnes legatique & tribuni classem, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præsidio.

CA-

CAPUT XVI.

Syphax, rex Numidarum, per nuptias filiæ Asdrubalis Gisgonis juncta cum Carthaginiensibus societate, mittit ad Scipionem in Siciliam legatos ad dissolvendam cum illo initam amicitiam: Scipio, id quod erat celatis militibus, statim parat transitum in Africam.

DUm hæc apud Romanos geruntur, 23
Carthaginienses quoque cum, speculis per promontoria omnia positis, percunctantes, paventesque ad singulos nuntios sollicitam hiemem egisset, haud parvum & ipsi tuendæ Africæ momentum adjecerunt, societatem Syphacis Regis, cujus maxime fiducia trajecturum in Africam Romanum crediderant. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum Rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio, atque Asdrubal convenerunt, sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, ut Rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusque nuptiis statuendum (jam enim nubilis erat virgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (ut sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginiensem Regemque, data ultro citroque fide eosdem amicos inimicosque habituros, jurejurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regiæ societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent,

ve-

veritus ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ essent, dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, *ne prioribus suis promissis fretus in Africam trajiciat. se & nuptiis civis Carthaginiensis, filia Asdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi junctum, hortari primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hac, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoveat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria conjugis suæ, proque parente, ac penatibus dimicare.* Cum his man-
24 datis ab Rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum convenerunt. Scipio, quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad Regem, quibus etiam atque etiam monet eum, *ne jura hospitii secum, neu cum populo Romano inita societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atque arbitros conventorum fallat.* Cæterum quando neque celari adventus Numidarum poterat, (vagati enim in urbe, observatique prætorio erant) &, si sileretur, quid petentes venissent, periculum erat, ne vera, eo ipso, quod celarentur, sua sponte magis emanarent, timorque in exercitum incideret, ne simul cum Rege, & Carthaginiensibus foret bel-
lan-

landum, avertit a vero falsis præoccupando mentes hominum. & vocatis ad concionem militibus. *non ultra esse cunctandum* ait, *instare, ut in Africam quamprimum trajiciat: socios Reges, Massanissam prius ipsum ad C. Lælium venisse, querentem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ sit causa, postulantemque, ut aut trajiciatur tandem in Africam exercitus, aut si mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse sibi, ac regno possit consulere. Itaque jam satis omnibus instructis, apparatisque, & re jam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybaum classe traducta, eodemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, qua prima dies cursum navibus daret, deis bene juvantibus in Africam trajicere.* Literas ad M. Pomponium mittit, ut, si sibi videretur, Lilybæum veniret: ut communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam trajiceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur.

CAPUT XVII.

Maritima P. Scipionis ex Sicilia in Africam expeditio.

QUicquid militum, naviumque in Sicilia erat, cum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi

nensi exercitu milites, illo, non alio duce
credebant navata reipublicæ opera finire se
militiam ignominiosam posse. Et Scipio mini-
me id genus militum aspernabatur, ut qui ne-
que ad Cannas ignavia eorum cladem acce-
ptam sciret, neque ullos æque veteres mili-
tes in exercitu Romano esse, expertosque non
variis præliis modo, sed urbibus etiam oppu-
gnandis. Quinta, & sexta Canenses erant le-
giones. eas se trajecturum in Africam cum di-
xisset, singulos milites inspexit: relictisque,
quos non idoneos credebat, in locum eorum
subjecit quos secum ex Italia adduxerat: sup-
plevitque ita eas legiones, ut singulæ sena mil-
lia & ducentos pedites, trecentos haberent
equites. sociorum item Latini nominis pedites,
equitesque de exercitu Cannensi legit. Quan-
25 tum militum in Africam transportatum sit,
non parvo numero inter auctores discrepat.
alibi decem millia peditum, duo millia &
ducentos equites, alibi XVI millia pedi-
tum, mille & quingentos equites, alibi
parte plus dimidia rem auctam, V & XXX.
millia peditum, equitumque in naves im-
posita invenio. quidam non adjecere nu-
merum, inter quos me ipse in re dubia
poni malui. Cælius ut abstinet numero,
ita ad immensum multitudinis speciem au-
get, volucres ad terram delapsas clamore
militum, ait: tantamque multitudinem con-
scendisse naves, ut nemo mortalium aut
in Italia aut in Sicilia relinqui videretur.
Milites ut in naves ordine, ac sine tumul-
tu conscenderent, ipse eam sibi curam sum-
psit. nauticos C. Lælius, qui classis præfe-
ctus erat, in naves ante conscendere coa-
ctos continuit. commeatus imponendi M.
Pomponio prætori cura data. V & XL die-
rum

rum cibaria, e quibus XV dierum cocta, im-
poſita. Ut omnes jam in navibus erant, ſcaphas
circummiſit, ut ex omnibus navibus guber-
natoreſque & magiſtri navium, & bini mili-
tes in forum convenirent ad imperia acci-
pienda. Poſteaquam convenerunt, primum
ab iis quæſivit, ſi aquam hominibus jumen-
tiſque in totidem dies, quot frumentum, im-
poſuiſſent. ubi reſponſum eſt, aquam dierum
V & XL in navibus eſſe, tum edixit militi-
bus, ut ſilentium quieti nautis ſine certami-
ne ad miniſteria exequenda bene obedientes
præſtarent. cum XX roſtratis ſe, ac L. Sci-
pionem ab dextro cornu, ab lævo totidem ro-
ſtratis C. Lælium præfectum claſſis, cum
M. Portio Catone (quæſtor is tum erat) one-
rariis futurum præſidio. lumina in navibus
ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent:
in prætoria nave inſigne nocturnum trium lu-
minum fore. Emporia ut peterent, guber-
natoribus edixit. Fertiliſſimus ager, eoque
abundans omni copia rerum eſt regio, & im-
belles (quod plerumque in ubere agro evenit)
barbari ſunt, priuſque quam a Carthagine
ſubveniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis
editis imperiis, redire ad naves juſſi: & po-
ſtero die diis bene juvantibus ſigno dato ſol-
vere naves. Multæ claſſes Romanæ e Sicilia 26
atque ipſo ullo portu profectæ erant. cæte-
rum non eo bello ſolum, (nec id mirum,
prædatum enim tantummodo pleræque claſ-
ſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profe-
ctio tanti ſpectaculi fuit. quanquam ſi ma-
gnitudine claſſes æſtimares, & bini conſu-
les cum binis exercitibus ante trajecerant:
& prope totidem roſtratæ in illis claſſibus
fuerunt, quot onerariis Scipio tum tra-
jiciebat. Nam præter L longas naves, qua-

dringentis ferme onerariis exercitum tranſ-
vexit. ſed & bellum bello, ſecundum prio-
re ut atrocius Romanis videretur, cum quod
in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot
exercituum ſimul cæſis ducibus effecerant.
& Scipio dux partim factis fortibus, partim
ſuapte fortuna quadam ingenti ad incremen-
ta gloriæ celebratus converterat animos: ſi-
mul & mens ipſa trajiciendi, nulli ante eo
bello duci tentata, quod ad Annibalem de-
trahendum ex Italia, transferendumque &
finiendum in Africa bellum, ſe tranſire vul-
gaverat. Concurrerat ad ſpectaculum in por-
tu omnis turba non habitantium modo Lily-
bæi, ſed legationum omnium ex Sicilia: quæ
& ad proſequendum Scipionem officii cauſa
convenerant, & prætorem provinciæ M.
Pomponium ſecutæ fuerant, ad hoc lega-
tiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad pro-
ſequendos commilitones proceſſerant, nec
claſſis modo proſpectantibus e terra, ſed ter-
27 ra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo
navigantibus erat. Ubi illuxit, Scipio e præ-
toria nave, ſilentio per præconem facto, *Di-
vi Divaque*, inquit, *qui maria terraſque colli-
tis, vos precor quæſoque, uti quæ in meo imperio
geſta ſunt, geruntur, poſtque gerentur, ea mi-
hi e populo, plebique Romana, ſociis, nomi-
nique Latino, qui populi Romani, quique meam
ſectam, imperium, auſpiciumque terra, mari,
amnibuſque ſequuntur, bene verruncent; eaque vos
omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis:
ſalvos incolumeſque victis perduellibus victo-
res ſpoliis decoratos, præda onuſtos, trium-
phanteſque mecum domos reduces ſiſtatis: ini-
micorum, hoſtiumque ulciſcendorum copiam
faxitis: quæque populus Carthaginienſis in
civitatem noſtram facere molitus eſt, ea ut
mihi,*

mihi, populoque Romano in civitatem Carthaginiensium detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (uti mos) in mare porricit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti, celeriter e conspectu terræ ablati sunt. & a meridie nebula occœpit, ita ut vix concursus navium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus, noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait, *non plus quinque millia passuum Africam abesse, Mercurii promontorium se cernere. si jubeat eo dirigi, jam in portu fore omnem classem*. Scipio, ut in conspectu terra fuit, precatus deos, uti bono reipublicæ, suoque Africam viderit, dare vela, & alium infra navibus accessum petere jubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie exorta, conspectum terræ ademit. & vento premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. ubi illuxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio, quod esset proximum promontorium, percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset, *placet omen*, inquit, *huc dirigite naves*. eo classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam navigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis, Latinisque auctoribus credidi. Cœlius unus præterquam quod non mersas fluctibus naves, cæteros omnes cælestes maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægi-

murum, inde ægre correptum cursum exposuit: & prope obrutis navibus, injussu imperatoris, scaphis haud secus, quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram evasisse.

CAPUT XVIII.

Expositis a P. Scipione in terram Africam copiis, ingens trepidatio Carthaginem præcipue occupat: cæsa Carthaginiensium equitum ala, quæ speculatum venerat, urbs quoque proxima satis opulenta capitur.

8 EXpositis copiis Romani castra in proximis tumulis metantur. Jam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, sed in ipsas urbes. neque enim hominum modo turba mulierum puerorumque agminibus immista omnes passim compleverat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus vero ipsis majorem, quam quem secum attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum, & L. Manlium consules annis prope quinquaginta nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisque quæ obvia fors fecerat, prius recursum semper ad naves, quam clamor agrestes conciret, fuerat. eo major tum fuga, pavorque in urbe fuit. Et hercule neque exercitus domi validus, neque dux, quem opponerent, erat. Asdrubal, Gisgonis filius, genere, fama, di-

vi-

vitiis, regia tum etiam affinitate longe primus civitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot præliis fusum, pulsumque in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaque velut si urbém extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque, & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die D equites speculatum ad mare, turbandosque egredientes ex navibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. jam enim Scipio, classe Uticam missa, ipse haud ita multum progressus a mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ii, cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos 29
in ipso certamine, plerosque fugientes persecuti, in quibus præfectum quoque Annonem nobilem juvenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vastavit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi preter cetera, que extemplo in naves onerarias imposita, missaque in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum servorumque sunt capta.

CAPUT XIX.

Massanissa rex Massyliorum, dum pro Carthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Gala de regno excidit: eo per bellum sæpe repetito, aliquot præliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum spoliatus, cum ducentis equitibus exul Scipioni se jungit.

* al. omnis.

LÆtissimus tum* Romanis in principio rerum gerendarum adventus Massanissæ fuit. quem quidam cum CC haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis suę Regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit; operę pretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna usus sit in amittendo, recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginiensibus in Hispania, pater ei moritur: (Galę nomen erat) regnum ad fratrem Regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) pervenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cęterum cum magis jure gentis, quam auctoritate inter suos, aut viribus, obtineret regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus sanguine, regibus, familię semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos invidia Regum magnæ auctoritatis erat, castris palam positis, descendere Regem in aciem, ac dimicare de regno coegit, in eo prælio Capusa cum multis principum

cipum cecidit, gens Massyliorum omnis in ditionem, imperiumque Mezetuli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, Regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci Regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renovat, omnia ea auxilia præparans adversus Massanissam. Et Massanissa, audita morte patrui, 30
dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate Rex Maurorum erat) trajicit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmisso nuntio ad paternos suosque amicos, cum ad fines regni pervenisset, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad Regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapsum occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugisset, & urbem Massanissa primo impetu capit, & ex regiis alios tradentes se recipit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei in principio rerum prospere actæ convertit ad Massanissam Numidas. affluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & incitabant juvenem ad recuperandum pater-

num regnum. Numero militum aliquantum Mezetulus superabat. nam & ipse eum exercitum, quo Capusam vicerat, & ex receptis post cędem Regis aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetulo X millia equitum erant, quibus cum Massanissa, nequaquam tantum peditum equitumve habens acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore, & exigua Massęsulorum manu in Carthaginiensium agrum refugit. Ita recuperato regno paterno Massanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo majorem restare dimicationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis, qui sibi & puero spem facerent, si in fidem Massanissę sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetulo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos preoptantes exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte, cum hęc gerebantur, apud
31 Syphacem erat. qui Numidę haud sane multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Massanissam regnum Massyliorum esset: *falli eum magnopere, ait, si Massanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus Desalcem, credat. multo majorem indolem in eo animi, ingentique esse, quam in ullo gentis ejus unquam fuisset. sæpe eum in Hispania rara inter homines virtutis specimen dedisse sociis pariter, hostibusque, & Sypha-*

phacem, & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum jam nullam opem ferre possent, arsuros. adhuc teneras, & fragiles ejus vires esse: vixdum coalescere foventi regnum. Instando, stimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Massyliorum admoveat: atque in agro, de quo sępe cum Gala non verbis modo disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie juris sui, castra locet: si quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum: sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem ejus Massylios, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax Massanissę bellum infert: & primo certamine Massylios fundit fugatque. Massanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolę vocant) perfugit. familię aliquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea pecunia illis est) prosecuti sunt Regem. cætera Massyliorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus, aquosusque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne, ac lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime uri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus naves ad idipsum, pluresque, quam justo sæpe in bello, Carthaginiensium cæderentur, caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, intentumque & ipsum

ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari. Bocchar, ex præfectis regiis, vir acer & impiger, ad id delectus, ei quatuor data millia peditum, duo equitum;
32 præmiorumque ingentium spe oneratus, si caput Massanissæ retulisset, aut vivum (id vero inæstimabile gaudium fore) cepisset. palatos, incuriosèque agentes improviso adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine a præsidio armatorum exclusa, Massanissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. inde prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum missa ad Regem, sed copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quam pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum jugis Massanissam persecutus in valle arcta, faucibus utrinque obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Massyliorum facta, Massanissa cum L. haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumdedit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum iis ipsum quoque Massanissam saucium prope e manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alę equitum disperſę lato campo, quibusdam, ut occurrerent, per obliqua tendentibus, quacunque hostis flectebat. amnis ingens fugientes accepit; (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgeret, immiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostium in prærapidum gurgitem haustis, ipse periisse creditus. At duo reliqui equites cum

eo

eo inter virgulta ulterioris ripæ emerſerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe jam, quem ſequeretur. inde vanus auctor abſumpti Maſſaniſsæ ad Regem redit; miſſique, qui Carthaginem gaudium ingens nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Maſsaniſsę repleta, varie animos affecit. Maſsaniſsa in ſpelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. ubi primum ducta cicatrix, patique poſse viſa jactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipſo itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Maſsylios palam jam quis eſset ferens, veniſſet, tantum motum cum favore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem periiſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies ſex millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum convenirent: jamque non in poſſeſſione modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginienſium populos, Maſæſylorumque fines (id Syphacis regnum erat) vaſtaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham, Hipponemque in jugis opportunorum ad omnia montium conſedit. Majo- 33
rem igitur eam rem Syphax ratus, quam ut per præfectos ageret, cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitus miſſa, illum circumducto agmine in ſe intentum, hoſtem ab tergo invadere jubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat: Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, movit caſtra. Ubi tempus viſum eſt, quo perveniſſe jam circummiſſi videri poterant: & ipſe leni clivo ferente ad hoſtem, um multitudine fretus, tum præparatis ab

tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem ducit. Masſaniſsa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prælium, & diu anceps fuit: loco, & virtute militum Maſsaniſsam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo diviſa, cum pars a fronte urgeret, pars ab tergo ſe circumfudiſset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc a fronte, hinc a tergo incluſis. itaque cæteri pedites, equiteſque cæſi, aut capti. Ducentos ferme equites Maſlaniſſa circa ſe conglobatos, diviſoſque turmatim in tres partes, erumpere jubet. loco prædicto, in quem ex diſſipata convenirent fuga. ipſe, qua intenderat, inter media tela hoſtium evaſit. duæ turmæ hęſere, altera metu dedita hoſti, altera pertinacior in repugnando telis obruta, & confixa eſt. Verminam prope veſtigiis inſtantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum abſiſtere ſequendo coegit. ipſe cum LXX equitibus ad minorem Syrtim pervenit. ibi cum conſcientia egregie ſæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemque Garamantum omne tempus uſque ad C. Lęlii, claſſiſq; Romanę adventum in Africam conſumpſit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præſidio equitum ad Scipionem quoque poſtea veniſse Maſsaniſsam credam, quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conveniens eſt.

CA-

CAPUT XX.

Scipio Massanissa conjunctus Annonem ducem Carthaginiensium cum ampla manu cadit; & Saleram urbem occupat: ad Uticam deinde oppugnandam conversus, adventu Asdrubalis, & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum veniunt, ab obsidione depulsus hiberna communit.

CArthaginienses, ala equitum cum praefecto amissa, alioque equitatu per novum 34
delectum comparato, Annonem Amilcaris filium praeficiunt, Asdrubalem subinde, ac Syphacem per literas nuntiosque, postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre prope circumsessae patriae jubent: Syphacem orant, ut Carthagini, & universae Africae subveniat. Ad Uticam tum castra Scipio ferme mille passus ab urbe habebat, translata a mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Anno nequaquam satis valido non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, cum Saleram nomine urbem occupavit, XV ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, aestiva sub tectis agere equitatus, *sint*, inquit, *vel plures, dum talem ducem habeant*. eo minus igitur cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent, Massanissam cum equitatu praemissum portis obequitare, at-

que

que hostem ad pugnam elicere jubet, ubi omnis multitudo se effudisset, graviorque jam in certamine esset, quam ut facile sustineri posset, cedere paulatim: se in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui peropportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Massanissa ex composito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo, cum timoris simulatio audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieque dux fatigabatur, alios vino & somno graves arma capere, & frænare equos cogendo, aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se invehentes Massanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquaverant certamen: postremo jam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri ultra nequivere. Non tamen effusa fuga Massanissa, sed cedendo sensim, impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Annoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere: & Massanissa flexis subito equis in pugnam rediit. Mille ferme, qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Annone interclusi, atque interfecti sunt, cæteros, ducis præcipue territos cæde, effuse fugientes, per tria millia passuum victores secuti, ad duo preterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt, inter eos, satis constabat,

non

non minus ducentos Carthaginiensium equi-
tes fuisse, & divitiis quosdam, & genere il-
lustres. Eodem forte, quo hæc gesta sunt 35
die, naves, quæ prædam in Siciliam vexe-
rant, cum commeatu rediere, velut omina-
tæ ad prædam alteram repetendam sese ve-
nisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium
duces duobus equestribus præliis interfectos,
non omnes auctores sunt: veriti, credo, ne
falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem,
& Valerius captum etiam Annonem tradunt.
Scipio præfectos, equitesque, prout cujus-
que opera fuerat, & ante omnes Massanissam
insignibus donis donat. & firmo præsidio Sa-
leræ imposito, ipse cum cætero exercitu pro-
fectus, non agris modo, quacunque incede-
bat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam
vicisque expugnatis, late fuso terrore belli,
septimo die, quam profectus erat, magnam
vim hominum, & pecoris, & omnis generis
prædæ trahens, in castra redit: gravesque
iterum hostium spoliis naves dimittit. inde
omissis expeditionibus parvis populationibus-
que, ad oppugnandam Uticam omnes belli vi-
res convertit: eam deinde, si cepisset, sedem
ad cætera exequenda habiturus. Simul & a
classe navales socii, qua ex parte urbs mari
alluitur, simul & terrestris exercitus ab im-
minente prope ipsi mœnibus tumulo est ad-
motus. tormenta, machinasque & advexe-
rat secum, & ex Sicilia cum commeatu mis-
sæ erant: & novæ in armamentario, multis
talium operum artificibus de industria inclu-
sis, fiebant. Uticensibus tanta undique mo-
le circumsessis, in Carthaginiensi populo;
Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mo-
visset Syphacem, spes omnis erat. sed desi-
derio indigentium auxilii tardius cuncta mo-

ve-

vebantur. Aſdrubal intentiſſima conquiſi-
tione cum ad XXX millia peditum, tria
equitum effeciſſet, non tamen ante adven-
tum Syphacis caſtra propius hoſtem movere
eſt auſus. Syphax cum L millibus peditum,
X equitum advenit: confeſtimque motis ab
Carthagine caſtris, haud procul Utica, mu-
nitionibuſque Romanis conſedit. Quorum
adventus hoc tamen momenti fecit, ut Sci-
pio, cum XL ferme dies, nequicquam om-
nia experiens, obſediſſet Uticam, abſcede-
ret inde irrito incœpto. jam enim hiems
inſtabat. caſtra hiberna in promontorio,
quod tenui jugo continenti adhærens in ali-
quantum maris ſpatium extenditur, com-
munit: uno vallo & navalia & caſtra am-
plectitur: jugo medio legionum caſtris im-
poſitis litus ad ſeptentrionem verſum ſubdu-
ctæ naves, navaleſque ſocii tenebant, me-
ridianam vallem ad alterum litus devexam
equitatus. Hæc in Africa uſque ad extre-
36 mum autumni geſta. Præter convectum un-
dique ex populatis circa agris frumentum,
commeatuſque ex Sicilia atque Italia adve-
ctos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia
ab T. Claudio prætore, cujus ea provincia
erat, ingentem vim frumenti advexit: hor-
reaque non ſolum ea, quæ jam facta erant,
repleta, ſed nova ædificata. Veſtimenta e-
xercitui deerant. id mandatum Octavio, ut
cum prætore ageret, ſi quid ex ea provin-
cia comparari, ac mitti poſſet. ea quoque
haud ſegniter curata res. mille ducentæ
togæ brevi ſpatio, XII. millia tunicarum
miſſa.

CAPUT XXI.

Consulum alter P. Sempronius in Agro Crotonensi prospere adversus Annibalem pugnat: alter M. Cornelius Etruriam ad Magonem versam quæstionum terrore continet.

Æstate ea, qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui Bruttii provincia erat, in Agro Crotonensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis, quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius, quam pugna, ad mille & CC de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Licinium proconsule, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consulis duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, si eo die hostes fudisset: compolque ejus voti fuit. Fusi, ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti vivi capti: equi XL, & XI militaria signa. Perculsus adverso prælio Annibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul ab altera parte Italiæ non tam armis, quam judiciorum terrore Etruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem

no-

novandi res versam. Eas quæstiones ex S. C. minime ambitiose habuit. multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati. postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pigneranda pœnæ præbebant.

CAPUT XXII.

Censura M. Livii, & C. Claudii Neronis notabilis cum propter alia, tum præsertim propter eorum pravam inter se discordiam, fœdumque certamen inquinandi alterius famam cum sua fama damno.

37 DUm hæc consules diversis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Livius, & C. Claudius senatum recitarunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. Notati septem, nemo tamen, qui sella curuli sedisset, sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. viam e foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in palatio faciendam locaverunt. vectigal etiam novum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod inique judicio quondam damnatus esset. & in pretio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. inde Salinatori Livio inditum cognomen. Lustrum

ſtrum conditum ſerius; quia per provincias dimiſerunt cenſores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. Cenſa cum iis CCLXV millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus cenſoribus, cenſum acceperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt. & ambo forte cenſores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam ventum eſt, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem: *cita*, inquit Nero, *M. Livium*. & ſive ex reſidua & vetere ſimultate, ſive intempeſtiva jactatione ſeveritatis inflatus, M. Livium, quia populi judicio eſſet condemnatus, equum vendere juſſit. Item M. Livius, cum ad tribum Narnienſem, & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium juſſit, duarum rerum cauſa: unius, quod falſum adverſus ſe teſtimonium dixiſſet: alterius, quod non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum ſuæ famæ damno factum eſt. Exitu cenſuræ, cum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet, neque condemnatum aut conſulem, aut cenſorem feciſſet, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit, quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum conſulem & cen-

ſo-

rem fecissent: neque inficiari possent, aut judicio semel, aut comitiis bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Pravum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bæbius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset.

CAPUT XXIII.

Novi consules fiunt Cn. Servilius Cæpio, & C. Servilius Geminus: Prætoribus quoque creatis, loca mortuorum Sacerdotum explentur. ludi Romani, & plebeii instaurantur.

38 EAdem æstate in Bruttiis jam Petelia a consule vi capta, Consentia, & Pandosia, & ignobiles aliæ civitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum jam appeteret tempus, Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Servilium Cæpionem, & C. Servilium creavit. Inde prætoria comitia habita. Creati Cn. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles pl. essent, prætores creati sunt. Consul comitiis perfectis ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti, T. Vetu-

rius

rius Philo flamen martialis in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus, inauguratusque, & in M. Pomponii Mathonis auguris, & decemviri locum creati decemvir M. Aurelius Cotta, augur T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus C. Livio, & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeii ab ædilibus P. Ælio, P. Villio. Et Jovis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIÆ

LIBER DECIMUS.

CAPUT I.

Romanorum exercituum, & provinciarum distributio.

N. Servilius Cæpio, & C. Servilius consules (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica, belloque, & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt patres, ut consules inter se compararent, sortirenturve, uter Bruttios adversus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio cos. acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim pro consuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet; is Romam re-

I U.C. 547

reverteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. nobilis idem, ac dives erat: forma, viribusque corporis excellebat: facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu, & ad populum suadendi, ac dissuadendi locus esset: juris pontificii peritissimus. super hæc bellicæ quoque laudes consulatus compotem fecerant. Quod in Bruttiis provincia, idem in Etruria, ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum jussus; ipse prorogato imperio Galliam provinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias. Cæpioni Bruttii, Servilio Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam P. Ælius, Sardiniam C. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium. ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci, atque exercitui esset. In Siciliam tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, XL navibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic clas-

si

fi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpositus, novos milites ex Italia advectos in naves imposuit. Parem navium numerum Cn. Octavio prætori item prioris anni cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram patres decreverunt, Lentulus prætor duo millia militum dare in naves jussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienses forent, videbantur autem, quicquid nudatum præsidiis esset, petituri, M. Marcio, prætori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data est. tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus, imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo, & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire jussi.

CAPUT II.

Factis ludis magnis, procuratisque prodigiis, consules & prætores in provincias proficiscuntur: cum maxime Africæ cura urgeret, eo auxilia omnis generis undique mittuntur.

Consulibus imperatum, prius quam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu respublica staret. Et novas excitabant in animis hominum curas prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in capitolio corvi non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream

ream arroſerunt. Circa Capuam omnem a-
grum locuſtarum vis ingens, ita ut, unde
advenisſent, parum conſtaret, complevit.
Equuleus Reate cum quinque pedibus na-
tus. Anagniæ ſparſi primum ignes in cœ-
lo, dein fax ingens arſit. Fruſinone arcus
ſolem tenui linea amplexus: circulum de-
inde ipſum major ſolis orbis extrinſecus in-
cluſit. Arpini terra campeſtri agro in in-
gentem ſinum conſedit. Conſulum alteri
primam hoſtiam immolanti caput jecinoris
defuit. Ea prodigia majoribus hoſtiis pro-
curata. editi a collegio pontificum dii, qui-
bus ſacrificaretur. Iis tranſactis, conſules
3 prætoreſque in provincias profecti. omnibus
tamen, velut eam ſortitis, Africæ cura e-
rat: ſeu quia ibi ſummam rerum, bellique
verti cernebant, ſeu ut Scipioni gratifica-
rentur, in quem tum omnis verſa civitas
erat. itaque non ex Sardinia tantum, (ſic-
ut ante dictum eſt) ſed ex Sicilia quoque
& Hiſpania veſtimenta, frumentumque,
& arma etiam ex Sicilia, & omne genus
commeatus eo portabantur.

CAPUT III.

Scipio in Africa fruſtra conatus reconciliando Syphacem a Carthaginienſibus avertere, adjuvante Maſſaniſſa, caſtra ejuſdem, atque Aſdrubalis incendit. præter captam ingentem hominum multitudinem, ac relatam magnam prædam, ad quadraginta millia ferro, igniqne abſumuntur.

NEc Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiſerat, quæ multa ſimul undique eum circumſtabant. Uticam obſidebat. caſtra in conſpectu Aſdrubalis era. Car-

tha-

thaginienses deduxerant naves, classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si forte jam satietas amoris in uxorem ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars major auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea, ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæpius ultro citroque agitantibus, rem conventuram. Hibernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis, storeaque, pars maxima tectis passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco 4 primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat: qui, dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum intervalli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur, moremque simul noscerent stationum, vigiliarumque, nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent: & inter

crebra colloquia alii atque alii de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci, & Carthaginiensibus per eum faceret: legati Romani vetitos se reverti ab imperatore ajunt, nisi certum responsum detur: proinde seu ipsi staret jam sententia, seu consulendus Asdrubal, & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bellum naviter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses, & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos, Numidasque orta cavendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adjectis, quæ per opportune cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad concilium dixisset, postero die respondit, *se uno frustra tendente, nulli alii pacem placuisse. renuntiaret igitur, nullam aliam spem pacis, quam relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse.* Ita tollit inducias, ut libera fide incœpta exequeretur. deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas, tormentaque, velut a mari aggressurus Uticam, imponit. duo millia militum ad capiendum, quem ante tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe, & impetus in castra sua relicta cum levi præ-

sidio

sidio fieret. His præparatis, advocatoque 5
concilio, & dicere exploratoribus jussis,
quæ comperta afferrent, Massanissaque, cui
omnia hostium nota erant; postremo, quid
ipse pararet in proximam noctem, propo-
nit. tribunis edicit, ut ubi prætorio dimis-
so signa concinuissent, extemplo educerent
e castris legiones. Ita ut imperaverat, signa
sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad pri-
mam ferme vigiliam agmen explicaverunt:
media nocte (septem enim millia itineris
erant) modico gradu ad castra hostium per-
ventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio,
Massanissamque, ac Numidas attribuit: &
castra Syphacis invadere, ignesque conjicere
jubet. singulos deinde separatim, Lælium,
ac Massanissam seductos obtestatur, *ut quan-
tum nox providentia adimat, tantum diligen-
tia expleant curaque. se Asdrubalem, Puni-
caque castra aggressurum, cæterum non ante
capturum, quam ignem in regiis castris con-
spexisset*. Neque ea res morata diu est. nam
ut proximis castris injectus ignis hæsit, ex-
templo proxima quæque, & deinceps conti-
nua amplexus, totis se passim dissipavit ca-
stris. & trepidatio quidem, quanta necesse
erat in nocturno effuso tam late incendio, or-
ta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac
bellicum ignem rati esse, sine armis ad re-
stinguendum incendium effusi in armatos in-
ciderunt hostes, maxime Numidas ab Mas-
sanissa notitia regiorum castrorum ad exitus
itinerum idoneis locis dispositos. Multos in
ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma:
multi præcipiti fuga ruentes super alios alii, 6
in angustiis portarum obtriti sunt. Relucen-
tem flammam primo vigiles Carthaginien-
sium, deinde excitati alii nocturno tumultu

cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ restinguendo igni forent, portantes in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuntius effugeret; extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit. ignibusque in proxima tecta conjectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines jumentaque fœda primum fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaque castra die una deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum MM peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucii, afflatique incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flammis ad XL. millia hominum sunt: capti supra VI millia, multi Carthaginiensium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII: equi Numidici supra II millia DCC: elephanti sex capti: octo flamma, ferroque absumpti: magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.

CA-

CAPUT IV.

Asdrubal post acceptam cladem Carthaginem contendens, ex sententia senatus reparat exercitum: paulo post sese cum Syphace conjungit. qui, orantibus per legatos Carthaginiensibus, novas & ipse contraxerat copias.

ASdrubal ex fuga cum paucis Afrorum 7
urbem proximam petierat: eoque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes se contulerant. metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. duæ subinde urbes captæ direptæque. ea præda, & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quo tantus primo terror est allatus, ut omissa Utica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque Sufetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocaverunt. ibi tribus dictis sententiis, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus constantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemque orandum, ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, sum-

ma ope & ipsum reparantem bellum : cum uxor jam non ut ante blanditiis satis potentibus ad animum amantis ; sed præcibus & misericordia valuisset ; plena lacrymarum obtestans ; ne patrem suum patriamque proderet ; iisdemque flammis Carthaginem , quibus castra conflagrassent , absumi sineret . Spem quoque opportune oblatam afferebant legati , quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania , egregiæ juventutis ; sibi occurrisse : & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium ; quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, & omnem juventutem affirmat exciturum ex regno . scire , incendio , non prælio cladem acceptam : eum bello inferiorem esse , qui armis vincatur . Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias junxerunt . is omnis exercitus fuit XXX ferme millium armatorum .

CAPUT V.

Scipio ab oppugnanda Utica fama belli redintegrati a Syphace & Asdrubale avertitur : cum exercitu contra hostes profectus , acie prospere congreditur : Romanis intentis cædibus Celtiberorum , qui mercede conducti pro Carthaginiensibus pugnabant , Syphax , & Asdrubal ex prælio fugiunt .

8 SCipionem , velut debellato jam , quod ad Syphacem , Carthaginiensesque attineret, Uticæ oppugnandæ intentum, jamque ma-

machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli. modicisque præsidiis, ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia distante ab castris regis consedit: postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos subjectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationes hostium, lacessendoque levibus præliis, diem absumpsit. & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus invicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die utrinque in aciem descensum est. Romanus principes post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas, Massanissamque opposuit. Syphax, Asdrubalque Numidis adversus Italicum equitatum; Carthaginiensibus contra Massanissam locatis; Celtiberos in mediam aciem in adversa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numidæ, & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, & ipse novus miles, Massanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata utrinque cornibus Celtiberorum acies stabat, quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat, quem bene meritum de se, & de gente sua mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur, circumfusis undique hostibus, alii super alios cadentes obstinati moriebantur: omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax, & Asdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox oppressit.

CAPUT VI.

Scipio, missis Lælio, & Masanissa ad persequendos Syphacem, & Asdrubalem, ipse Carthaginiensium urbes, quæ circa erant, subigit: cum ingens terror esset Carthagini, mittunt legatos ad accersendum ex Italia Annibalem: interim cum statio Romana, quæ erat ad Uticam, videretur improviso posse opprimi, classem eo ire jubent.

9 POsterodie Scipio Lælium, Masanissamque cum omni Romano, & Numidico equitatu, expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem, atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus urbes circa omnes, quæ Carthaginiensium ditionis erant, partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris convehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad opprimendam stationem navium ad Uticam incaute agentem: forsitan etiam navalia castra relicta cum levi præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissime geratur res, parte aliqua levari Uticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neque impe-

rato-

ratorem alium, quam Annibalem, neque exercitum alium, quam Annibalis, superesse. Deductæ ergo postero die naves, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur.

CAPUT VII.

Scipio, profecta ab Tunete Carthaginiensium classe, Uticam petente, profectus raptim ad ferendum auxilium navibus suis, quæ ibi in statione relictæ fuerant, ægre subvenit: captæ sex Romanorum onerariæ Carthaginem abstrahuntur.

Scipio gravem jam spoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera castra ad Uticam missis, jam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. Abest ab Carthagine XV. millia ferme passuum locus tum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum cum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset. Inde, cum maxime vallum Romani jacerent, conspecta classis hostium est Uticam Carthagine petens. igitur omisso opere pronuntiatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naves in terram & obsidionem versæ, ac minime navali prælio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ, & armatæ classi, naves tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum usum versæ, aut ita appulsæ muris, ut pro aggere, ac pontibus præbere accessum possent? Itaque Scipio, postquam eo ventum est, ut navali certamine

ſolet, roſtratis, quæ præſidio aliis eſſe poterant, & in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adverſus hoſtem oppoſuit: eaſque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis, antenniſque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter ſe vinculo illigatis, comprehendit: tabulaſque ſuperſtravit, ut pervius in totum navium ordo eſſet: & ſub ipſis pontibus intervalla fecit, qua procurrere ſpeculatoriæ naves in hoſtem, ac tuto recipi poſſent. His raptim pro tempore inſtructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime miſſilium, ut quamvis longo certamine ſufficerent, vis ingens congeritur: ita parati, atque intenti hoſtium adventum opperiebantur. Carthaginienſes, qui, ſi maturaſſent, omnia permiſta turba trepidantium primo impetu deprehendiſſent, perculſi terreſtribus cladibus; atque inde ne in mari quidem, ubi ipſi plus poterant, ſatis fidentes, die ſegni navigatione abſumpto, ſub occaſum ſolis in portum (Ruſcinona Afri vocant) claſſem appulere. poſtero die ſub ortum ſolis inſtruxere ab alto naves velut ad juſtum prælium navale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu ſtetiſſent, poſtquam nihil moveri ab hoſtibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini navali ſimilis, proxime ſpeciem muros oppugnantium navium. altitudine aliquantum onerariæ ſuperabant. ex roſtratis Pœni vana pleraque, utpote ſupino jactu, tela in locum ſuperiorem mittebant. gravior, ac pondere ipſo libratior ſuperne ex onerariis ictus erat. ſpeculatoriæ naves, ac levia ipſa navigia,

quæ

quæ sub constratis pontium per intervalla excurrebant, primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium navibus inhibere sæpe tela cogebant, metu, ne ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant milites) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos, neque catenas, quibus suspensi injiciebantur, incidere possent: ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres vincula, quibus aliis innexa erat, seriemque aliam simul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes potens, & vix transiliendi in secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem, sunt. major, quam pro re, lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lacrymas unum quantumcumque ex insperato gaudium affulserat, cum eo, ut appareret, haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

CAPUT VIII.

Syphax prælio victus a Lælio, & Massanissa vivus capitur.

PEr eosdem forte dies cum Lælius, & Massanissa quintodecimo ferme die in Numidiam pervenissent, Massylii regnum paternum Massanissæ, læti, ut ad Regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere 11

se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore uxor, socerque: & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro, atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis, equos, arma, tela dividit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, cæterum omni prope novo, atque incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi, inde jaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones invicem fieri: & cum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod irritamentum certaminum equestrium est, cum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita tum a paucis prælio accenso, omnem utrinque postremo exercitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsulorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse invehentem sese hostem: primo barbari segnius permittere equos, dein stare, ac prope turbari novo genere pugnæ: postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio audentem. Jam signa quoque legionum appropinquabant. tum vero Masæsuli non modo primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladium, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax,

12 dum

dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo graviter icto effusus opprimitur capiturque; & vivus, lætum ante omnes Massanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Girtha caput regni Syphacis erat, eoque se ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor, quam victoria fuit, quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa, minus dimidium ejus hominum captum est, impetu in castra facto, quo perculsa, Rege amisso, multitudo se contulerat.

CAPUT IX.

Massanissa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam, statim adamat: ne in arbitrium Romanorum veniat, quod enixe illa precata fuerat, nuptiis factis, uxorem habet.

MAssanissa Lælio dicere, *sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem tanto intervallo post invisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quam adversis rebus non dari spatium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu, victoque Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum. Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse.* Assentiente Lælio prægressus Cirtham, evocari ad colloquium principes Cirthensium jubet. sed apud ignaros Regis casus, neque, quæ acta essent, promendo, nec minis, nec suadendo ante valuit, quam rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta; & partim pavore mœnia sunt

de-

deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Massanissa præsidio circa portas opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba, uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni, occurrit: & cum in medio agmine armatorum Massanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset, Regem esse (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus, *Omnia quidem*, inquit, *ut posses in nos, dii tibi dederunt, virtusque & felicitas tua. sed si captivæ apud dominum vitæ necisque suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextram, precor, quæsoque per majestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per huiusce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miserunt, hanc veniam supplici des, ut ipse, quodcunque feret animus, de captiva statuas, neque in cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire finas. si nihil aliud, quam Syphacis uxor fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginiensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro, obtestorque.* Forma erat insignis, & florentissima ætas. itaque cum diu dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret, propriusque jam blanditias oratio esset, quam preces, non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps)

amo-

amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cum expedire non posset, ab amore temerarium, atque impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captivam, quæ Massanissæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit improbare factum, ut primo etiam cum Syphace, & cæteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Massanissæ orantis, ut arbitrium utrius Regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret, misso Syphace, & cęteris captivis, cæteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Massanissa, recepit.

CAPUT X.

Syphax captus in castra Romana, effusa ad spectaculum omni multitudine, perductus, Scipionem victorem alloquitur.

SYphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis, velut ad spectaculum 13 triumphi, multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum: tum quantum quisque plurimum posset, magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam suam augendo, addebat. *Illum esse Regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerunt populi, Romanus Carthaginiensisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam, relicta provin-*

vincia Hispania, exercituque, duabus quinqueremibus in Africam navigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse cum tempore uno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. sicut ab diis immortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. jam tantas habuisse opes, ut Massanissam regno pulsum eo redegerit, ut vita ejus fama mortis, & latebris, ferarum modo in sylvis rapto viventis, tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus Rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Movit & Scipionem tum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata; tum recordatio hospitii, dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. nam cum Scipio, quid sibi voluisset, quæreret: qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset: tum ille *peccasse quidem sese, atque insanisse* fatebatur: *sed tum demum, cum arma adversus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia privata, & publica fœdera omnia ex animo ejecisset: cum Carthaginiensem matronam domum acceperit. illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delenimentis animum suum avertisse atque alienasse: nec quievisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem, atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat, neque prudentiorem, neque constantio-*

stantiorem Masſaniſſam, quam Syphacem eſſe, etiam ab juventa incautiorem: certe ſtultius illum atque intemperantius eam, quam ſe, duxiſſe.

CAPUT XI.

Maſſaniſſa a Scipione caſtigatus propter temere factas nuptias cum capta Sophonisba, ne viva, id quod fide data promiſerat, veniat in Romanorum poteſtatem, mittit ei venenum; quo illa ferociter hauſto decedit: Scipio interim ut agrum Maſſaniſſam ab dolore erigat, illum eximiis laudibus, & præmiis ornat: collaudatum, & decoratum Lælium quoque cum capto Syphace Romam mittit: una & legati Maſſaniſſa proficiſcuntur.

HÆc non hoſtili modo odio, ſed amoris etiam ſtimulis, armatam apud æmulum cernens, cum dixiſſet, non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neque conſulto, neque expectato Lælio, faciebant; tamque præceps feſtinatio, ut quo die captam reginam vidiſſet, eodem matrimonio junctam acciperet, & apud penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipſum in Hiſpania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc ſecum volutanti Lælius, ac Maſſaniſſa ſupervenerunt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepiſſet, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſset, abductum in ſecretum Maſsaniſsam ſic alloquitur. *Aliqua te exiſtimo, Maſſaniſſa, intuentem in me bona, & principio in Hiſpaniam ad jungendam mecum amicitiam veniſ-* 14

niſ-

nisse, & postea in Africa teipsum, spesque omnes tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æque, atque temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes, Massanissa, adjecisse velim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circumfusis undique voluptatibus. qui eas sua temperantia frænavit ac domuit, is multo majus decus, majoremque victoriam sibi peperit, quam nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi, & memini: cætera teipsum reputare tecum, quam me dicente erubescere, malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines, qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est: & Regem, conjugemque ejus, etiam si non civis Carthaginiensis esset, etiam si non patrem ejus imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti, ac senatus populique Romani de ea judicium, atque arbitrium esse, quæ Regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animum, cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam majore culpa, quam causa culpæ est, corrumpas. Massanissæ hæc audienti non rubor est solum suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ. & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetque eum, ut, quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret, (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi, arbitris remotis, cùm crebro suspirio & gemitu, quod fa-

facile a circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex servis uno accito, sub cujus custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nuntiare, *Massanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir uxori debuerit. quoniam arbitrium ejus, qui possunt, adimant, secundam fidem præstare, ne viva in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriaque, & duorum Regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret.* Hunc nuntium, ac simul venenum ferens minister, cum ad Sophonisbam venisset, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus, neque ingratum, si nihil majus vir uxori præstare potuit. hoc tamen nuntia, melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem.* nec locuta est ferocius, quam acceptum poculum, nullo trepidationis signo dato, impavide hausit. Quod ubi nuntiatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius consuleret, accitum eum extemplo nunc solatur, nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem, quam necesse fuit, fecerit, leniter castigat. Postero die, ut a præsenti motu averteret animum ejus, in tribunal ascendit, & concionem advocari jussit. ibi Massanissam primum Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem. *neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo unum omnium externorum dignum Massanissam populus*

lus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alii militares viri, prout a quoque navata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus Regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. Scipio, C.
16 Lælio cum Syphace aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Massanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoaverat, permunit.

CAPUT XII.

Carthaginienses prosperis Scipionis præliis perculsi pacem petunt: spe adventus Annibalis in Africam, nullas recusantes conditiones pacis, inducias cum Scipione faciunt.

CArthaginienses non brevi solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX. seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana, & prætorium pervenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque ejus fautores. veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante eversæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. *imperium ex-*

vi-

victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter servire, quæ vellet, imperaret. Scipio *& venisse ea spe in Africam se* ait, *& spem suam prospero belli eventu auctam, victoriam se, non pacem domum reportaturum esse: tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere, ut omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere juste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captivos, & perfugas, & fugitivos restituant. exercitus ex Italia, & Gallia deducant. Hispania abstineant, insulis omnibus, quæ inter Italiam, & Africam sunt, decedant. naves longas, præter triginta, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC. millia modium.* Pecuniæ summam quantam imperaverit, parum convenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. *His conditionibus*, inquit, *placeat ne pax, triduum ad consulendum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite: Romam ad senatum mittite legatos.* Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo impetrabilior pax esset.

CA-

CAPUT XIII.

Res prospere in Africa a Scipione gesta, Lælio in senatu exponente, ingenti lætitia Romæ audiuntur: Rex Syphax Albam in custodiam mittitur: introducti deinde in senatum legati Massanissæ, par egregiis officiis responsum referunt: decretis muneribus, quæ ad regem ferrent, ipsi quoque donis ornati munifice excipiuntur.

17 MUltis ante diebus Lælius cum Syphace, primoribusque Numidarum captivis Romam venit, quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres Regem in custodiam Albam mittendum censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor, senatu misso, & concione inde advocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, devictum & captum ingentis nominis Regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, *uti æditui ædes sacras omnes tota urbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret*. Postero die legatos Massanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, *quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset*. deinde gratias egerunt, *quod Massanissam non appellasset modo Regem, sed fecisset, resti-*

restituendo in paternum regnum : in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Massanissam, & porro daturum esse. petere, ut regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia, & munera senatus decreto confirmaret : &, nisi molestum esset, illud quoque petere Massanissam, ut Numidas captivos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis: *Rerum gestarum in Africa prospere communem sibi cum Rege gratulationem esse. Scipionem recte, atque ordine videri fecisse, quod eum Regem appellasset : & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Massanissa, ea patres comprobare, atque laudare.* Munera, quæ legati ferrent Regi, decreverunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clavo tunicis, equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc Regi prætor mittere jussus. legatis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millium æris, & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque, qui ex custodia missi redderentur Regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta.

CA-

CAPUT XIV.

Romani in agro Insubrium cum Magone confligunt: cum diu anceps utrinque stetisset prælium, victoria Romanis conceditur vulnere Magonis, qui paulo post in Africam per legatos revocatus moritur.

18 EAdem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt. P. Quintilius, Varus prætor, & Marcus Cornelius pro consule in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnaverunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo advectus. proque duobus cornibus prætor, ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil commovebant, tum Cornelio Quintilius, *lentior, ut vides, fit pugna,* inquit, *& induratus præter spem resistendo hostium timor: ac, ne vertat in audaciam, periculum est, equestrem procellam excitemus oportet, si turbare, ac statu movere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram; tu quatuor legionum equites in hostem emitte.* Utram vellet prætor, muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit, jussosque ascendere in equos repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem, odo-

odoremque & aspectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerunt. & ut permissus, ubi cuspide uti, & cominus gladio posset, roboris majoris Romanus eques erat: ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset, Magoque ex subsidiis Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos jam etiam peditum aciem turbantes invadunt. in quos cum pila confertos conjecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum averterunt. quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut aversos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ servabant. posteaquam femore transfixo cadentem, auferriq; ex prælio prope exanguem videre, extemplo in fugam omnes conversi. ad V. millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeviginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu prętoris, pars multo maxima ex legione XII. amissi. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Męnius. tertiędecimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeviginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionib; aliquot perierunt; & longius certamen fuisset.

ſet, ni vulnere ducis conceſſa victoria eſſet.
19 Mago proximæ noctis ſilentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in ſinum Gallicum appulſis navibus adierunt, jubentes primo quoque tempore in Africam trajicere. Idem & fratrem ejus Annibalem (nam ad eum quoque iſſe legatos eadem jubentes) facturum. non in eo eſſe Carthaginienſium res, ut Galliam, atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo ſenatus, periculoque patriæ motus, ſed metuens etiam, ne victor hoſtis moranti inſtaret, Ligureſque ipſi relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in poteſtate futuri eſſent, deficerent; ſimul ſperans leniorem in navigatione, quam in via jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora; impoſitis copiis in naves profectus, vix dum ſuperata Sardinia, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto, a claſſe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, geſta.

CAPUT XV.

Res utriuſque conſulis, C. Servilii Capionis, & C. Servilii Gemini.

Conſul C. Servilius, nulla memorabili re in provincia Etruria, & Gallia (nam eo quoque proceſſerat) geſta, patre C. Servilio, & C. Lutatio patruo ex ſervitute poſt decimum ſextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum a Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc patruo lateri circumdatis, privato magis,

gis,

gis, quam publico decore insignis Romam rediit. Latum ad populum est, *ne C. Servilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo, cum id ignoraret, tribunus plebis, atque ædilis pl. fuisset, contra quam sanctum legibus erat*. Hac rogatione perlata, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consulem, qui in Bruttiis erat, Consentia, Uffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanumque, Dampetia, multique alii ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura ejus pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa.

CAPUT XVI.

Habitus Annibalis dum ex Italia, in cujus possessione sextumdecimum jam annum hærebat, mandatis Carthaginiensium in Africam vocatur.

NIhil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africam, iis forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens, gemensque, ac vix lacrymis temperans dicitur legatorum verba audisse. 20 Posteaquam edita sunt mandata, *jam non perplexe*, inquit, *sed palam revocant, qui, vetando supplementum & pecuniam mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus, fugatusque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atque invidia. neque hac deformitate reditus mei tam P. Scipio*

exultabit, atque efferet sese, quam Anno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Jam hoc ipsum præsagiens animo, præparaverat antea naves. itaque inutili militum turba præsidii specie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quam fide continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transvexit, multis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quemquam alium patriam exilii causa relinquentem magis mœstum abisse ferunt, quam Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ litora, & deos hominesque accusantem, se quoque ac suum ipsius caput execratum, *quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset. se, centum millibus armatorum ad Trasymenem & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumanos, Nolamque consenuisse.* Hæc accusans, querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus.

CAPUT XVII.

Capti a Saguntinis Carthaginienses, qui in Hispaniam trajecerant ad conducenda auxilia, Romam adducuntur. propter liberatam post decimum sextum annum a Pœnorum obsidione Italiam, ex decreto senatus gratiæ Diis aguntur.

21 ROmam per eosdem dies, & Magonem, & Annibalem profectos, allatum est, cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, &

& quod parum duces in retinendis iis, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quod soliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ, atque insuper munera data, ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, *segnius homines bona, quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pavorisque injecisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium e muris urbis: quæ vota singulorum, universorumque fuisse? quoties in conciliis voces manus ad cœlum porrigentium auditas; en unquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id Deos sextodecimo demum anno: nec esse, qui diis gratias agendas censeat. adeo ne advenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum ut præterita satis memores sint.* Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Ælius prætor: decretumque, ut V. dies circa omnia pulvinaria supplicaretur, victimæque majores immolarentur CXX.

CAPUT XVIII.

Pax parum sincere petentibus Romæ in senatu legatis Carthaginiensium negatur.

JAm dimisso Lælio, legatisque Massanissæ, cum, Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos, allatum esset, revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginienses Romam adduxit; quibus vetitis ingredi urbem, hospitium in villa publica, se-
22 natus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Annibalem vertentes: *Eum injussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis privato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vere æstimet, fœdus ad eam diem inviolatum esse cum Romanis; itaque nihil aliud sibi mandatum esse uti peterent, quam ut in ea pace, qua postremo cum consule Lutatio facta esset, manere liceret.* Cum more tradito a patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset, senioresque, qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminisse se per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cu-
23 jus ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Livius C. Servilium consulem, qui propior esset, accersendum, ut coram eo de pa-

ce ageretur, censebat, cum de re majore, quam quanta ea esset, consultatio incidere non posset, non videri sibi, absente consulum altero ambobusve, eam rem agi, satis ex dignitate populi Rom. esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul, dictatorque fuerat: *Cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, ut supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio, quam Scipionis, accipiendam abnuendamque pacem esse.* M. Valerius Lævinus, qui bis consul fuerat, *speculatores, non legatos, venisse* arguebat; *jubendosque eos Italia excedere, & custodes cum iis usque ad naves mittendos, Scipionique scribendum, ne bellum remitteret.* Lælius, Fulviusque adjecerunt, *& Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal, & Mago ex Italia non revocarentur: cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque expectantes: deinde quamvis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos.* Eo magis in M. Lævini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi.

CAPUT XIX.

C. Servilius Cos. gloriam affectans pulsi ab se Annibalis, dum extra Italiam persequitur, a Dictatore P. Sulpitio ad id dicto revocatur. interim in Africa Carthaginienses, per induciarum tempus, non expectato ab Roma pacis responso, naves Romanas expugnant, ac legatos violant. Annibal jam Africam tenens, copias exponit.

24 PEr eos dies Cn. Servilius consul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primo censuerunt patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde, cum prætor spreturum eum litteras suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro jure majoris imperii, consulem in Italiam revocavit. reliquum anni cum M. Servilio, magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum causis consumpsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octavio CC. onerariis, XXX. longis navibus ex Sicilia trajicienti non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africum turbavit, ac passim naves disjecit. ipse cum rostratis per adversos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ

riæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX. ferme millia ab urbe, aliæ adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populique consilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Asdrubal Ægimurum trajiceret, inde per litora portusque dispersas Romanas naves colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reverterant ab 25
Roma legati, neque sciebatur, quæ senatus Romani de bello, aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petissent pacem, & inducias, spem pacis, & fidem induciarum violatam esse; legatos Carthaginem L. Bæbium, L. Sergium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen pervenissent, unde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthagine nuntio, uti fieret, seu Asdrubale, qui classi præerat, sine publica

fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt: sed neque rostro ferire celeritate subter labentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem, & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt. quibus deficientibus cum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a castris in litus effusa, tueri potuisset, concitatam remis, quanta maxima vi poterant, in terram cum immisissent, navis tantum jactura facta, incolumes ipsi evaserunt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius, Fulviusque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus supervenerunt. quibus Scipio, etsi non induciarum modo fides a Carthaginiensibus, sed etiam jus gentium in legatis suis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum in iis facturum esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale jam terræ appropinquante, jussus e nauticis unus ascendere in malum, ut specularetur, quam tenerent regionem, cum dixisset, sepulcrum dirutum proram spectare, abominatus, prætervehi jusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atque ibi copias ex-

26 posuit. Hæc eo anno in Africa gesta. insequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt.

CAPUT XX.

Ad Philippum Macedoniæ regem fœdus violantem legati conquestum mittuntur. ingens incendium Romæ exoritur: moritur Q. Fabius Maximus.

CÆterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regiis præsidiis, missosque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum Regem: simul nuntiassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum una missum; legatos ad Regem, qui hæc adversus fœdus facta videri patribus nuntiarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo clivus publicus ad solum exustus est, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falto, & M. Fabius Buteo, ædiles curules, quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidem verum est, augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. superavit paternos honores, avitos æquavit. pluribus victoriis, & majoribus præliis avus insignis Rullus, sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. cautior tamen, quam promptior.

hic habitus fuit: & ficut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius, in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Servius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem unum, Plebeii ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius consul habuerit, an, quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex S. C. de conjurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diversi auctores faciunt.

CAPUT XXI.

Referentibus in senatu novis consulibus M. Servilio Gemino, & Tiberio Claudio Nerone, provinciæ decernuntur.

27 PRincipio insequentis anni M. Servilius,
U.C. & T. Claudius senatu in capitolium
548 vocato de provinciis retulerunt. Italiam, atque Africam in sortem conjici, Africam ambo cupientes, volebant. cæterum M. Metello maxime annitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populum rogarent, quem vellent in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem jusserunt. nihilominus consules provinciam Africam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. T. Claudio Africa evenit,

nit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam sortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones, provinciamque traderet ei P. Quintilius Varus: C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius pro consule priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo, prætore prioris anni, provinciam, & duas legiones acciperet: Villius pro prætore cum XX. navibus longis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti navibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. cæteris ita, uti quisque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis diis omnia inciperent, agerentque, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dictator, quasque hostias majores voverat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, ut eos consules, priusquam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti. hostiæque, quibus votæ erant, diis cæsæ.

CAPUT XXII.

Par timor ac spes Romanis, atque Carthaginiensibus ex imminente in Africa suprema Scipionis cum Annibale dimicatione.

28 INter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat, utrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextumdecimum annum ex Italia decedentem vacuam possessionem ejus reliquisse populo Romano; an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam trajecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cujus tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, graviorem in sua terra futurum hostem Annibalem; quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarium semilixam ducere exercitum solitus sit, aut cum socero ejus Asdrubale, fugacissimo duce, rem, futuram, aut tumultuariis exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis, sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris, fortissimi ducis, alto atque educato inter arma, puero quondam milite, vixdum juvene imperatore; qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere exercitum æqualem stipendiis suis, duratum omnium rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuvias non militum modo, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui consules Romanos

sua

sua manu occidissent, muralibus, vallaribusque insignes coronis, pervagatos capta castra, captas urbes Rom. non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiam, quod cum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos, aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio, & Annibal, velut ad supremum certamen comparati duces. ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat; quos modo petisse pacem, intuentes Annibalem, ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, cum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia unius virtute, & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant.

CAPUT XXIII.

Annibal Scipionis apparatu, atque fiducia perculsus ante certamen pacem petere statuit.

JAm Adrumetum pervenerat Annibal, un- 29
de ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pavidis nuntiis omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmis-

sii

si speculatores, cum excepti a custodibus Romanis, deducti ad Scipionem essent; traditos eos tribunis militum, jussosque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circumduci jussit: percunctatusque, satin' percommode omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum, quæ nuntiabantur (nam & Massanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audivit, maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaque quanquam & ipse causa belli ejus erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum: tamen, si integer, quam si victus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse.

CAPUT XXIV.

Annibal cum Scipione colloquio congressus pacem tentat.

CÆterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, consedit. An-

Annibal tumultum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis 30
pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet Regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior. *Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potissimum datum, a quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dedissent, tibi cessisse: teque huic bello vestris prius quam nostris cladibus insigni, finem imposuisse. Hoc quoque ludibrium fortunæ casus ediderit, ut cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis esse, ut vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia, atque Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamque egregiis amissis ducibus. Sed preterita magis reprehendi possunt, quam corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris dimicaremus, nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris prope ac mœnibus signa armaque hostium vidistis, & nos ab Carthagine fre-*

fremitum castrorum Romanorum exaudivimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusque ii, quorum & maxime interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus, ratum civitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente a quietis consiliis. Quod ad me attinet, jam ætas senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, jam secundæ, jam adversæ res ita erudierunt, ut rationem sequi, quam fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quam quietis opus est consiliis, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris, & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestræ domus decus insigne virtutis pietatisque eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis. consul creatus, cum ceteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo Rege capto, tot urbibus regni ejus, tot nostri imperii ereptis, me sextumdecimum jam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quam pacem animus. Novi vobis spiritus magnos magis, quam utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dii, non ea solum, quæ evenissent, sed etiam ea, quæ evenire possent, reputaremus.

Ut

ut omnium obliviscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. quem modo castris inter Anienem atque urbem vestram positis, ac jam prope scandentem mœnia Romana videras, hic cernis, duobus fortissimis viris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia prope obsessæ Patriæ, quibus terrui vestram urbem, ea pro mea deprecantem. Maxime cuique fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax, nobis petentibus magis necessaria, quam honesta. Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in unius hora dederis discrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemque belli communem propone animo. utrinque ferrum, corpora humana erunt: nusquam minus, quam in bello, eventus respondent. Non tantum ad id, quod data pace jam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris, quantum ademeris, quid adversi eveniat. simul parta, ac sperata decora unius hora fortuna evertere potest. omnia in pace jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis multam irrogemus: non recusamus, quin omnia, propter quæ bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sar-

dinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari: Carthaginienses inclusi Africa litoribus, vos quando ita diis placuit, externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis sincere petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem, multum, per quos petita sit, ad fidem tuenda pacis pertinet, Scipio. vestri quoque (ut audio) patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem, nisi utilem crederem, & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam peto. & quemadmodum, quia a me bellum cœptum est, ne quem ejus peniteret, quoad ipsi invidere dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ peniteat.

CAPUT XXV.

Annibali pacem petenti Scipio respondet.

31 ADversum hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit: *Non me fallebat, Annibal, adventus tui spe Carthaginienses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neque tu id sane dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea, quæ jampridem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est, sentire cives tuos, quanto per te onere leventur: sic mihi laborandum est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadem pateat conditio, ut etiam prosit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de*

Si-

Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac justa induerunt arma. vos lacessisse & tu ipse fateris, & dii testes sunt: qui & illius belli exitum secundum jus fasque dederunt, & hujus dant, & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia, quæcunque agimus, subjecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbe, & violenter me faterer facere, si, prius quam in Africam trajecissem, te tua voluntate cedentem Italia, & imposito in naves exercitu, ipsum venientem ad pacem petendam aspernarer: sic nunc, cum prope manu conserta restitantem ac tergiversantem in Africam attraxerim, nulla sum tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ sint, nosti; mulcta navium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorumque violatorum) adjicitur, est quod referam ad consilium: sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis.

CAPUT XXVI.

Scipio, atque Annibal ex colloquio, pace infecta, in castra redeuntes, supremum certamen parant: exercitum, uterque suum, acriter cohortationibus inflammatum in aciem educunt: ingenti commisso prælio, vincitur Annibal.

ITa infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent, frustra verbis tentatam rem nuntiant: armis decernendum esse, ha-

habendamque eam fortunam, quam dii de-
32 dissent. In castra ut est ventum, pronuntiant ambo, *arma expedirent milites, animosque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma, an Carthago jura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros. neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoria præmium fore: par periculum præmio, quibus adversa pugnæ fortuna fuisset.* nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra, & Carthagini, supremo auxilio effuso, adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut eversuri. Anceps igitur spes, & metus miscebant animos: contemplantibusque modo suam, modo hostium aciem, cum oculis magis, quam ratione pensarent vires, simul læta, simul tristia obversabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo, atque hortando subjiciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium, quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia possent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum: ac (liberum fingenti, qua velit flecti) ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos: adesse finem belli, ac laboris:

ris: in manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penatesque deos. Adeo celsus hæc corpore, vultuque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat. Instruit deinde primos 33
hastatos, post eos principes, triariis postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cujus ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex S.C. opera utebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Massanissam, Numidasque ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit: dato præcepto, ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque discursu applicantes se antesignanis, viam, qua irruerent in ancipitia tela, belluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla unquam in acie ante habuerat) instruxit, deinde auxilia Ligurum, Gallorumque, Balearibus, Maurisque admistis: in secunda acie Carthaginienses, Afrosque, & Macedonum legionem: modico deinde intervallo relicto, subsidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures, quam sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus. dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset, auxiliaribus & præsens, & multi-

pli

plicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insitos in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deductis ex asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque impotenti Massanissæ futuro dominatu terret. aliis aliæ spes, ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, dii penates, sepulcra majorum, liberi cum parentibus, conjugesque pavidæ, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique per interpretes intermixtos alienigenis agerent, tubæ, cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos sinistro maxime cornu verterentur, Mauros, ad Numidas. addidit facile Massanissa perculsis terrorem: nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent, in ancipites ad ictum utrinque conjiciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant, donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes,
34 addit perculsis terrorem. Utrinque equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec viribus jam par. ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in regerenda momenti res, congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior: dissonæ illis,

illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis & suo, & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quam vis. igitur primo impetu extemplo movere loco hostium aciem Romani: ala deinde, & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatii, velut nullo resistente, incessere, urgentibus & novissimis primos, ut semel motam aciem sensere, quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes auxiliares cedentes secunda acies, Afri & Chartaginienses adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perveniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paulo ante non adjuti, & tunc exculsi. & prope duo jam permista prælia erant: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conferere manus. non tamen ita perculsos, iratosque in aciem accepere, sed densatis ordinibus in cornua, vacuumque circa campum extra prælium ejecere: ne pavidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum armorumque locum, in quo steterant paulo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior transitus esset, quam per confertos hostes fuerat. itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum, armorumque, & tabem sanguinis, qua quisque poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. principum quoque signa fluctuare cœperant, vagam ante se cernentes aciem. quod Scipio ubi vidit, receptui propere ca-

nere haſtatis juſſit: & ſauciis in poſtremam
aciem ſubductis, principes triarioſque in
cornua inducit, quo tutior firmiorque me-
dia haſtatorum acies eſſet. Ita novum de
integro prælium ortum eſt: quippe ad ve-
ros hoſtes perventum erat, & armorum ge-
nere, & uſu militiæ, & fama rerum geſta-
rum, & magnitudine vel ſpei, vel periculi
pares. ſed & numero Romanus ſuperior
erat, & animo, quod jam equites, jam ele-
phantos fuderat; jam prima acie pulſa, in
35 ſecundam pugnabat. In tempore Lælius,
ac Maſſaniſſa pulſos per aliquantum ſpatii
ſecuti equites, revertentes, in averſam ho-
ſtium aciem incurrere. Is demum impe-
tus fudit hoſtem. multi circumventi in
acie cæſi, multi per patentem circa cam-
pum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu,
paſſim interierunt. Carthaginienſium, ſo-
ciorumque cæſa eo die ſupra millia viginti,
par ferme numerus captus eſt cum ſignis
militaribus centum triginta tribus, elephan-
tis undecim. Victores ad duo millia cecide-
re. Annibal cum paucis equitibus inter tu-
multum elapſus, Adrumetum perfugit,
omnia & in prælio, & ante aciem, prius
quam excederet pugna, expertus, & con-
feſſione etiam Scipionis, omniumque peri-
torum militiæ, illam laudem adeptus, ſin-
gulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. Ele-
phantos in prima fronte, quorum fortuitus
impetus, atque intolerabilis vis, ſigna ſe-
qui, & ſervare ordines, in quo plurimum
ſpei ponerent, Romanos prohiberet. dein-
de auxiliares ante Carthaginienſium aciem,
ne homines miſti colluvione omnium gen-
tium, quos non fides teneret, ſed merces,
liberum receptum fugæ haberent; ſimul
pri-

primum ardorem, atque impetum hoſtium excipientes fatigarent: ac ſi nihil aliud, vulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent: tum, ubi omnis ſpes eſſet, milites Carthaginienſes Afroſque, ut omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum feſſis ac ſauciis pugnarent, ſuperiores eſſent: Italicos intervallo quoque diremptos, incertos, ſocii, an hoſtes eſſent, in poſtremam aciem ſummotos.

CAPUT XXVII.

Prælio victus Annibal Carthaginem pergit: Scipioni ad oppugnandam Carthaginem properanti legati inde, pacem petentes, occurrunt: interim veniens auxilio Carthaginienſium Vermina, filius Syphacis, funditur.

HOc edito velut ultimo virtutis opere Annibal, cum Adrumetum refugiſſet, accituſque inde Carthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quam puer inde profectus erat, rediſſet; faſſus in curia eſt, non prælio modo ſe eſſe, ſed bello victum: nec ſpem ſalutis alibi, quam in pace impetranda, eſſe. Scipio confeſtim a prælio, expu- 36
gnatis hoſtium caſtris, direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit, nuntio allato, Cn. Lentulum cum L. roſtratis, C. onerariis, omni genere commeatus, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuntio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem jubet. ipſe, ad ſuam veterem nova Lentuli claſſe adjuncta, profectus ab Utica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata

insulis ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit navis. decem legati erant principes civitatis, auctore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ navis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis, nullum iis aliud responsum datum, quam ut Tunetem venirent. eo se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quam terrendi hostis causa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus, Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis agmen aggressa, Numidas levi certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, a parte omni circundatis equitibus, XV. millia hominum cæsa, mille & CC. vivi capti sunt, & equi Numidici mille & D., signa militaria duo & septuaginta. regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit.

CAPUT XXVIII.

Scipio Carthaginiensium legatis pacis conditiones dicit; quas domum relatas cum Gisgo accipiendas in concione dissuaderet, e superiore loco eum Annibal detrahit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suadet: in quam cum consensum esset, a Scipione induciæ dantur, donec legatos Romam mittant.

TUm ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatique XXX. Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi qui-

quidem multo miserabilius, quam ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore eum misericordia, ab recenti memoria perfidiæ, auditi sunt. In concilio, quanquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Cartahginem; tamen, cum & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam, munitæ, & validæ urbis reputarent, & ipsum Scipionem expectatio successoris venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die revo- 37
catis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti, tandem deos, & jusjurandum esse crederent, conditiones pacis dictæ. *Ut liberi legibus suis viverent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitivosque, & captivos omnes, & naves rostratas, prater decem triremes, traderent, elephantosque quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neve in Africa, neve extra Africam injussu populi Romani gererent. Massanissæ res redderent; fœdusque cum eo facerent. frumentum stipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati redissent, præstarent. X. millia talentum argenti descripta pensionibus aquis in annos L. solverent. obsides centum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIV. annis, neu XXX. majores. inducias ita se daturum, si per priores inducias naves onerariæ captæ, quæque fuissent in navibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse*. Has conditiones legati cum domum referre jussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine inquieta eadem, &

 im-

imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ civitati species cum fremitum populi movisset, perturbatus militaris vir urbana libertate, *novem*, inquit, *annorum a vobis profectus, post sextum & tricesimum annum redii. militares artes, quas me a puero fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probe videor scire: urbis ac fori jura, leges, mores vos me oportet doceatis.* excusata imprudentia, de pace multis verbis disseruit, quam nec iniqua, & necessaria esset. omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naves: nec inquisitio erat facilis. Cum adversantes paci arguerentur, placuit naves reddi, & homines utique inquiri: cætera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt, qui Annibalem ex acie ad mare pervenisse, inde præparata nave ad Regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantique ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse.

CA-

CAPUT XXIX.

Timorem, qui antea Romæ erat, cum primum de Carthaginiensium rebellione allatum fuerat, discutit certus nuntius de statu rerum in Africa: prodigia nuntiata procurantur: classis Claudii cos. Africam petens tempestate laceratur.

POsteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in navibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores, quæ privata, profiteri domini jussi; pro ea summa pecuniæ XXV. millia pondo argenti præsentia exacta: induciæque Carthaginiensibus datæ in tres menses. additum, ne per induciarum tempus alio usquam, quam Romam mitterent legatos: & quicunque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia, Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: jussusque erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque in Africam trajicere: & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda, deducendaque classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam 38

consulis, censuerant. Prodigia quoque nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cavernis consedit, arboresque in profundum haustæ. Aritiæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta, & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novendiali sacro, cætera hostiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est, cum, decessisse inde aquam, nuntiatum esset: lætitiamque populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium consulem profectum tandem ab
39 urbe inter portus Cosanum, Loretanumque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum pervenisset, stetissetque ibi, dum reliquum tempestatis exsæviret, Iluam insulam, & ab Ilua Corsicam, & a Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem insanos montes multo & sævior, & infestioribus locis tempestas adorta disjecit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naves: quædam fractæ. ita vexata, ac lacerata classis Carales tenuit. ubi dum subductæ reficiuntur naves, hyems oppressit: circumactumque anni tempus. & nullo prorogante imperium, privatus T. Claudius classem Romam reduxit.

CA-

CAPUT XXX.

Dictator dicitur P. Ælius Pætus causa comitiorum, quæ ne perficiantur, prohibent tempestates; scribæ & viatores Ædilitii propter clam egestum aurum damnantur: Cerealia ludi fiunt.

M. Servilius, ne comitiorum causa ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio, in provinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaque cum pridie Idus Martias veteres magistratus abissent, novi suffecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum ejus suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio ædil. curul. ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ, viatoresque ædilitii clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicaverunt, cum ludos, ludorumque causa epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

CAPUT XXXI.

Lætitia Urbis ex nuntio prospero jam tandem perfecti Punici belli.

40 LEgati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. ubi cum L. Veturius Philo, pugnatum cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque talem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrum exposuisset, adjecit, Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. in concionem inde prodire jussus, gaudiumque id populo impertire. Tum * patefacta gratulatione omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium, & Philippi Regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum jussu patrum a dictatore est, consules novos eis senatum daturos esse.

* al. patuere facta

CAPUT XXXII.

Creatis consulibus Cn. Cornelio Lentulo, P. Ælio Pæto, de provinciis in senatu agitur.

U.C. 549 COmitia inde habita: creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus. prætores M. Julius Pennus, cui sors urbana evenit, M. Valerius Falto Bruttios. M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est sortitus. De provinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginiensium audi-

auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ: seu bellum foret, facilem victoriam: seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaque, prius quicquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset, concedente collega, moderato viro, & prudenti, qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus, & M. Acilius Glabrio tribuni plebis, *rem priore anno nequicquam tentatam ab Ti. Claudio consule Cn. Cornelium tentare* ajebant. *ex auctoritate patrum latum ad populum esse, cujus vellent imperium in Africa esse: omnes V & XXX tribus P. Scipioni id imperium decresse.* Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremo eo deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita convenerat) censuerunt, *uti consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter Italiam, uter classem navium L. haberet, cui classis obvenisset, in Siciliam navigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam trajiceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terra rem gereret. si conditiones convenirent pacis, tribuni pl. populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionem juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam trajiceret. alter consul, cui Italia evenisset, duas legiones a M. Sextio prætore acciperet.*
P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, 41
in provincia Africa prorogatum imperium.

Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ: P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet, Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Etruriam prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. ut consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli L. navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: ut quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naves haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octavium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octavio pro prætore in eum annum imperium esset. si Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus proconsuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere jussi, ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis respublica administraretur.

CA-

CAPUT XXXIII.

Introductis in Senatum legatis Philippi, qui purgatum venerant, quæ missi ad regem a Roma legati questi fuerant, triste responsum datur.

TUm de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum. Priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit: partim purgantinm, quæ questi erant missi ad regem a Roma legati de populatioue sociorum: partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse: partim postulantium, ut Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi restituerentur. Adversus ea M. Furius missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. *Aurelium relictum, ne socii populi Romani fessi populationibus, atque injuria ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis, & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedonum, & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali Carthaginiensibusque auxilio.* De iis rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt. *Bellum quærere regem, & si pergat, propediem inventurum. dupliciter ab eo fœdus violatum: & quod sociis populi Romani injurias fecerit, bello armisque lacessiverit: & quod hostes auxiliis,* 42

xiliis, & pecunia juverit. & P. Scipionem recte, atque ordine videri fecisse, & facere, quod eos, qui arma contra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat, & M. Aurelium e republica facere, gratumque id senatui esse, quod socios populi Romani, quando jure fœderis non posset, armis tueatur.

CAPUT XXXIV.

Petentibus pacem Carthaginiensibus, ex populi jussu per P. Cornelium Scipionem ut detur senatus decernit: missi in Africam ab Roma feciales fœdus cum Carthaginiensibus feriunt.

CUm hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati. quorum ætatibus, dignitatibusque conspectis (nam longe primi civitatis erant) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper auctor, adversusque factioni Barchinæ: eo tum illi plus auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a rep. transferenti. Qui cum varia oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset, nunc monendo etiam patres conscriptos, ut rebus secundis modeste, ac moderate uterentur: *Si se, atque Annonem audissent Carthaginienses, & tempore uti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamque mentem dari. populum Romanum eo invictum esse, quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & hercule mirandum fuisse, si aliter facerent. ex*

inso-

insolentia, quibus nova bona fortuna sit, impotentes lætitia insanire: populo Romano usitata, ac prope jam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus pene parcendo victis, quam vincendo, imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, *ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiensium res, nihil eis, qui modo orbem prope terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. iis inclusos non terra, non mari quicquam sui juris cernere. urbem quoque ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sævire populus Romanus velit.* Cum flecti misericordia patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: *per quos deos fœdus icturi essent, cum eos, per quos ante ictum esset, fefellissent?* *per eosdem*, inquit Asdrubal, *qui tam infesti sunt fœdera violantibus*. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis provincia erat, S. C. intercessit. Tum M. Atilius, & Q. Minutius tribuni pl. ad populum tulerunt: *vellent, juberentne senatum decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent?* De pace, Uti rogassent, omnes tribus jusserunt, *pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare*. Ex hac rogatione senatus decrevit, ut P. Scipio ex X. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntque, ut sibi in urbem introire, & colloqui cum civibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in iis partim propinquos, amicosque suos, nobiles homines, partim 43

adi

ad quos mandata a propinquis haberent. quibus conventis, cum rursus peterent, ut sibi quos vellent ex iis redimendis potestas fieret, jussi nomina edere. & cum CC. ferme ederent, senatus consultum factum est, *ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentque ei, ut, si pax convenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet*. Feciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur, ipsis postulantibus, senatus consultum in hæc verba factum est, *ut privos lapides silices, privasque verbenas secum ferrent: uti prætor Romanus iis imperaret, ut fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent*. herbæ id genus ex arce sumptum dari fecialibus solet. Ita dimissi Roma Carthaginienses cum in Africam venissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt; inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. naves provectas in altum incendi jussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt: quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quam si ipsa Carthago arderet. De perfugis gravius, quam de fugitivis consultum. nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati.

44 Annis ante XL. pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & XX. P. Cornelio, T. Sempronio consulibus, finitum est decimoseptimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse, T. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii fuis-

fuiſſe in mora, quominus id bellum exitio Carthaginis finiret.

CAPUT XXXV.

Carthaginienſes complorantes primam in ſtipendium collationem pecuniæ Annibal increpat.

CArthaginienſibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mœſtitiaque, & fletus in curia eſſet, ridentem Annibalem ferunt conſpectum. cujus cum Aſdrubal Hædus riſum increparet in publico fletu, cum ipſe lacrymarum cauſa eſſet: *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis*, inquit, *ſic & animus intus cerni poſſet, facile vobis appareret non læti, ſed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtivus, quam veſtræ iſtæ abſurdæ, atque abhorrentes lacrymæ ſunt. tunc fleſſe docuit, cum adempta nobis arma, incenſæ naves, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec eſſe in vos odio veſtro conſultum ab Romanis credatis. nulla magna civitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa viribus onerantur. tantum nimirum ex publicis malis ſentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum ſtimulat. itaque cum ſpolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem jam, ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc, quia tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere comploratis, quam vereor, ne propere*

pediem sentiatis, levissimo in malo vos hodie lacrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses.

CAPUT XXXVI.

Scipio, pace cum Carthaginiensibus facta, Massanissæ regnum restituit: reversus in Urbem amplissimum agit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus sequitur: cognominatus Africanus, primus ipse imperator nomine victæ ab se gentis decoratur.

SCipio, concione advocata, Massanissam, ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus, agrisque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani potestatem venissent, adjectis, donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere jussit: legatos Carthaginiensium Romam proficisci, ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum auctoritate populique jussu confir-
45 marentur. Pace terra marique parta, exercitu in naves imposito, in Siciliam Lilybæum trajecit. inde magna parte militum in navibus missa, ipse per lætam pace non minus, quam victoria Italiam, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam pervenit, triumphoque omnium clarissimo urbem est invectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ Syphax est. Tibure haud ita multo ante mortuus,

quo

quo ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito, Q. Terentius Culleo, omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura celebraverit, an sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeji patrum memoria, cœptum ab asentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde hujus nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

Finis Tomi Secundi.

